

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

Kocsis Péter Csaba

A szociálpedagógia lehetőségei a szegregátumok fejlesztésében
A területi egyenlőtlenségek csökkentésének célzott programja és ennek
tapasztalatai az ágazati (oktatási és szociális) együttműködések tükrében
három település példáján keresztül

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. habil. Cserti Csapó Tibor
egyetemi docens

Pécs, 2022.

Köszönetnyilvánítás

A disszertáció megírásához ezúton is köszönetemet fejezem ki a vizsgált településeken élő szakembereknek és interjúalanyaimnak, akik vagy ismerősként, vagy kezdetben idegen, furcsa kérdések hozójaként tekintettek rám, de megismerve a dolgozat célját, segítségemre voltak.

Ezúton fejezem ki köszönetemet témavezetőmnek, dr. Cserti Csapó Tibor habilitált egyetemi docensnek, aki a dolgozathoz fűzött észrevételeivel segítette eredményeim egyértelműsítését, valamint dr. Trencsényi László professzor úrnak, aki előzetes bírálatával további fontos szempontokkal támogatta a dolgozat elkészültét.

Köszönettel tartozom a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola oktatóinak és munkatársainak, akik a disszertáció elkészülésének folyamatát támogatták.

Végül, de nem utolsósorban köszönettel tartozom a közvetlen környezetemben lévőknek, családomnak és barátaimnak a munka során tanúsított türelmükért, támogatásukért.

Tartalom

1. Bevezetés	5
2. Kutatási kérdések és a kutatás módszertana	11
2.1 A telepes programok megvalósítására vonatkozó kutatási előzmények	11
2.2 A kutatás módszertani jellemzői.....	15
2.3 Települések kiválasztásának szempontjai	17
3. A roma integráció rövid történeti áttekintése 1945 és 2020 között.....	19
3.1 A romák helyzetének javítását szolgáló kormányzati elképzelések az 1950-es évek végétől a rendszerváltás időszakáig.....	23
3.2 Roma integrációs és európai uniós célkitűzések	26
3.3 A magyar integrációs gyakorlat a rendszerváltást követően 2005-ig.....	35
3.4 A roma integráció 2005-től napjainkig.....	38
4. Telepes programok és szociális munka	43
4.1 Telepes programok – infrastrukturális fejlesztések főbb jellemzői.....	43
4.2 A humán fejlesztések főbb jellemzői.....	46
4.3 Jelenlét vagy szociális munka.....	53
5. A fejlesztésekkel érintett települések	56
5.1 Szegregátumok száma	56
5.2 A telepes programokban érintett települések.....	58
5.3 A pályázatokon résztvevő települések száma és területi megoszlása.....	60
5.4 A fejlesztéssel érintett települések köznevelési intézményei	61
5.5 A roma nemzetiség és a szegregált területeken élők aránya a programot megvalósító településeken	63
5.6 Telepen élők aránya és az iskolai hátrányos helyzet jellemzői	67
5.7 A telepes programokat megvalósító kistelepülések területi megoszlása.....	70
6. Ágazatközi együttműködések.....	73
6.1 Együttműködési lehetőségek az Integrált Pedagógiai Rendszerben.....	74
6.2 Együttműködés a szociális ágazatban – az interprofesszionális együttműködés lehetősége	81
7. Kutatási eredmények	87
7.1 Jász-Nagykun-Szolnok megye – Jánoshida.....	88
7.1.1 A település elhelyezkedése és népessége	88
7.1.2 Nemzetiségi adatok.....	89
7.1.3 Vallási összetétel	93

7.1.4 Foglalkoztatási jellemzők	94
7.1.5 A település szegregátumai	95
7.1.6 Köznevelési intézmények	101
7.1.7 A telepes program.....	113
7.2 Borsod-Abaúj-Zemplén megye - Vizsoly.....	127
7.2.1 A település elhelyezkedése és népessége	127
7.2.2 Nemzetiségi adatok.....	129
7.2.3 Vallási összetétel	133
7.2.4 Foglalkoztatási jellemzők	134
7.2.5 A település szegregátumai	136
7.2.6 Köznevelési intézmények	142
7.2.7 A telepes program.....	153
7.3 Hajdú-Bihar megye - Pocsaj.....	168
7.3.1 A település elhelyezkedése és népessége	168
7.3.2 Nemzetiségi adatok.....	171
7.3.3 Vallási összetétel	174
7.3.4 Foglalkoztatási jellemzők	175
7.3.5 A település szegregátumai	178
7.3.6 Köznevelési intézmények	183
7.3.7 A telepes program.....	192
8. Kutatási eredmények összefoglalása	204
8.1 A helyi problémák beazonosítása	205
8.2 Együttműködések korábbi tapasztalatai	206
8.3 Az együttműködések jellemzőinek összefoglalása.....	212
8.4 A kutatás hipotéziseinek vizsgálata	218
Irodalomjegyzék	222
Ábrák jegyzéke	236
Táblázatok jegyzéke	237
Mellékletek	239
1. számú melléklet – A TÁMOP-5.3.6 pályázat nyertes települései.....	239
2. számú melléklet – A TIOP-3.2.3A-13 projekt keretében támogatott települések listája	242
3. számú melléklet – Az EFOP-1.6.2-16 projekt nyertesei	243
4. számú melléklet – EFOP-2.4.1. pályázat nyertesei	248
Rezümé	253

1. Bevezetés

A társadalmi egyenlőtlenségek kérdése a mai magyar társadalom egyik kiemelt problémájaként jelenik meg. A rendszerváltozást követő változások mind a területi különbségeket, mind a társadalmi egyenlőtlenségeket növelték, bizonyos területeken felgyorsították. Az oktatási ágazat az egyik terület, amely jól leképezi mind a társadalmi egyenlőtlenségek felerősödését, mind a területi különbségek elmélyülését. A területi egyenlőtlenségek egyik okának a gazdasági változást, ezzel párhuzamosan a korábbi munkahelyek megszűnését és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés korlátozottságát tekinthetjük. Másik ok – vagy következmény – a területi különbségek erősödése, amely az Észak-magyarországi, Észak-alföldi és a Dél-dunántúli régiókat kiemelten érinti. A rendszerváltás óta eltelt időszakban lényeges gazdasági változás ezeken a területeken nem történt, amelyhez ugyancsak kedvezőtlen demográfiai folyamatok kapcsolódtak. A magyar társadalom – európai tendenciákhoz igazodó – elöregedése, a fenti régiókban történő népességmozgás, valamint a társadalmi mobilitási utak beszűkülése a helyi társadalmak átalakulását eredményezték, sok területen kialakítva az etnikailag is arculatot váltó települések, térségek jellemzőit. Ennek markáns következménye, hogy a településeken lakosságcsere történik, a magasabban kvalifikált, a munkaerőpiacon jobb potenciállal rendelkező népesség a kistelepülésekről a közeli városokba, megyeszékhelyekre vagy épp a fővárosba költözik, ezzel hozzájárulva a helyi közösség jellemzőinek gyökeres átalakulásához. Az elmúlt évtizedek tapasztalata, hogy ez a jelenség ezeken a településeken az etnikailag is értelmezhető változásokat okozott a lakosság összetételében. Az elvándorló magasabb státuszú csoportok helyére jellemzően a munkaerőpiacról kiszorult, alacsony státuszú lakosság érkezik, amely további elszigetelődését okozva, létrehozza a gettó településeket, gettósodó térségeket.

A fenti folyamat egyik eredménye a szegregált településrészek, települések, térségek kialakulása az ország különböző területein. Ez már önmagában is komoly társadalmi, szakpolitikai kérdéseket vet fel, hiszen a területi szegregáció rendszerint együtt jár a foglalkoztatás alacsonyabb szintjével, az oktatási eredményesség kedvezőtlenebb mutatóival, a továbbtanulási utak gyengülésével, a szolgáltatások elérhetőségének csökkenésével, és még hosszan sorolhatnánk a jelentkező problémákat. Ez a folyamat a rendszerváltás utáni időszakban egyre nagyobb figyelmet kapott, de nem újkeletű: a szegregált élethelyzet problematikája már a II. világháború utáni évtizedekben megjelent, mint az egyik kezelendő társadalmi-politikai kérdés Magyarországon, amely akkor nem területi különbségként, hanem a hazai roma közösség lakhatási helyzetének kérdéseként merült fel. A periférikus társadalmi helyzetből adódó komplex problémák jelentős része már akkor is ismert volt, így az oktatás, az egészségügyi helyzet, a foglalkoztatás kérdése ugyancsak megjelentek, mint olyan területek, amelyekkel a szakpolitikának foglalkozni kell. A beavatkozások a legkritikább esetben valósultak meg az érintettek bevonásával, az eredményességük is kérdéses volt, bár nem nevezhetjük teljesen eredménytelennek. Az oktatás területén az analfabétizmus felszámolásában a rendszerváltásig jelentős változás volt tapasztalható, a továbbtanulási mutatók, a lemorzsolódás azonban mindvégig probléma maradt. A társadalom nem roma csoportjai mind lokálisan, mind társadalmi szinten működtették az elhatárolódási mechanizmusokat, így a „beilleszkedés”, a célként kitűzött „asszimiláció”, vagy a rendszerváltás óta hol felzárkóztatásként, hol integrációként, vagy

inklúzióként nevesített célkitűzés, azonban úgy tűnik még csekély eredményeket tudhat maga mögött.

Disszertációmban a társadalmi esélyegyenlőség felszámolására irányuló úgynevezett telepfelszámolási programokat elemeztem nevelésszociológiai nézőpontból, választ keresve arra a kérdésre, hogy az utóbbi másfél évtized deszegregációs programjai közül, a telepfelszámolási programok esetében milyen célkitűzések jelentek meg, ezek mennyiben építettek az integrált oktatás személetére és gyakorlatára, és a megvalósuló programok kapcsán milyen együttműködési gyakorlatok alakultak ki a helyi szereplők között annak érdekében, hogy a szegregátumokban élők élethelyzete, iskolai végzettségének növekedése bekövetkezzen. Az úgynevezett telepes programok komplex beavatkozási logikával támogatják a szegregátumban élők számára biztosítható szolgáltatásokat, így a szociális, oktatási, az egészségügyi és a közösségfejlesztés területén egyaránt lehetőséget biztosítanak a helyi igényeknek megfelelően. Ezeknek a programoknak azonban nem lehet feladata a köznevelési intézmények tevékenységének átvétele. Az oktatási integráció rendszerváltás utáni történetében több próbálkozás történt a roma tanulók helyzetének javítására, ezek közül komplex és külön eszközökkel támogatott program az integrált pedagógiai rendszer kiépítése és működtetése volt. Kutatásomban a programok mentén megvalósuló együttműködések feltárására helyeztem a hangsúlyt. A vizsgálat során azokra a kezdeményezésekre kellett szorítkoznom, amelyek a Roma Integráció Évtizede Program 2005-2015 elfogadása utáni időszakban kerültek végrehajtásra, ezen belül is a 2013-2020 közötti időszakra fókuszálva.

A lokális közösségek szerepe a rendszerváltás utáni időszakban az önkormányzatiság elvének és gyakorlatának alkalmazásával egyre hangsúlyosabban jelent meg. Az önkormányzatok az 1990-es években, a decentralizáció és a szubszidiaritás elvének mentén, a korábbi gyakorlattól eltérő feladatokat láttak el. Ennek során olyan közfeladatok kerültek helyi szintre, amelyeket korábban centralizált és utasításos rendszerben az állam látott el. Ezek közé tartozott az alap-és középfokú oktatás megszervezése és lebonyolítása, de – egyebek mellett – fontos szerep jutott a településfejlesztésnek is. Utóbbi kiemelten fontos gondolatmenetünk szempontjából, hiszen az 1960-as évek második felétől elinduló telepfelszámolási programok, majd a különböző szociálpolitikai eszközökkel támogatott lakásépítések (például a kedvezményes kölcsönök, a „szocpolos” lakásépítés) negatív következményei, azaz a telepek „újratermelődése” már a rendszerváltás utáni időszakban is jól látható volt, ezeket a problémákat a helyi viszonyokat, jellemzőket ismerve lehet leginkább kezelni. A gazdasági-társadalmi folyamatok kedvezőtlenül hatottak a települések térbeli tagolódására, a szegregátumok száma folyamatosan emelkedett, bár meg kell jegyeznünk, hogy az 1990-es években erre vonatkozó, nyilvánosan hozzáférhető valid adatok nem állnak rendelkezésre. A szegregátumok kialakulását az önerős és/vagy állami szociálpolitikai támogatásból épülő lakások térbeli elkülönülése eredményezte, amelyhez az önkormányzatok településfejlesztési elképzelései is hozzájárultak, vagyis az, hogy a minimális önerővel rendelkező családok sok esetben a település értéktelenebb, újonnan parcellázott, de jellemzően periférikus részén építettek lakásokat, mivel értékes, a település integrált részén elhelyezkedő építési telkek megvásárlására nem nyílt lehetőségük.

A térbeli elkülönülés már önmagában is nehezítette az integrációs folyamatokat, azonban az „új” lakások minősége is sok esetben kívánnivalót hagyott maga után. Nem volt ez példanélküli, hiszen a rendszerváltás előtti időszakban is tapasztalható volt, hogy a

„kisiparos” vállalkozók a romák részére nyújtott támogatásokkal visszaéltek: ma már nehezen értelmezhető hivatali eljárásrendben, az érintettek megkerülésével, jóváhagyása nélkül vették fel – akár – az el nem készült épületekre is a támogatást közvetlenül a folyósító intézménytől. A rendszerváltás utáni időszakban is számos olyan történetet ismerünk, ami hasonló végeredménnyel járt, azzal a különbséggel, hogy a lakások megépültek, azonban azok minősége, komfortfokozata elmaradt a remélt minőségtől.

A térbeli elkülönülés mellett – amely már önmagában is stigmatizáló egy közösségen belül – az oktatás területén is megfigyelhetők voltak a szegregációs mechanizmusok. Ennek példáit a II. világháború óta ugyancsak nyomom követhetjük, eredményét tekintve nem változott akkor sem, ha a gyerekek hátránykompenzációja, a felzárkózás, vagy a helyi nem roma közösség igényeinek kiszolgálása – és így a nem roma tanulók elvándorlásának remélt csökkentése – miatt alakult ki a szegregációs gyakorlat. A szegregált osztályok, majd iskolák gyakorlatának sora támasztja alá ezt a folyamatot. Az oktatás minőségét is érintették ezek a folyamatok: a roma gyerekek a szegregált osztályokban, szegregált iskolákban rosszabb minőségű oktatást kaptak, az oktatás tárgyi feltételei kedvezőtlenebbek, esetenként elégtelenek voltak, ahogyan a humán erőforrás is alacsonyabb színvonalon állt, képzés nélküli pedagógusok, szakos pedagógusok hiánya egyaránt jellemezte és jellemzi ezeket az iskolákat.

Az oktatás elégtelensége, a végzettség nélküli iskolaelhagyás – amely mind Magyarországon, mind az Európai Unióban kiemelt kérdés – a hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű és/vagy roma gyerekeket munkaerőpiaci szempontból is kiemelten érinti. A lemorzsolódás az említett csoportokban a legmagasabb, amely következménye a munkaerőpiaci státusz romlása, elégtelensége. A foglalkoztatás a korábbi „nagy foglalkoztatók” megszűnésével beszűkítette az alacsonyan kvalifikált csoportok munkavállalási lehetőségeit, olyannyira, hogy számos településen egyedüli foglalkoztatási formaként az önkormányzati intézmények – megfelelő végzettség esetén – biztosítanak munkahelyet, valamint a helyi közfoglalkoztatás változó intenzitású rendszere adhat lehetőséget jövedelemszerzésre, de kisebb esélyt az elődleges munkaerőpiaci részvétel erősítésére.

A területi különbségek, a lokális közösségekben lezajló folyamatok erőteljesen befolyásolják egy-egy lokális közösség lehetőségeit, különösen igaz ez a szegregált körülmények között élő és alacsony végzettséggel rendelkezők csoportjára. A társadalmi kirekesztettségben élő csoportok helyzetének javítása egyaránt megjelenik az uniós és a hazai szakpolitikai célkitűzések között. Ez a gyakorlatban egy olyan komplex beavatkozást igényelne, amely a fent említett területeken – és még kiegészíthető ez például a társadalmi előítéletek, a diszkrimináció területeivel – egyidőben tervez beavatkozásokat, segítő programokat. Az általam vizsgált telepési programok tartalmi elemei ezt a komplex beavatkozási logikát „várják” el a településektől, vagyis a helyzet többszempontú és komplex megoldását igyekeznek elősegíteni helyi szinten. Kényszerűen programokról beszélünk, mert a forrásfelhasználás logikája csupán egy adott időkeretben támogatja a beavatkozásokat, meghatározva a minimálisan elvárt eredményeket; ezek közé tartoznak például, hogy hány főt vonnak be egy-egy programba, ebből mennyien vegyenek részt képzésen és végezzék el azt sikeresen, vagy éppen hány fő vegyen részt egészségügyi szűrővizsgálaton, és még folytathatnánk a sort. Ezek a mutatók fontosak lehetnek a program és az egyén szempontjából is, aki például megszerezheti az általános iskolai végzettséget,

bizonyos fokú (rész)szakképesítést szerezhet, olyan szolgáltatásokhoz juthat hozzá, amelyhez addig nem. Kevésbé merül fel azonban az a kérdés, hogy a helyi erőforrások miként kerülnek becsatornázásra az ilyen típusú programokba, valamint az is, hogy a programok vége után miként lesznek fenntarthatók a fejlesztett kapacitások, hogyan lehet biztosítani a program során létrejött – és feltételezzük, hogy létrejönnek – jó gyakorlatokat.

Disszertációmban arra kerestem a választ, hogy a telepés programban érintett települések esetében a helyi tervezés elvei, a közösség bevonásának az elve, valamint a helyi kapacitások racionális tervezése megvalósult-e, amennyiben igen, ennek milyen folyamata volt. A vizsgálat során három település esetében terepkutatást végeztem, a teljes érintetti kör kutatása messze túlmutatna jelen munka keretein.

A kutatás során csak a kistelepülések esetén vizsgáltam, ennek indokoltságát az adta, hogy ezeken a településeken tapasztalhatjuk leginkább a korábban jelzett társadalmi folyamatokat, vagyis a társadalmi- és térbeli kirekesztettséget. A kistelepülések forrásai és eszközei korlátosak, a helyi bevételek, amelyből saját kezdeményezések valósulhatnak meg, gyakorlatilag nem állnak rendelkezésre, de ha mégis, akkor kérdéses, hogy azokat a periférián élők helyzetének javítására, a helyi oktatás fejlesztésére – amely korábban oly fontos volt – vagy éppen az idősellátásra fordítsák. Egy-egy pályázat során elnyerhető összeg a kistelepülések éves működési kereteihez képest jelentős. Ugyan pályázati konstrukciónként változhat, de nagyjából 150-400 millió forint között voltak a támogatási összegek, annak függvényében, hogy infrastrukturális beavatkozások kapcsolódtak-e a fejlesztéshez. Az általam vizsgált három település (Jánoshida, Vizsoly, Pocsaj) az utóbbi időszakban volt érintett ilyen típusú támogatásban, így közel 400 millió forintos, vissza nem térítendő forráshoz jutottak hozzá.

Dolgozatomban a fentebb felvetett problémák megoldására tett kísérletekkel a komplex települészámolási programok és az azokban rejlő együttműködési lehetőségek feltárásával kívánok foglalkozni az alábbi aspektusok bemutatásával és vizsgálatával.

A kutatás célkitűzései

A kutatás célkitűzéseit a nevelésszociológia tudományterületének szempontjai mentén terveztem. Ebből a nézőpontból az iskola nem csupán, mint a társadalmi mobilitást elősegítő intézmény jelenik meg, a maga korlátozott voltával, hanem a lokalitás, mint az oktatásra hatással lévő környezet is egyre fontosabbá válik. A helyi szereplők oktatási folyamatban való részvétele, a szervezetek közötti kapcsolat és kommunikáció hatással van a köznevelési intézményekre, az azokban folyó nevelési-oktatási folyamatokra is. A disszertációmban vizsgált telepés program olyan településfejlesztési eszköz, amely a lokális társadalom leszakadással veszélyeztetett csoportjának biztosít a társadalmi integrációra lehetőséget. Ez azonban akkor lehet hatékony, ha a helyi intézmények mindegyike megtalálja benne a szerepét, feladatát és az egyes intézmények közötti folyamatos szakmai konzultáció biztosított. A nevelésszociológiai kutatások több területét érinti jelen kutatás: az oktatási folyamatot érintő társadalmi környezet, az intézményekben folyó pedagógiai munka, az oktatást befolyásoló partnerszervezetek jellemzőinek vizsgálata egyaránt megtörtént. A nevelésszociológia eszköztárában szereplő módszerek komplexitása, multidiszciplináris jellege a vizsgálat során folyamatosan jelen volt.

A kutatás során az alábbiakat vizsgáltam:

1. A települést jellemző problémák feltárása (lehetőség szerint a helyi roma közösségre vonatkozó információk felgyűjtésével), a településen tapasztalható térbeli szegregációs folyamatok feltárása volt a kutatás egyik célkitűzése. A társadalmi-szociológiai jellemzők, mint az oktatási környezet alapvető indikátorai, a nevelésszociológiai kutatások természetes tárgyának tekinthetők. A kutatás során a vizsgált lokalitások főbb adatsorait vizsgáltuk, kiemelt figyelemmel a helyi közösség szociológiailag értelemezhető adataira, a településen megjelenő szegregációs formákra, amely során a térbeli szegregáció mellett ezek köznevelési intézményekre gyakorolt hatását is igyekeztem feltárni.
2. A köznevelési intézmények helyzete a településeken, a hátrányos/halmozottan hátrányos helyzetű és/vagy roma gyerekek intézményi jellemzői, ehhez kapcsolódó folyamatok, valamint az intézményi válaszok a jelentkező kihívásokra. A hazai oktatási gyakorlatban a hátrányos helyzetű gyerekek jelenléte az oktatásban befolyásolja az intézményekben folyó pedagógiai munkát. A hátrányos helyzetű csoportokban az óvodapedagógusok, pedagógusok által problémaként beazonosított jellemzők (például szocializációs hátrányok) és az erre adott intézményi válaszok (például felzárkóztató, integrációs, hátránykiegyenlítő programok) ugyancsak a nevelésszociológia vizsgálati körébe tartoznak. A lokális közösség és a köznevelési intézmények összetétele egyaránt hatással van az az ott folyó pedagógiai munkára, elválaszthatatlanok egymástól.
3. A telepési program létrejöttének, megvalósításának és fenntartásának sajátosságai, amely során mind a szociális ágazat, mind a köznevelési ágazat bevonásának tapasztalatait vizsgáltam, különösen azt, hogy a korábbi integrációs gyakorlatok – már ha volt ilyen – beépültek-e az integrációt elősegítő programba, és ha igen, melyek voltak ezek az elemek. A helyi társadalmak és a köznevelési intézmények a nevelési-oktatási folyamatban kialakíthatják azokat a gyakorlatokat, amelyekkel a változó társadalmi összetétel okozta esetleges kihívásokra reflektálhatnak. Ennek napi gyakorlatát a szakpolitikai iránymutatások, célirányos programok is segíthetik, ilyenek tekinthetjük az Integrált Pedagógiai Rendszer kidolgozását és az elterjesztéséhez rendelt pénzügyi ösztönzőket (kiegészítő normatívák). Ehhez kapcsolódóan fontos kérdésként tekintettem arra, hogy a program során a vizsgált településeken ki- vagy átalakultak-e a kooperációs formák, s ha igen, ezeknek milyen jellemzői voltak.
4. Végül a fenntarthatósági szempontokat vizsgáltam, nevezetesen azt, hogy a fenntartási időszakban és azon túl az egyes szereplők (önkormányzat, iskola, családsegítő központ stb.) együttműködésére milyen jellemzőket találunk. Ennek indokoltságát a fenti vizsgálati szempontok adták. A helyi fejlesztések, innovációk akkor lehetnek sikeresek, ha a helyi szereplők részvételével, bevonásával valósulnak meg. Ez feltételezi az elköteleződést a szereplők részéről és magában foglalja annak lehetőségét, hogy egy-egy fejlesztési program mentén olyan együttműködések alakulnak ki, amelyek a támogatott és megvalósítási idejében meghatározott program befejezése után is működőképesek maradnak, s immár a helyi erőforrásokkal a fejlesztett szolgáltatások biztosíthatók.

Meg kell jegyeznünk, hogy a kutatást nagyban nehezítette a COVID járvány, hiszen a kutatás során a vonatkozó helyi dokumentumok elemzése mellett terepkutatást is végeztem.¹ A járvány ideje alatt – de sokszor még utána is – az intézmények fogadókészsége korlátozott

¹ A terepkutatások 2021. áprilisa és júliusa között valósultak meg.

volt, de a további intézményes szereplők elérése sem volt egyszerű. A járvány mellett azonban személyes tapasztalat, hogy az ilyen programokban érintett települések sok esetben elzárkóznak a programra vonatkozó kutatásoktól. E tapasztalat okán különös köszönet jár mindazon interjúalanyoknak, akik támogatták a kutatásomat, és – kevés kivételtől eltekintve – nyíltan, őszintén beszéltek a programok tapasztalatairól.

Az elmúlt időszak telespes programok kutatásaira vonatkozó rövid áttekintést a dolgozat 2. fejezetében mutatom be, összefoglalva a kutatási kérdéseimet és a kapcsolódó hipotéziseket is. A téma értelmezéséhez indokoltnak tartom a hazai telepfelszámolási programok rövid történeti áttekintését és azok eredményeit, ennek összefoglalása olvasható a 3. fejezetben. A telespes programok sajátossága az intenzív szociális munka, ennek jellemzőit, a felhívás szerinti előírásait, valamint az életvilág szempontú megközelítését mutatom be a 4. fejezetben. A hazai telepek számával kapcsolatban a különböző becslések, kutatások és legutóbb a KSH népszámlálási adataiból kialakított szegregátum adatbázis áll rendelkezésre. A szegregált életkörülmények között élők jelentős részét a romák alkotják, azonban erre vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre. A telespes programok kapcsán a különböző adatforrások összevetésével vizsgáltam a települési nemzetiségi adatokat (KSH 2011. évi Népszámlálás), a szegregált területen élők arányát (Országos Szegregátum Adatbázis), valamint ezek hatását a köznevelési intézményekben tapasztalható hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű diákokra vonatkozó adatait (KIRSTAT adatok). Ennek eredményeit foglaltam össze az 5. fejezetben. A kutatás fókuszában álló együttműködési jellemzők vizsgálatánál a 6. fejezetben áttekintettem az oktatás és a szociális ágazatban megfogalmazott együttműködési minták törekvéseit és települési sajátosságait. Előbbihez az Integrált Pedagógiai Rendszer (IPR) szolgált alapul, tekintve, hogy számos iskola élt ezzel a módszertani fejlesztéssel, míg a szociális ágazat esetében az interprofesszionális együttműködés célkitűzéseit tekintettem át. A kutatásba bevont települések esettanulmányait a 7. fejezetben összegeztem, amely statisztikai források, dokumentumelemzés és a terepkutatás során készített adatokból, információkból és ezek bemutatásából, értelmezéséből áll. Az egyes esettanulmányok eredményeinek összegzését tartalmazza a 8. fejezet.

2. Kutatási kérdések és a kutatás módszertana

2.1 A telepes programok megvalósítására vonatkozó kutatási előzmények

A hazai roma közösségek kutatásával számos tanulmány foglalkozott, e dolgozat keretei között ezek számbavétele is meghaladná a lehetőségeket. Az 1960-as évek végétől kezdődően² az akkor „cigánykérdésként” megjelenő terület a szakmai közbeszédben, mint a cigányság helyzetének tárgyalása és „javítása” folyamatosan jelen volt. A komplex problematikára történő utalások rendre előkerülnek a pártapparátus jelentéseiben, valamint a területen dolgozó szakemberek leírásaiban, tanulmányaiban is. Épp csak említés szintjén jelezzük, hogy az 1970-es években számos kisebb esettanulmány készült a különböző lokális közösségekről, ide sorolhatjuk például Balogh Ödön munkáját, amely a kiskunmajsai cigánytelepről, az ott jelentkező problémákról és az iskoláztatás körülményeiről számolt be (Balogh, 1970). Hasonló bemutatást olvashatunk a kalocsai cigánytelep életéről és problémáiról Matolay Magdolna és Vekerdi József munkájában, amely a telep szisztematikus bemutatása mellett a helyi társadalomra, a roma közösségen belüli rétegződésre, ellentétekre is rámutat (Matolay – Vekerdi, 1970). A telepekről szóló leírások mindegyike már-már szociografikus pontossággal írta le egy-egy közösség jellemzőit, problémáit. Az oktatás mindegyik esetében fontos területként jelent meg, elsősorban a szocializációs hátrányok következményeként mutatva rá az iskolai sikertelenségre, másodsorban kijelölve azokat a feladatokat, amelyek még a roma közösségek megsegítése során szükségessé válnak. Talán mondhatjuk, hogy ennek a szemléletnek egyik kiemelkedő darabja volt az 1970-es évek második felében megjelent Búcsú a cigányteleptől című szociográfia, amely részletesen mutatta be a telepek életét és a változás útvesztőit (Tamás – Révész, 1977). Ugyanakkor meg kell azt is jegyeznünk, hogy a korszak e területen jelentkező tudományossága inkább hitek és a cigánysággal kapcsolatos attitűdök mentén került megfogalmazásra, semmint tényszerű kutatási eredményként, ahogyan erre Lakatos Menyhért 1971-ben megjelent kritikusi írásában rámutatott. Kiemelte, hogy a cigánysággal kapcsolatos gondolkodás sok esetben degradáló a roma népességre nézve, és sokszor megállapításai sem helytállóak például az egyes csoportok jellemzésében, a cigányság nyelviségének kutatása kapcsán (Lakatos, 1971). A tanulmányok jelentős része nem volt mentes az ideológiától, többször visszatérő gondolatként jelentek meg bennük a párthatározatban foglalt ideológiai alapú megállapítások alátámasztására vonatkozó – vélhetően – válogatott tények.

Az 1970-es évek ebből a szempontból különösen termékeny volt, hiszen az ekkor megjelenő dokumentumfilmek, pl. Sára Sándor: *Cigányok* (1962), vagy Schiffer Pál munkái: *a Fekete vonat* (1971), amely az ingázó romák munkavállalásának nehézségeit ábrázolja, *a Faluszéli házak* (1972) a telepek világába enged bepillantást, *a Mit csinálnak a cigánygyerekek?* (1973) az oktatás kérdéseit feszegeti, míg a Cséplő Gyuri (1978) a főszereplő egyéni életútján keresztül mutatja be a romák helyzetét és a társadalmi problémák egyes aspektusait.

² A hazai cigányság kutatására vonatkozó adatok természetesen már jóval korábban elkezdődtek, gyakorlatilag a 18. századtól kezdődően fellelhetők azok a források, amelyek a cigányságra vonatkozó ismeretek egy-egy aspektusát, többnyire néprajzi, nyelvészeti jellemzőit mutatják be. A dolgozat keretei között erre nem térünk ki részletesen, de mindenképp fontosnak tartjuk rögzíteni, hogy több munka is foglalkozott ezen kutatások áttekintésével, a kutatások szemléletmódjának elemzésével, valamint olyan áttekintő bibliográfiák születtek, amelyek összegezték az eddig publikált kutatásokat. (vö. például: Vekerdi, 1982; Vágh, 1983; Forray, 1998a; Cserti, 2015; Bódi, 1996; Bartha – Tima – Tücsök, 2020)

Az időszak jelentős – máig meghatározó – eredménye az akkor még csak szűkebb szakmai nyilvánosság számára hozzáférhető Kemény István-féle nagymintás romakutatás volt, amely megfelelő módszertan alkalmazásával a későbbiekben lehetővé tette, hogy a változások irányát, valamint mértékét is figyelemmel lehessen kísérni (Kemény et al., 2004). A szociológiai kutatások mellett az irodalom, a művészetek területén is megjelent a roma tematika, szépirodalmi művekben (Halasi Mária, Lakatos Menyhért), folklórgyűjtésekben (Choli-Daróczi József, Bari Károly) és a képzőművészetben (Balázs János, Péli Tamás stb.) egyaránt megjelentek újabb és újabb alkotók (Makai – Trencsényi, 2000).

A „kemény” adatok szociológiai vizsgálata mellett a kulturális antropológiai vizsgálatok is előtérbe kerültek, ennek egyik kiemelkedő darabja az oláh cigány identitás vizsgálata volt (Stewart, 1993). Ezen a tudományterületen egyre inkább fókuszba került a cigány-magyar együttélés különböző mintázatainak vizsgálata mind a hazai, mind a határon túli roma közösségekben.³

A romák oktatásának kérdése ugyancsak a rendszerváltás utáni időszakban kerül egyre inkább előtérbe, amelyet demográfiai okaival, valamint az ezt követő oktatási expanzió folyamatával jellemezhetünk. A szakterületen ugyancsak számos olyan tanulmány és monográfia született, amely a roma tanulók szocializációs jellemzőit, az abból adódó hátrányokat (pl. Forray – Hegedűs, 1998, 2003), a továbbtanulás jellemzőit (Havas – Kemény – Liskó, 2001; Havas – Liskó, 2005; Kertesi, 2005a, 2005b), vagy az oktatás területén jellemző területi különbségeket elemzi (pl. Cserti Csapó, 2014; Híves, 2015), nem szólva azokról a módszertani kérdésekről, pedagógiai módszerekről, amelyek a roma gyerekek oktatásának eredményességét javíthatták volna.

A különböző stratégiák és azok eredményességére vonatkozó kutatások jelentős számban születtek, ezek alapját a Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia és az abban megfogalmazott beavatkozások vállalt indikátorai adták. Ezen elemzések sorába tartoznak pályázati források felhasználásáról szóló elemzések (pl. Herczeg, 2017; Gábos, 2018, NTFS Nyomonkövetési jelentés, 2013, 2014, 2015; MNTFS II. Nyomonkövetési jelentés, 2016, 2017 stb.) A jelentések alapvetően a vállalt tevékenységek teljesülésének vizsgálatát végezték el, a vállalt indikátorok szerinti teljesülését elemezték, és ezek mentén mutatták ki, hogy a beavatkozások mennyire voltak sikeresek, meghatározva, hogy az egyes területeken milyen további fejlesztésekre van szükség.

A RIÉP 2005-2015 programhoz kapcsolódóan egyéb kutatások is vizsgálták az uniós célkitűzések és a hazai tapasztalatok sajátosságait a program végéhez közeledve, itt most csupán Cserti Csapó Tibor átfogó elemzéseit említjük meg, amelyek uniós keretben értelmezték a célkitűzések és a megvalósulás tapasztalatának jellemzőit, az egyes beavatkozási területeken. Az eredmények megismerésének egyik problematikája a mérhetőség kérdése, amelyek jellemzően a társadalom egészén belüli viszonyokat tudják jellemezni, így a roma populáció adott időpontban történő helyzetét jelzik a kutatók számára. Ennek alapján mind az országon belül, mind az uniós tagállamokhoz képest volt javulás Magyarországon, de a vizsgálat időpontjában áttörő eredményeket nem tudhatott maga mögött a szakpolitika. Ez köszönhető annak is, hogy néhány esetben a fejlesztések (pl.

³ Ezen a területen eltekintek a szakirodalmi utalásoktól, hiszen oly sok kutatót és jelentős tanulmányt kellene felsorolni, amelyek messze túlmutatnak a terület vázlatos áttekintésén is.

óvodáztatás) eredményei csak a későbbiekben lesznek mérhetőek, értelmezhetőek (Cserti Csapó, 2016, 2019).

A foglalkoztatás növelése nem csupán uniós és hazai szakpolitikai célkitűzés volt, hanem háttérben a hátrányok szoros összekapcsolódását láthatjuk, esetünkben a végzettségi szinttel mutat szoros összefüggést. Ezen a területen ugyancsak számos program indult el, amely az iskolából végzettség nélkül kikerült népesség számára biztosított tanulási, szakmaszerzési lehetőséget, de emellett a munkahelyteremtés, a vállalkozások elindítására is számos lehetőséget biztosított. A roma munkavállalás vonatkozásában a fekete vagy szürkegazdaság jelentették a foglalkoztatás fő területét, amely esetében a nők munkavállalása kevésbé volt jellemző, még annak ellenére sem, hogy a roma nők foglalkoztatása lényegesen elmaradt a férfiakétól. A programok ellenére a romák foglalkoztatása 2014-ben is elmaradt a teljes népesség foglalkoztatásától, s bár annak ellenére, hogy ezen a területen már rövid távon is realizálhatók a foglalkoztatási mutatók, a romák esetében a foglalkoztatás sérülékeny, nagyban függ a támogatások formájától és azok rendelkezésre állásától (Cserti Csapó, 2017). Hozzá tehetjük ezekhez az eredményekhez, hogy a kistelepülések esetében gyakran egyetlen foglalkoztatási formaként elérhető közfoglalkoztatás az érintett csoportok kitettségét is nagyban erősíti.

Az egészségügy területén a roma populáció hátránya mind az életkortamban, mind az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésben megfigyelhető volt. Az adatok azt jelezték, hogy az életkortamban közel 6 évvel kevesebb élethossz várható, mint a teljes népesség körében, valamint nagyobb a szegénységnek való kitettség kockázata is. Átfogó országos, romákat célzó egészségügyi programokról nem tudott beszámolni az áttekintés, kiemelte viszont azt a tendenciát, hogy a szolgáltatásokhoz való hozzáférést, a prevenciót és egészségfejlesztési tevékenységet jellemzően civil szereplők valósították meg (Cserti Csapó, 2018a).

Az integrációs területek sorában utoljára hagytuk a lakhatási jellemzőket. Ezen a területen a vizsgált időszakban még csupán egy mintaprogram indult el a telepek felszámolásával kapcsolatban, amelyet a Szociális és Munkaügyi Minisztérium bonyolított, ennek eredményeiről a későbbiekben röviden még említést teszünk. A lakhatási helyzet elemzésénél az alapvető infrastrukturális jellemzők (víz-, áramszolgáltatás) elérhetőségét, valamint a lakásokban élők számából generált lakossűrűséget vizsgálta. Az áramszolgáltatás kivételével, amely elenyésző mértékben maradt el a társadalom egészének jellemzőitől, az egyéb mutatókban a roma népesség elmaradását figyelhetjük meg, különösen a lakossűrűség vonatkozásában, amely területi koncentrációval és a nagycsaládi formával magyarázható. A szerző elemzésében arra a következtetésre jut – amellyel a terepi tapasztalatunk is egybe esik – hogy a lakhatás területén figyelhető meg a legkevesebb eredmény, sőt bizonyos esetekben a korábbi elkülönítő gyakorlatok „újrafelfedezése” is megtörténik. E körbe sorolhatjuk, amikor az érintett családok elszigetelése akár fizikai valójában jelenik meg épített falak formájában (pl. Szlovákia esetében), vagy éppen az, ha az érintett családok elköltöztetése valósul meg az adott településről, exportálva ezzel a „problémát” más településre (Cserti Csapó, 2018b).

A kormányzati telepes programokhoz 2005 óta több értékelés kapcsolódott, amely jellemzően a programok megvalósítási tapasztalatait igyekezett felmérni, a megvalósítás során jelentkező problémákat igyekezett bemutatni. Az első ilyen típusú számvetés a

Szociális és Munkaügyi Minisztérium által készített kiadvány volt (SzMM, 2008), amely a 2005 utáni programok megvalósulási helyszínét mutatta be, összefoglalva azokat a városokat, ahol az időszakban elsőként készítették antiszegregációs tervet. A minisztériumi ismertetővel párhuzamosan elkészült az első időközi jelentés, amely a telepes programok megvalósulásával kapcsolatos időközi tapasztalatokat foglalta össze. Ebben a lebonyolítás háttérszervezetére váró feladatokat, a felmerülő problémákat vette számba a dokumentum összefoglalva a megvalósítás tapasztalatait, amely jellemzően a lebonyolítás során jelentkező tapasztalatokat összegezte (Teller, 2006). Az időszak elején megvalósuló programok esetében az egyes beavatkozási területek közötti koordináció időbelisége volt kérdéses, vagyis például az, hogy a képzési és a foglalkoztatási elemek időrendben kövessék egymást, valamint az ebben az időszakban működő mentori szolgáltatás kistélepülési biztosítására hívta fel a figyelmet. Már ekkor megjelent a közösségfejlesztés szempontja, és a deszegregációs célkitűzések megfelelő kommunikációja. Ezek a jellemzők az időszak végén készült elemzésben is megjelentek (Petrovác et al., 2010).

A roma integrációt szolgáló komplex programok szakpolitikai célkitűzéseinek értékelését 2010-ben adta a VÁTI⁴, ebben a Legyen jobb a gyermeknek, a Leghátrányosabb helyzetű kistérségek komplex fejlesztési programjai (ún. LHH-program), valamint a komplex telepprogramok értékelése állt. Utóbbira fókuszálva az elemzés megállapította, hogy a 2005 után elindított programok első diszkrpanciái után a felhívások és a szakmai koncepció módosításra került, így kialakult a több ágazatot érintő komplex fejlesztési koncepció. Ezt a szakmai sztenderdet vitte tovább a 2007-2013-as időszakban megjelenő TÁMOP-5.3.6 konstrukció, ahol a foglalkoztatási elem kiemelt figyelmet kapott. Sajátossága volt a programnak, hogy a program kiírását megelőzte egy olyan minisztériumi felmérés, amely 197 település számára tette volna elérhetővé a pályázati konstrukciót, ezek közül pedig azokat a településeket támogatta volna, ahol reális esélye volt a településfelmérésnek (VÁTI, 2010).

A telepes programok külön értékelésével zárjuk a sort, amely a TÁMOP-5.3.6 konstrukcióra vonatkozott. Ez a konstrukció már nagy hangsúlyt helyezett az együttműködések kialakítására, az akkor működő Türr István Képző és Kutató Intézet kötelező konzorciumi partnere volt a pályázó önkormányzatoknak. A program tervezése és megvalósítása során folyamatos időpésben voltak az önkormányzatok, közel két hónapos tervezési szakasz során kellett volna a helyi együttműködések megalapozni. Ez már önmagában is nehezen illeszthető a közösségi tervezés módszertanához, valamint nem volt elhanyagolható az a tény sem, hogy a helyi képviselőtestület ellenállása gyakran nehezítette a megvalósítást. A feladatok sokasága, a rendelkezésre álló erőforrások hiánya miatt az eredeti célkitűzések sérültek. Az együttműködések kényszerűen és/vagy formálisan alakultak sok esetben ki, leginkább úgy, hogy az elvárásoknak megfeleljenek a pályázó konzorciumok. A kutatás eredményei felhívják arra is a figyelmet, hogy a program túlszabályozott volt, a sok elvárás, a túlzott adminisztráció és a sokszor irreális fejlesztési elvárások gátolták a programok sikerességét. Utóbbi esetében példaként említette, hogy az érintett személyek sok esetben döntéskényszerbe kerültek, hogy a bizonytalan kimenetelű képzést vagy a biztos közfoglalkoztatást válasszák. Ezzel gyakorlatilag az egyik program gyengítette a másik megvalósítási potenciálját (Szalóky, 2015). Ebben az időszakban még nem volt kötelező a

⁴ VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft.

lakhatási elem megvalósítása, így a telepfelszámolási programok tulajdonképp az ott élők képzettségi szintjét igyekeztek emelni.

A legutóbbi, 2014-2020 időszak programjainak vizsgálata már folyamatban van, e sorok írásakor publikus eredményei még nem ismertek. A nem városi jogállású települések számára az EFOP-1.6.2 és a kötelezően kapcsolódó EFOP-2.4.1 egyidejűleg kívánja a humán és az infrastrukturális fejlesztéseket megvalósítani. A humán fejlesztések esetében a programok komplex beavatkozási rendszere megmaradt, míg az infrastrukturális fejlesztés esetében minimális elvárásokat fogalmazott meg a kiírás, ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyeznünk azt, hogy abban az esetben, ha az önkormányzatok a szegregátum területén rendelkeznek saját tulajdonú bérlakásokkal, akkor ezek felújítása is elégséges tevékenység, vagyis a térbeli mobilizáció nélkül ismét lehet relevanciája a „gettó csinosítgatása” kijelentésnek.

2.2 A kutatás módszertani jellemzői

A fentiekben adott vázlatos kutatási irányok ismertetésének célja az volt, hogy utaljunk arra, hogy roma integrációs programok számos területen terveztek és hajtottak végre beavatkozásokat, azonban úgy tűnik, hogy az oktatás területén egykor biztató folyamatok eredményei ellenére a többi ágazatban az eredmények mérsékeltek. Különösen igaz ez az általam vizsgált telepek esetében, ahol a lakóhelyi szegregáció erősödését tapasztalhatjuk. A disszertáció írásakor a 2011. évi népszámlálásnál frissebb adatok még nem állnak rendelkezésre, de feltételezhető, hogy a szegregátumok száma – azonos mérési módszer alkalmazása mellett – tovább erősödik majd. Ennek okai között a gyermekvállalási hajlandóságot, a középfokú iskolai végzettség hiányát, a kedvezőtlen munkaerőpiaci státuszt, valamint a szegregációs mechanizmusok helyi gyakorlatait egyaránt felfedezhetjük. Fontos ismét megjegyeznünk, hogy a telepfelszámolási programok céljai is változtak: a 2000-es évek második felében megfogalmazott telepfelszámolás mellett a lakhatási körülmények javítása is megjelent szakpolitikai célként, amely csökkentheti a térbeli mobilizációs célkitűzéseket. Több olyan gyakorlattal is találkozhatunk, amelyet a statisztika nem tud kezelni. Ilyen példa lehet, amikor a KSH által lehatárolt területek utcáinak egyik oldala szegregált terület, míg a másik már nem számít annak, például abból az egyszerű okból adódóan, hogy ott építési telkek ugyan vannak, de házak még nem épültek. Ezekben az esetekben a helyi döntéshozók furfangja vagy egyéb politikai megfontolás eredményeként ezeken (vagyis pro forma integrált) területen építenek lakásokat, nem törődve azzal a következménnyel, hogy így már rövid távon is a szegregátumok kiterjedését és ezzel majd az ott jelentkező problémák kumulálódását érik el.

A kutatás tervezése során a komplex beavatkozás szempontjait vettük alapul. Ehhez az alapot a pályázati kiírások szolgáltatták, amelyek az oktatás, a szociális ágazat, az egészségügy, közösségfejlesztés területeit nevesítették fő beavatkozási irányként, kiegészülve a lakhatási helyzet és a térbeli szegregáció oldásának követelményével.

Az alábbi kutatási kérdések mentén folyt a vizsgálat:

1. A települések esetében melyek a helyi roma közösség jellemzői, mit őriz a kollektív emlékezet az utóbbi évtizedekből?

2. Milyen oktatási, szociális és foglalkoztatási jellemzők figyelhetők meg a településen?
3. Milyen korábbi integrációs gyakorlat jellemzi a település köznevelési intézményeit, ezeknek milyen eredményei voltak, amelyek fenntarthatókká váltak?
3. A köznevelési intézmények integrációs gyakorlatai esetében, a külön támogatás megszűnése után, melyek voltak azok, amelyek beépültek az intézmény napi rutinjába?
4. A telepes programok esetében milyen módon vettek részt a köznevelési intézmények a program tervezésében, lebonyolításában, valamint melyek azok a feladatok, amelyek a projektek zárása után az intézmény saját vagy a program során fejlesztett kapacitásaiból lát el?
5. A komplex beavatkozási eszközrendszerrel rendelkező telepes programok esetében melyek voltak azok a korábbi gyakorlatok, amelyek „jó gyakorlatként” beépültek a programba, illetve melyek voltak a telepes program azon programelemei, amelyek támogatták ezt a folyamatot?
6. A telepes program megvalósítása mennyiben járult hozzá a helyi integrációs célkitűzésekhez, ezek mennyiben segítették a köznevelési intézményekben folyó munkát, valamint milyen együttműködési jellemzők tárhatók fel.

A fenti kutatási kérdések a telepes programok és a helyi intézmények együttműködésére helyezték a hangsúlyt. Ennek oka, hogy a szegregátumokban élők alapvető problémái az oktatáson keresztül értelmezhetők, ezt a mutatót a KSH is figyelembe veszi a területek lehatárolásánál. Gondolatmenetünk szerint, ha a helyi oktatás hatékonyan tudja végezni a feladatát, a gyerekek iskolai teljesítménye felkészíti a középfokú tanulmányokra, és megtalálják azokat a módszereket, amelyekkel a középiskolai lemorzsolódás csökkenthető, akkor az érintett lakosságnak nagyobb az esélye a társadalmi mobilizációra, amely a magasabb iskolai végzettség elérése után magasabb jövedelmet, és a mélyszegénységből való kijutás lehetőségét, végső soron a középosztályosodást teszi lehetővé ezen népesség számára is.

A kutatáshoz kapcsolódóan az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg.

1. A kistelepülések számára biztosított – egy-egy település számára még a saját költségvetési forrásánál is magasabb – pályázati források hatékony felhasználása abban az esetben valósulhat meg, ha a helyi szereplők programba történő bevonása már a tervezés időszakában elindul. Azon települések esetében, ahol külső szállítók – vagyis pályázatíró cégek – végzik a projekt tervezési feladatait, a közösségi tervezés szempontjai sérülnek.
2. A helyi szinten meglévő aktív együttműködési formák erősítik a projektek szakmai tartalmát, az egyes programelemek a helyi igényekre is reflektálnak, szem előtt tartva az intézményi, célcsoportos igényeket és a pályázati felhívások határozott előírásait.
3. A program megvalósítása során az aktív együttműködések olyan formái alakulnak ki, amelyek – ha az intézményi igényekre reflektálnak – a program zárása után, további anyagi források nélkül is lehetővé teszik a kialakított szolgáltatások fenntarthatóságát.

4. A korábbi IPR-ben alkalmazott gyakorlatok, valamint a szociális ágazatban jelenlévő interprofesszionális együttműködés olyan mintát és módszert adnak a településeknek, amelyek mentén a helyi közösség igényei, az intézményi kommunikáció és a helyi szolgáltatások költséghatékony fejlesztése megvalósítható. Ahol ezek az együttműködések a formalitás szintjén maradnak, ott a programok elszigetelten működnek, a kívánt/elvárt fejlesztési hatást nem érik el.

A kutatás során több módszertan együttes alkalmazása zajlott: ezek között szerepelt statisztikai elemzés, adatbáziselemzés, dokumentumelemzés és terepkutatás, amely esetében strukturált interjúk felvételére került sor.

A programban támogatást nyert települések listája elérhető a Szechenyi2020 honlapján, ahonnan leválogatásra kerültek a TÁMOP 5.3.6 és EFOP 1.6.2. programok kedvezményezettjei. Ebből az adatbázisból került kialakításra a kutatás során érintett települések köre, és leválogatásra azon kistelepülések, ahol ilyen programok megvalósultak.

A települési adatbázis összeállítása után vizsgáltam a települési adatokat (TEiR) és a köznevelési intézmények (KIRSTAT) adatait, elemezve, hogy a települési nemzetiségi arányok, a szegregációs adatbázis adatai, valamint a közoktatási adatok milyen összefüggéseket mutatnak.

Az elemzések eredményeként kialakult adatbázisból került kiválasztásra a három település, ahol a terepkutatást elvégeztem, ezek esetében további adatgyűjtést és elemzést végeztem a lokális közösségekkel kapcsolatban.

A kiválasztott települések esetében a dokumentumelemzés módszerét alkalmazva áttekintettem a helyi esélyegyenlőségi programokat, valamint a település programokhoz kapcsolódó Közösségi beavatkozási terveket (KBT), ez utóbbiak a pályázatok részletes szakmai programját tartalmazzák.

A terepkutatás során a dokumentumelemzés eredményeként összeállított strukturált interjúk felvételére került sor. Minden település esetében törekedtem arra, hogy a KBT-ben nevesített szereplők megkeresése megtörténjen, de ennek sikertelensége esetén is törekedtem a település vezetőjével, a köznevelési intézmények vezetőivel, a program szakmai vezetőjével, a roma nemzetiségi önkormányzat vezetőivel, és lehetőség szerint a programmal érintett célcsoporttagokkal is interjút készíteni.

A felgyűjtött anyagok összefoglaló elemzését külön alfejezetekben foglaltam össze.

2.3 Települések kiválasztásának szempontjai

A kutatással érintett települések kiválasztása során csak a kistelepülésekre fókuszáltam. Ennek indokoltságát az alábbiakban láttam:

- Több – a dolgozatban is idézett – szakirodalom rámutat arra, hogy a kistelepüléseken a roma népesség helyzete kedvezőtlenebb, mint a városokban, így alapvető kérdésként merült fel, hogy a szubszidiaritás elve mellett ezek a települések hogyan tudnak élni a rendelkezésre álló forrásokkal.

- Az együttműködések vizsgálatánál azt feltételeztem, hogy a kistelepüléseken lévő lokális közösségek, az ott jelenlévő intézmények közötti kommunikáció kevésbé ölt formális kereteket, így élő, működő együttműködési mintákat találunk. Ezzel szemben a városok esetében ezen kapcsolatokról azt feltételeztem, hogy az intézmények között inkább formálisak az együttműködések, a helyi hatalom irányítói az intézmények munkáját is erőteljesen befolyásolják, felügyelik, így kevésbé alkalmas terep ilyen típusú kutatás elvégzésére.
- A fejlesztési források nagysága a kistelepüléseket olyan kihívások elé állítja, amelyekre vonatkozó gyakorlatuk nem volt, itt a két program kapcsán közel 400 millió Ft támogatási összeghez juthattak, amely felhasználása csak akkor lehetséges, ha a megfelelő humán infrastruktúrát ki tudják alakítani. Mivel a kistelepülések esetében jellemzően kapacitáshiányról beszélhetünk, így mindenképp érdemesnek tartottam megvizsgálni, hogy ezeket a kihívásokat hogyan tudták leküzdeni az érintett települések.
- Végül, de nem utolsósorban a kistelepülések esetében kialakuló együttműködési mechanizmusok jól követhetők, azok eredményei a közösség egésze számára láthatók és érzékelhetők.

A fenti megfontolások mentén szűkítettem a potenciális települések körét, a három település kiválasztásában a személyes tapasztalatok (Jánoshida, Pocsaj), valamint egy település esetében külső szakmai javaslat érkezett (Vizsoly).

3. A roma integráció rövid történeti áttekintése 1945 és 2020 között

A roma integráció bemutatására ebben a fejezetben egy rövid áttekintés keretein belül vállalkozom.⁵ A bemutatásban a témánk szempontjából lényeges jellemzőit - vagyis a roma telepek felszámolásának fő irányait - tekintem át, röviden bemutatva, hogy az egyes korszakok esetében milyen voltak azok a beavatkozások, amelyek a „szakpolitika” fő irányát kijelölték.

A roma telepek kezelésének ügyében is korszakhatárnak tekinthetjük a rendszerváltás idejét, hiszen míg előtte a központi akarat érvényesült leginkább, utána a helyi önkormányzatok autonómiájának megerősödésével a mindenkori kormányzati politikák mellett komoly szerep hárult a helyi hatalom gyakorlóira is.

Az 1945 előtti időszak fő irányának a kóbor cigányok megrendszabályozását tekinthetjük, ahogyan arra többen is rámutattak (Hajnáczy, 2015a; Hajnáczy, 2017a; Mezey, 1986; Farkas, 2018.) Ennek az időszaknak az intézkedéseit kevésbé nevezhetjük átgondolt és a hazai cigányságra vonatkozó szakpolitikának, sokkal inkább tekinthető a közösség megregulálásának időszakaként. A korszakkal foglalkozó – korántsem teljes – történeti feldolgozások a vándorló cigány csoportokra vonatkozó szabályokat tartalmazzák, a különböző jogi szabályozás történetének feldolgozása során Pomogyi László (1995) az egyes szakpolitikai területeket elemezve rámutatott arra, hogy a rendeletek nem a hazai cigányság integrációját szolgálták, inkább az egyes területeken jelentkező problémák tüneti kezelésére vonatkozó szabályozás volt jellemző (Pomogyi, 1995). Ennek értelmében az I. világháborút követően a vándor csoportok letelepítésének és így ellenőrzésének a lehetősége került előtérbe. Az ilyen típusú beavatkozásokhoz jellemzően kapcsolódtak helyi jelentések, felmérések, azonban ezek megbízhatósága, érvényessége igencsak kérdéses. A vándorló cigány csoportok ellenőrzésére vonatkozó előírások és csendőri jelentések az érintettek kedvezőtlen helyzetéről számolnak be, de az ilyen típusú beavatkozások célja az érintett csoportok megregulálása, megfélemlítése volt (Mezey, 1986, Karsai, 1992). A vándorló csoportok letelepítése azonban nem ment egyszerűen. Ennek okai között a megélhetés problémáit azonosíthatjuk be, ugyanis a vándorlás alapvető funkciója a munkaszerzés, a megélhetés biztosítása volt, s mint ilyen, egy-egy településen csak időszakosan működhetett. A különböző vándoripari és kiegészítő tevékenységekre az igény csupán időszakosan mutatkozott, így a családok megélhetését is csak korlátozottan tudta biztosítani. A korszak döntéshozói és a rendeletek végrehajtói azonban nem elégedtek meg ezzel, a roma családok tevékenységét is korlátozták, a korszakban nem vagy csak kivételes esetekben adtak ki vándoripari engedélyeket (Purcsi, 2004; Hajnáczy, 2021). A rendelkezések jelentős része tehát ebben az időszakban a letelepítéssel párhuzamosan megjelenő, a szabad mozgást és az ehhez kapcsolódó tevékenységek korlátozását figyelhetjük meg.

A Horthy-korszak idején a hazai cigányságot érintő kiemelkedő probléma a közegészségügy területén jelentkezett. Az I. világháború utáni tifuszciklus egyik fő okozójaként, a járvány terjedésének megalapozójaként ugyancsak a vándorló cigány csoportokat azonosították be a hatóságok. A letelepítés újabb indokát fedezhetjük fel az erre vonatkozó rendelkezésekben, hiszen a vándorló csoportokat azonosították be a járvány terjesztőiként, így egyhelyben tartásuk az ellenőrizhetőséget szolgálta, segítette. Az egészségi állapot ellenőrzése ugyancsak hatósági feladat lett, a zárt, „jól ellenőrizhető” telepek közegészségügyi vizsgálata, az ott élők tetvetlenítése, fertőtlenítése volt a hatóságok fő feladata. Ennek

⁵ A fejezet korábban publikált tanulmány átdolgozott, kiegészített változata.

lebonyolításáról, menetéről pontos és részletes leírások, útmutatók születtek (Hajnáczy, 2021).

Az oktatási helyzetről még kevesebb forrásfeldolgozással találkozhatunk. A roma közösség ebben a korszakban is a heterogenitás jellemezte, a korabeli forrásokban a városi és falusi, valamint a muzsikus és vándor cigányok csoportjai rajzolódnak ki. Jelen keretek között a korabeli történeti források feldolgozásainak összegzését sem tudjuk adni, azonban annyit érdemes a későbbi témánk gondolatmenete miatt kiemelni, hogy a muzsikus roma közösségek önszerveződésai a 20. század első felében szórványosan már megjelentek, különböző egyesületek, önszervező csoportok formájában. Ezek a kezdeményezések a vidéki zenész családokat is igyekeztek megszólítani, mi több vidéken is alakultak hasonló szervezetek, de az önszerveződés, esetenként érdekérvényesítés nem tudott jól működő szervezetekké válni (Hajnáczy, 2021). Az oktatás területe azonban minden kezdeményezés mellett periférikus helyzetben maradt. A Horthy-korszak előjáróinak beavatkozásai jellemzően a romák letelepítésére, a higiéniai körülmények javítására és ezek mentén a „nem roma társadalom” tagjainak megóvására törekedett, az egyes intézkedések indoklásaként ilyen típusú magyarázatokat olvashatunk. A roma gyerekek oktatásának kérdése a korszak elején szórványosan, a II. világháború előtti években gyakrabban, de korántsem általánosan került elő. A cigányság problémáiról való gondolkodás során a munkalehetőségek biztosítása, valamint az oktatás volt az a két terület, amely a letelepítés, a cigányság asszimilációjának hosszabb idő alatt „megtérülő” befektetéseként jelent meg. Az iskola létrehozása is jellemzően külön cigány iskolaként került megfogalmazásra, de felállítása nem volt problémamentes. A korszakban volt egy-két minta, ide sorolható például Ondód, Pankasz, Ószentanna, Pankota (Pomogyi, 1995) vagy éppen Esztergom példája is, ahol a tárkányi cigány iskola szolgálhatott mintaként az iskola felállítására (Miklós, 2017; 2022). Az ilyen irányú kezdeményezések azonban nem jelentek meg tömegesen, legalábbis erre utal a történeti munkák szegényes forrásanyaga. Vélhetően ennek hátterében az áll, hogy a cigány iskolák felállítása nem tartozott a települések kedvelt feladatai közé, még akkor sem, ha az elvi támogatás esetenként meg is volt. Az esztergomi cigány iskola felállításának története legalábbis ezt példázza, hiszen az iskolaalapítás gondolata már 1940-ben megjelent, azonban a források szerint 1944-ig nem sikerült az iskolát megnyitni.

A Horthy-korszak roma közösségről való gondolkodását összességében úgy jellemezhetjük, hogy főként a „társadalomra veszélyes” csoportok álltak intézkedései középpontjában. Ezt a csoportot a vándorcigányokkal azonosították, a rendelkezések középpontjában a vándorlás és az ehhez kapcsolódó élet- és munkaformák korlátozása állt. A vándorlás már önmagában is kockázatot jelentett a kor előjárói szerint a társadalom egészére, elsősorban kriminalisztikai szempontból, amelyhez a tífuszjárvány idején közegészségügyi szempontok is párosultak. A mozgásukban korlátozandó csoportok nem tudják terjeszteni a járványt, s megfelelő beavatkozással, a romatelepen élők kényszermosdatásával, fertőtlenítésével a járvány terjedése megállítható, megelőzhető. Ennek részletes szabályozása is megjelent, amely a II. világháború utáni időszakban is általános maradt (vö. Bernáth – Polyák, 2001; Bernáth, 2002). Az általános közgondolkodástól eltérő nézetként – amelyek vélhetően kisebbségben maradt – jelent meg csupán a cigányság foglalkoztatásának és oktatásának gondolata. Utóbbi esetében az oktatás, mint a romák társadalomba való beilleszkedésének (talán megengedhető: asszimilációjának) eszközeként és hosszú távú célként megfogalmazott nézetek voltak. Az erre vonatkozó források arról tanúskodnak – szórványos fellelhetőségük ellenére is – hogy a cigány iskolák felállítása nehezen, körülményesen és sporadikusan történt meg. Az oktatás tartalmi elemeiről nem állnak rendelkezésre részletes elemzések, de vélhetően az alapvető készségek elsajátításáról volt szó csupán, azonban ennek a keretei szigorúan elkülönülő iskolákban volt elképzelhető. Összefoglalva tehát

elmondhatjuk, hogy a Horthy-korszak a cigányság helyzetével, mint megoldandó közbiztonsági és népegészségügyi problémával foglalkozott, az oktatás és tágabban értelmezve a rendszerszintű beavatkozás logikája nem jelent meg az intézkedések között, sőt már a korszakot megelőzően megjelenő három beavatkozási terület, amely a büntetőjogi, az adminisztratív és végül a szélsőséges, a teljes csoportot megsemmisítő intézkedéseket jelentette (Pomogyi, 1995; Havas, 2004), utóbbi is aktívan megjelent már a II. világháború előtt, az 1920-as évek végén is (Purcsi, 2004).

E rövid és vázlatos áttekintés után a II. világháború utáni időszak első szakaszát részletesebben a 3.1 fejezetben tárgyalva az 1945 előtti helyzettől eltérő képet és beavatkozásokat láthatunk.

A magyar integrációs törekvéseket – amelyeket a tárgyalt időszakban kevésbé nevezhetünk integrációs célkitűzéseknek, sokkal inkább olyan kormányzati beavatkozásoknak, amelyek szociális megközelítésből igyekeztek szabályozást és beavatkozásokat megfogalmazni a cigánysággal kapcsolatban – a II. világháború utáni időszakban három szakaszra bonthatjuk, amelyek alapját az egyes időszakokban elfogadott stratégiai dokumentumok, kormányzati intézkedések és azok szakpolitikai célkitűzései adják.⁶ Az általam alkalmazott felosztás az első két időszakot összevonva tárgyalja a beavatkozásokat, vagyis az 1950-es évek végétől az 1980-ig tartó szakaszt, valamint az 1980-tól az 1990-es évek elejéig (1993-ig) tartó időszakot együttesen tekintetem át. Ennek oka, hogy álláspontom szerint a telepfelszámolások kapcsán lényegi változások nem történtek a fejlesztések tekintetében, vagyis tanácsi és önerős lakásépítések valósultak meg, ezek jellemzően az eredeti állapottól jobb körülményeket teremtettek, de rendszerint kisebb alapterületű, alacsonyabb komfortfokozatú lakásokat eredményeztek, mint a települési átlag, valamint új telepek, térbeli szegregátumok kialakulását eredményezték. A rendszerváltás utáni időszak a szakpolitikai irányok kialakításával telt, így lényegi beavatkozás nem történt, sokkal inkább jellemezte az időszakot, hogy a gazdasági-társadalmi átalakulás már nem csupán lokális, hanem egyre inkább térségi szinten is érzékelhetővé vált, egy-egy mikrotérség etnikai jellemzőinek megváltozása eredményeként. A 2005 utáni időszakot tekintem a telepfelszámolási programok jelenkori kezdőpontjának, a RIÉP 2005-2015 program elindítását követően az egymást követő kormányzatok kommunikációjában, stratégiai dokumentumaiban ismét megjelenik a lakhatási problémák – elvileg szabad hozzáféréssel, de pályázati úton elnyerhető forrásokból történő – kezelése.

Az első szakasznak az 1960-tól az 1993-ig tartó időszakot tekintem. Ekkor a romaügy nem jelenik meg külön stratégiai kérdésként, „csupán” olyan szociális problémaként fogalmazzák meg a döntéshozók, amelyeket a központi iránymutatások alapján a területileg illetékes megyei és városi tanácsok hivatalnokai hajtanak végre, valamint amelyek a szociálpolitika eszköztárából normatív támogatási keretek lehetőségei között fogalmazzák meg beavatkozásokat.

⁶ A szakaszolásra tett kísérletem alapvetően a szakpolitikai beavatkozások szintjén, azok tartalmi összetevőin, illetve az érintettek etnikai jellegének figyelembevételén alapulnak. A felosztás szempontjai közé sorolom: a helyi specifikumok figyelembe vételét; a beavatkozások kiindulási szintjét; az érintett roma lakosság bevonásának kérdését; a beavatkozások megvalósítói körének változását. A telepfelszámolási programok szakpolitikai elemzésénél alkalmazott korszakolások jellemzően az alábbi felosztást alkalmazzák: 1. 1950-es évek végétől az 1980-as évekig terjedő időszak (vö. Hajnáczy, 2015a, 2017; Farkas, 2018); 2. az 1980-as évektől a rendszerváltást követő évekig, rendszerint 1993-ig tartó időszak, az 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény megszületéséig (Hajnáczy, 2017a); 3. periódusnak az 1993-2005 közé eső éveket tekinthetjük (Farkas, 2018); míg 4. szakasznak a 2005 utáni időszakot napjainkig (Farkas, 2018; Teller, 2011).

A második időszakot leginkább az átmenet időszakával jellemezhetjük, idejét az 1990-es évek elejétől a Roma Integráció Évtizede Program (RIÉP) megszületéséig, azaz 2005-ig⁷ időzíthetjük. Ebben az időszakban a romák helyzetére vonatkozó kutatások és beavatkozások egyre gyakoribbak ugyan, de nem beszélhetünk átfogó, stratégiai programról, hiszen a hátrányok leküzdésére inkább egy-egy szakpolitikai irány beavatkozásai jellemzőek, azok összekapcsolása, szinergikus szemlélete nem valósult meg. Ebben az időszakban jelenik meg a felnőttképzések sora a munka nélkül maradt romák számára, azonban nem sikerül összekapcsolni ezeket a valós munkaerő-piaci igényekkel, így a képzések elvégzése után az abban résztvevő romák nem tudnak elhelyezkedni, érdemleges változás nem történik a foglalkoztatás területén. Ugyancsak megjelenik például problémaként a cigány gyerekek oktatásának kérdése, de az intézmények maguk dönthetnek arról, hogy egy-egy alternatív pedagógiai módszert bevezetnek-e az iskolában, ezzel támogatva az iskolai sikerességet és a lemorzsolódás csökkentését. Az időszakban tehát úgy vélem, hogy ad hoc jellegű beavatkozások történtek, azok nem szakmapolitikai elvárások, hanem inkább a lehetséges beavatkozások területeit foglalták magukba. Szűkebb témánk szempontjából a lakhatási körülmények javítása olyan szociálpolitikai intézkedések mentén valósultak meg, amelyek nem romaszpecifikusak, hanem szélesebb kör számára érhetőek el, sőt megjegyezhetjük, hogy bizonyos támogatási rendszerekhez történő hozzáférésnek esetleg olyan adminisztratív feltételei is voltak (pl. lakásépítési kölcsönhöz önerő biztosítása), amelyek a leginkább rászorulóknak esetében csökkentették a hozzáférés esélyét.

A harmadik szakasznak a 2005-től kezdődő és napjainkig terjedő időszakot tekintem. A RIÉP kormányzati elfogadása után elindulnak azok a célzott programok, amelyek több területen – oktatás, egészségügy, lakhatás, foglalkoztatás, közösségfejlesztés, anti-diszkriminációs célrendszer – mentén tesznek vállalásokat, s rámutatnak arra, hogy a problémák komplex kezelésére van szükség. A beavatkozásokat végzők köre is változik, hiszen az integrációs programok esetében a központi költségvetési intézmények szintjén és települési szinten is megjelennek a megvalósítók, kibővítve körüket a civil szféra szereplőivel is. Ennek megítélése, a források felhasználásáért felelős kedvezményezett kör az időszakban változik, hiszen a 2005-2010 közötti időszakban inkább a roma civil szervezetek a kedvezményezettek, a 2010 utáni időszakban jellemzően a települési önkormányzatok válnak főkedvezményezetté, azonban minden támogatási formában elvárás a roma integráció területén dolgozó civil szervezet bevonása az integrációs folyamatokba. A változásnak a szakpolitika által megfogalmazott elvi alapja, hogy a település nélkül nem valósítható meg integráció, ezért a település elköteleződése, a település vezetése nélkül ilyen típusú programok nem lehetnek eredményesek. Ezzel párhuzamosan érdekes azonban az, hogy például a helyi intézmények bevonása, így a közoktatási/köznevelési szereplők bevonása nem kötelező elem. Az együttműködések elvi síkon ösztönzi a pályázati kiírás, de ezek tényleges megvalósulása esetleges. Hasonló együttműködést tapasztalhatunk a szociális intézményekkel kapcsolatban is, bár ezen a területen a megvalósítóknak a kezdeti szakaszban tájékoztatási kötelezettsége volt. Az együttműködések elmaradása azért is elgondolkodtató, mert a szegregátumok lényege – ahogyan erre majd még visszatérünk – épp az ott élők iskolai végzettségéből, valamint a rendszeres munkajövedelem hiányából fakad. Az iskolai végzettség megszerzése, a továbbtanulás támogatása, a szakmaszerzés és felsőbb iskolai végzettség megszerzése a szegregált élethelyzet egyik fontos jellemzőjét kezelhetné.

A következőkben az egyes korszakok főbb jellemzőit foglalom össze.

⁷ Meg kell jegyeznünk, hogy a program előkészítése elindult, de azt csak 2007-ban fogadta el az Országgyűlés a 68/2007. (VI.28.) OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervéről című határozatában.

3.1 A romák helyzetének javítását szolgáló kormányzati elképzelések az 1950-es évek végétől a rendszerváltás időszakáig

Az integrációs elképzelések rövid történeti áttekintéséhez visszatérve, a szakirodalomban jól követhető módon látható, hogy a magyarországi cigányság története több évszázadra tekint vissza Magyarország és a Kárpát-medence területén egyaránt. A cigányság történetét befolyásoló első rendeletek, majd a későbbi jogszabályok egyértelműen jelzik azt a folyamatot, ahogyan a cigány/roma kisebbség Európa nyugati területeiről kiszorulva foglalja el mai térbeli helyét a térségben (Mezey, 1986). A vizsgált időszak jellemzői kapcsán azonban lényegi kérdés az 1945 utáni magyar kisebbségpolitika, s ezen belül is a cigánysággal kapcsolatos intézkedések közül az 1961-ben meghozott párthatározat. Ez nem volt előzmény nélküli, már az 1950-es évek második felében a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága 1956-ban napirendre tűzte a cigányság helyzetének vizsgálatát, de azt végül törölték a napirendek közül, így csak 1957-ben a Munkaügyi Minisztérium készítettett felmérést, amely fókuszában a romák alacsony foglalkoztatásának okai és az otthoni problémák feltárása állt (Feitl, 2008; Hajnáczy, 2013, 2015a; Nagy, 2018).

Már az 1950-es években megjelentek azok a területek, amelyek mentén a döntéshozók beavatkozásokat terveztek, azonban ezek még nem átfogó programként jelentek meg, hanem az ágazati beavatkozások logikáját követték, vagyis szektoriális beavatkozások voltak (Nagy, 2018). Nagy munkájában levéltári forrásokat feldolgozva követte végig az országos kezdeményezések megyei megjelenését, ezen belül részletesebben foglalkozott Szabolcs-Szatmár-Bereg megye jellemzőivel és a felmérések ottani eredményeivel. Rámutatott arra is, hogy vélhetően a központi jelentések sajátos szelekción mehettek keresztül, hiszen a cigánykérdés megítélése a népesség számától és arányától, az élethelyzetük jellemzőitől függően különböző megítélést válthatott ki a helyi vezetőkből, valamint ehhez járult még az is, hogy a központi célkitűzések alátámasztására a budapesti vezetők miként szelektáltak ezekből az adatokból. Mindezek ellenére annyit azonban rögzíthetünk, hogy a lakhatás mellett az oktatás és az egészségügy kérdései kerültek előtérbe. Az oktatás esetében az analfabétizmus felszámolásának igénye továbbra is fontos kérdés volt, annak ellenére, hogy az 1950-es években már indultak ilyen programok a roma lakosság körében, azonban azok nem jártak különösebb sikerrel. A felnőttkorú népesség mellett azonban a gyerekek oktatása is hangsúlyos volt, ezen a területen a tanköteles korú roma gyerekek bevonása, az iskolai lemorzsolódás csökkentése, valamint a – legalább – középfokú oktatásba történő átmenet segítése jelent meg fő célkitűzésként. A roma gyerekek külön oktatására vonatkozó elképzelések már ekkor felmerültek, mint a beilleszkedést, lemaradást kompenzáló oktatási forma, azonban ennek elterjedéséről ebben az időszakban még csak szórványosan beszélhetünk, s megítélése is eltérő volt. Az egyik ilyen kezdeményezés Nyírbátorban valósult meg, ahol az első és második osztályos roma gyerekek külön oktatása valósult meg, majd harmadik osztálytól a nem roma társaikkal együtt jártak, biztosítva ezzel az együttnevelés korai formáját (Feitl, 2008; Nagy, 2018).

Az 1961-es MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata a cigányság általános helyzetével foglalkozott, így érintette a kulturális, munkaerő-piaci jellemzőket, de emellett kiemelten foglalkozott a magyarországi telepek kérdésével is. A magyarországi cigányság létszámát 200 ezer főre becsülték, ezen belül rögzítették, hogy a cigány lakosságon belül megállapított három kategóriában mekkora a cigány lakosság becsült aránya. Ennek alapján beilleszkedett csoportba sorolták a cigányság kb. 30%-át, beilleszkedésben lévő csoportba soroltak további kb. 30%-ot, míg a be nem illeszkedett csoportba tartozott, amely a definíciójuk szerint félig letelepedett és vándor közösségeket jelentett, a cigányság kb. 40%-a (Mezey, 1986).

A határozat a cigányság problémái között említi a munkaerő-piaci helyzetüket, amely szerint a cigányság közel 33%-a rendelkezik állandó munkával, 32%-a alkalmi munkával, míg 35%-a egyáltalán nem dolgozik. Az iskolai végzettséggel kapcsolatban a határozat rögzíti a romákra jellemző alacsony iskolai végzettséget, bár erre vonatkozóan számszerű adatokat nem említ, csupán a „többségük” megjelölést alkalmazza.

Szemponctunkból jelentősebb, hogy a magyarországi cigánytelepek számát is megbecsüli a dokumentum, a felmérések szerint ekkor 2100 telep található az országban. Ezek jellemzően a településtől távol, nehezen megközelíthető helyeken találhatóak, az épületek állaga is sok esetben emberi lakhatásra alkalmatlan. Ehhez kapcsolódóan fontos megállapítása a határozatnak, hogy a potenciális foglalkoztatók – jellemzően TSz-ek és állami gazdaságok – elzárkóznak a cigányok alkalmazásától. Összefoglalva elmondható, hogy a cigányság helyzetével kapcsolatban – még ha becslést alapján is – de realisan azonosította be a problémákat a határozat, amely eredményeként kialakította álláspontját is.

Egyik jelentős megállapítása volt, hogy a magyarországi cigányságot nem tekintette nemzetiségi csoportnak⁸, így a későbbi önszerveződése komoly akadályokba ütközött. Ahogyan a határozat fogalmazott: *„A cigánylakosság felé irányuló politikánkban abból az elvből kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot. Problémáik megoldásánál sajátos társadalmi helyzetüket kell figyelembe venni és biztosítani kell számukra a teljes állampolgári jogok és kötelességek érvényesülését, az ezek gyakorlásához szükséges politikai, gazdasági és kulturális feltételek megteremtését.”* (Mezey, 1986:242)

A lakhatás kérdése kiemelkedő terület volt a határozatban és a korabeli dokumentumokban is, amely eredményeként több beavatkozás született a cigányság lakhatási körülményeinek javítására. A kérdés kezelésére született meg a 2014/1964. (V.4.) és 2047/1967. Kormányhatározat, amely a cigány telepek megszüntetését az ötéves tervek ütemezésében kívánta megoldani. Az első ilyen tervezet 1965-ben országszerte 800 családi ház megépítését tűzte ki célul (Hajnáczky, 2015b), amely körül az anomáliák már a korai időszakban megjelentek. A lakásépítési konstrukció, bár központi akaratra és költségvetési támogatás mellett valósult meg, a családok részéről bizonyos önerőt (10%) is megkövetelt (Majtényi-Majtényi, 2012), ennek biztosítása azonban ugyancsak lehetetlen volt sok család esetében.

A telepfelszámolási programok eredményeként a lakókörülmények javultak ugyan, de a térbeli szegregációt jellemzően nem oldották meg, hiszen a beavatkozások hatására új telepek, telepszerű lakókörnyezetek jöttek létre, sok esetben ugyanazon a kedvezőtlen fekvésű területen (pl. ártérben), amely a viszonyok alapvető megváltozását nem hozta magával. Erre a jelenségre mutatnak rá többen is, akik a telepfelszámolásokról megjegyzik, hogy a térbeli elkülönülés és a kedvezőtlen lakókörülmények továbbra is jellemezték a magyarországi cigányság helyzetét. Ehhez sok esetben a roma és nem roma népesség között kialakult feszültség is társult (Kállai-Törzsök, 2006; Kocsis – Kovács, 1998).

⁸ Meg kell azonban azt is jegyeznünk, hogy 1946-ban Kálmán András a Társadalmi Szemle hasábjain értekezik a magyarországi cigányság problémáiról, ahol ő még azt az álláspontot képviseli, hogy a hazai cigányság problémái nemzetiségi kérdésként definiálhatók. Ahogyan írta: *„Felesleges vitába szállni azzal a közvéleményünkben még igen elterjedt reakciós felfogással, hogy a cigányokkal való nehézségeket a cigányok veszületett rossz faji tulajdonságai („hajlam a munkakerülésre, a bűnözésre, stb.”) okozzák, mert a tárgyilagossá szemlélő előtt kétségtelen, hogy a nem asszimilált cigányság problémája nemzetiségi kérdés. Olyan rétegről van ugyanis szó, amely gazdaságilag, társadalmilag és részben nyelvében önálló csoportot alkot.”* (Kálmán, 1946:657)

A korszaknak még egy fontos jellemzőjére érdemes felhívunk a figyelmet. Az említett határozatok mentén a lakhatási helyzet javítása ugyan megkezdődött, és bár az 1960-as, 1970-es években a beavatkozások központi irányítás mellett történtek, elvárt eredményeit a korszak bürokratái teljesíthetetlennek tartották, ahogyan fogalmaztak: „*a községi tanácsok nem látják a széttelépítés perspektíváit*” (Majtényi-Majtényi, 2012:66). Ma már úgy tűnik, joggal feltételezhetjük, hogy a helyi irányítók a rendelkezésre álló eszközökkel lassították, esetenként megakadályozták az integrációs folyamatokat, amelyek vélhetően – a mai tapasztalatokhoz hasonlóan – a nem roma társadalom vélt vagy valós elégedetlenségén alapultak.

A telepfelszámolások megvalósításával kapcsolatos problémák áttekintése az 1970-es évek közepétől rendszerint előkerült, a Tárcaközi Koordinációs Bizottság által előkészített beszámolók szolgálták a „cigányügy” aktuális helyzetének magasabb szinten történő megvitatására. Az MSzMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága 1974-ben már az 1961-es párthatározat eredményeinek elmaradásáról és a további teendőkről tárgyaltak (Hajnáczy, 2015c). Az eredmények áttekintése során rögzítették a problémákat is, hiszen a Kemény-féle felmérések, valamint az egyes településekről szóló beszámolók rámutattak arra is, hogy a tervezetthez képest a megvalósulás elmaradt a várt eredményektől. A telepfelszámolási programok kapcsán az ötéves tervekben tervezett lakásépítések számai elmaradtak a célkitűzésektől, valamint rossz gyakorlatok is kialakultak. Több helyen okozott problémát az, hogy a roma családok térbeli elhelyezkedése további beavatkozásokra serkentette a helyi vezetőket, amelyek több esetben hatósági beavatkozásokkal párosultak. Ezek között említhetjük a „szem előtt” lévő telepek elbontását (például Felsőzsolca esetében), a roma családok régi lakóhelyükre történő visszaköltöztetését (például Mánfa). Ezek a beavatkozások sajátos formákat alakítottak ki és országos viszonylatban is tipikusnak tekinthetők. Az elhagyott majorokba és cselédlakásokba történő költöztetés jelentette az ilyen típusú beavatkozások első típusát, a második jellemző szabályozás a roma családoknak kijelölt telkek elhelyezkedése volt. Ezek rendszerint a település perifériáján helyezkedtek el, félreeső és sok esetben alacsonyabb infrastrukturális ellátottsággal rendelkező területeken. A harmadik típusnak azokat a barakktelepeket tekinthetjük, amelyeken a zsúfoltság mellett a deviancia változatos formái is megjelentek (Hajnáczy, 2015c). A lakhatási feltételek mellett az 1961-es határozatban említett területek is áttekintésre kerültek és összefoglalóan megállapították, hogy a foglalkoztatás, az oktatás és az egészségügy területén is mutatkoznak elmaradások a tervezett eredményekhez képest. Az okok között a társadalmi elfogadottság, előítéletek mellett a roma családok hibáztatása is megjelent.

A korszak végéhez közeledve, az 1980-as években a roma közösségről való gondolkodás is változni látszott. A roma közösséget érintő kormányzati törekvések értékelése során a döntéshozók előtt is láthatóvá vált, hogy a kívánt eredmények nem valósultak meg a tervezett és elvárt ütemben. A beavatkozási folyamatok eredményeire, valamint a romák valós helyzetének feltárására a Magyar Tudományos Akadémia kapott utasítást. A Tárcaközi Koordinációs Bizottság 1982-ben „A hazai cigányság helyzete és fejlődési távlatai” címmel vitaanyagot készített, amely újdonsága szemléletében rejlett. Az 1961-es párthatározatot követő beavatkozások és azok eredményeinek megvalósulásáról szóló beszámolók foglalkoztak ugyan a folyamat során jelentkező problémákkal, de alapjaiban úgy jellemezhetjük ezeket, hogy a célok és a megvalósítás jó irányba mutat, a haladás üteme azonban elmaradt a tervezettektől. A politikai akarat azonban még mindig a romák szociális problémáit hangsúlyozta és többször kinyilatkozta, hogy a hazai cigányság nem képez nemzetiségi csoportot. Ezt az álláspontot már az 1982-es előterjesztés kritika alá vonta és a kormányzati programok megvalósítása során jelentkező problémák számbavétele mellett kinyilatkozta azt is, hogy cigányságnak vannak sajátos kulturális jellemzői és ezeket

figyelembe kell venni, támogatni kell a kulturális hagyományok megőrzését. Ez – értelmezésünk szerint – alapvetően megváltoztatta a hazai cigányság jogi lehetőségeit, és az 1980-as évek második felében már tapasztalhatók voltak a változások is. Choli Daróczi József vezetésével 1985-ben a Hazafias Népfront létrehozta az Országos Cigány Tanácsot, 1986-ban megalakult a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége, majd ebben az évben megjelent a Cigány újság (Romano Nyévi) első száma is. Ezekkel a változásokkal, majd az 1988 novemberében előterjesztett „Javaslat a nemzetiségi törvény irányelveire” című MSZMP KB Politikai Bizottságának előterjesztésével a korábbi kényszerasszimilációs politika korszaka lezárult (Karsai, 1992; Pomogyi, 1995; Purcsi, 2004; Hajnáczy, 2015c).

Visszatérve szűkebb témánkhoz a telepek, majd későbbi elnevezéssel a szegregátumok számossága az 1980-as évek végére csökkent valamelyest. 1961-ben az idézett határozat 2100 telepről beszélt, viszont egy, az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium által 1974-ben készített felmérés adatai szerint 1252 telep volt már csak az 1970-es években (Hajnáczy, 2015a). Egy 2010-es felmérés szerint ismét 1633 szegény- és cigánytelep, valamint településszövetbe ágyazódott szegregátum található az országban (Domokos, 2010). A beavatkozások tehát csak részben érték el hatásukat, hiszen az első időszakban történő csökkenés után a térbeli szegregáció ismét erősödött. A telepek száma mellett fontos azt is megjegyeznünk, hogy becslések szerint a szegregátumokban összesen mintegy 300 ezer ember él (MNTFS II.), azonban ezen csoporton belül nem rendelkezünk arra vonatkozóan adatokkal, hogy az érintett csoporton belül a romák – nem romák megoszlása miként alakul, de jellemzően csak romák vagy többségében romák lakják ezeket a területeket (vö. Kertesi – Kézdi, 1997; Kemény et al., 2004).

A telepek számossága mellett azonban fontos szempont e területek elhelyezkedése is. Egy-egy lokális társadalom területiségét vizsgálva egyértelműen látható, hogy a cigányság által lakott településrészek jellemzően a települések perifériáján helyezkednek el, melynek eredményeként a nem roma csoportokkal való interakciók formája és gyakorisága korlátozottnak tekinthető. Ugyancsak fontos aláhúznunk a korábbi gondolatmenetből, hogy a központilag tervezett és vezérelt program során az érintettek döntéshozatalban történő részvétele nem történt meg, a döntéseket, a cigányságot érintő beavatkozásokat a bürokratikus struktúrában megfelelő helyet elfoglaló hivatalnokok irányították.

3.2 Roma integrációs és európai uniós célkitűzések

A magyarországi rendszerváltás utáni időszak demokratikus átalakulásának egyik fontos tényezője volt az egykori kelet-európai országok Nyugat-Európához való kapcsolódásának kérdése. A modernkori demokráciák lényeges eleme a jogi egyenlőség és az esélyegyenlőség kérdése volt, amely jelentősen befolyásolja majd a későbbi beavatkozások irányát, tartalmi elemeit is. A változások a helyi önkormányzatok autonómiájának erősítése, a demokratikus döntéshozatal megalapozása mellett hangsúlyt helyeztek a társadalmi integráció kérdésére is, amelyre nagy hatással voltak az európai uniós célkitűzések is. A hazai integrációs beavatkozások további szakaszainak áttekintése előtt röviden áttekintem az uniós célkitűzéseket, amelyek a későbbiekben a magyarországi gyakorlatot is meghatározták.

Az Európai Unió létrejöttétől kezdődően különböző módon és hangsúllyal volt jelen a szociálpolitikai gondolkodás. Ennek fejlődéstörténetét áttekintve a korai időszakban a gazdasági szempontok mellett az emberek – még inkább munkavállalók – szabad áramlásában, vagyis más országban történő munkavállalásában jelent meg. A Föld

népességrobbanásával és a világban tapasztalható területi egyenlőtlenségek felismerésével összhangban az Unión belül is egyre fontosabbá vált a szegénység elleni küzdelem, amelyhez a társadalmi kirekesztés fogalma is párosul. A szegénységről való gondolkodás az Unió megalakulása óta folyamatosan változik, érzékelhető, hogy az 1970-es évektől kezdődően egyre inkább a szociálpolitika részévé válik. A kirekesztés fogalmi keretei túlmutatnak a szegénység értelmezésén, tágabb, sok esetben egyedi megközelítéseket is lehetővé téve kerül be a szociológiai gondolkodásba. A kirekesztéssel kapcsolatban annak „folyamatjellege” kerül kiemelésre, amely azt jelzi, hogy nem csupán egy jelenségről van szó, hanem olyan társadalmi folyamatról, amely az érintettek jellemzőit konzerválhatja, amennyiben nem társul hozzá megfelelő szociálpolitikai intézkedés (Sziklai, 2012; Musterd et al., 2017). Szintén fontos jellemzője volt a kirekesztésről való gondolkodásnak, hogy a közösségfejlesztésben ennek egy sajátos formája jelent meg, amelyet a „belefoglalás” fogalmával jellemeztek angol kutatók és az érintettek helyi folyamatokba történő bevonását szorgalmazták. A társadalmi kirekesztés elleni küzdelem stratégiai célkitűzéseinek megfogalmazása során meghatározásra kerültek azok a csoportok, amelyek érintettek lehetnek, ide sorolták a munkanélkülieket, fogyatékkal élőket, etnikai kisebbségeket, valamint egyéb alacsony jövedelmű csoportokat is (Sziklai, 2012).

A szegénységről való uniós gondolkodás fázisaiban az 1957-es Római szerződésben, az Európai Gazdasági Közösség megalakulását rögzítő dokumentumban 12 szociális területet érintő cikkely található, amely ekkor még csak a foglalkoztatás elősegítésére és ennek szabályozására összpontosított. Az 1972-es Párizsi Csúcstalálkozó jelentette a szegénységről való gondolkodás újabb stációját, amely során a tagállamok közös direktívák kialakításában és azok tagállami szabályozásában állapodtak meg, valamint megfogalmazták a szociális akcióprogramok gondolatát, szükségességét: ezek központi eleme a szegénység volt, amellyel az akcióprogramoknak foglalkozniuk kell. A szociálpolitikai gondolkodás Első Szegénységi Programja 1975 és 1980 között valósult meg, amely során az országelemzések felhívták a figyelmet a tartós munkanélküliek számának, valamint az egyszülős háztartások szegénységének növekedésére. A Második Szegénységi Program 1985-1988 közötti megvalósítása során az intézkedések a szegénység okainak leküzdését és enyhítését célozták, a szegény csoportok között a fiatal falusi és városi munkanélküliek, a gyermeküket egyedül nevelő szülők, a hajléktalanok és a migránsok voltak. Az időszakban készült jelentések rámutattak arra, hogy a globalizációhoz kapcsolódó újonnan megjelenő struktúrákkal párhuzamosan a szegénység új típusa, a marginalizálódás és a kirekesztettség formái is megjelentek. A harmadik Szegénységi Program 1989 és 1994 között már elsősorban a kirekesztettségre koncentrált, az ebben az időszakban megvalósított programok a hátrányos helyzetű lakosságra fókuszáltak. Ennek az időszaknak a megállapításai közé tartozott, hogy a szegénység és a kirekesztés sokrétű problémaként értelmezendő, ezért a megoldásoknak is komplexeknek kell lenniük. A megoldásban alapvető fontosságot tulajdonítottak a partnerségnek, valamint először jelent meg új elemként az azóta már alapvető elvárásnak tekinthető elv, mely szerint a problémák megoldását az érintett csoportok bevonásával kell megvalósítani, vagyis az „alulról jövő kezdeményezések” elve ekkor jelent meg először. A három szegénységi program eredménye lett egyfajta paradigmaváltás is ezen a területen, amely lényegét tekintve annyit jelent, hogy 1998 után már nem a kirekesztés elleni küzdelem jelenik meg a beavatkozások fő irányaként, hanem az inkluzív, összetartó társadalom eszméje (Ferge, 2002).

Az 1990-es évek második felében, az 1997-ben megkötött Amszterdami Szerződés 136. és 137. cikke foglalkozik a társadalmi kirekesztés elleni beavatkozásokkal, amelyek a tagállamok közötti tudás bővítésére, az információcserére és a jó gyakorlatok megismerésére

helyezi a hangsúlyt, mindezt a tapasztalatok kiértékelése és az innovatív megközelítések eredményeinek transzparensse tétele mellett.

Ezt a folyamatot erősítette az Európai Tanács 2000 márciusában megtartott lisszaboni ülése is. Ennek során megfogalmazták azt az EU-s stratégiai célkitűzést, amely szerint az EU-nak a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú társadalmává kell válnia, amely képes a fenntartható növekedésre, s ennek során képes több és jobb munkahely létrehozására, valamint a társadalmi kohézió erősítésére. Ezt a célkitűzést indokolta az a tény is, hogy 2000-ben a teljes uniós népesség 18%-a élt a szegénységi küszöb alatt, amelyet 2005-ig 15%-ra, 2010-ig 10%-ra, valamint a szegénységben élő gyermekek számát a felére kívánták csökkenteni. Ezen célkitűzések elérésének érdekében született meg a társadalmi kirekesztés elleni stratégia, amelyben – a teljesség igénye nélkül – a következő főbb célok kerültek megfogalmazásra: folyamatos párbeszéd és információcsere a tagállamok között; a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem elvének központba állítása a foglalkoztatási, oktatási és képzési, egészségügyi és lakáspolitikai területen; speciális célcsoportokra irányuló akciók, amelyeket a tagállamok a saját jellemzőik alapján választhatnak ki. A főbb célkitűzések mentén az ET 2000-ben megtartott nizzai ülésén elfogadta a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem közös célkitűzéseit és felhívta a tagállamokat, hogy a 2001. júliustól – 2003. júniusig terjedő időszakra készítsék el nemzeti akciótervüket (Sziklai, 2012). Ennek elemeit itt nem ismertetjük, de a fent említett alapelvek további részletezése történt meg az elfogadott dokumentumban.

A társadalmi kirekesztésről szóló diskurzusban, a tagállamok tapasztalatainak összefoglalása is megtörtént. Ennek során összegezték, hogy melyek azok a rizikófaktorok, amelyek a szegénység megjelenését, elmélyülését előidézik, ezek jellemzően az alábbiak voltak:

- *„alacsony jövedelem,*
- *rossz minőségű munka,*
- *hajléktalanság,*
- *rossz egészségi állapot,*
- *bevándoroltak,*
- *alacsony iskolai végzettség,*
- *nemek közötti esélyegyenlőtlenség,*
- *diszkrimináció és rasszizmus,*
- *fogyatékoság,*
- *időskor,*
- *egyszülős családok,*
- *droghasználat és alkoholizmus,*
- *halmozottan hátrányos (elmaradott) környezetben, településen élés.”* (Sziklai, 2012:94)

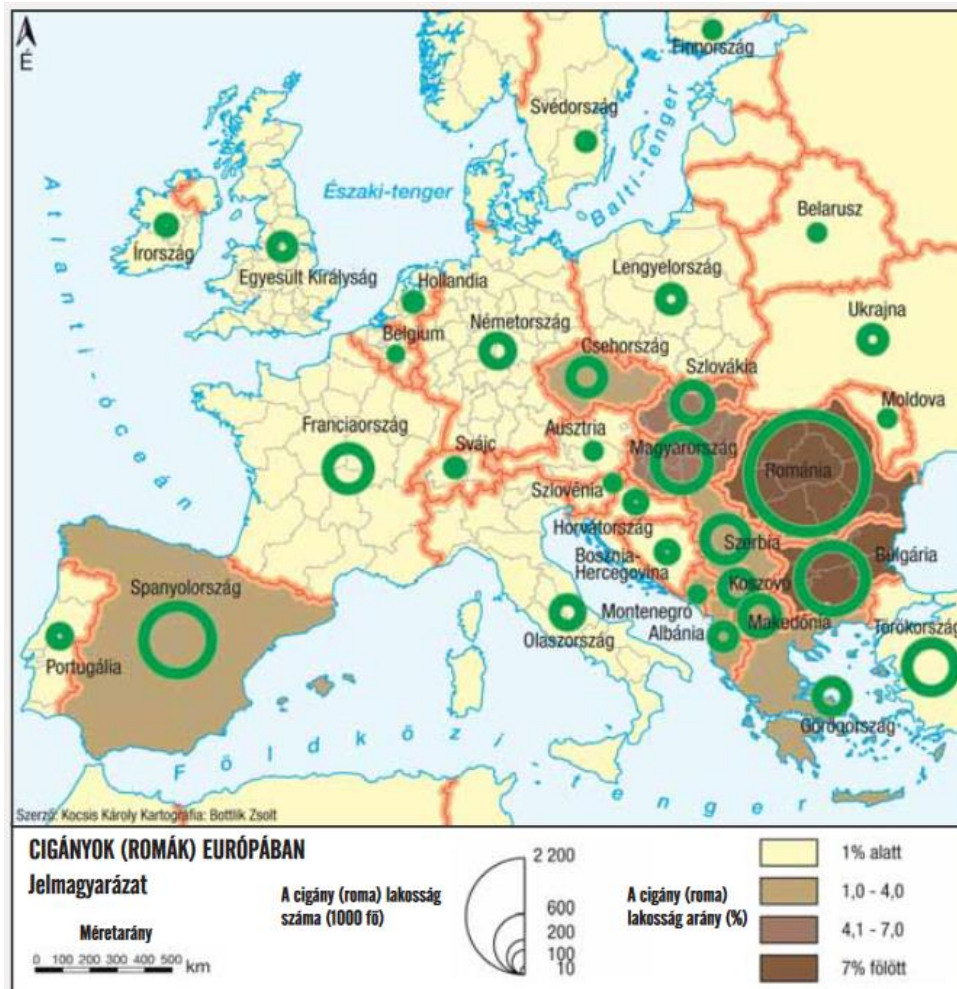
A tagállami beszámolók problémái széles területen mozogtak, amelyek alapján a tervezett beavatkozásokat tekintve nyolc eszközt fogalmaztak meg a tagországok többségében:

1. *„a befogadó munkaerőpiac, a foglalkoztatás mint jog és lehetőség biztosítása mindenki számára;*
2. *megfelelő jövedelem és az emberhez méltó élet forrásainak biztosítása;*
3. *az iskolai hátrányok kezelése;*
4. *erősíteni a családi szolidaritást és védelmezni a gyermeki jogokat;*
5. *jó lakhatási körülményeket biztosítani mindenkinek;*

6. hozzáférés garantálása és beruházás a jó minőségű szolgáltatásokhoz (az egészség, közlekedés, szociális szolgáltatások, kultúra, rekreáció és jog területén);
7. a szolgáltatások biztosítottságának (elérhetőségének, hozzáférhetőségének) javítása;
8. a többszörösen hátrányos területek rehabilitációja” (Sziklai, 2012: 94-95)

A lisszaboni stratégia 2005-ben történő, ún. félidei felülvizsgálata során arra hívták fel a figyelmet, hogy a szegénység elleni küzdelem helyét a gazdasági növekedés és a munkahelyteremtés vette át, vagyis a szegénység ügye ebben az időszakban egyre inkább a foglalkoztatáspolitikán keresztül elérendő célként jelent meg, de megemlítendő az a tény is, hogy az EU2020 célrendszerében (I2) továbbra is kiemelkedő beavatkozás a szegénység elleni küzdelem.

Visszatérve szűkebb témánkhoz, a roma integráció kérdéséhez, azt tapasztaljuk, hogy ez, más uniós szakpolitikákhoz viszonyítva újabb keletű. A szegénység elleni küzdelem célkitűzései között ugyan találoztunk már az etnikai kisebbségek kérdésével, de az európai cigányság integrációjának célját csak a 2000-es években fogalmazták meg uniós célkitűzésként. Ez annak is köszönhető, hogy a kelet-európai csatlakozó országokban, valamint a jelenleg is csatlakozásra váró országokban a roma népesség száma és aránya meghaladja a nyugat-európai országokban tapasztalható arányokat. A cigányság létszámát Európában 10-12 millió főre, míg az Európai Unió tagállamaiban 8 millió főre becsülik (Vajda, 2012; Cserti Csapó, 2015, 2019).

1. ábra – A roma népesség aránya Európában (Forrás: Bottlik, 2012: 11)

Az Unió tagállamaiban Romániában, Bulgáriában, Magyarországon, Szlovákiában, Csehországban és Spanyolországban élnek nagyobb számban romák. Ezekben az országokban, így Magyarországon is, készültek kormányzati intézkedési tervek, de nemzetközi szinten, az uniós szakpolitikák között nem jelent meg korábban a roma integráció kérdése. Egyes szakterületeken, így például az oktatás területén a roma tanulók oktatási szegregációjának problémája megjelent, felhívva a figyelmet, hogy ez több európai államban napi gyakorlat, és ehhez a társadalmi szegregáció különböző formái is párosulnak (Gwendolyn et al., 2015). Ezzel párhuzamosan az inkluzív oktatásban rejlő lehetőségekre is felhívják a figyelmet (Themelis – Foster, 2013).

A romapolitikákkal kapcsolatban alapvetően két nézet ütközését figyelhetjük meg: az egyik a romák hátrányos helyzetére, munkaerőpiaci szempontból kedvezőtlen jellemzőire, a sokgyermekes családokat sújtó jövedelmi problémákra, valamint a sajátosan rossz lakhatási feltételekre helyezi a hangsúlyt és a beavatkozásokat e dimenziók mentén fogalmazza meg, úgy, hogy a hasonló sorban lévő, de nem roma lakosság megsegítése is célként jelenik meg. A másik nézet esélyegyenlőségi szempontú megközelítést alkalmazva arra hívja fel a figyelmet, hogy az azonos tulajdonságokkal rendelkező romák a társadalom ellátórendszereiben tapasztalható hátrányos megkülönböztetés okán hátrányt szenvednek, így a romák egyenlő jogainak biztosítása, a diszkrimináció és a rasszizmus elleni küzdelemre kell fektetni a hangsúlyt.

Az európai előzményeket vizsgálva kiemelendő a korábbiakban a roma integráció harmadik szakaszának kezdeteként említett Roma Integráció Évtizede Program 2005-2015, amelyhez Magyarország is csatlakozott. A programot a 68/2007. (VI.28.) Országgyűlési Határozat fogadta el (I3). A határozat röviden összefoglalja a romák magyarországi helyzetét, valamint beavatkozásokat nevesített az oktatás, a foglalkoztatás, az egészségügy és a lakhatás területén. Ezek mellett deklaráltan megjelent a diszkrimináció elleni küzdelem is, valamint fontos jellemzője volt az is, hogy a célok mellé indikátorokat és szakpolitikai felelősöket rendelt (Vajda, 2012).⁹

Az Európai Unióban a 2004 előtti időszakban nem merült fel a roma integráció kérdése külön szakpolitikai célkitűzésként, még annak ellenére sem, hogy néhány tagállamban (pl. Spanyolország, Franciaország) jelentős roma kisebbség élt. A kelet-európai országok 2004-es, majd 2007-es csatlakozásával a helyzet jelentősen megváltozott, hiszen az itt élő roma népesség, és a megjelenő komplex problémák az Unió versenyképessége szempontjából (is) már megkövetelték, hogy olyan szakpolitika alakuljon ki, amely az egyes országok hatáskörébe utalja ugyan a konkrét intézkedéseket, de ezek egyúttal segítsék az uniós célkitűzések teljesülését. 2007 után az Európai Parlament és a Tanács is többször foglalkozott a roma népesség problémáival, valamint több határozatot is elfogadott, de ezek – jellegükből adódóan – nem kötelezték a tagállamokat konkrét beavatkozásokra. Az uniós egyeztetések kezdete után 2008 szeptemberében megrendezésre került az első Európai Roma Csúcs, amely kormányzati szereplők és civil szervezetek részvételével valósult meg. Az Európai Roma Platform a Roma Integrációért 2009 áprilisában megrendezett ülésén kidolgozták a romák társadalmi befogadásának 10 közös alapelvét, ezek a következők voltak:

1. gyakorlatias és diszkriminációmentes szakpolitikák;
2. a roma célcsoportra vonatkozó kifejezett, de nem kizárólagos célzás az intézkedések tervezése során;
3. interkulturális megközelítés;

⁹ A RIÉP 2005-2015 tartalmi elemeit részletesebben a következő fejezetben ismertetem.

4. a romák szempontjainak horizontális figyelembevétele a politikaformálásban;
5. a nemi vonatkozás figyelembevétele;
6. a tényeken alapuló szakpolitikák elterjesztése;
7. a közösségi pénzügyi eszközök használata;
8. a regionális és helyi önkormányzatok bevonása;
9. a civil társadalom részvétele;
10. a romák aktív részvétele (Vajda, 2012; I4).

A roma integrációval kapcsolatos alapelvek a későbbiekben megjelentek a stratégiai dokumentumokban. A 2010-es spanyol elnökség idején az Európai Bizottság által kibocsájtott „*A romák társadalmi és gazdasági integrációjáról Európában*” című közlemény a koordinációs mechanizmust erősítette, ennek keretein belül évente Roma Platform ülések, kétevente Roma Csúcsok megszervezését vállalta. A tervezett ülések egyik fontos tevékenysége a roma integrációs célú beavatkozások megvalósításának monitorozása, valamint a nagyobb roma aránnyal rendelkező országokban magas szintű látogatások megvalósítása volt. 2010 áprilisában a Második Roma Csúcs alkalmával fogadták el az ún. Córdoba-i nyilatkozatot, valamint összehívásra került júniusban a Roma Platform újabb ülése. Mindkét esemény azt a törekvést erősítette, hogy a tagállamok foglalkozzanak a roma téma valamely vetületével, ezek között említve az oktatást, a foglalkoztatást, a lakhatást, az egészségügyet, a kultúrát, a 2008-as gazdasági válság hatásait vagy az emberi jogi jogsértések áldozatainak védelmét (Vajda, 2012; I5).

Az európai roma keretstratégia megalkotása a magyar elnökséghez kapcsolódik, de az előzőekben láthattuk, hogy nem volt előzmény nélküli ennek elfogadása. Az Európai Parlament 2011. március 9-én fogadta el „*A romák integrációjának európai uniós stratégiája*” című dokumentumot (I6), amelyben megerősítik a korábbi javaslatokat, de ezen túlmenően ösztönzik a tagállamokat saját cselekvési tervek megalkotására. A stratégia egyik fontos megállapítása az volt, hogy a romák felzárkóztatása során a támogatásoknak a szociális és területi célzás elvét és nem az etnikai elvet kell követnie. A tagállami tapasztalatok ezen a területen a már elkészült országjelentések, különböző felmérések során rámutattak arra, hogy például Magyarországon is a romák jelenléte területileg nagy szórást mutat, és nyilvánvalóan az ott jelentkező problémák a roma lakosság mellett az ott élő nem roma lakosságot is érintik.

Szintén 2011-ben született meg „*A nemzeti roma integrációs stratégiák uniós keretrendszer 2020-ig*” című dokumentum (I7), amely a tagállamok döntéshozóit felhívta a nemzeti roma integrációs stratégiák megalkotására. A keretstratégia rövid helyzetelemző részében rögzíti a romák helyzetét Európában, rámutatva arra, hogy a roma népesség korösszetétele fiatalabb az európai átlagnál, iskolai végzettsége azonban lényegesen alacsonyabb annál. A nemzeti stratégiaalkotás mellett a romákat célzó források elérhetőségét biztosítja a dokumentum, a nemzeti stratégiákkal kapcsolatban elvárás, hogy illeszkedjenek a keretstratégiához, valamint megfogalmazza egy pontos ellenőrzési rendszer szükségességét, amely az integrációs programok hatékonyságának méréséhez párosul. A fő célkitűzések a következők voltak:

- az oktatáshoz való hozzáférés biztosítása, amelyen keresztül biztosítani kell a roma gyerekek legalább általános iskolai végzettségét;
- a munkavállaláshoz való hozzáférés biztosítása, amely célként a roma és nem roma munkavállalók közötti foglalkoztatási különbségek csökkentését fogalmazza meg a dokumentum;
- az egészségügyi hozzáférés biztosítása és az egészségügyi állapot közötti különbség csökkentése;

- a lakhatáshoz és az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása, és a területen fennálló különbségek csökkentése (Vajda, 2012; Csongor, 2012; I7).

Az uniós roma integrációs stratégia ezzel új dimenzióba lépett, hiszen ennek hatására elindult a nemzeti stratégiák kidolgozása, így Magyarország elsőként nyújtotta be a Magyar Nemzeti Társadalmi és Felzárkózási Stratégiájának első változatát (I8). A dokumentum címe és tartalma ugyancsak beszédes, hiszen a romakérdés csak részben jelenik meg benne, a dokumentum alcíme: „*mélyszegénység, gyermekszegénység, romák*”. Bár roma érintettsége a mélyszegénységnek és a gyermekszegénységnek is tagadhatatlanul van, a kizárólagos etnikai célzás helyett a területi elvű célzás elveit követte. A magyarországi stratégia 2014-ben felülvizsgálatra került „*Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia II. Tartósan rászorulóok – szegény családban élő gyermekek – romák (2011-2020)*” címmel (I9), valamint már elkészült a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030 is (I10). A monitoring tevékenységhez kapcsolódóan 2013-tól elkészültek a stratégia megvalósításához kapcsolódó éves időközi értékelések is, ennek legutolsó, öt éves időtartalmát vizsgáló jelentése 2017-ben jelent meg. A jelentés kiemelte, hogy a hazai szakpolitikákra ösztönző hatással volt a hazai stratégia monitoringrendszere, rámutatott arra, hogy közel 300 ezer fővel csökkent a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők létszáma, de ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, hogy a vizsgált csoportok (például a 0-17 éves korosztály) esetében a romák és nem romák közötti különbség még mindig jelentős (Herczeg, 2017; Boros, 2021). A beszámolók az elért eredményeket felsorolva – ezek jellemzően az adott szakterületre fordított forrásokat és pályázati konstrukciókat tekintik át – a további teendők is meghatározásra kerültek, ezek között rendre szerepel a témánk szempontjából releváns lakhatási feltételek javítása is.

Az európai uniós roma stratégiai keretrendszer a tagállamokban is elindította a roma integrációról való gondolkodást és stratégiaalkotást. A dolgozat kereteit szétfeszítené ennek teljes feldolgozása, azonban a környező országok oktatási és lakhatáshoz kapcsolódó célkitűzéseit megkíséreljük – a teljesség igénye nélkül – összefoglalni Szlovákia, Románia, Szlovénia, Csehország, Lengyelország és Bulgária 2011 után megszületett nemzeti stratégiái áttekintésével.¹⁰

Az egyes országok roma népességre vonatkozó arányait a korábbiakban (1. ábra) közöltük, az Európa Tanács becsült adatai szerint¹¹ az itt tárgyalt tagállamokban a romák létszáma meghaladja a népszámlálások adatait. E szerint – a becslési középértékeket közölve itt – Romániában 1,85 millió, Bulgáriában közel 800 ezer, Szlovákiában 490 ezer, Csehországban 200 ezer, Lengyelországban 32 ezer, míg Szlovéniában 8.500 roma él a becslések szerint.

Az Európai Unió tagállamai „A romák integrációjának európai uniós stratégiája” című dokumentum 2011-es elfogadása után elkészítették saját stratégiájukat, amelyekben az oktatás, lakhatás, egészségügy, foglalkoztatás helyzetét megvizsgálva a roma integrációra vonatkozó stratégiai célkitűzéseket fogalmaztak meg. A stratégiai dokumentumok vizsgálata során kirajzolódott, hogy a problémák és a beavatkozási logika sok esetben hasonló, ezért nem külön országonként tárgyaljuk azt, hanem a két fő egység elemeit összegezzük utalva arra, ha valamely tagállamban sajátosságok mutatkoztak.

¹⁰ A vonatkozó stratégiák fellelhetősége: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu-country_en

¹¹ A vonatkozó adatok forrása: <https://rm.coe.int/1680088ea9>

A romák helyzetével kapcsolatban a stratégiai dokumentumok¹² egyértelműen a romákat jelölik meg, mint a társadalmi kirekesztődéssel leginkább veszélyeztetett csoportot. Ennek okaiként a tagállamok rendszerint a romák alacsony iskolai végzettségét jelölik meg, amely az általános iskolai végzettség hiányára, a középfokú oktatás alacsony mutatóira vezethető vissza, s amelyek a későbbi munkavállalást jelentősen korlátozzák, így termelve újra a generációkon átívelő mélyszegénységet. Az alacsony iskolai végzettség esetében a tagállamok jellemzően a roma családok gyermekeinek szocializációs hátrányaira mutatnak rá, a koragyermekkorai szolgáltatások hiányára vagy korlátozott elérhetőségére, az alacsony óvodáztatási mutatókra, valamint az iskolai intézmények módszertani hiányosságaira. Utóbbi esetében a roma családokkal való együttműködés hiánya és a gyerekek motivátlansága jelenik meg, mint általános jellemző. Ettől eltérő szemlélet a lengyeleknél volt megfigyelhető, ahol a stratégia az integrációs lehetőségeket hangsúlyozta ugyan, de az ebben való részvételt a roma közösségek aktivitására, integrációs hajlandóságára bízta. A dokumentum üzenete talán úgy foglалható össze, hogy a jogokhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés állampolgári jogon mindenki számára biztosított, az integrációs program célja, hogy az érintetteket hozzásegítsék ahhoz, hogy ezekkel a jogokkal élni tudjanak.

Az oktatáshoz való hozzáférés a tagállamok esetében egy alulról, intézményrendszerében is egymásra épülő logikát fogalmaz meg minden tagállam esetében. A koragyermekkorai fejlesztések elindítása, kiszélesítése alapvető feladatként jelenik meg annak érdekében, hogy a gyermekek intézményekben jelentkező szocializációs hátrányait kompenzálni tudják. Az alacsony iskolai végzettség másik okaként az óvodai nevelés elmaradását rögzítik a dokumentumok, célként jelölve meg, hogy nagyobb hangsúlyt kell helyezni a három éves kortól történő óvodai nevelésre. Ugyancsak ehhez a gondolatkörhöz kapcsolódik az általános iskolából történő lemorzsolódás megjelenése, valamint a középiskolai továbbtanulás elmaradása a roma gyerekek körében. Ezek logikus eredményeként azonosítják be azt a tényt, hogy a tagállamok mindegyikében a romák munkaerőpiaci helyzete kedvezőtlen, amely a mindennapi megélhetés problémáit, a mélyszegénységet okozza, és kihat a romák kedvezőtlen lakhatási körülményeire és egészségi állapotukra egyaránt.

Az oktatás területén tapasztalható tervezett beavatkozások is sok hasonlóságot mutatnak, amelyek nyilvánvalóan illeszkedtek az Európai Unió 2020-as célkitűzéseire. Ezek sorában a koragyermekkorai fejlesztések elindítása és az óvodai szolgáltatások igénybevételének növelése mindegyik stratégiában megjelent mint követendő cél. Az általános iskolában megjelenő szegregált oktatási formák felszámolása mellett az inkluzív nevelés megalapozása és a gyerekek 100%-os beiskolázása jelenti azokat az alapvető intézkedéseket, amelyekre a szintén közös célként definiálható középiskolai továbbtanulás épül. Ennek folyamatos támogatása, a pedagógusok módszertani megújulása és a professzió birtokában a tanulók egyéni támogatása ugyancsak megjelenik a célkitűzések között. Románia stratégiájában további elemeket is felfedezhetünk, nevesítették a Második esély típusú programokat a dokumentumban, valamint az iskola elérhetőségének javítása, vagyis az iskolától távolabb lakó gyerekek utaztatása is célként jelent meg. Ugyancsak sajátos elem volt még a vándorló gyerekek kérdése, amely a romániai romák sajátos munkavállalásához

¹² A vázlatos áttekintés az alábbi dokumentumok felhasználásával készült: Slovakia's National Roma Strategy, 2012; Romania's National Roma Integration Strategy - 2012-2020; Slovenia's National Roma Strategy - 2010-2015; Bulgaria's National Strategy for Roma Integration; The Czech Republic's National Strategy (2010-2013); Poland National Integration Strategy 2014-2020

kapcsolódik. Ez a roma családok külföldi munkavállalását jelenti, amely során a szülők sokszor a gyermekeiket is magukkal viszik, a munkavállalás településén viszont nem íratják iskolába a gyerekeket, így tanulmányaik elmaradása tapasztalható. Az intézkedés ennek rugalmassá tételét fogalmazza meg, azt vetítve előre, hogy ki kell alakítani azt a módszertant, amely ezt a sajátos helyzetet kezelni tudja és az elmaradást, s így a későbbi lemorzsolódást preventív módon kezelni tudja. Hasonló, a vándorlással kapcsolatos probléma Lengyelországban is felmerül, ott azonban az országon belüli migrációról van szó és ezzel kapcsolatos célkitűzést nem találunk a stratégiában. A vizsgált országok közül három esetben segítők is nevesítettek az oktatás folyamatában. Roma mediátor vagy roma asszisztens jelenik meg a romániai, a szlovén és a bolgár stratégiában. Bár elnevezésük eltérő, funkciójuk azonos: a roma családok és az intézmények közötti közvetítés a feladatuk, a családokkal való kapcsolattartás, az együttműködések kialakítása a szakember személyén keresztül történik, csökkentve a hiányzások és a későbbi lemorzsolódás kockázatát, valamint javítva a tanulás iránti elköteleződést.

Az oktatásra vonatkozó stratégiai elgondolások a tagállamokban azonos irányba, az európai roma stratégia célkitűzései felé mutatnak. Az egyes tagállamok a helyi problémákra igyekeznek reflektálni, részletességük eltérő, amely szoros összefüggést mutat az adott tagállamban élő romák létszámával.

A másik – témánk szempontjából – fontos terület a lakhatási feltételek vizsgálata. A vizsgált stratégiák ugyancsak mindegyike tartalmazza ezt az elemet, és a jelentkező problémák az egyes tagállamokban sok hasonlóságot mutatnak. A roma közösségek térbeli szegregációja minden vizsgált ország helyzetelemzésében megjelenik. A vidéki szegregátumok és a városi gettók problémája azonban már némileg eltérő tagállami sajátosságokat mutat. Jellemzően a vidéki telepek jelennek meg beazonosított nehézségként ezek sajátosságaival együtt. Ezek közé sorolhatjuk a rossz infrastrukturális ellátottságot, így a villany, víz- és csatornahálózat, valamint az aszfaltozott utak hiányát. A lakások leromlott állapota általános jelenség, amely sok esetben együtt jár a nagy lakósűrűséggel. A rossz minőségű lakások egészségre ártalmas hatását mindegyik stratégia kiemeli a helyzetelemző részében, azonban rámutatnak arra is, hogy az infrastrukturális hiányosságokat a családok megfelelő anyagi eszközök hiányában önerőből nem tudják orvosolni. A vidéki szegregátumok problémája mellett a városi gettók jelenléte volt jellemző Szlovákiában, Csehországban és Bulgáriában. Utóbbi esetben kiemelhetjük, hogy a felméréseik alapján a roma közösség 55,4%-a élt városi szegregátumokban. Ezekben a zsúfoltság és az infrastrukturális hiányosságok még jelentősebb problémát okoznak, hiszen a terek szűkössége nem teszi lehetővé a városrészek terjeszkedését. A tagállamok esetében a rendezetlen tulajdonviszonyok ugyancsak általános problémaként kerültek elő, a hivatalos adásvételi szerződések hiánya a bejelentkezést sem teszi lehetővé a családok számára, akik így kiszorulnak a szociális szolgáltatások egy részéből is.

A lakhatási problémák megoldására a tagállamok stratégiai célkitűzései lényegesen szerényebbek, mint az oktatási ágazatban voltak. Ennek okai között lényegi elem, hogy olyan infrastrukturális beavatkozásokról beszélhetünk, amelyek jelentős forrásokat igényelnek. Az alapvető infrastruktúrák fejlesztése (villanyhálózat, víz- és csatornahálózat, pormentes utak és járdák kialakítása) már önmagában is jelentős kiadást jelentenek. A magánlakások felújítása ugyancsak nagy összegeket emésztene fel, és a helyzetet tovább bonyolítja, hogy a közösségen belül is komoly feszültségeket okozhat a „kimaradók”

részéről. A beavatkozások logikája ezért jellemzően nem a telepek felszámolására, hanem a lakhatási feltételek javítására irányul. Az alapvető infrastruktúrafejlesztések mellett az illegális építkezések megszüntetése, a tulajdonjogok rendezése volt a fő célkitűzés a stratégiák beavatkozási logikájában. Ezek mellett a szociális bérlakások építése jelent meg olyan beavatkozási formaként, amely a roma közösség lakhatási feltételeinek javítását szolgálja, de tulajdonjoga az önkormányzatoknál marad. Általános beavatkozásként olyan lakhatási programok kidolgozását irányozták elő a stratégiák, amelyek teleprehabilitációt vagy a támogatott lakhatás formáit vetítették előre. Ezt a fő irányt kiegészítő elem Szlovénia esetében jelent meg, itt a rehabilitációs programokat a romák aktív – vagyis a fizikai megvalósításba bevonva – szerepvállalásával képzelték el. Csehország esetében pedig a lakásbérlés esetében azonosítottak be diszkriminatív folyamatokat, ezért itt a program hangsúlyosan egészült ki olyan jogi segítséggel, amely ezt a gyakorlatot gátolja, megszünteti.

A lakhatási beavatkozások esetében a sokszínűség az oktatási fejlesztésekhez képest kevésbé tapasztalható. A szegregátumok felszámolását egyik stratégia sem tűzte ki célul, vélhetően nem erre a célra tervezték elsősorban felhasználni a rendelkezésre álló forrásokat. A stratégiák célkitűzéseiből az a kép rajzolódik ki előttünk, hogy hasonlóképp, mint Magyarországon a felszámolás helyett a lakhatási körülmények javítását és a tulajdonjogi helyzet rendezését jelölték ki fő célként.

3.3 A magyar integrációs gyakorlat a rendszerváltást követően 2005-ig

Az uniós romastratégia megalkotásához vezető utat az előbbieken röviden bemutattuk. A szegregátumok felszámolásával kapcsolatos magyar gyakorlat néhány elemét igyekszem a következőkben bemutatni a jelzett időszakra a vonatkozó kutatások és az adott időszakban született jogszabályok elemzésével, amely korszakolásom második szakaszát jelenti.

A rendszerváltás okozta gazdasági és társadalmi krízis a romák esetében még inkább jelentkezett, hiszen ők veszítették el először a munkahelyüket, s más megélhetés híján gyors ütemben és nagy számban szorultak a társadalom perifériájára (Kertesi, 2000; Kertesi, 2005a, 2005b), ennek hatásai még ma is érzékelhetők (Bernát, 2014). A krízisnek esetükben további hatásai is voltak, hiszen a munkahelyek elvesztése azt is okozhatta, hogy a korábban felvett lakásépítési kölcsönöket nem tudták fizetni, így sok esetben elveszítették tulajdonukat, és a korábbi időszakban megszerzett ingatlanokból rosszabb, jellemzően a régi telepekhez hasonlós körülmények közé szorultak vissza (Hajnáczy, 2017b). A telepeken élők számára a munkahelyek elvesztése a társadalmi integráció esélyét tovább csökkentette, hiszen a létfenntartást biztosító munkajövedelem eltűnése a kirekesztődés újabb aspektusait hozta magával. A lakhatás területén is hasonló folyamat volt tapasztalható, ahogyan arra kutatások rámutattak: az állami szerepvállalással megvalósult, a rendszerváltás előtti telepfelszámolási programok a lakhatási feltételek területén előrelépést hoztak, ám ezek a rendszerváltás utáni időszakban gyorsan eltűntek. A Kemény-féle 1971-es kutatást alapul véve látható volt, hogy a telepfelszámolási programok – a maguk sajátos módján – csökkentették a telepen élők arányát, hiszen 1964-ben 49 ezer telepi házban 222 ezer személyt írtak össze, 1984-ben 6277 telepi házban már csak 42 ezer személyt. Az 1993-as felmérések idején a cigányok 13,7%-a, mintegy 60 ezer ember élt telepeken, a 2003-as összeírás szerint 36 ezer fő élt ilyen körülmények között (Kemény et al., 2004: 54-55; Farkas, 2018). Ehhez képest a 2010-es felmérések jelentős emelkedést mutattak, hiszen a telepeken élők számát mintegy 270-300 ezer emberre becslik (I10; Domokos, 2010).

A rendszerváltás utáni időszakban jellemzően kormányhatározatok útján igyekeztek a romák helyzetén javítani. Kállai Ernő erről a szabályozási formáról megjegyzi, hogy a kormányhatározat olyan szabályozás, „*amely jogforrás a magyar jogrendszerben normatív aktusként, a hierarchiában a jogszabályok „alatt”, az állami irányítás egyéb jogi eszközei között helyezkedik el. Ebben a jogszabálynak nem minősülő formában szabályozzák a kormány által irányított szervek feladatait, és állapítják meg a feladatkörükbe tartozó terveket.*” (Kállai, 2014:4) A határozatok sajátja¹³, hogy a cigányság helyzetével kapcsolatos komplex problémákra hívták fel a figyelmet, amelyek a későbbiekben is állandó elemként megmaradtak bennük. Az idő előrehaladtával a megvalósult programok felülvizsgálata és fejlesztése jelenik meg ezekben a dokumentumokban. Ugyancsak a területen tapasztalható szöveghasználat sajátossága volt, hogy az azonnali feladatokról a „középtávú” intézkedések felé mozdultak el a jogalkotók, felismerve talán azt a ténytet, hogy rövidtávon érdemi beavatkozásokat és eredményeket nem, vagy csak minimálisan lehet realizálni ezen a területen. A megvalósítás ugyan a szaktárcák feladata volt, de szervezeti háttérként több kormányzati háttérintézmény is létrejött: 1995-től a Cigány Koordinációs Tanács, 1999-től a Cigányügyi Tárcaközi Bizottság, majd később – a logikai felosztásunk szerinti 3. időszakban – a Roma Integrációs Tanács (2007) és Roma Irányító és Monitoring Bizottság (2007), 2011-től pedig a Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi Tárcaközi Bizottság, valamint a Roma Koordinációs Tanács. A politikai testületek alapvetően monitoring tevékenységet végeztek, a tényleges feladatok az egyes szaktárcáknál és azok háttérintézményeinél maradtak. A cigányság problémáinak komplex kezelése megjelent további kormányhatározatokban is. Ebben az időszakban a 1093/1997-es kormányhatározat főbb beavatkozási pontokként az oktatás és közművelődés területén egy ösztöndíjrendszer bevezetését, a roma kisebbségi oktatási intézmények hálózatának bővítését, cigány felzárkóztató és tehetséggondozó programok fejlesztését tűzte ki célul. A foglalkoztatás területén már ekkor megjelent a közfoglalkoztatási program gondolata, amely a lakhatási feltételek javításához kapcsolódott, e programokkal gondolták megoldani a telepek rehabilitációját, felszámolását. A szociális, egészségügyi és lakásprogramok keretein belül is megjelent a lakhatási feltételek javítása, valamint az intézményi fejlesztések gondolata, utóbbi egyértelműen a szolgáltatások elérhetőségére, azok minőségi javulására helyezte a hangsúlyt. A határozatban megjelentek az anti-diszkriminációs intézkedések is, amelyek – ekkor még – elsősorban a rendőrségi állomány továbbképzésére vonatkoztak, és hangsúlyosan volt jelen a jogvédelem gondolata is, a jogvédő irodák felállításával, működtetésével (Kállai, 2014).

A következő, 1047/1999-es kormányhatározat egy középtávú intézkedéscsomagot fogalmazott meg, ebben a fő prioritások hasonlóak voltak. A változást a diszkriminatív oktatási gyakorlatok okainak feltárása, az első vállaltan roma középiskola, a Gandhi Gimnázium költségvetési támogatása jelentették. A foglalkoztatás területén a partneri együttműködések kialakítására helyezték a hangsúlyt, amely során a kisebbségi önkormányzatok és a munkaügyi központok közötti közös munkára hívták fel a figyelmet, valamint megjelent az előnyben részesítés (vagy pozitív diszkrimináció) lehetősége is (Csongor, 2012).

Ezt a gondolkodást erősítette a 1073/2001-es kormányhatározat, amely konkrét intézkedéscsomagot fogalmazott meg. A határozat logikája nem tér el az előzőektől, a fő beavatkozási területek megmaradnak. Az oktatási ágazatban az óvodai és iskolai hiányzások csökkentését foglalmazták meg, megjelent a romák oktatásával kapcsolatban nagy port kavart iskolaközpont és kollégiumi központ létrehozása, amelyet a politikai szereplők a cigány

¹³ A jelzett időszakban a következő kormányhatározatok születtek: **1120/1995.** (XII. 7.) Korm. határozat a Cigányügyi Koordinációs Tanács létrehozásáról; **1125/1995.** (XII. 12.) Korm. határozat a cigányság helyzetével kapcsolatos legsürgetőbb feladatokról; **1093/1997.** (VII. 29.) Korm. határozat a Cigányság élethelyzetének javítására vonatkozó középtávú intézkedéscsomagról; **1047/1999.** (V. 5.) Korm. határozat a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról; **1073/2001.** (VII.13.) Korm. határozat melléklete Középtávú intézkedéscsomag a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására

gyerekek családtól való elvételeként értelmeztek, így ennek megvalósítása nem is történhetett meg, egy-két példától eltekintve. Az általános iskola befejezésének és így a lemorzsolódás csökkentésének elősegítése szintén a kiemelt célok között szerepelt, és tovább erősítették a roma tanulók ösztöndíjrendszerét, kiegészítve a felsőoktatási részvétel támogatásával. (Forray – Pálmainé, 2010; Forray, 2017; Cserti Csapó, 2019). Ugyancsak fontos elemnek tarthatjuk, hogy a pedagógusképzéshez kapcsolódóan megjelent a romológiai ismeretek oktatása, valamint a NAT-ban való megjelenése (Orsós, 2020). Figyelmet fordítottak a közművelődési intézmények létrehozására és működtetésére is, javítani kívánták a közművelődési tartalmak elérhetőségét, valamint olyan közösségfejlesztő munkatársak képzését, akik a roma közösségekben végzik munkájukat. A foglalkoztatás területén továbbra is a szereplők közötti együttműködésre helyezték a hangsúlyt, valamint azon tapasztalatok átadására, amelyeket a korábbi időszakban valósítottak meg. A foglalkoztatási elemek külön csoportját az atipikus foglalkoztatási formák erősítése jelentette, ebben a tranzitfoglalkoztatás, a vállalkozóvá válás és alternatív munkaerőpiaci szolgáltatások biztosítása is megfogalmazásra került, meghagyva a közhasznú foglalkoztatás lehetőségét is. Utóbbihoz kapcsolódott a korábban már megfogalmazódott lakhatási feltételek javítása is, kiemelve azokat a településeket, amelyek önerővel és az érintettek aktív bevonásával kívánták megvalósítani a programot. Erre vonatkozóan a későbbiekben láthatjuk, hogy érdemi beavatkozások nem történtek. A szociális földprogramok kiterjesztése, mint a családok alapvető szükségleteinek biztosítását szolgáló beavatkozás ebben a határozatban is szerepelt, azzal a kiegészítéssel, hogy az állami tulajdonban lévő földterületek programba történő bevonását támogatta a kormányzat. A szociális, egészségügyi és lakhatási programok területén fő feladatként a pontos felmérések elvégzése jelent meg, valamint előírányzott feladat volt a prevenciós célú beavatkozások és a kutatások eredményeihez illeszkedő beavatkozási tervek kialakítása. Külön nevesítették a telepek és telepszerű lakókörnyezetekre vonatkozó felmérések fontosságát, valamint az ehhez kapcsolódó tervek elkészítését. Kettős cél jelent meg: az egyik a telepek kiváltására, míg a másik az alapvető infrastruktúra fejlesztésére vonatkozott. Külön pontban fogalmazták meg az ifjúsági és drogprevenciós programokkal kapcsolatos teendőket, amelyek ekkor szintén a részletes, kutatáson alapuló felmérésben és az ezen alapuló beavatkozási tervek elkészítésében öltöttek testet. Megfogalmazták a diszkrimináció-ellenes programok szükségességét, kiemelve a rendőri magatartások jogszerűségének vizsgálatát, kiegészítve a rendőri állomány képzésével. Az intézkedéscsomag kapcsán külön hangsúlyozták a kommunikáció fontosságát a hazai és a nemzetközi közvélemény előtt egyaránt (Herczeg, 2017).

Az idősakkal kapcsolatban összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a rendszerváltást követő kormányzatok a magyarországi romák helyzetével foglalkoztak ugyan, de olyan átfogó programok, amelyekhez monitoringrendszer is kapcsolódott, csak az időszak végén keletkeztek. A beavatkozások szemléletére jellemző, hogy az egyes ágazatokban fő célkitűzés a pontos helyzet felmérése és az ezen alapuló beavatkozási tervek készítése. Tényszerű, hogy az egyes beavatkozásoknak voltak mérhető eredményei, de a komplex probléma ágazatközi kezelése nem valósult meg, annak ellenére, hogy a koordináció és a partnerségek kialakítására nagy hangsúlyt helyeztek a kormányhatározatok.

Szűkebb témánk, a telepfelszámolás kérdésében a határozatok szövegezéséből az olvasható ki, hogy irányított, komplex telepfelszámolási programok nem valósultak meg. Az elképzelések a felméréseken túlmenően a települési részvételt is megfogalmazták, amely önerő biztosítását igényelte volna, de erre a települések gazdasági ereje nem volt elegendő, és vélhetően politikai szempontból sem jelentett volna „megtérülő befektetést”. A közhasznú foglalkoztatási programok lehetőségei – kritikus megközelítésben – a telepek „takarításán és csinosításán” nem mutattak túl (vö. Révész – Zolnay, 2009), ezért ebből az időszakból nem is tudunk számszerű adatokat citálni. Ugyancsak sajátos kérdést jelent, hogy a közösség aktív részvételét is meghatározták, mint a beavatkozások kritériumát, amelyhez – talán könnyű belátnunk – önmagában az infrastrukturális fejlesztés nem biztosított megfelelő háttérrel. Az ágazati

együttműködések elmaradása akadályozta az ilyen típusú programok megvalósítását ebben az időszakban.

3.4 A roma integráció 2005-től napjainkig

A Roma Integráció Évtizede Program (2005-2015) (RIÉP) célkitűzéseinek megjelenésétől kezdődő időszakot tekintem a roma integráció harmadik szakaszának. A korábbi kormányzati elképzelések folytatásaként, de konkrétabb beavatkozások mentén született meg a RIÉP és később, ezen dokumentum tartalmi elemeit átvéve a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia I. is.¹⁴ A RIÉP az uniós tagállamok és a nagyobb roma lakossággal rendelkező, de nem uniós államok együttműködéseként jött létre, 12 ország részvételével.¹⁵ A RIÉP stratégiai terv, felépítése a romák helyzetével kapcsolatos alapvető problémák számbavételét tartalmazta, amely között szerepeltek: a roma gyerekek alacsony óvodai részvétele (42%); az iskolában magas arányú a cigány gyerekek áthelyezése enyhe értelmi fogyatékos osztályokba, a körükben tapasztalható magas lemorzsolódás és a magántanulóvá nyilvánítás. A foglalkoztatás területén a 15-64 év közötti lakosság csupán harmadának volt munkajövedelme, amely a roma nők esetében még alacsonyabb, csupán hatodik rendelkező rendszeres jövedelemmel. Az egészségi állapottal kapcsolatban rögzítették, hogy a romák helyzete e tekintetben is rosszabb a magyarországi átlagnál, születéskor várható élettartamuk 10 évvel kevesebb, mint az országos átlag. A lakhatási jellemzők esetében az elkülönülés mértékére hívták fel a figyelmet, amely, ahogyan rögzíti a dokumentum, „drámaian nőtt”, és több tízezerre tehető azon családok száma, akik szegregált körülmények között élnek. Ezen alapvető tények rögzítése mellett fogalmazták meg a lehetséges beavatkozásokat is, amelyek esetében megfigyelhető a korábban is megjelenő integrációs célzás kérdése. A Stratégia ezzel kapcsolatban az alábbiakat rögzíti: „A Stratégiai Tervben meghatározott feladatok elsősorban területi (hátrányos helyzetű térségek, települések) és szociális szempontok (pl. hátrányos helyzet, tartós munkanélküliség, alacsony iskolai végzettség) – illetve ezek metszete – alapján határozzák meg a legfontosabb komplex intézkedéseket, amelyek hosszú távon biztosíthatják a legszegényebbek – köztük nagy arányban romák – valós társadalmi és gazdasági integrációját.” (I3:4)

A megfogalmazásból jól látszik, hogy a beavatkozások elsősorban a területi célzás logikáját követve egy nagyobb célcsoportot céloznak, amely részének tekintik a roma alcsoportot is. Az egyes beavatkozási területeket röviden áttekintve az oktatás területén az akkor már egyre inkább a közbeszédbe is bekerülő és erősödő iskolai szegregáció problematikája volt a központi kérdés. A szegregációs mechanizmusok csökkentésére a pedagógusok módszertani továbbképzését irányozták elő, az inkluzív oktatás elterjesztését, valamint a roma népismeret oktatását is megfogalmazták. Ezek mellett az ösztöndíj-támogatások további folyósítása és kiszélesítése, az óvodai férőhelyek bővítése, a magántanulói státusz preventív eszközökkel történő visszaszorítása, roma szakemberek és segítők képzése egyaránt megjelent a célkitűzések között. A foglalkoztatás területén a romák átképzéssel egybekötött munkaerőpiaci reintegrációja és a foglalkoztatásuk növelése volt a fő irány. Ennek érdekében számos beavatkozást nevesítettek, a teljesség igénye nélkül ilyenek voltak: roma

¹⁴ Az NTFS I. elnevezése a későbbiekben kiegészült, a 2014-es felülvizsgálat után már Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia néven került elfogadásra, így a szövegben az NTFS I. és az MNTFS II. megjelölést használom. E sorok írásakor immár az MNTFS 2030. is elfogadásra került.

¹⁵ Résztvevő országok: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Csehország, Horvátország, Macedónia, Magyarország, Montenegró, Románia, Spanyolország, Szerbia és Szlovákia. Szlovéniának, illetve 2012-től az USA-nak megfigyelői státusza van.

foglalkoztatásszervezők munkába állítása; bértámogatás biztosítása; a roma alkalmazottak számának növelése a közigazgatásban és közszolgáltatásban; a „második-esély” iskolák elindítása; a nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedést támogató közmunkaprogramok szervezése; kis- és középvállalkozások támogatása; munkaerő-piaci diszkrimináció csökkentése stb. (Az eredményekre vonatkozóan lásd pl. Forray – Pálmáiné, 2010; Cserti Csapó – Orsós, 2013.) Az egyik neuralgikus pont továbbra is a lakhatási kérdés volt, külön pontban foglalkoztak ezzel. Ezen a területen a korábbi szemlélet továbbélését figyelhetjük meg, hiszen a hangsúlyt továbbra is a komplex felmérésekre, valamint a település aktív részvételére helyezték úgy, hogy a telepekkel kapcsolatos elképzelések illeszkedjenek a település területfejlesztési stratégiájához, valamint itt is megerősítették a szolgáltatások elérhetőségének javításáról szóló elképzeléseket. Az egészségügy területén a korábban már megjelenő prevenció és szűrési programok ismétlődtek meg, e mellett az ágazatban dolgozó roma szakemberek (ápolók, nővérek, védőnők stb.) bevonását fogalmazta meg a stratégia. Ugyancsak megmaradt a korábban már megfogalmazott anti-diszkriminációs célrendszer, valamint a kultúra, média és sport területe, amelyek az integráció előmozdítását és a társadalmi előítéletek csökkentését szolgálták (I3). A RIÉP 2005-2015 Stratégiát az Országgyűlés 2007-ben, a 68/2007 (VI.28.) Országgyűlési határozatában fogadta el.

A Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia I. (elfogadás éve: 2011) és a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. (elfogadás éve: 2014) a RIÉP elemeit integrálta. Az uniós roma keretstratégia elfogadása után Magyarország az első tagállam volt, amely elkészítette és elfogadta stratégiáját. A dokumentumok felépítése hasonló logikát követ, egy pontos és tényfeltáró helyzetelemző részt követően kerültek megfogalmazásra a stratégiai beavatkozások és ehhez új elemként csatlakozott egy Cselekvési terv, amely jellemzően uniós források felhasználásával, annak logikájában fogalmazta meg a teendőket. Utóbbi alatt az ESZA¹⁶ és az ERFA¹⁷ forrásokra épülő, a nemzeti fejlesztési tervben megfogalmazott prioritások¹⁸ mentén alkották meg a pályázati konstrukciókat, amelyekre különböző háttérű kedvezményezett kör jelentkezhetett.

A 2011 utáni stratégiák felépítése lényegileg nem változott, azokban nevesítetten a gyermek jól-lét, a területi egyenlőtlenségek, az oktatás-képzés, a foglalkoztatás, az egészségügy, a lakhatás és a bevonás, szemléletformálás, diszkriminációs jelenségek elleni küzdelem jelenik meg. A felsorolt területek közül – tekintve, hogy a korábbi stratégiák beavatkozásait ismétlik meg¹⁹ – részletesebben a lakhatás területével foglalkozunk.

A területen megjelenő két stratégiai célkitűzés közül az első a lakásfenntartás támogatását és az adósságrendezést fogalmazta meg. Ennek kapcsán a természetben nyújtott támogatásokra helyezte a hangsúlyt, kártyás mérőórák felszerelésével igyekeztek elkerülni

¹⁶ Európai Szociális Alap

¹⁷ Európai Regionális Fejlesztési Alap

¹⁸ A 2014-2020 időszakban a kohéziós politika 11 célt támogat, ezek az ERFA, az ESZA és a Kohéziós Alap forrásai. Fő irányukat meghatározva a következő prioritások szerint lehet csoportosítani őket. **ERFA**: 1. A kutatás, a technológiai fejlesztés és az innováció erősítése; 2. Az információs és kommunikációs technológiák hozzáférhetőségének és használatának terjesztése, minőségük javítása; 3. A kkv-k versenyképességének fejlesztése; 4. Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdasági modellre való áttérés támogatása; **Kohéziós Alap**: 5. Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás, a kockázatmegelőzés és -kezelés előmozdítása; 6. A környezetvédelem és az erőforrás-felhasználás hatékonyságának előmozdítása; 7. A fenntartható közlekedés előmozdítása és a hálózati infrastruktúrák javítása; **ESZA** prioritások: 8. A fenntartható és minőségi foglalkoztatás előmozdítása és a munkaerő mobilitásának támogatása; 9. A társadalmi befogadás előmozdítása, a szegénység és a diszkrimináció elleni küzdelem; 10. Befektetés az oktatásba, a képzésbe és az élethosszig tartó tanulásba; 11. A közigazgatás hatékonyságának javítása

¹⁹ Természetesen vannak hangsúlyeltolódások a beavatkozásokban, azonban ezek részleteire e helyt a terjedelmi korlátok miatt nem tudunk kitérni.

az adósságok felhalmozását, valamint ágazatközi összefogással átfogó adósságrendezési programot kívántak megvalósítani. A stratégiában visszaköszönek a politikai kommunikáció egyes elemei, így a rezsisökkentés, a hatósági árképzés, az extraprofit megszüntetése, mint az intézkedések célcsoportját érintő célkitűzések. A lakáscélú szociálpolitikai támogatás lehetőségét a munkahelyek elérésének mobilitásaként fogalmazta meg a dokumentum. A másik fő irány a telepprogramok, a szociális városrehabilitáció és a szociális lakhatás feltételeinek megteremtése. A telepprogramok esetében kettős irányú beavatkozást nevesítettek: „*ahol lehet a telepek felszámolása, ahol nem, ott az elemi lakhatási és higiénés feltételek biztosítását, és a továbblépés, a lehetséges kitörési pontok azonosítását kell célul tűzni.*” (I8:85) Reálisan az utóbbi beavatkozási forma képzelhető el, hiszen – ahogyan arra korábban rámutattam – a hazai beavatkozások eredményeként újabb és újabb szegregátumok jöttek létre, és a telepeken élők létszáma is bővült a rendszerváltás óta. Az ilyen típusú beavatkozással kapcsolatban a területet jól ismerő szakemberek – talán némi szakpolitikai kritikát is megfogalmazva – a „telepcsinosítás” fogalmát szokták használni, utalva arra, hogy a térbeli szegregáció és az azokkal összefüggésben lévő oktatási, egészségügyi, foglalkoztatási helyzet a programok eredményeként nem változott (Révész – Zolnay, 2009). A beavatkozás elveiben a komplexitást hangsúlyozták, vagyis: javítani kell a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést, az integrálódás lehetőségét, settlement-típusú elemek elindítását, amelyek egy komplex rendszer részét kell képezni, tartós foglalkoztatási és szociális elemekkel ötvözve. Szintén cél a szociális bérlakásállomány növelése, amely „megfelelő források esetén” szintén megoldást adhat a problémára. Az MNTFS II. 2014-es felülvizsgálata gyakorlatilag ezeket az irányokat ismételte meg, kiegészült azonban azzal, hogy időközben elkészült „*A 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó, A telepszerű lakhatás kezelését megalapozó szakpolitikai stratégia*” (II1), amely összefoglalta a lehetséges beavatkozásokat, kiemelve, hogy az infrastrukturális beavatkozások mellett humán fejlesztési programokat is szükséges végrehajtani, amely a beavatkozások fenntarthatóságát szolgálja. A Lakhatási stratégia meghatározta az egyes szegregációs típusok szerinti alapstratégiákat is, így megkülönböztetett telep és elmaradott településrészt, ezen belül kis lakosság számot és jelentős méretet, valamint elmaradott települést. Különbséget tett a szegregátum jellemzőiben is, így a településszövetbe ágyazott szegregátumok esetében (pl. település belterületén, annak periferiáján elhelyezkedő telepek) és a településszövettől elzártan elhelyezkedő szegregátumok esetében (pl. zártkertes ingatlanok, vadtelepek) (II1:60).

Összefoglalásként látható, hogy a stratégiák mindegyike jellemzően hat területen foglalmazott meg szükséges beavatkozásokat. Ezek között találjuk az oktatás kérdését, amely abból a jellemzőből indul ki, hogy a romák iskolai végzettsége elmarad a nem roma populáció jellemzőitől; a foglalkoztatás területét, amely esetében egyértelmű összefüggés mutatható ki az iskolai végzettséggel; a lakhatás kérdéskörét, amely a telepek és szegregátumok jelenlétét és az ott tapasztalható problémákat rögzíti; az egészségügy területét, amely alapvető állítása, hogy a romák egészségügyi helyzete lényegesen rosszabb, mint a nem romáké; az egyenlő bánásmód kérdését, amely a mindennapi életben tapasztalható és jogi eszközökkel értelmezhető diszkriminációs folyamatokat említi meg; s a kultúra, média, sport területét, amely rendszerint az integrációs eszköztárban az egyik olyan elem, amely a romák és nem romák közötti távolságot csökkenteni tudja.

A stratégiákhoz rendszerint cselekvési tervek kapcsolódnak, amelyek a kelet-európai térségben is jellemzően a közösségi források felhasználásának szabályai alapján foglalmazzák meg a beavatkozásokat, eredményeként pedig megjelennek a különböző,

célspecifikus pályázati kiírások.²⁰ E logika mentén kerültek megfogalmazásra a telepek felszámolására vagy később a telepek életkörülményeinek javítására vonatkozó pályázati kiírások is.²¹ A kiírások követik a stratégiákban megfogalmazott célokat, azaz a több területen történő egyidejű fejlesztés jelenik meg a települések számára elvárt tevékenységként. A pályázatok²² szakmai követelményei között alapvető szempont a célcsoport (esetünkben a szegregátumban élők) komplex fejlesztése, amely több területet foglal magába. Ezek közé tartoznak:

- Célcsoporttagok és közösség felkészítése a megvalósításra (folyamatos szociális munka, együttműködési megállapodások a települési intézményekkel és a célcsoporttagokkal);
- Csillag- „Cherhaj” szolgáltató pont működtetése, amely alapvető szolgáltatásokat nyújt (tisztálkodási és mosási lehetőség) a célcsoport tagjainak;
- A helyi humán szolgáltatások elérhetőségének fejlesztése, koordinációjuk javítása;
- A Községi Beavatkozási Terv²³ és egyéni fejlesztési tervek megvalósítása - Szociális, közösség-fejlesztési, oktatási, képzési, egészségügyi és munkaerő- piaci szolgáltatások;
- Helyi humán szolgáltatási kapacitások fejlesztése és a szolgáltatók együttműködésének megerősítése;
- Kora gyermekkori, gyermekkori és iskolán kívüli fejlesztés és oktatás;
- Egészségügyi szolgáltatások elérésének javítása;
- Felnőttoktatás, felnőttképzés, szakképzés;
- Foglalkoztatás elősegítése.

Az egyes elvárt tevékenységek a megvalósítók és a célcsoport szoros együttműködését feltételezik, de talán ettől is többet, a helyi szakemberek széles összefogását, hogy a programok megvalósítása sikeres legyen. A „siker” kritériuma itt nem más, mint a programban vállalt indikátorok teljesítése²⁴, valamint a források szabályos és ütemezett felhasználása.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a szakpolitikai intézkedések alapjait adó stratégiák, az erre épülő cselekvési tervek és az operatív megvalósítás kereteit biztosító pályázati kiírások

²⁰ A közösségi alapok felhasználását fogalmazzák meg az ún. operatív programok, amelyek az egyes szakterületeken végrehajtandó fejlesztéseket, azok összefüggő célrendszerét és – jelenleg – az EU 2020 stratégiai célrendszerét veszi alapul. Az operatív programok egyes beavatkozásait a különböző pályázati kiírások célrendszerében és szabályai között kell megvalósítani, amely minden esetben valamely átfogó indikátor teljesítését szolgálja.

²¹ Az ún. telepfelszámolási programok a rendszerváltás után 2005-től indultak ismételten el. A 2005-2009 közötti időszakban főként a szakminisztérium irányítása alatt (Szociális és Munkaügyi Minisztérium) történtek, majd a TÁMOP 5.3.6. konstrukció meghirdetésével, 2009-től a szakminisztériumok szakmai irányítása mellett az uniós forrásokat kezelő szervezetekhez kerültek. A célkitűzések az egyes pályázati szakaszokban változtak, az első időszakban a fő cél a telepek felszámolása volt, míg ezt követően egyre inkább előtérbe került a telepeken élők életkörülményeinek javítása. A kedvezményezettek köre is változott, míg a korai időszakban (2005-2009) a civil szervezetek megvalósítására támaszkodtak a döntéshozók, addig a 2010 utáni pályázatoknál a települési önkormányzatok kerültek a főkedvezményezettek helyére.

²² A TÁMOP 5.3.6, az EFOP 1.6.2, a TOP 5.2.1 és a TOP 6.9.1 pályázatok szakmai irányelvei kerültek áttekintésre.

²³ A Községi beavatkozási terv a felzárkózási program alapvető szakmai dokumentuma, amely a program céljait, beavatkozásait, ütemezését és egyéb, a megvalósításhoz szükséges lépéseket rögzíti.

²⁴ A program jellemző indikátorai közé tartoznak: bevontak száma; képzésbe vontak száma; képzési sikeresen elvégzők száma; az egyes programelemekbe bevontak száma; A programok szolgáltatásaiban részesült, telep körülmények között élő, magukat romának vallók száma

közötti koherencia biztosított volt. Szükséges azonban azt is megjegyeznünk, hogy a roma felzárkózási programok között a szegregátumokra irányuló komplex programok nem csupán nevükben azok, hanem a beavatkozásaik tekintetében is összetettnek tekinthetők. A kiírások logikája, az elvárások hosszú sora azonban nem teszi lehetővé, hogy a helyi sajátosságok szerint épüljön fel a program, hiszen az elvárt minimum feltételeket teljesíteni kell.

4. Telepes programok és szociális munka

A telep-felszámolási programok, vagy később inkább telep-rehabilitációs programok legújabb megvalósítása a RIÉP 2005-2015 elfogadása után indult el. A harmadik időszakhoz köthető programok szintén három szakaszra oszthatók, amelyek a 2005-2010 közötti, a 2007-2013 közötti uniós időszakban megjelent TÁMOP-5.3.6 és TIOP-3.2.3, valamint a 2014-2020 időszakban megjelenő EFOP-1.6.2 és EFOP-2.4.1 programok, amelyek a humán és esetenként a kapcsolódó infrastrukturális fejlesztésekhez szükséges forrásokat biztosították. A fejezetben röviden az egyes fejlesztési jellemzőket foglalom össze, az érintett települések számát tekintem át. Ez követően a humán fejlesztésekhez kapcsolódó elvárt szociális munka támogatásának jellemzőit vizsgálom.

4.1 Telepes programok – infrastrukturális fejlesztések főbb jellemzői

A 2005 utáni időszak áttekintése előtt, a magyarországi szegregátumok néhány jellemzőjét érdemes áttekintenünk. Korábban már jeleztük, hogy a szakpolitikai stratégiákat megelőző kutatások rendre rámutattak arra, hogy a rendszerváltás utáni időszakban a magyarországi szegregátumok száma folyamatosan emelkedett, amelyek jelentős mértékben tulajdoníthatók a gazdasági-társadalmi folyamatoknak és az ott élő népesség kedvezőtlen helyzetének, gyenge érdekérvényesítő képességének, s egyre korlátozottabb mobilizációs útjainak, amelyek kihatással voltak a lakhatási feltételekre is (Teller, 2011).

A kormányzati programok első hulláma 2005 után indult el. A rendelkezésre álló kormányzati statisztikák szerint 2005 és 2009 között évenkénti meghívásos rendszerben összesen 35 település, de 40 pályázat²⁵ számára biztosították hazai és uniós támogatások együttesen a tervezett programokhoz szükséges anyagi forrásokat (Petrovác et al, 2010). A programok szakmai felügyelete az akkori Szociális és Munkaügyi Minisztérium Roma Integrációs Főosztályánál volt, a pályázatok benyújtása meghívásos rendszerben történt. Jellemző volt erre az időszakra, hogy a kedvezményezett kör inkább azon roma civil szervezetek köréből került ki, amelyek a roma integráció területén már végeztek tevékenységet.²⁶ Fontos azonban kiemelnünk, hogy egy-egy ilyen szervezet az önkormányzat nélkül is megvalósíthatta a programot, ennek hátterében a roma önszerveződés támogatását sejtethetjük, talán nagyobb kompetenciát feltételezve a szervezeteknek, mint amekkora valójában volt. Néhány esetben a korabeli média attól volt hangos, hogy az újonnan épült vagy felújított lakásokba beköltöző roma családok konfliktusba kerültek a nem roma családokkal, de ennek híján is több esetben az önkormányzatok tiltakoztak a program megvalósítása ellen.²⁷ A fő probléma ezekben az esetekben az volt, hogy előzetesen nem egyeztettek a helyi döntéshozókkal, így azok – álláspontjuk szerint jogos – kontrollja nem érvényesülhetett. A programok azóta is folyamatosan küzdenek a szomszédság problémájával, azonban mára már a mediációs támogatás biztosítása alapvető és kötelező elvárás az ilyen programok megvalósítóitól. A konfliktusok eredményeként a későbbi években a kedvezményezett kör változott, az önkormányzatok lettek a főkedvezményezettek, amely gyakorlat a 2007 utáni években is

²⁵ 5 település két alkalommal is kapott támogatást.

²⁶ 22 alkalommal civil szervezet, 18 alkalommal települési önkormányzat volt a főpályázó.

²⁷ Ilyen település volt például Domaháza, Hangony, Zákány stb.

megmaradt. A programok infrastrukturális elemei az alapvető hiányosságokat igyekeztek javítani a telepeken, ezek közé tartoztak: útépitések és felújítások; járdák kialakítása; víz- és gázvezeték kiépítése; lakásépítés és -felújítás; házak komfortosítása; használt lakások megvásárlása és szociális bérlakásként történő üzemeltetése; egyéb infrastrukturális fejlesztések biztosítása (pl. kultúrház, közösségi tér kialakítása); alapvető egészségkárosító hatások elleni beavatkozások (pl. szemét elszállítása, patkányirtás) (Teller, 2006; VÁTI, 2010, Teller, 2022).

Az időszak lakhatási beavatkozásainak fő iránya a telepek felszámolása volt. A programokat nagyban nehezítette, hogy azok az állami költségvetés logikája szerint rövid, egy éves időtartamban kerülhettek megvalósításra, így az adminisztráció lassúsága (pl. elhúzódó szerződéskötés) és külső körülmények (pl. időjárás, amely nehezítette az építkezéseket, felújításokat) is nehezítették a végrehajtást. A program erényét egy minisztériumi kiadványban olvashatjuk, amely szerint: „*A rendszerváltás óta a telepeken, telepszerű lakókörnyezetben élők társadalmi integrációja érdekében konkrét kormányzati lépésre először 2005-ben került sor.*” (SzMM, 2006:4)

A korszak második hulláma a már európai uniós forrásból finanszírozott TÁMOP-5.3.6²⁸ program volt. Ennek szakmai elvárásai között pontosan megjelentek az elvárt tartalmi fejlesztések. A lakhatással kapcsolatban azonban ez a konstrukció annyit engedett csupán, hogy a szegregátumokban ún. szolgáltatópontok kialakítását végezze el a pályázó, amely a higiénés feltételek biztosítását, vagyis tisztálkodási és mosási lehetőséget biztosított telepeken élők számára. A másik beavatkozás olyan közösségi tér kialakítását biztosította, amely nem a szegregátumban, de attól elérhető távolságban helyezkedik el, ezt a távolságot 1 kilométerben határozták meg. Mindkét fejlesztési elem a program megvalósítói számára kötelező beavatkozás volt. A pályázati konstrukcióban 55 település nyert támogatást.²⁹

A roma telepekkel kapcsolatos fejlesztések kapcsán folyamatosan visszatérő kritika volt a támogatók felé, hogy a humán fejlesztési programok mellett – bár ezek szükségességét minden szakember elismerte – szükséges a lakhatási feltételeket is javítani, mert enélkül a beavatkozások határfoka elmarad a várttól, tekintve, hogy megmaradnak azok a rossz és egészségtelen lakhatási körülmények, amelyek például a munkavállalást nehezítik. Ennek a problémának a megoldását segítette a programozási időszak vége felé meghirdetett TIOP-3.2.3 kódjelű pályázat, amelyre a humán fejlesztési program nyertesei közül első körben³⁰ támogatást kapott települések pályázhattak, amely azt jelentette, hogy az 55 település közül mindösszesen 8 kapott infrastrukturális beavatkozásokhoz támogatást.³¹ A beavatkozás lehetőséget adott új lakások építésére, használt lakások vásárlására és azok felújítására is, valamint olyan közterületi fejlesztésekre, amelyek a szegregátumban élők körülményeit javítják. Az így létrejött lakások a települések bérlakásállományát gyarapították és szociális bérlakásként üzemeltek. A szociális munka az infrastrukturális beavatkozásokat is végző településeknél még fontosabb volt, hiszen itt már megjelent az érintettek térbeli mobilizációja, vagyis a korábbi időszakban már konfliktusokat okozó, a faluba történő

²⁸ A pályázat pontos megnevezése: TÁMOP-5.3.6-11/1 Komplex telep-program (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása) Forrás: <https://www.palyazat.gov.hu/doc/3367>

²⁹ A TÁMOP-5.3.6 nyerteseinek listáját lásd a 1. számú mellékletben.

³⁰ A konstrukcióra a döntés 3 körben született meg, ez azt is jelentette, hogy az utolsó döntési körben támogatott települések a 3 évre tervezett programot 1 év alatt kellett végrehajtsák.

³¹ A TIOP-3.2.3A nyerteseinek listáját lásd a 2. számú mellékletben.

beköltözések elleni tiltakozás várható volt a nem roma közösség részéről, így mind a családok, mind a befogadó környezet érzékenyítése alapvető fontosságú volt.

A harmadik szakasz, a jelenleg – néhány településen még – megvalósítás alatt álló 2014-2020-as programozási időszakban megjelent EFOP-1.6.2-16³², valamint az EFOP-2.4.1³³ konstrukció. Utóbbi az infrastrukturális beavatkozásokhoz, míg előbbi a humán fejlesztésekhez szükséges forrásokat biztosítja. Jelen időszaknak a sajátossága, hogy a településeknek – a 2007-2013-as időszaktól eltérően – nincs lehetősége arra, hogy csak humán fejlesztést hajtsanak végre, a két pályázati konstrukció már a felhívásban rögzíti, hogy az egyik beavatkozás nem valósítható meg a másik nélkül. Az önkormányzatok szerepvállalása erősödött, főpályázóként csak a települési önkormányzat jelenthet meg, azonban kötelező egy, a roma integráció területén tapasztalattal rendelkező civil szervezet bevonása. Ezen kívül lehetőség nyílt további partnerek bevonására, ilyen lehet például a helyi roma nemzetiségi önkormányzat vagy az egyház is. A szakpolitikai szándékok egyértelműen a helyi összefogás irányába kívánták elmozdítani a pályázókat, valamint a két konstrukció együttes megvalósításával most már a humán és infrastrukturális fejlesztések kötelező jellegű összekapcsolását biztosították. A fejlesztésekre minden eddiginél nagyobb forrás áll rendelkezésre, hiszen közel 45 milliárd forint lehetséges támogatás áll rendelkezésre a tervezett 110 település programjaira, amely azt jelenti, hogy a pályázati kiírásoknak megfelelően egy-egy település 400 Mft-os támogatásban részesülhetett.³⁴ A Széchenyi2020 adatai szerint a humán fejlesztési programban 92 település³⁵, míg az infrastrukturális fejlesztésekhez kapcsolódóan 102 település³⁶ kötötte meg a támogatási szerződését.

A szakpolitikai elképzelés, mely szerint a két fejlesztés párhuzamosan valósítandó meg, reflektál a korábbi időszak problémáira, azonban az eljárásrend sok esetben nem tette lehetővé azt, hogy a programok időbeli párhuzamosággal induljanak el. Több település esetében ez minimálisan egy éves késést eredményezett az infrastrukturális beavatkozások esetében, amely az érintett célcsoporttagok program iránti elköteleződését nagyban befolyásolta. Az infrastrukturális beavatkozások között kerülhet kialakításra a korábban már említett szolgáltató pont, amely a szegregátumban élők körülményeinek javítását szolgálja, lehetőség nyílik közműfejlesztésekre, valamint közösségi tér kialakítására is. A beavatkozások két irányt mutatnak: az egyik a családok integrált környezetbe történő térbeli mobilizációját támogatja, vagyis a szegregátumból integrált területre történő költözést, amely során az önkormányzat építhet új szociális bérlakásokat, vagy vásárolhat használt lakásokat és azokat felújítva szociális bérlakásként üzemeltetheti. A másik, hogy a szegregátumban lévő önkormányzati tulajdonú bérlakások kerülnek felújításra, ezzel jobb

³² A pályázat teljes címe: EFOP-1.6.2-16 Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ESZA)

³³ A pályázat teljes címe: EFOP-2.4.1 Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)

³⁴ A fejlesztési dokumentumokban 110 település szerepel indikátorként országos szinten, a dolgozatban való eltérés a megkötött szerződések száma miatt mutatkozik, így ennek száma a következő két évben még emelkedik majd. A 200 Mft-os támogatási összeg a humán fejlesztési program esetében akkor hívható le, ha a szegregátumból a település legalább 100 fő bevonását tervezte. A programalkotók 2Mft/fő költségben maximalizálták az egy fő célcsoporttagra jutó összes költséget, amelyben benne foglalják a résztvevők közvetlen támogatása (pl. képzési díj, megélhetési támogatás), valamint az egyéb járulékos költségek is (pl. menedzsment és szakmai munkatársak bére, rezsiköltség stb.).

³⁵ Az EFOP-1.6.2-16 konstrukció nyerteseit lásd az 3. számú mellékletben.

³⁶ Az EFOP-2.4.1 konstrukció nyerteseit lásd a 4. számú mellékletben.

lakáskörülményeket biztosítva az ott élőknek. Fontos elvárás, hogy a humán fejlesztési projektbe bevontak legalább 20%-át be kell vonni az infrastrukturális programba. Ez a tény komoly döntési helyzetet jelentett már a pályázat benyújtásakor, hiszen ha például egy településen több szegregátum is található, akkor dönteni kellett a pályázatba bevontakról annak fényében, hogy már maga a benyújtás is feszültséget kelthet a településen. Ezt a döntést nehezítette az, hogy bizonyos személyre szabott programok esetén (pl. képzések, kirándulások, egészségügyi szolgáltatások stb.) nincs lehetőség a hasonló sorban élő, de a település más területein lakó emberek bevonására.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a 2005 utáni időszakban megvalósuló programok szakpolitikai szemlélete és elvárásai folyamatosan változnak. A 2005 és 2009 között, az SzMM koordinációjával végrehajtott programok esetében viszonylag szűk pályázói kör került megszólításra, a források rendelkezésre állása, valamint a megvalósult eredmények szerénynek mondhatóak a szegregátumok számát illetően, valamint a programok megvalósítási ideje is szűkös volt, hiszen egy év állt csak rendelkezésre. A 2007-2013-as időszakban megvalósuló TÁMOP-5.3.6 program 3 éve alatt 55 településen folytak ilyen programok, azonban az időszakban nem tudták mindenki számára biztosítani a lakhatási feltételek javítását, mindössze 8 településen történt ilyen típusú beavatkozás, amelyek iránya is kettős volt: a felszámolás és a térbeli mobilizáció mellett a telepek körülményeinek javítása jelent meg. A megkötés az új lakásokra vonatkozott, amely szerint ezeket csak integrált területen lehetett megépíteni.

A jelenlegi időszakban a humán és infrastrukturális fejlesztés összekapcsolása kötelező elemként jelent meg, amely a települések számára elkerülhetlenné tette, hogy a lakhatási feltételekkel is foglalkozzanak. Az érintett települések száma itt a legmagasabb, várhatóan 110 település bevonására kerül sor a programozási időszak végéig.

Az egyes szakaszok eredményeiről hosszan lehet értekezni, ami bizonyos, hogy 2005 óta a beavatkozások hatására a szegregátumok száma nem csökkent, ahogyan arra korábban rámutattunk, a helyi szintű beavatkozások legjobb szándéka mellett is a társadalmi-gazdasági folyamatok további szegregátumok, több esetben gettósodott települések megjelenését eredményezik.

4.2 A humán fejlesztések főbb jellemzői

A uniós és hazai szakpolitikai gondolkodás áttekintésénél már kirajzolódott, hogy a szegregátumok problematikája összetett: megjelenik benne a lakhatás kérdése, mint szembevető probléma; az alacsony iskolai végzettség és ehhez kapcsolódóan a munkavállalás nehézsége; a kedvezőtlen vagy sok esetben nagyon rossz szociális helyzet, amely leginkább a mélyszegénység fogalmával jellemezhető; a lakhatási körülményekkel, a rossz anyagi helyzettel összefüggésben a rossz egészségi állapot, amely az élet minden területére kihatással van; s nem utolsósorban a roma közösségek esetében is megfigyelhető, hogy a korábbi közösségek, a laza- és erősebb kapcsolatainak felbomlása is megkezdődött. Ennek részleteit tanulmányok sora elemzi (Vercseg, 2011; Teller, 2011) különböző kutatási fókuszok mentén. A szegregátumok problematikája, ahogyan arra a szakpolitikai célkitűzések rámutattak, komplex fejlesztési és beavatkozási logikát követel meg, amelyek

egyik meghatározó tényezője a szociális munka. A szakmai érvek mellett ezt támasztja alá a következő gondolati elemzésünk is.

A szegregátum definíciója a 2005 utáni időszakban egyre inkább elterjedt, amikor a RIÉP 2005-2015 elfogadása után az első programok elindultak. Ezzel párhuzamosan fontossá vált, hogy a szegregátumok meglétét objektív szempontok mentén lehessen meghatározni, így a kutatási eredmények (I12) alapján meghatározásra került a szegregátum objektívizált fogalma. Ebben az alábbi szempontok érvényesülnek: 1. legfeljebb általános iskolai végzettség megléte; 2. rendszeres munkajövedelem hiánya; 3. legalább 50 fős népesség egy adott településrészen, amelyre a 2 szempont érvényesül; 4. az adott, térbelileg körülhatárolható területen a 1. és 2. szempont legalább 50%-ban érvényesül. Ennek alapján a népszámlálási adatok tükrében a KSH képes volt előállítani azokat a kartogramokat, amelyek a település térszerkezetén belül jelezték a szegregátumokat és a szegregációval veszélyeztetett területeket: utóbbi 40 és 50% közötti értéket mutatott. A kezdeti időszakban a települések a településfejlesztési elképzeléseik mellé a megadott szempontrendszer alapján önállóan is végezhettek felméréseket (I12), azonban ez a későbbiekben, 2010 után változott, ekkor már kizárólag a KSH adataival lehetett alátámasztani egy-egy szegregátum meglétét, s ehhez kapcsolódva a pályázati jogosultságot is. Változott a szegregátumok meghatározása is, abban a tekintetben, hogy az alapvető jellemzők mellett lakosságsszamarányosan került meghatározásra a százalékos arány. Ennek értelmében 2000 fő alatti települések esetében maradt az 50%-os arányszám, míg a 2000 fő feletti települések esetében a 35%-os arányszám került meghatározásra, míg a szegregációval veszélyeztetett területek 30-35% közé kerültek. Harmadik kategóriaként a fővárosi kerületeket határozták meg, ennek során két kategóriát alkalmaztak: az egyik esetében 25%-os, a másikéban 20%-os határral. A veszélyeztetett területek mindkét esetben 5%-kal kevesebb értéket mutattak (I14).

A szegregátum meghatározásából kiindulva a telepek alapvetően két módon szüntethetőek meg: az egyik a telepek fizikai felszámolása és az ott élők térbeli mobilizációja, természetesen annak a veszélyével, hogy újabb szegregátumok jönnek létre, ahogyan erre volt példa a magyarországi gyakorlatban; a másik, hogy a szegregátumokban élők helyzetét okozó tényezőket csökkentjük, vagyis az általános iskolai végzettségénél magasabb iskolai végzettséget szereznek, vagy állandó munkajövedelemmel rendelkeznek. Utóbbi a népszámlálások alkalmával végzett felméréseken alapul, így tízévenkénti periódusban vizsgálható. Probléma és kockázat mindkét beavatkozásnál megjelenik. A telepek felszámolása olyan anyagi forrásokat igényelne, amely több ezer milliárd forintnyi ráfordítást jelentene, vélhetően ezt sem az Unió, sem az ország büdskéje nem bírja el. A másik, hogy az objektív mérőszámokkal vizsgált jellemzők változása következik be, amely a szegregátumokban élők iskolai végzettségének javulását és/vagy a rendszeres munkajövedelem megszerzését jelenti. Optimális esetben a programok hatásaként feltételezhetjük azt a folyamatot, hogy azokon a településeken, ahol a szegregátumokat érintő programok kerülnek megvalósításra, a helyzet javul. Azonban ez még nem oldja fel a térbeli elkülönülést, amellyel kapcsolatban szintén jól érzékelhető, hogy a roma-nem roma csoportok közötti együttműködést, kapcsolatokat erőteljesen korlátozza. Úgy tűnik azonban, hogy bármilyen beavatkozás is történjen, a szociális munkások szerepe az ilyen típusú programokban nélkülözhetetlen és új szemléletet követel meg a szakemberektől is.

A telepes programok megvalósításának fontos kérdése a szociális szakemberek által végzett munka minősége. A 2005 utáni időszakban a programokban szociális területen dolgozókkal

kapcsolatos elvárások változtak, ezek az előírások az egyes pályázati konstrukciókban követhetők nyomon, amely három egymástól jól elkülöníthető elvárásrendszert fogalmazott meg a szociális munkával kapcsolatban. A Szociális és Munkaügyi Minisztérium modellprogramját követte a TÁMOP-5.3.6-os pályázati kiírás, majd az EFOP-1.6.2-es kiírás, amelyekben a szociális munkával kapcsolatos elvárások változását követhetjük nyomon.

Az SzMM integrációs programjában szociális elemként kerültek megfogalmazásra az elvárt beavatkozások. A feladatot alapvetően a szociális munkás végezte, a vonatkozó rendelet előírásai szerint (II4). Az egyéni fejlesztés fő irányai: az általános iskolai végzettség megszerzése; felnőttképzések és szakmaszerzés támogatása; helyi oktatási intézmények fejlesztése, a közfoglalkoztatási programok fejlesztése voltak, valamint a pályázatban megjelent a szolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása is, így a projekt keretein belül mikrobusz vásárlására is lehetőség nyílt (Teller, 2006).

A szociális integrációs részprogramok alapvető célja az volt az időszakban, hogy a célcsoport szociális segítségnyújtásba történő bevonása megvalósuljon, valamint a minőségi egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés is javuljon. A rendelkezésre álló eszközök leginkább a szociális munkához kapcsolódtak, és a fő cél az egyébként is működő szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása. Ezen túlmenően egyéb programok is megvalósulhattak, ide sorolhatóak a különböző szűrési programok, oktatást kiegészítő programok (pl. Tanodák), különböző klubfoglalkozások (pl. baba-mama klub) is. A közösségfejlesztési programelem azonban nem jelenik meg hangsúlyosan a kiírásokban. A szociális programelemek megvalósítását nagyban hátráltatta az, hogy a hazai források több esetben csökkentek, így a pályázók kénytelenek voltak a szociális programelemekből elhagyni néhányat, mely a szociális integrációt nagyban nehezítette (Petrovác et al., 2010). A szociális munkához kapcsolódó elvárások jellemzően a célcsoport és a meglévő szolgáltatások közötti közvetítésre szorítottak, az érintettek ügyintézésében, valamint a programban való részvétel során nyújtottak támogatást. A szakemberek azonban már a projektjavaslatok kidolgozása idején is jelen voltak, feladataik közé a családok és az egyének képzettségi szintjének felmérése, a szociális rendszerben való részvételük mértékének meghatározása, a közösségi élet jellemzőinek feltárása volt. Nem nevesítetten, de mediátori tevékenységet is el kellett látniuk, hiszen a programok megvalósítása során rendre jelentkeztek konfliktusok abból, hogy a célcsoport tagok közül ki, milyen szolgáltatásban részesül. Ez a mobilitással érintett családok esetében még nagyobb kihívást jelentett, hiszen a beilleszkedés segítése és a felmerülő konfliktusok kezelése is megjelent a kezelendő problémák között. A feltételezetten meglévő szociális szolgáltatásokkal történő együttműködések kialakítása szintén komoly problémákba ütközött, hiszen gyakori volt, hogy a kistélepüléseken a szociális területen meglévő alapszintű ellátásokat sem tudták biztosítani a településen élőknek. Más esetekben csak korlátozottan volt erre lehetőség, hiszen a feladatellátás sajátosságai között érzékelhető volt, hogy sok településen a családsegítés vagy a gyermekjóléti szolgáltatás kistérségi vagy önkormányzati társulás szintjén volt elérhető, így szakember csak korlátozottan, a hét bizonyos napján, vagy napjain volt a településen. Így az állandó feladatok ellátása is akadályokba ütközött, az integrációs projektek pedig újabb feladatokat jelentettek az ellátórendszerben dolgozó szakembereknek.

Felmerült azonban egy hasonlóan fontos kérdés is, nevezetesen, hogy a program befejezése után az elindított szolgáltatások miként lesznek biztosíthatóak az érintettek részére. Erre

adekvát választ nem sikerült megfogalmazni a programok során. A szociális munkásokkal szembeni elvárások külön nem kerültek megfogalmazásra, a tevékenységük dokumentációja (felmérések, fejlesztési tevékenység) egy havi beszámoló volt, amelyben a kliens adatait, a családi állapot jellemzőit, a feltárt problémákat, a kapcsolódó gondozási feladatokat, valamint félévenkénti értékeléseket rögzítettek. Nem volt elvárás a szociális munkások által ellátható célcsoporttagok létszámával kapcsolatban sem, jellemzően településenként 1-2 fő végezte ezt a munkát, de a későbbi időszakokhoz képest a célcsoporti létszám is alacsonyabb volt.

A 2007-2013 közötti időszakban megvalósított TÁMOP-5.3.6 kódjelű pályázati kiírásában megfogalmazott szakmai elvárások szintén a komplex humán szolgáltatások biztosítását követelték meg. A programkiírásban megfogalmazott részcélok szerint elvárás, hogy javuljon a szolgáltatásokhoz való hozzáférés (szociális, közösségi, oktatási, képzési, egészségügyi és munkaerő-piaci területen egyaránt); javuljon a bevontak képzettségi szintje; növekedjen azon személyek száma, akik bekapcsolódnak az egyes részprogramokba; növekedjen a foglalkoztatásba kerülők száma; növekedjen a szegregátumból óvodába bekerülő gyerekek száma; javuljanak az iskoláskorúak előrehaladási esélyei és szabadidő eltöltésének lehetőségei. Az integrációs programok megkövetelték a lokális környezet felmérését és a jelentkező problémákra reflektáló programok megvalósítását. Így arra is lehetőség nyílt, hogy egyéb intézmények feladatait is elláthassák a program munkatársai, így pl. az iskolai napközi helyett tanoda jellegű programok szervezését, egyéb szabadidős tevékenységet, de szűrések, célcsoporti kirándulások megvalósítása is a programok között lehetett, vagyis ha a tervezett beavatkozás megalapozott volt, akkor a döntéshozó engedte az adott fejlesztés, szolgáltatás megvalósítását. A szociális munkások vagy esetmenedzserek alkalmazása kötelező elem volt, ezzel kapcsolatban elvárás a szociális területen szerzett végzettség, két év, az adott célcsoporttal szerzett, egyéni esetkezelésen alapuló szakmai gyakorlat, amelyet az alkalmazás feltételeként bizonyítani kellett. Egy-egy szociális munkásnak minimum 10, maximum 15 fő ellátását kellett elvégezni, és minimum heti 20 óra megbízásra volt szükség (I15).

A szociális szakemberek hiányát jól jelezte, hogy a pályázók főállású szociális munkás esetén szerették volna a célcsoporti klienskört 30 főre emelni, de ezt a szakminisztérium akkor nem engedte. Heti 20 órában, 15 fővel számolva azt modellezhetjük, hogy egy-egy szociális munkás egy főre heti 1 óra 18 percet szánhat, amelybe a dokumentáció elkészítése, a személyes találkozások és a projektmegvalósítókkal történő egyeztetés is bele kellett férjen. Természetesen meghatározott időkorlátok nincsenek, de ha a szociális munkában alkalmazott esetkezelés általános gyakorlatát vesszük alapul, a problémamegoldó folyamat jellemzően fél-egy évet vesz igénybe, más megközelítés szerint a problémamegoldó folyamat 3 hónapig tart, amely 8-12 találkozást jelent (Soós, 2011). A célcsoporti létszám és az időkeretek azonban arra engednek következtetni, hogy a modellált időkeret, tekintve a kapcsolódó dokumentáció kitöltésének kötelezettségét is, csak rövidebb lehet, így a minőségi segítség lehetősége is kérdéses. A kapcsolódó dokumentáció két sablonból állt: az egyik az ún. Egyéni fejlesztési és szolgáltatási terv; a másik Egyéni fejlesztési terv – iskolás gyermekek számára. Utóbbi esetében számos probléma merült fel a gyerekek fejlesztéséhez kapcsolódó kompetenciák kérdésével, nevezetesen, hogy a szociális munkás végezhet-e gyerekekkel fejlesztést, mert nincs megfelelő végzettsége hozzá. A gyerekekre vonatkozó

fejlesztési terv a szociális munkás, szülő, gyerek és a tanárok együttműködését feltételezte, valamint azt, hogy a meghatározott területeken az iskola partnerként viselkedik majd, ahogy az elvárható lenne. E területen nem történt áttörés, jellemzően ezek a tervek formális dokumentumok maradtak, és épp a további plusz teher és lehetséges konfliktushelyzet miatt el sem készültek, egyéni fejlesztéseket inkább a felnőttkorú lakosságra készítettek, akik a programban „kötelező indikátorként” jelentek meg. Az Egyéni fejlesztési és szolgáltatási tervek logikája egy helyzetfelmérésen és a projektekben tervezett szolgáltatások igénybevételén alapult. A dokumentum első része egy problémafa felvételét igényelte, amelyre a fejlesztés egyes lépései alapultak. Ilyen volt például, ha valakinek nem voltak meg az iratai, akkor annak pótlása jelentkezett beavatkozásként. Hosszabb távú tevékenységet feltételezett, ha a munkavállalás problémája merült fel. Ennek okai között rendszerint az alacsony iskolai végzettség állt, így a beavatkozás a projektben tervezett felzárkóztató vagy szakmát biztosító képzés volt. A tervek megfogalmaztak hosszú és rövid távú célokat, a célok elérését támogató előírásokat, a fejlesztés tartalmát, felelősöket, ütemezést, a projekt kapcsolódó szolgáltatásait, kockázatokat, várható és elért eredményeket. Az egyéni fejlesztési tervek időszakonként felülvizsgálatra, esetlegesen módosításra kerültek. A rendelkezésre álló humán erőforrásról ad némi áttekintést a konstrukció értékeléséhez kapcsolódó tanulmány. Ebben a szociális munkások feladatellátásnak módját 41 projekt esetében vizsgálták. A kutatók arra az eredményre jutottak, hogy a vizsgált projektekben 66,6% félállású esetmenedzser került alkalmazásra, míg 33,4% volt főállású (Szalóky, 2015). Egyértelműnek tűnik tehát a humán erőforrás hiánya, valamint az egyéni fejlesztés időigénye és a foglalkoztatási forma közötti feszültség.

A harmadik fázist a 2014-2020 időszak EFOP-os programjai jelentik. Mivel ezek jelenleg is megvalósítás alatt vannak, ezért részletesebben tekintjük át a beavatkozások előírásait.

A pályázati Felhívásban meghatározásra kerültek kötelező jellegű beavatkozások, amelyek az alábbiakban foglalhatóak össze:

- „A konstrukció célja a szegregált lakókörnyezetben, mélyszegénységben élő hátrányos helyzetű emberek társadalmi felzárkózásának és integrációjának segítése.
- A konstrukció rész céljai a következők (integrálható és vadtelep esetében is):
 - Javuljon a telepeken és telepszerű lakókörnyezetben élők szolgáltatásokhoz való hozzáférése (beleértve a szociális, közösségi, oktatási, képzési, egészségügyi és munkaerő-piaci szolgáltatásokat);
 - Növekedjen a bevont személyek képzettségi szintje;
 - Növekedjen azon személyek száma, akik társadalmi felzárkózást segítő (különösen oktatási, képzési és foglalkoztatási) programokba kapcsolódnak;
 - Növekedjen a célterületen élő személyek közül foglalkoztatásba kerülők száma;
 - Növekedjen telepszerű környezetben élő gyermekek óvodáztatási aránya;
 - Javuljanak a programba bevont iskoláskorú gyermekek/ fiatalok iskolai előrehaladási esélyei, tanulmányi eredményei és szabadidő eltöltési lehetőségei;
 - Javuljon a célterületen élő személyek egészségi állapota;
 - Fenntarthatóan javuljon a célcsoport szempontjából szükséges közszolgáltatások elérhetősége; Fenntarthatóan javuljon a közszolgáltatásokat nyújtók és a célcsoport kapcsolattartása;
 - Csökkenjen a szenvedélybetegséggel rendelkezők száma;

- Növekedjen a célcsoport felkészültsége az integrált környezetben való életvitelszerű tartózkodásra;
- Növekedjen az integrált környezetben élők befogadási hajlandósága és kevesebb hátrányos megkülönböztetés érje a telepen élő vagy onnan beköltöző családokat;
- Javuljon a közösségi kohézió a településen.
- Növekedjen az önálló lakhatási feltételek segítését célzó támogatásokhoz való hozzáférési lehetőség igénybevételére való képesség (CSOK, kedvezményes építési telek vásárlása, munkaviszony létesítését segítő beavatkozások)” (I16)

Ha a szociális munkára vonatkozó előírásokat nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy egyrésről az előírások enyhültek a szociális munkás/esetmenedzser személyével kapcsolatban, másrésről az adminisztrációs terhek nőttek az egyéni esetkezelés területén. A Felhívásban foglaltak szerint a szociális munkás feladata a bevontakra Egyéni fejlesztési terv, valamint családi fejlesztési terv készítése. A felhíváshoz kapcsolódó dokumentáció tartalmazza azon sablonok körét, amelyeket a résztvevők esetében szükséges felvenni és kitölteni, háromhavonként pedig felülvizsgálni. Az „egységcsomag” az alábbi dokumentumokat, sablonokat tartalmazza:

- 1) Személyes adatok – a résztvevők alapadatait tartalmazza
- 2) Egyéni fejlesztési terv – A dokumentum a hosszú és rövid távú célok leírását tartalmazza, a lakhatási helyzetet érintő beavatkozásokat, amelyek érintettség esetén relevánsak; a fejlesztési tevékenység megnevezését, amely során a projektben tervezett programelemeket, valamint az esetlegesen ezen kívül eső, alap- vagy szakszolgálati szolgáltatásokat szükséges rögzíteni; a fejlesztéshez kapcsolódó partnerek megnevezése és feladatai; a fejlesztés ütemezése; a lehetséges kockázatok ismertetése és a várható eredmények rögzítése
- 3) Környezettanulmány – Ez a szociális szférában általában használt adatokat és megfigyeléseket tartalmazza, a program elején szükséges felvenni, gyakorlatilag ezen alapul a fejlesztési terv
- 4) Problémafa – a kliens problémáinak ok-okozati összefüggéseit tartalmazza
- 5) Családi adatok – a kliens családjának adatai tartalmazza
- 6) Ecomap – a kliens kapcsolati rendszerét ábrázolja
- 7) Családi fejlesztési terv – Az egyéni fejlesztési terv adatait tartalmazza a családtagokra vonatkozóan
- 8) Családdal történő kapcsolattartás nyilvántartása – a kapcsolattartás módját és indokait foglalja össze
- 9) Családlátogatás kísérlapja – családlátogatást havonta minimálisan két alkalommal szükséges elvégezni, a sablonon rögzíteni kell a dátumot, a helyszínt, a jelenlévők nevét, az észrevételeket, valamint minden jelenlévőnek szükséges aláírni
- 10) Egyéni fejlesztési terv felülvizsgálata – a terveket legalább háromhavonta szükséges felülvizsgálni, a dokumentumban rögzíteni kell az elért eredményeket, valamint az esetleges módosításokat. A dokumentumot az érintettek is aláírják.
- 11) Egyéni fejlesztési terv értékelése – A program végén, vagy a célcsoporttag programból való kilépésekor szükséges felvenni és rögzíteni benne, hogy a tervezett célok miként valósultak meg.

- 12) Családi fejlesztési terv felülvizsgálata – Az egyéni fejlesztési tervek logikájához igazodva a tervezett beavatkozások felülvizsgálata és esetleges módosítása történik meg, a családtagok aláírják a dokumentumot.
- 13) Családi fejlesztési terv értékelése – az egyéni fejlesztési terv értékelésének logikája alapján.
- 14) Esetátadás – A program során esetleges ennek használata, ha szociális munkás váltás történik, akkor van relevanciája a dokumentumnak. A dokumentum a kliens és a szociális munkás adatain kívül rögzíti az esetátadás okát is és összefoglalja a kliens akkori státuszát. A dokumentumot a családtagok is aláírják, vagyis ez közösen a kliensekkel együtt történik meg.
- 15) Esetmegbeszélés – A dokumentum használata esetleges és a szociális munkások, szakmai vezető által lefolytatott megbeszélés lényegi elemeit rögzíti.

A tárgyalat három program vonatkozásában az alábbi táblázat (1. táblázat) foglalja össze az egyéni fejlesztéshez kapcsolódó dokumentációs elvárásokat.

A szociális munkához kapcsolódó dokumentumok	SzMM	TÁMOP-5.3.6	EFOP-1.6.2
Egyéni fejlesztési terv	-	+	+
Problémafa	-	+	+
Egyéni fejlesztési terv iskolás gyerekek számára	-	+	-
Környezettanulmány			+
Ecomap			+
Családi fejlesztési terv			+
Családdal történő kapcsolattartás			+
Családlátogatás kísérlapja			+
Egyéni fejlesztési terv felülvizsgálata			+
Egyéni fejlesztési terv értékelése			+
Családi fejlesztési terv felülvizsgálata			+
Családi fejlesztési terv értékelése			+
Esetátadás			Esetleges
Esetmegbeszélés			Esetleges

1. táblázat – A szociális munkához kapcsolódó dokumentációk az egyes pályázati konstrukciókban Forrás: Pályázati útmutatók alapján saját szerkesztés

Az egymást követő pályázati kiírásokban a dokumentációs teher folyamatosan emelkedik, „professzionizálódik”. Érdemes azonban egy pillantást vetnünk arra is, hogy a szociális munkásokkal szemben támasztott követelmények miként változtak. A korábbi időszakban a legalább félállású munkatárs volt elvárás, amelyről a jelenlegi kiírás nem rendelkezik, tehát megmaradt a lehetőség, azonban az ellátható célsoporttagok létszámát 30 főben maximálta, vagyis megduplázódott az ellátandó kliensek száma. Elvégezve ismét a gondolati számításunkat, azt láthatjuk, hogy a korábbi heti 78 perc/kliens lerövidül heti 39 perc/kliensre, valamint a megnövekedett dokumentáció kitöltésére. Ha csak önmagában a dokumentációs teher emelkedését vennénk alapul, akkor is kritikus lenne a rendelkezésre álló időkeret, a kliensszám emelkedésével viszont egyértelműnek hat, hogy gyakorlatilag a minőségi szociális munka ellátása komoly akadályokba ütközik. Ugyancsak kockázata lehet a megvalósításnak, hogy a korábbi 2 éves gyakorlatot nem írja elő a pályázati útmutató, így gyakorlatilag a felsőoktatásból kikerülő, minimális gyakorlattal rendelkező szakemberek is

elláthatják az egyébként speciális felkészültséget igénylő feladatot. Ezt a helyzetet hivatott kezelni a telepese programok szociális munkásainak tartott kötelező képzés, amelyet az EFOP-1.6.1 kiemelt projekt biztosít a szociális munkások számára. A 3 napos képzés során két nap elméleti oktatásban, 1 nap tereplátogatásban vesznek részt a szakemberek, a képzés célja a speciális feladatok megismerése, a „Jelenlét típusú” szociális munka elsajátítása. Ennek hatékonyságára vonatkozó adatok nem állnak még rendelkezésre, azonban feltételezhető, hogy például egy hittanár, egy játék- és szabadidőszervező tanár vagy egy okleveles pasztorális tanácsadó és szervezetfejlesztő szakember – akiknek engedi a szociális munka végzését a felhívás – 72 óra alatt miként sajátítja el a szükséges ismereteket. A szociális szférán kívüli szakemberek bevonását nyilvánvalóan a jelentkező szakemberhiány indokolja, amely rendszerszintű problémát is jelez.

Az egyes fejlesztési törekvések szakaszaiban végzett szociális munka jellemzőit összevetve azt tapasztaljuk, hogy a kezdeti időszaktól folyamatosan jelen van a komplex gondolkodás a programokban. Megjelenik az egyes területek egyidejű és összehangolt fejlesztése, amely a szociális segítség, az oktatás, a képzés, az egészségügy, a lakhatás, a munkavállalás területeit egyaránt érinti. A szociális munka fontossága folyamatos, azonban az elvárások ezen a területen folyamatosan változnak. A kezdeti időszakban a szociális munka legfőbb ismérve, hogy a családok esetében komplex diagnózist állítson fel, s erre reflektáló fejlesztési folyamatot indítson el, azonban fontos kiemelnünk, hogy nem kívánja átvenni a szociális ellátórendszer feladatait, hanem a szolgáltatások elérése a fő cél, amelyet gyakran nehezít az ellátórendszer túlterheltsége, a szolgáltatások minimális ellátása. A második időszak (2007-2013) a szociális munkára nagyobb hangsúlyt helyez, a korábbi időszakhoz viszonyítva az elvárt szociális munka specializálódott, előre meghatározott sablonok alapján végezték a szakemberek a munkájukat, viszont szakmai iránymutatást a speciális beavatkozási területtel kapcsolatban nem kaptak. Ez a jelenlegi időszakban jelent meg, ahol a fejlesztéshez kapcsolódó dokumentumok specializálódtak, valamint a szociális munkások szakmai támogatást is kaptak egy kötelező képzés keretében, amely a „Jelenlét típusú” szociális munka szemléletét igyekezett átadni a programban dolgozó szakembereknek. Ugyanakkor a célcsoporti létszám folyamatosan emelkedett, amely gyakorlatilag a településeket kényszerhelyzetbe hozta. A források maximalizálása érdekében törekvés volt a célcsoport maximalizálása is, amely legalább 100 ember bevonását jelentette, ezzel párhuzamosan azonban a kiírások nem szabályozták a szociális munkások foglalkoztatási módját, így gyakran előállhatott az a helyzet, hogy egy szakember 30 fővel heti 20 órában, azaz kliensenként hetente alig 40 percet foglalkozhat, amely időkeretbe a megnövekedett dokumentáció elkészítése is beletartozik. Ez a tény nagyban nehezítheti a programok fejlesztési céljainak megvalósulását, a tényleges fejlesztést.

4.3 Jelenlét vagy szociális munka

A jelenleg megvalósítás alatt álló projektek szociális munkára vonatkozó megközelítése a „Jelenlét típusú szociális munka”. Ennek irodalma jelenleg még szegényes. Alapvetően a Magyar Máltai Szeretetszolgálathoz köthető programról van szó, amelynek érdemes röviden áttekintenünk egyes elemeit és kísérletet tenni a szociális munka néhány szakirodalmával való összevetésre, rámutatva a különbségekre és hasonlóságokra.

Az áttekintéshez a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által összeállított oktatási segédanyagot, valamint néhány, a szociális munka módszertanához kapcsolódó szakirodalmat vetek össze (Kiss et al., 2013, MMSz, én.).

A „Jelenlét típusú” szociális munka az elmúlt években került be a szociális munkások fogalomrendszerébe, bár nem újkeletű fogalom. A settlement típusú szociális munka a 19. századtól jelen van, megjelenése Angliában, az Egyesült Államokban és Európa több országában is nyomon követhető volt. Céljai között megtaláljuk a szociális helyzet enyhítését, az ismeretek bővítését, valamint képzési törekvéseket egyaránt (Hilscher, 1989; Soós, 2011; Sárkány, 2011; Temesváry, 2018). A Jelenlét programok³⁷ megközelítésének alapvetései között a hagyományos szociális munka ellátó és ellátott közötti lévő hierarchizált viszonyával való szakítás, a kölcsönös bizalomra épülő kapcsolatok kiépítésének szükségessége szerepel. Ez a megközelítés a szociális munka egyik lényeges etikai normája is, amely a klienssel való egyenrangú kapcsolatot követel meg (II7). A Jelenlét programok alapvető jellemzői között a közösség életében történő folyamatos jelenlétet, a komplexitást, a közösségi jelleget és a rehabilitációt emelik ki a szakemberek. Ezeket részletesebben vizsgálva arra a megállapításra juthatunk, hogy a jelenlét fizikai jelenlétet jelent a közösség életében, amely fizikailag ott lévő irodát jelent. Ezt a telepes programokban az ún. szolgáltató pontok biztosítják, amelyek a szociális munkások ügyfélterei is egyben. A komplexitás több szakterületre történő együttes figyelmet jelent, így a szociális ellátásra, az oktatásra és képzésre, a foglalkoztatásra, a gazdaságfejlesztésre, az egészségügyre és a kultúrára együttesen koncentrálnak. A közösségi jelző a családok és a közösség aktivizálását, a meglévő belső erőforrások használatát, valamint az érintettek elköteleződését jelenti a programokban való részvételre, a rehabilitáció pedig az emberi méltóság visszaszerzését foglalja magában.

A szociális munka elméleti alapjait és gyakorlatát áttekintve hasonló elméleti megközelítésekkel találkozhatunk. A 20. századi funkcionális modell célrendszerében négy kiemelt célt említenek, ezek között szerepelnek: az egyén problémamegoldó és problémakezelő képessége; az egyén és az ellátó rendszere közötti kapcsolat erősítése és biztosítása; az ellátó rendszerek hatékony és emberközpontú működtetése; valamint a változó szociálpolitika pozitív irányú befolyásolása (Soós, 2018). A szociális munkában alkalmazott problémamegoldó modellek a Jelenlét típusúként nevezett szociális munkával átfedést mutatnak, mert mint módszert alkalmazzák azt. A feladatközpontú modellekben a fő célkitűzés a kliensek bevonása oly módon, hogy nem ad konkrét megoldási javaslatokat, amellyel a függőséget növelné, hanem a problémamegoldási folyamat részekre bontásával a kliens számára átláthatóvá, megérthetővé teszi a folyamatot és lehetőséget biztosít, hogy lépésről-lépésre ő maga tudjon adekvát cselekedéseket létrehozni (Soós, 2018). Bizonyos esetekben a krízisintervenciós modellek alkalmazása is adekvát válasz lehet, hiszen a szegregált körülmények között élők mentális állapota is gyakran sérül. Egy gondozási/fejlesztési folyamatban indokolt és szükséges lehet ennek alkalmazása, amely egyúttal azt is jelenti, hogy a szociális munkás más, az egészségügyi rendszerben dolgozó kollégájával is együttműködik. E folyamat során a családdal való kapcsolattartás szintén fontos kritérium, hiszen a folyamatot a szociális szakember követi, kíséri. Végezetül, ha a

³⁷ A Jelenlét program ismertetéséhez az EFOP-1.6.1-VEKOP/16-2016-00001 Felzárkózási együttműködések támogatása című projekt keretein belül megvalósult szociális munkás képzés oktatási segédanyagát használtam, címe: A Jelenlét-módszertan – Hallgatói segédanyag

rendszer szemléletű, családközpontú megközelítést áttekintjük, akkor láthatjuk azt is, hogy az 1980-as évektől a család szerepe és az erre irányuló fejlesztő munka felértékelődött, újragondolásra került. Ennek a megközelítésnek az egyik állítása éppen az volt, hogy a kliensek problémái abból adódnak, hogy a meglévő erőforrásokhoz nem jutnak hozzá, ezért a szociális munka arra irányul, hogy a család működését javító segítséget és az erőforrásokhoz való hozzáférést egyaránt kezelje (Soós, 2018).

Tovább nem folytatva a sort, álláspontom szerint jól látható, hogy a szociális munka szemlélete, beavatkozási modelljei és eszköztára rendelkezésre állnak a szociális szakmában, s ilyenén a Jelenlét típusú szociális munka csupán egy olyan címke, amely a szegregátumban lévő szociális munkát jelöli, s azt az álláspontot képviseli, hogy a kevésbé rugalmas, ügyintézésre koncentrázó szociális munkások között tapasztalható hierarchikus viszonyt felülírja. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a partnerség valamiféle barátkozás lenne, a segítő és kliens közötti határok megtartására figyelemmel kell lenni, azonban a bizalmi és a napi interakciók vélhetően más kapcsolatot eredményeznek a felek között.

A szociális munka – hívjuk azt bárhogyan is – alapvető kérdése, hogy az egyes programszerű beavatkozások után – melyek rendszerint maximálisan 3 évig tartanak – hogyan válnak fenntarthatóvá az elért eredmények. Ehhez – vélhetően – további források szükségessége az alapvető válaszunk, de ennek híján a fenntarthatóság irányába tett erőfeszítések is alkalmasak lehetnek. Ennek alapjait az ökológikus megközelítés segítheti, amely lényege, hogy az ellátás folyamatában az egyének aktivizálása megtörténjen akár az empowerment módszerével (Vercseg, 2011; Herpainé, 2011; Soós, 2018; Adams, 2008; Lee, 2001; Gutiérrez et al., 1995), akár a csoportokkal vagy közösséggel végzett szociális munka módszereivel. Ezek elterjedése még várat magára, hiszen a magyarországi szociális munkát az önkéntességen alapuló esetközpontúság jellemzi, amelyet tovább nehezített a szakemberekre jutó esetek magas száma, így sok esetben a kliens-győzködő magatartás alakult ki, valamint a szociális problémákkal küszködők helyzetének gyors és olcsó megoldását várta a rendszer (Jász, 2011).

A „Jelenlét típusú” szociális munka – ebben a megközelítésben – tehát nem más, mint a szociális munkában meglévő módszertanok, technikák és szerepek együttese, amely a szegregátumokra, mint a szociális problémák gyűjtőhelyére fókuszálva, a fenntartható szemléletet alkalmazó szociális munkát valósít meg. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat, mint kvázi civil szervezet lehetőségei szélesebbek, mint a szociális ellátórendszer szereplőinek általában, hiszen lehetősége nyílik a kísérletezésre, az új jelenségek gyors és lokális szintű kezelésére, és a rendszer szemlélet kialakítására. Ez a lehetőség nyitott minden telepese programot végző szakmai team előtt is, azonban épp a Jász (2011) által említett magyarországi gyakorlat nehezítheti is ennek érvényesülését. Erre a következőkben még részletesebben kitérek.

5. A fejlesztésekkel érintett települések

A szegregátumok problematikája Magyarországon 7-800 település esetében van jelen, amely összesen körülbelül 1400-1600 szegregátum létét és közel 300 ezer ott élő embert jelent, akik közül mintegy 30% gyermekkorú (OSzA, 2011; Domokos, 2011, 110). Ezek a számok jelzik, hogy a szegregációs probléma, a telepek jelenléte és az ebből adódó társadalmi, gazdasági kihívások a települések számára komoly problémát okoznak. A térbeli szegregáció sok esetben a helyi intézményrendszerben is jelentkezik (Andor – Liskó, 1999; Havas, 2008; Velkey, 2019), ami jellemzően a köznevelési intézményekben érzékelhető, ahol a hátrányos- és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek és/vagy a roma tanulók koncentrációja mellett párhuzamosan a nem roma diákok elvándorlása is elindul. A térbeli szegregáció így az intézményi szegregációt is magával hozza, a köznevelési intézmények nehezen vagy egyáltalán nem tudnak tenni a folyamat ellen a rendelkezésre álló eszközeikkel. (Virág, 2006, 2010a; Zolnay, 2016; Ladányi – Szelényi, 2004)

A térbeli szegregáció felszámolása ugyancsak komoly kihívás a helyi önkormányzatok számára, legyen szó városokról vagy kistelepülésekről. A szegregátumok definíciója az alacsony iskolai végzettség és a rendszeres munkajövedelem hiánya mellett a legalább ötven fős lakónépességet jelöli meg kritériumként a területek lehatárolásához. Ennek számosságát és változását tekintjük át a következőkben.

5.1 Szegregátumok száma

A szegregátumokra vonatkozó adatok a 2001-es népszámlálás óta állnak rendelkezésre, ezt megelőzően jellemzően becslést adatokra vonatkozó felmérések, valamint kutatási eredmények voltak erre vonatkozóan. Az első ilyen, amelyet megemlíthetünk, az 1961-es párhatarozat volt, amely során a jelentések 2100 telep meglétéről számoltak be (Mezey, 1986).

A hazai roma közösség felmérésével kapcsolatban úttörő jellegű volt Kemény István és munkatársainak szociológiai felmérése, amely 1971-ben, 1993-ban, valamint 2003-ban az ország teljes területére vonatkozó felmérést készítettek (Kemény et al., 2004). A kutatások a hazai roma közösségről átfogó képet adtak, ennek – számunkra most lényeges eleme – a háztartások szegregáltságának foka, vagyis arra mutattak rá, hogy a roma emberek környezetében romák vagy többségében romák laknak a megkérdezettek több mint 55%-ának esetében. Ha ehhez a vegyesen, romák és nem romák által lakott területeket is hozzávesszük, akkor ez az arány 77,6% volt 2003-ban. A kutatás összehasonlító adataiból megállapítják, hogy a szegregáció mértéke az 1971-es kutatásoktól kezdődően csökkenő tendenciát mutatott 1993-ig, majd ezt követően ismét emelkedett. Vizsgálatukban nem a telepek számára, hanem a telepeken élők környezetének vizsgálatára fókuszálnak, így a válaszadók közvetlen szomszédságában élők, a környezetében élők aránya növekedett, míg azoknak az aránya, akik vegyesen vagy többségében nem roma környezetben éltek, csökkent³⁸ (Kemény et al., 2004).

³⁸A Kemény István vezette kutatás eredményei szerint 1993-ban a megkérdezettek közvetlen környezetében romák laktak 30%-os arányban; ez 2003-ban 56% volt; vegyesen laktak romák és nem romák 1993-ban 28%, míg 2003-ban 22%; többségében nem romák laktak 1993-ban 29%, 2003-ban 17%; a közelben nem laknak romák 1993-ban 9%, 2003-ban 5%. (Kemény et al., 2004)

A Debreceni Egyetem Népegészségügyi Iskola által végzett kutatás nem terjedt ki az ország teljes területére, azonban a vizsgált 12 megye³⁹ vonatkozásában a települések bejárásával és a telepek fizikai beazonosításával 557 telepet azonosítottak be (Ádány, 2004).

A Szociális és Munkaügyi Minisztérium a Roma Integráció Évtizede Program 2005-2015 beavatkozásai között célzottan indított el telep felszámolási, illetve teleprehabilitációs programokat. A programok tapasztalatait összefoglaló kiadványukban 2008-ban közel 500 telep meglétéről tettek említést, pontosan nem definiálva a számot (SzMM, 2008).

Vélhetően a számok pontatlansága és a kiforrott módszertan hiánya miatt vált fontossá, hogy a telepekről olyan áttekintés készüljön, amely országos és megbízható képet ad a hazai telepek számáról. Ebbe sorolhatjuk azt a 2010-ben készült felmérést, amely során a terepen dolgozó kistérségi koordinátorok segítségével mérték fel a településeket és azonosították be a szegregátumokat. Ennek a felmérésnek az eredményeként 823 településen és tíz fővárosi kerületben összesen 1633 szegény- és cigánytelep beazonosítására került sor (Domokos, 2011).

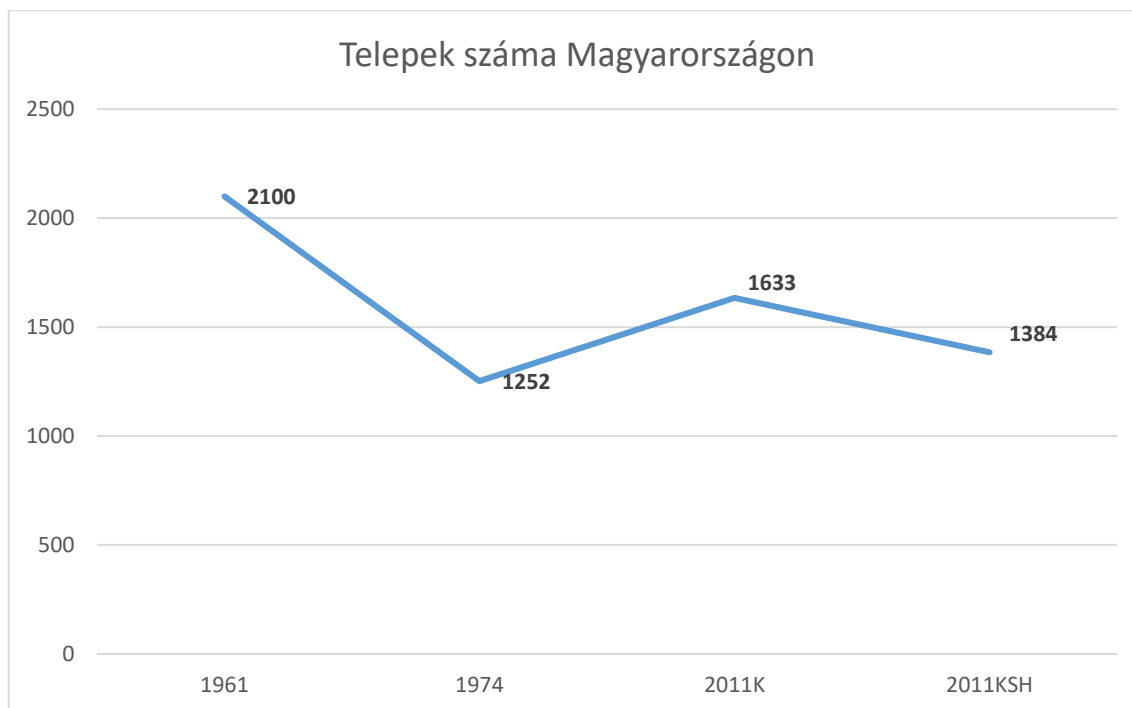
A 2011-es népszámlálás adatai alapján a KSH több szempont együttes érvényessége alapján határozta le az országban található szegregátumokat. Ennek során a legfeljebb általános iskolai végzettséget, a rendszeres munkajövedelem hiányát vizsgálta az aktív korú lakosság esetében, valamint kritérium volt még, hogy az adott terület lakónépessége elérte a legalább ötven főt. A két mutató 50%-os teljesülése esetén szegregátumról, míg 40-50% közötti érték esetén veszélyeztetett területről beszélhettünk.⁴⁰ Külön kategóriaként vizsgálták a 200 főnél alacsonyabb lakónépességgel rendelkező településeket, ezekben az esetekben a település egészére vizsgálták a szegregációs mutatót (OSZA, 2016). Az így elvégzett vizsgálatok alapján 709 településen 1384 szegregátumot határozta le a KSH (I10). A különbségek módszertani sajátosságokból adódhatnak, míg Domokos kutatásában a szegregátumok lehatárolását szubjektív szempontok figyelembevételével tették meg, hiszen „*a helyi vélekedés alapján szegény- vagy cigánytelepnek, cigánysornak tartott valamennyi, a település legszegényebb lakosai által egy tömbben lakott leromlott állapotú településrész*” (Domokos, 2010:11) jelent meg lehatárolási szempontként, addig a KSH a legalább ötven fős lakónépességet is figyelembe vette.

³⁹ A kutatásba a következő megyék kerültek bevonásra: Baranya, Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Pest, Somogy, Tolna és Zala megye.

⁴⁰ A 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendeletben a százalékos határokat módosították településtípusok szerint. Ennek értelmében 2000 főnél népesebb város és község, járásszékhely városok, megyei jogú városok esetében a szegregátum 35%, míg a veszélyeztetett terület 30-35% között került meghatározásra. A 2000 főnél kisebb településen esetében megmaradt az 50%-os határ, míg a veszélyeztetett terület 40-50% között került lehatárolásra. Budapest egyes kerületei külön százalékos aránnyal kerültek lehatárolásra, a szegregátum esetében 20% és 25%, míg a veszélyeztetett területek esetében 15-20% és 20-25% került meghatározásra. A rendelet szabályozása mellett meg kell említenünk, hogy a főváros és a nagyobb vidéki városok esetében a szegregáció problémája némileg másként jelenik meg. A térbeli szegregáció a mutatók által ugyan lehatárolható, de a település típusát tekintve elvi szinten jobb szolgáltatási infrastruktúrához férhetnek hozzá az itt élők. A vizsgált időszakban fővárosban (például Magdolna-Orczy negyed program) és vidéki városokban is valósultak meg (például Szolnok (Kocsis, 2020), Nyíregyháza, Hajdúböszörmény, Monor, Pécs stb.) ilyen típusú programok, ezek vizsgálata azonban nem kepezte jelen dolgozat tárgyát. A városi szegregátumok kialakulásának folyamata természetesen nem csupán a rendelet százalékos lehatárolásai mentén értelmezhető. Ennek történeti vetületéről, jellemzőiről többek között jó példaként szolgál Miskolc esete, amely az urbanizációs folyamat egyes állomásain keresztül mutatja be a város szegény- és cigánytelepeinek kialakulását, térbeli változását (Lengyel, 2009)

A telepek száma az 1960-as évektől folyamatosan változik, az 1990-es évektől jól láthatóan egyértelműen növekszik. Míg az 1961-es párhatózat 2100 telep léteiről számol be, addig a 2011-es adatok szerint legalább 1384, de vélhetően – az 50 fős kritériumot nem véve szigorú határként – 1633 telep vagy telepszerű lakóköznyezet meglétéiről beszélhetünk.

A teljeskörű felmérések adatait tartalmazza a következő 2. ábra, amelyen jól láthatjuk, hogy a korábban ismertetett, a telepek „újratemelődéének” folyamata jól követhető.⁴¹

2. ábra – A magyarországi telepek (szegregátumok) számának alakulása országos adatok alapján (Forrás: saját szerkesztés)

Az ábrán jól kirajzolódik a korábbi szakirodalmi ismertetésben már bemutatott folyamat, amely szerint az 1960-as évektől kezdődő telepfelszámolási programok kezdeti eredményei után a szegregációs folyamatok, a telepek újratemelődéése már a rendszerváltás idején realizálódhatott, és 2011-ig erősödött.

5.2 A telepes programokban érintett települések

A telepfelszámolási programok esetében az uniós források adtak lehetőséget arra, hogy a szegregált élethelyzet felszámolása érdekében a településen célzott és komplex beavatkozásokat valósítsanak meg.

A vizsgálatba bevonható településeket típusuk szerint tudjuk elkülöníteni, amely a városi jogállású és nem városi jogállású lokalitásokat jelentenek. A városok esetében a 2007-2013 közötti időszakban ugyanazon (TÁMOP-5.3.6) források álltak rendelkezésre, mint a nem városi jogállású települések esetén, azonban a támogatási logika a 2014-2020 közötti időszakban külön választotta a két kategóriát, a városok úgynevezett TOP-os, míg a nem

⁴¹ Az ábrán a 2011-es adatok esetében külön szerepeltetjük a Domokos féle kutatás (2011K jelöléssel) és a KSH 2011-es népszámlálási adataiból előállított (2011KSH jelöléssel) adatokat.

városi jogállású településeket EFOP-os forrásokból támogatták.⁴² Kutatásomba a kistelepüléseket vontam be, ezt a kistelepüléseken rendelkezésre álló korlátozott erőforrások indokolták. Az országban tapasztalható területi különbségek vizsgálatai rámutattak arra, hogy a kistelepülések esetében a helyi adóerőképesség, az iskolai végzettség, a foglalkoztatottság – és folytathatnánk a sort – lényegesen kedvezőtlenebb képet mutatnak, mint a városok esetében. A korlátozott erőforrások mellett a pályázati konstrukciókban megfogalmazott célok a helyi szolgáltatások együttműködésének erősítése, innovatív eljárások kidolgozásának erősítése. A hiányokból, amelyekből következne az együttműködések kialakításának „kényszere”, a helyi erőforrások felhasználásának optimalizálása azonban eltérő módon valósulhat meg. Ezeken a településeken a helyi humán infrastruktúra, a helyi szolgáltatások mennyisége és minősége kisebb és kedvezőtlenebb arányban van jelen, mint egy város esetében, már a település funkciójából adódóan is. Ez témánk szempontjából különösen igaz az oktatási intézményekben is, ahol az önkormányzatiság kialakulása után az iskola fennmaradásának kérdése kiemelten fontos volt, még annak ellenére is, hogy sok esetben a szolgáltatás biztosítása komoly anyagi terhet rótt az önkormányzatokra és a szolgáltatás minőségének biztosítása is komoly kihívásokkal küszködött (Zolnay, 2008; Tulok, 1997; Imre, 1997; Forray, 1995, 1998b; Koós, 2013).

A kutatás során tehát azokat a településeket vizsgáltam, amelyek a 2007-2013 közötti európai uniós támogatási ciklusban részt vettek a TÁMOP-5.3.6⁴³, vagy a 2014-2020 ciklusban az EFOP-1.6.2⁴⁴ pályázati kiírásban. Az első konstrukció esetében a városok és a nem városi jogállású települések egyaránt ugyanazon pályázati forrásra jelentkezhettek, míg az utóbbi esetében már csak a nem városi jogállású települések nyújthattak be pályázatot. A városok számára egyéb, kifejezetten őket célzó források álltak rendelkezésre.⁴⁵

A vizsgálat során a nyilvánosan elérhető adatokat használtam⁴⁶, amelyből egy külön adatbázist hoztam létre vizsgálva a támogatott települést, majd ennek lakosságszámát vizsgáltam a KSH 2011. évi népszámlálási adatai alapján⁴⁷, valamint kiegészítve a TEiR adatkereső „Települési adatgyűjtő”⁴⁸ adataival. A népességszámra vonatkozó adatok mellett vizsgáltam a településeken magukat romának vallók számát és arányát, amelyre csak 2011-es népszámlálási adatok álltak rendelkezésre. A KSH által lehatárolt szegregátumok adatbázisa alapján megvizsgáltam a szegregátumban és a szegregációval veszélyeztetett területek lakosságszámát⁴⁹, valamint a Köznevelés Információs Rendszer (KIR) települési

⁴² TOP – Terület- és Településfejlesztési Operatív Program; EFOP – Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program.

⁴³ A pályázati konstrukció pontos megnevezése: PÁLYÁZATI ÚTMUTATÓ a Társadalmi Megújulás Operatív Program Komplex telep-program (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása) c. pályázati felhívásához. Kódszám: TÁMOP-5.3.6-11/1

⁴⁴ A pályázati konstrukció pontos megnevezése: FELHÍVÁS a szegregált élethelyzetek felszámolásának megvalósítására A Felhívás címe: Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ESZA) A Felhívás kódszáma: EFOP-1.6.2-16

⁴⁵ Ezen források közé sorolhatjuk a VEKOP-6.2.1-15, VEKOP-6.2.2-15, VEKOP-7.1.4-16, TOP-6.7.1-15, TOP-6.9.1-16, TOP-4.3.1, TOP-5.2.1 programokat.

⁴⁶ A támogatott pályázatokhoz a Széchenyi2020 honlap támogatott projektkeresőjét használtam.

⁴⁷ Forrás: <https://www.ksh.hu/nepszamlalas/>

⁴⁸ Forrás: https://www.teir.hu/rqdist/main?rq_app=teldata

⁴⁹ Forrás: <https://portal.lechnerkozpont.hu/apps/osza/>

intézményi adatai alapján⁵⁰ a köznevelési intézmények hátrányos- és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeinek és tanulóinak létszámát, arányát.

5.3 A pályázatokon résztvevő települések száma és területi megoszlása

Az egyes pályázati ciklusokban eltérő pályázói kör vehetett részt, a TÁMOP-5.3.6 konstrukció esetében a városi és nem városi jogállású települések egyaránt nyújthattak be pályázatot. Ennek során 25 nem városi jogállású település élt a pályázati lehetőséggel. A települések közül 13 mindkét forrásra (TÁMOP-5.2.1 és EFOP-1.6.2) pályázott és nyert el támogatást. Az alábbi összefoglaló táblázat (2. sz. táblázat) a vizsgált konstrukcióra benyújtott pályázatok számát mutatja megyénkénti bontásban, a városi jogállású települések kivételével.

Megye	TÁMOP-5.3.6	EFOP-1.6.2.	Mindkettő konstrukcióra	Kistépülési támogatás megoszlása (T+E) ⁵¹
Bács-Kiskun		1		0,82%
Baranya	4	5	2	7,38%
Békés		2		1,64%
Borsod-Abaúj-Zemplén	5	31	3	29,51%
Csongrád	1	1	1	1,64%
Fejér	1	3	1	3,28%
Győr-Moson-Sopron		1		0,82%
Hajdú-Bihar		6		4,92%
Heves		6		4,92%
Jász-Nagykun-Szolnok	1	5	1	4,92%
Komárom-Esztergom				0,00%
Nógrád	2	4	1	4,92%
Pest				0,00%
Somogy	1	8		7,38%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	8	21	4	23,77%
Tolna	1	2		2,46%
Zala	1			0,82%
Vas		1		0,82%
Veszprém				0,00%
Budapest				0,00%
Összesen:	25	97	13	100,00%

2. táblázat – A nyertes pályázatok megoszlása pályázati konstrukciónként, megyénként (Forrás: Széchenyi 2020 alapján saját szerkesztés)

A TÁMOP-5.3.6 konstrukcióra 25, az EFOP-1.6.2. pályázatra 97 település nyújtott be támogatási kérelmet. Az időben később megjelenő EFOP-os konstrukció lehetővé tette, hogy korábbi kedvezményezettek a szakmai program folytatásához újabb kérelmet adjanak be.

⁵⁰ Forrás: https://dari.oktatas.hu/kozerdeku_index

⁵¹ Az adatok a TÁMOP és az EFOP konstrukcióra benyújtott pályázatok együttes számát mutatják, az utolsó oszlopban az összes pályázat százalékos megoszlását számoltam ki az egyes megyék vonatkozásában.

Ilyen kistelepülés összesen 13 volt, amelyek esetében, ezek duplázódását leszámítva a két konstrukcióban összesen 109 település képezte a kutatási mintát.

Az elnyert pályázati források száma és aránya az összes elnyert támogatáson belül Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék esetében volt a legmagasabb, előző 36, utóbbi 29 településen valósított meg integrációs programot. Ez az arány sorrendiségét tekintve követi a Magyarországon található szegregátumok területi megoszlását, hiszen Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a szegregátumok közel 16%-a (261 szegregátum), míg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 11,51%-a (188 szegregátum) található (Domokos, 2011).

5.4 A fejlesztéssel érintett települések köznevelési intézményei

A szegregált élethelyzetek, a hátrányos helyzet újratemelődének fontos eleme az iskolai végzettség kérdése. A szegregátumok lehatárolásánál a legfeljebb általános iskolai végzettség megjelenik kritériumként, ezzel összefüggésben vizsgáltam, hogy az egyes településeken a köznevelési intézmények elérhetősége hogyan biztosított, valamint az intézményeken belül miként alakul a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya. A kutatás során kizárólag az általános iskolai jellemzőket vizsgáltam, a középiskolai, valamint a felsőoktatásban való részvétel vizsgálata nem képezte kutatásom tárgyát. Ennek oka, hogy a vizsgált település programok esetében a programok célként jellemzően az általános iskolai végzettség megszerzését, valamint a felnőttképzés keretei között a szakmaszerzést részesítik előnyben, ezzel segítve – a maga korlátozott és megkérdőjelezhető módján – a nyílt munkaerőpiacon történő munkavállalást.

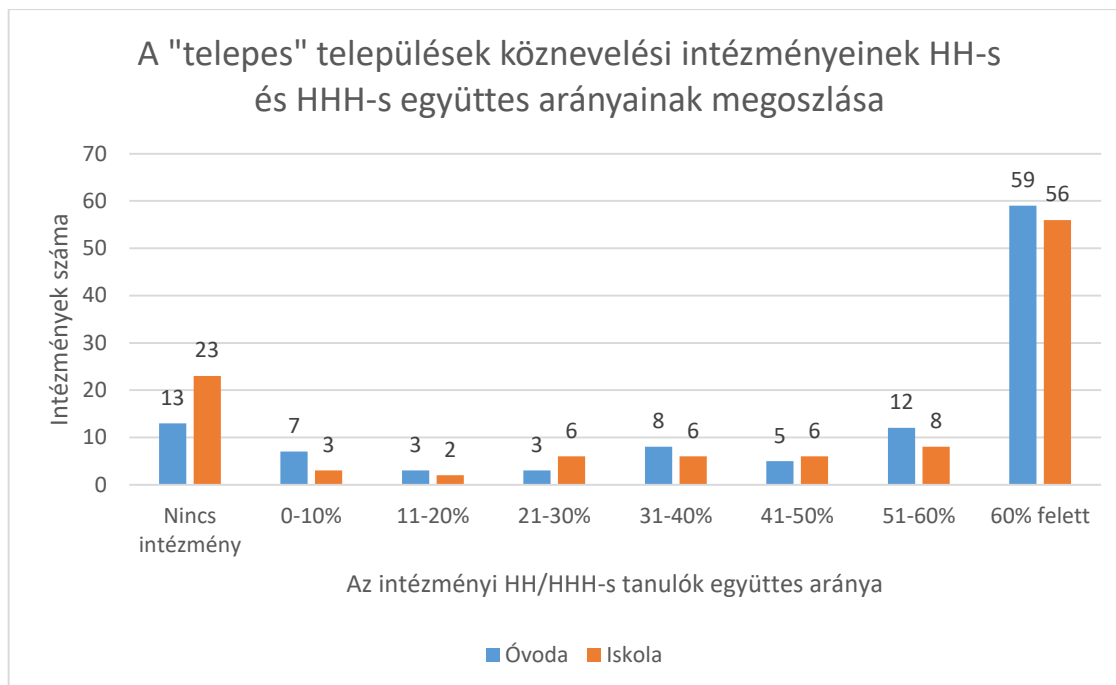
A vizsgált 109 település esetében 13 településen nincs óvoda, míg az általános iskola hiánya 22 községben volt jellemző. Az óvodák esetében Borsod-Abaúj-Zemplén megyében hét településen, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 3 településen, Somogy megyében 2, míg Baranya megyében 1 településen nem található óvoda a település programban támogatást nyert települések között. Az óvodai nevelés vonatkozásában az óvodák hiánya az országos átlaghoz viszonyítva, amely a települések 30%-ában regisztrálta az óvodai ellátás hiányát (Varga, 2019), kisebb arányú, a pályázati támogatást nyert kistelepülések esetében 11,9%-os volt.

Az iskolák vonatkozásában ugyancsak Borsod-Abaúj-Zemplén megyében van a legtöbb olyan támogatott település, ahol nem található helyben általános iskola, összesen 11 ilyen településsel találkozunk. Somogy megye esetében 5 ilyen település volt, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében pedig 3 ilyen településről ad számot a KIR. Baranya, Nógrád, Tolna és Vas megyék esetében egy-egy ilyen településsel találkozunk a támogatott települések között.

A helyben meglévő intézmények tanulói összetételét vizsgálva ugyancsak sajátos kép tárul elénk. A település programmal érintett települések vonatkozásában a KIR statisztikai adatai alapján, a 2011/2012-es tanévre vonatkozóan összesítettem a hátrányos- és halmozottan hátrányos gyerekekre/tanulókra vonatkozó adatokat.⁵² Ezek szerint a települések jelentős

⁵² A hátrányos helyzet meghatározása ebben az időszakban az alábbiak szerint alakult: hátrányos helyzetű volt az a tanuló, aki rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre volt jogosult, míg halmozottan hátrányos helyzetű, aki esetében a szülők legmagasabb iskolai végzettsége legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezett.

részében 50% feletti a HH/HHH-s arány, amely az óvodák esetében 61 intézményt, az iskolák esetében 64 intézményt jelent (3. ábra). Az ábra vízszintes tengelyén a HH/HHH-s gyerekek aránya látható sávozva, míg a függőleges tengelyen azon intézmények száma, amelyekre az adott HH/HHH-s arány jellemző.

3. ábra – A támogatásban részesülő települések HH-s és HHH-s gyermekeinek/tanulóinak megoszlása (Forrás: KIR adatai alapján saját szerkesztés)

A települések óvodáiban a hátrányos helyzetű gyerekek eltérő arányban, de mindenhol jelen vannak. Az óvodák többségében ez az arány 60% feletti, de 20% felett van az óvodák 89%-ában. Az iskolák vonatkozásában is hasonló a helyzet, azon települések vonatkozásában, ahol van általános iskolai feladatellátás. Az iskolák esetében 94,2%-os azoknak a hátrányos helyzetű tanulókat oktató intézmények az aránya, ahol 20% felett vannak jelen a hátrányos- és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók. Ezt tovább vizsgálva azt láthatjuk, hogy azon iskolák aránya, ahol ugyanezen csoport 50% feletti arányt mutat, 73,5%-os, azaz a telepes programot megvalósító és iskolával rendelkező települések közel háromnegyedének iskoláiban a tanulók többsége hátrányos- és halmozottan hátrányos helyzetű tanuló. Az iskolai jelenlétre vonatkozóan a roma gyerekek arányaira nincsenek validált adatok. Ahogyan azonban arra Havas Gábor rámutatott, az általános iskolai oktatásban tapasztalható volt már a kétezres évek végén, hogy a középosztálybeli szülők a gyerekeiket más település iskoláiba járatják, ha a roma gyerekek aránya az iskolában 20% fölé emelkedett (Havas, 2008; Hricsovinyi – Józsa, 2018). Fejes József Balázs (2013) a hátrányos helyzetű tanulókra vonatkoztatva értelmezi az általános iskolai szegregáció jelenségét és a roma tanulói arány során tapasztalható szegregációs mechanizmust terjeszti ki. Úgy véli, hogy az általános iskolában tapasztalható hátrányos helyzetű diákok arányának 20-25%-os jelenléte már elindítja az oktatási minőség romlását és a szegregációs mechanizmusok erősödését (Fejes, 2013). Esetünkben természetesen nem tehetünk egyenlőségjelet a HH/HHH és a roma tanulók közé, de a későbbiekben rámutatunk arra, hogy a 2011-es Népszámlálás települési

roma arányai és a szegregátumban, valamint a szegregációval veszélyeztetett területen élők országos szegregátum adatbázisban látható létszáma között jelentős eltérés van. A statisztikai adatok összevetése azt mutatta, hogy a magukat romának vallók és a szegregátumokban, szegregációval veszélyeztetett területen élők létszáma magasabb, mint a magukat romának vallók létszáma. Ebből feltételezhető, hogy a köznevelési intézményekben tanuló hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek létszáma meghaladja a népszámlálási adatokból várható arányokat, vagyis a köznevelési intézményekben a HH/HHH-s gyerekek aránya magasabb lesz, így ezen intézmények esetében az integrált, a minőségi, a méltányos oktatás szemléletének és kapcsolódó módszereinek kialakítása feladatként jelenhet meg.

A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet megállapításával kapcsolatban mindenképp meg kell említenünk, hogy 2013. szeptember 1-étől változott a jogszabályi környezet, amely a jogosultságot meghatározta, szigorúbb feltételekhez kötötte a státusz megállapítását. A változás lényege az volt, hogy 2013 előtt a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosultak hátrányos helyzetűnek számítottak, míg a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek körébe azok tartoztak, akik esetében a szülők iskolai végzettsége legfeljebb alacsony végzettség volt. Az új szabályozás szerint már nem volt elegendő a hátrányos helyzet megállapításához a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény, ehhez további hátránynövelő jellemzővel is rendelkezni kellett. Ezek közé tartozott a szülők alacsony végzettségi szintje, a tartós munkanélküliség, vagy az elégtelen lakáskörülmények, szegregált élethelyzet jellemzője.⁵³ A halmozottan hátrányos helyzethez legalább két hátránynövelő tényezővel kellett rendelkezni. A módosítás eredményeként a köznevelési intézményekben országosan lényeges csökkenés volt megfigyelhető minkét kategóriában. (Varga, 2015a, 2015b; Varga, 2019, 2022; Bazsalya – Hörich, 2020; Varga, 2013; Varga, 2014; Híves, 2015; Zolnay, 2015)

5.5 A roma nemzetiség és a szegregált területeken élők aránya a programot megvalósító településeken

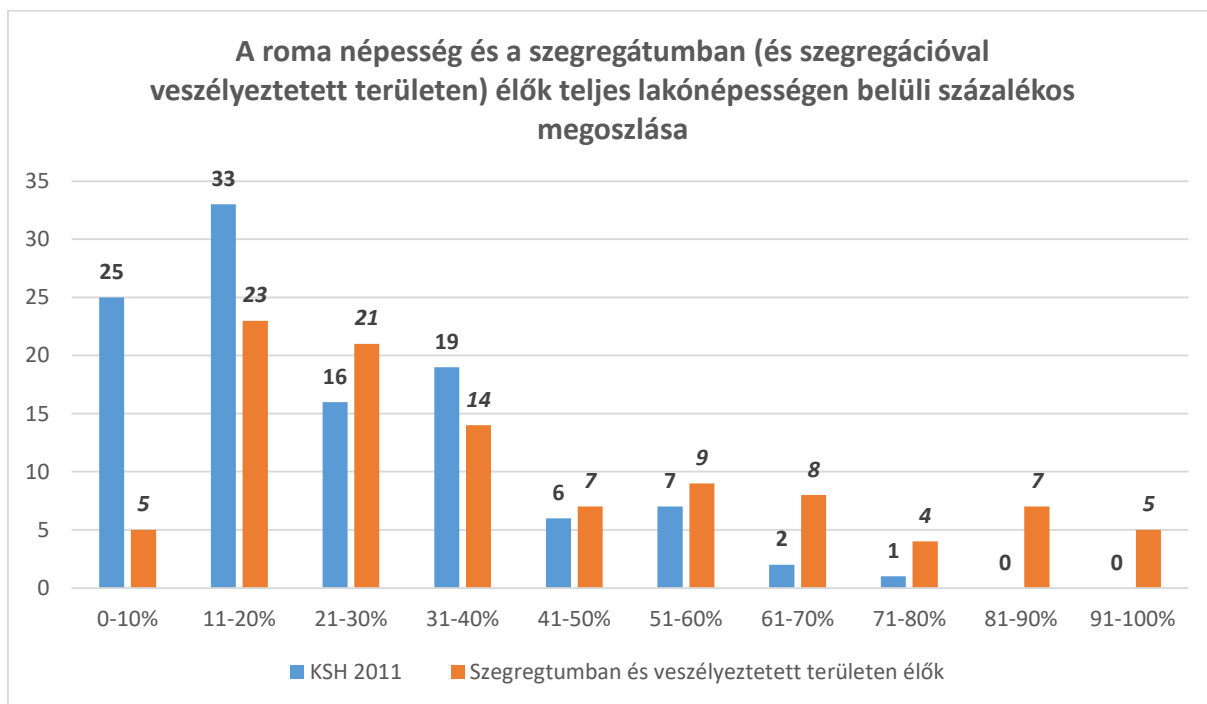
A támogatott települések esetében megvizsgáltam, hogy a KSH 2011-es népszámlálási adatai alapján a települések teljes népességéhez viszonyítva milyen arányban vallották magukat a roma nemzetiséghez tartozónak az ott élők. A KSH adatai önbevalláson alapultak, azonban több kutatás rámutatott arra (Kertesi – Kézdi, 1998; Kállai et al. 2017; Pénzes et al., 2018; Hablicsek et al., 2019), hogy a nemzetiségi adatok vonatkozásában a hivatalos statisztikai adatokban lényegesen alacsonyabb létszámmal találkozhatunk, mint ahogyan azt a kutatások becslései és a helyi becsült adatok mutatják. E tény ismeretében megvizsgáltam azt is, hogy az egyes településeken a szegregátumban és a szegregációval veszélyeztetett területeken hogyan alakult az ott élő népesség száma, és ez milyen arányban áll a roma nemzetiséghez viszonyítva. A szegregátumokra és a veszélyeztetett területekre vonatkozó adatokat az Országos Szegregátum Adatbázisból nyertem (OSZA).

A vizsgálat során az általam kutatásba vont települések esetében a KSH népszámlálási adatbázisa mind a 109 település esetében tartalmazott adatot, míg az OSZA adatbázisa csupán 103 településről nyújtott információt (4. ábra). A településeken a szegregátumok és

⁵³ Részletesen lásd: 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 67/A§-át

a veszélyeztetett területek lehatárolásának alapját az iskolai végzettség és a munkajövedelem hiánya jelenti. Ennek mentén a 2000 fő alatti településeken azok a településrészek, ahol a két jellemző együttes előfordulásáról 50% feletti arányban beszélhetünk, szegregátumnak, 40 és 50% között szegregációval veszélyeztetett területnek tekintünk. Ezek a százalékos határok 2000 fő feletti települések esetében 35% feletti aránynál szegregátumnak, míg 30-35% között szegregációval veszélyeztetett területnek minősülnek. Mindkét településnagyság esetében szükséges kritérium, hogy az adott területen élő lakónépesség elérje a legalább 50 főt. A két adatbázis közötti eltérés oka az, hogy a 2011-es adatokból előállított szegregációs index ismérvei szerint az adatfelvétel időpontjában hat településen nem volt lehatárolható szegregátum⁵⁴, a településeknek azonban lehetősége volt a szegregációs mutatókra vonatkozó módszertan alapján szegregátumok lehatárolására és így a program támogatásához jogosultságot szerezhettek. Ezen települések vonatkozásában azonban az OSzA nem tartalmaz adatokat.

A roma nemzetiség népszámlálási adatokon alapuló megoszlása a százalékos arányok vonatkozásában a települések többségében (93 település) a roma népesség aránya 40% alatt marad, ezen arány alatt pedig legmagasabb számban azon települések voltak (33 település), ahol a helyi roma közösség aránya 11-20% között volt. Szintén magasabb volt (25 település) azon helységek száma, ahol ez az arány 0-10% között mozgott. Olyan település, ahol a romák aránya 80% felett lett volna a KSH felmérése alapján nem volt.

4. ábra – A magukat romának vallók és a szegregátumban, valamint a szegregációval veszélyeztetett területen élők százalékos megoszlása a pályázatot megvalósító településeken
 Forrás: Saját szerkesztés a KSH 2011 és Országos Szegregátum Adatbázis adatai alapján

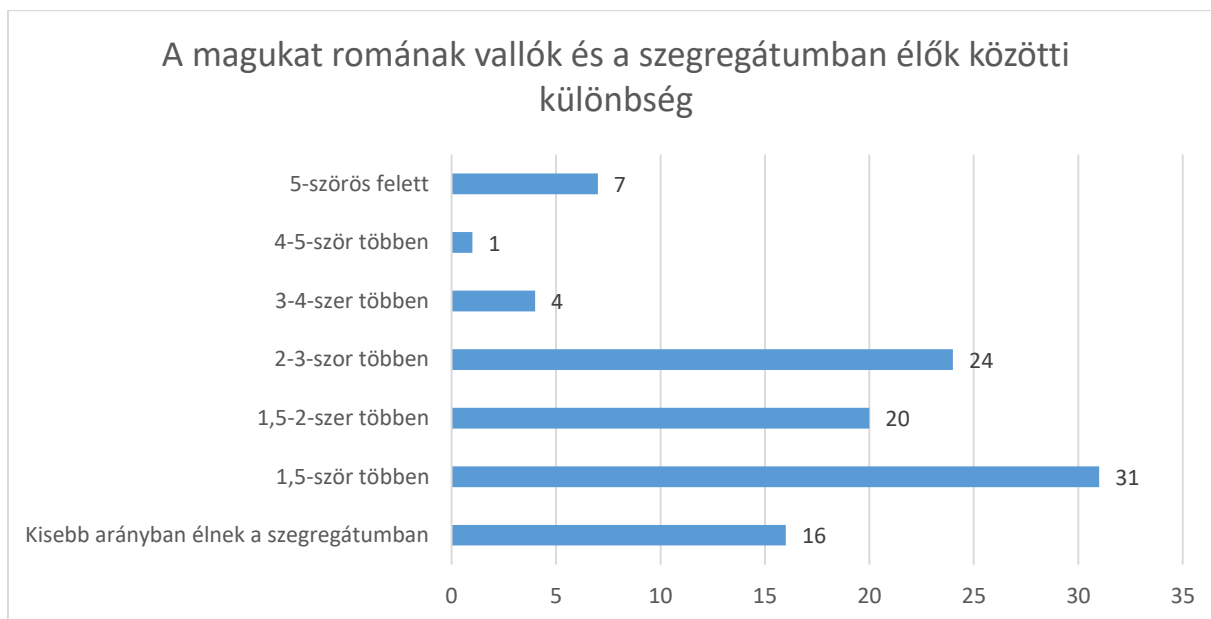
Az Országos Szegregátum Adatbázis adatai alapján szegregátumban vagy szegregációval veszélyeztetett területen élők esetében a kép jelentősen megváltozik. A településeken az

⁵⁴ Ezek a települések a következők voltak: Baranya megye: Dencsháza; Borsod-Abaúj-Zemplén megye: Korlát, Hernádkércs; Somogy megye: Zákány; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Beregdaróc; Zala megye: Szepetnek.

ilyen területen élők aránya 0-10% között 5 település esetében fordult elő, vagyis ebben a kategóriában 25 település esetében vallották magukat roma nemzetiséghez tartozónak a népszámlálás során a válaszadók, és ötödében élnek ilyen arányban szegregátumban vagy veszélyeztetett területen. A térbeli szegregáció százalékos arányának növekedése korrelál a magukat romának vallók arányával, vagyis minél nagyobb arányban vallották magukat romának a településeken, annál inkább jellemző a településekre a szegregált élethelyzet. Bár a szegregált élethelyzetet nem tudjuk megfeleltetni a roma nemzetiségnek, a kutatási eredményekből feltételezhetjük, hogy a szegregátumok lakói többségében romák (vö. Váradi – Virág, 2014; Kertesi – Kezdi, 2013). Sajátos jellemző, hogy a szegregált élethelyzet 50% feletti arányánál már kevésbé dominál a nemzetiségi hovatartozás, egyre kevésbé jelenik meg a roma nemzetiséghez való tartozás domináns jellemzőként. A 61%-tól magasabb kategóriákban a nemzetiséghez való tartozás csökken a KSH adatai szerint, vagyis a vizsgált települések esetében inkább jellemző a magas térbeli szegregáció, mint a magukat romának vallók aránya. A szegregátumokban és veszélyeztetett területeken élők 70% feletti arányát meghaladva gyakorlatilag eltűnik a nemzetiségi hovatartozás jellemzője, a szegregált élethelyzet lesz a fő meghatározó.

A fenti adatsorokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a telepes programok nyertesei között 16 település gettó- vagy erősen gettósodó településnek tekinthető, az ott élők többségében szegregált élethelyzetben élik mindennapjaikat, ezeken a településeken 70% feletti azoknak az aránya, akiket a térbeli szegregáció jellemez. Az előzőhöz képest kisebb arányú, 41-70% közötti térbeli szegregáció jellemez további 24 települést, ezek esetében a lakosság legalább 40%-a szegregált élethelyzetben él. Az is látványos, hogy gyakorlatilag 10%-ban húzhatjuk meg azt a határt, ahol a szegregált élethelyzetben élők a település teljes lakosság számára vetítve kisebb arányban vannak jelen. A roma nemzetiséghez tartozás emelkedésével azonban párhuzamosan erősödik a szegregált élethelyzetek jelenléte.

A pályázatban érintett településeken magukat a roma nemzetiséghez tartozónak vallók és a szegregátumban és szegregációval veszélyeztetett területen élők statisztikai adatainak összevetéséből az a kép rajzolódik ki, hogy a helyben magukat romának vallók aránya elmarad a szegregált élethelyzettel érintettek települési arányától, vagyis kevesebben vallották magukat romának, mint ahányan szegregált élethelyzetben élnek (5. ábra).

5. ábra – A magukat romának vallók és a szegregátumban, valamint a szegregációval veszélyeztetett területen élők közötti eltérés gyakorisága Forrás: Saját szerkesztés a KSH 2011 és Országos Szegregátum Adatbázis adatai alapján

Az ábra függőleges tengelyén a népszámlálás adatai és a szegregátumban vagy szegregációval veszélyeztetett területen élők létszámkülönbségének arányát látjuk, míg a vízszintes tengelyen azon települések számát, amelyek esetében az adott népességszámbeli különbség tapasztalható volt.

Az adatok alapján 16 település esetében kevesebben élnek a szegregált településrészekben, mint ahányan romának vallották magukat, amelyből arra következtethetünk, hogy a településen élő romák egy kisebb csoportja integrált településrészben él. Ezen települések esetében a nemzetiségi hovatartozás 7,2% és a 40,41% között változott. A 103 településből 87 esetében azonban az volt tapasztalható, hogy a szegregátumban és a szegregációval veszélyeztetett településrészben élők aránya magasabb, mint a roma nemzetiséghez tartozók aránya. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a helyi közösségen belül a romák becsült aránya magasabb lehet, mint a magukat romának vallók aránya. Az egyes kategóriákon belül közel másfélszer többen voltak 31 településen, és jellemzően másfélszer és négyszer többen 44 településen. E feletti szorzó összesen nyolc település esetében volt megfigyelhető, ez a korábban (4. ábra) gettósodó településekként definiált települések esetében volt megfigyelhető.

A létszámadatokat is megvizsgálva azon települések esetében, ahol a szegregátumokra vonatkozó adatok is rendelkezésre álltak (103 település), azt tapasztalhattuk, hogy a pályázatokban érintett településeken a magukat romának vallók létszáma és a szegregált élethelyzetben élők létszáma között jelentős létszámbeli eltérés mutatkozik. A roma nemzetiség esetében az összes vizsgált településen 33011 fő vallotta magát romának, míg a szegregátumokban és a szegregációval veszélyeztetett területeken 58357 ember élt. A különbség a két adat között legalább 1,76-szoros eltérést mutat, amely 25 346 főt jelentett a 2011-es Népszámlálás adataihoz képest.

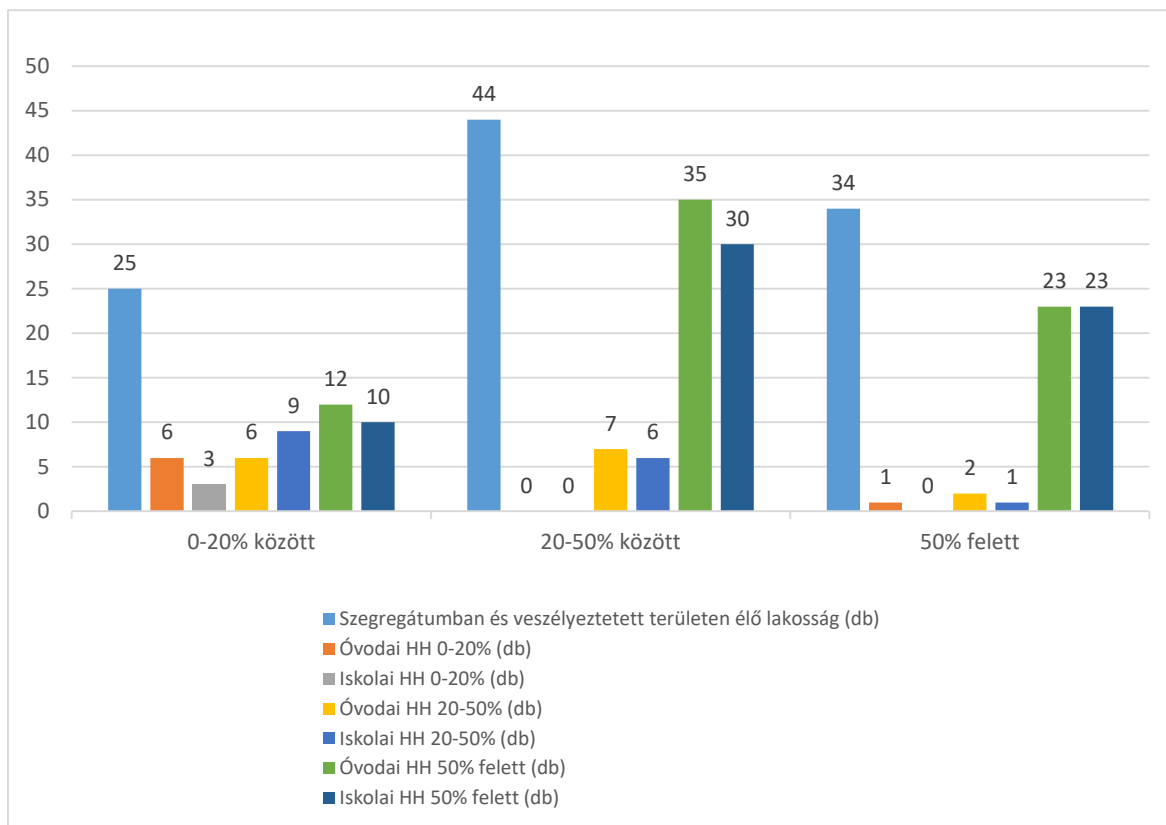
5.6 Telepen élők aránya és az iskolai hátrányos helyzet jellemzői

A településeken élő roma és/vagy hátrányos helyzetű gyerekek számának emelkedése a köznevelési intézményekben is megfigyelhető. A szegregátumban és a szegregációval veszélyeztetett területen élők arányának ismeretében elemeztem, hogy a közoktatási intézményekben hogyan alakult a hátrányos helyzetű gyerekek aránya. Mind a települési, mind a közoktatási intézmények esetében három kategóriát határoztam meg, a 0-20%-os, 20-50%-os, valamint az 50% feletti arányokat jelentettek⁵⁵.

A szegregált élethelyzetben élők létszámára vonatkozóan az Országos Szegregátum Adatbázis adatait, míg az intézmények HH/HHH-s tanulói esetében a népszámlálási adatokhoz időben legközelebbi statisztikai adatokat, a KIR STAT 2011/2012-es tanévre vonatkozó adatbázisát vettem alapul.

Mind a települések, mind az intézmények esetében a fenti három kategóriát alkalmaztam (6. ábra). A 6. ábra vízszintes tengelye a szegregátumban és a szegregációval veszélyeztetett területen élők település összlakosságához viszonyított aránya került feltüntetésre. Az egyes kategóriákon belül az első oszlop azon települések számát mutatja, amely az adott %-os kategóriában megjelent, vagyis 0-20% volt a szegregátumban és szegregációval veszélyeztetett területen élők aránya 25 település esetében, 20-50% között 44 település és 50% felett 34 település esetében. Az egyes %-os kategóriákon belül vizsgáltam a köznevelési intézmények HH-s gyermekeinek arányát a KIRSTAT vonatkozó adatai alapján szintén a 0-20%, 20-50%, 50% feletti kategóriákban. Az adatelemzés célja az volt, hogy a településen a szegregátumban és szegregációval veszélyeztetett területen élők arányát összevegyem a köznevelési intézményben lévő hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek arányával.

⁵⁵ Az egyes kategóriák meghatározásánál figyelembe vettem azon kutatások tapasztalatait, amelyek a roma gyerekek iskolai arányára és az intézmények szegregációs folyamataira vonatkoztak, vö. pl. Havas, 2008; Hricsovinyi – Józsa, 2018; Fejes, 2013 eredményeivel.

6. ábra – A szegregátumban és szegregációval veszélyeztetett területen élők arányának, valamint az óvodai és iskolai HH-s arányok összevetése a vizsgált településeken Forrás: KIRSTAT, OSZA adatbázis alapján saját szerkesztés

Aoteles programmal érintett települések esetében 25 olyan település volt, ahol a szegregáltan élő csoport az összlakosság 0-20%-a között volt. Ezen települések esetében az óvodai nevelés során 6 intézményben 0-20% között, ugyancsak 6 intézményben 20-50% között, míg 12 intézményben 50% felett volt a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya, vagyis az óvodák fele erősen szegregáltak tekinthető. Ugyanezen kategória általános iskoláit vizsgálva csupán három olyan iskolát találunk, ahol a hátrányos helyzetű tanulók aránya 0-20% között vannak az intézményben. Kilenc iskola esetében 20-50%-os arányt, míg tíz iskolában 50% feletti arányt találunk, vagyis az intézmények 86,3%-a szegregálódó vagy erősen szegregált intézménynek tekinthető.

A teljes lakosság 20-50%-os szegregált élethelyzete 44 település esetében volt jellemző arány. Az intézményi arányok ebben a kategóriában már drasztikusan elmozdulnak a szegregált óvodai intézmények irányába, hiszen nem volt olyan óvoda, ahol csak 0-20% között lenne a hátrányos helyzetű gyerekek aránya. A 20-50%-os HH-s aránnyal rendelkező óvodák száma hét volt csupán, itt a HH-s arány 32,26% és 46,26% között változott. Az 50% feletti aránnyal rendelkező óvodák száma 35 intézmény esetében volt jellemző, vagyis 83,3%-os arányban erősen szegregált óvodáról beszélhetünk, de a fennmaradt intézmény is szegregálódó intézménynek tekinthető. Az általános iskolák esetében sem volt olyan intézmény, ahol a hátrányos helyzetű gyerekek iskolai aránya 0-20% között volt, ebben a kategóriában is a szegregálódó intézmények voltak kisebb arányban 6 iskola (16,6%), míg erősen szegregált intézménynek tekinthetünk 30 iskolát (83,4%). Az iskolák esetében a 20-

50%-os intézmények esetében a szórás 25% és 47% között változott, míg az 50% feletti kategóriában az iskolai arányok 57,75% és 97,73% között változtak.

Az 50% feletti szegregált élethelyzettel rendelkező kategória 34 település esetében volt jellemző adat. Itt csupán egy olyan óvodát találtunk, ahol 0-20% közötti HH-s arány volt jellemző. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az oktatási statisztika egyetlen hátrányos helyzetű gyermeket sem regisztrált, így vagy téves statisztikáról vagy markáns óvodai szegregációról beszélhetünk.⁵⁶ Az óvodai intézmények között ebben a kategóriában két olyan óvodát találunk, amely 20-50% közötti aránnyal rendelkezik, ezekben 39,34%-os és 48,7%-os volt a hátrányos helyzetű gyerekek aránya. Az 50% feletti intézményi kategóriába tartozott az óvodák döntő többsége, összesen 23 intézmény, ezekben a HH-s arány szórása 51,11% és 100% között változott. Érdeemes megjegyezni, hogy 15 óvoda 80% feletti aránnyal rendelkezett, míg ebből 6 óvodában 100%-os volt a hátrányos helyzetű gyerekek aránya. Az általános iskolák esetében az arányok hasonló tendenciát mutatnak, azzal a különbséggel, hogy 0-20%-os aránnyal rendelkező általános iskola nem volt. A 20-50%-os intézmények sorában csupán egy intézmény volt, 49,4%-os aránnyal, az intézmények döntő többsége pedig 50% feletti. Ezekben az intézményekben 80% feletti arány 16 intézményre volt jellemző, míg ezen belül hét intézmény 100%-os aránnyal rendelkezett.

A telepés programok településein lévő óvodai és iskolai intézmények hátrányos helyzetű gyermekek/tanulók arányával kapcsolatban az látható, hogy az intézmények többsége szegregálódó vagy erőteljesen szegregált intézménynek tekinthető. Az összes óvodát (92 intézmény) vizsgálva az egyes kategóriák szerint azt láthatjuk, hogy az óvodák csupán 7%-a olyan intézmény, ahol a hátrányos helyzetű gyerekek aránya 0-20% között van. Szegregálódó intézménynek, azaz 20-50%-os aránnyal rendelkező óvodák is csupán 16,3%-os (15 óvoda) arányban volt jellemző és az összes óvoda 76%-a (70 óvoda) szegregált intézménynek tekinthető.

Az iskolák esetében 82 intézmény volt a településeken, ezekben a hátrányos helyzetű tanulók arányának megoszlása ugyancsak az erősen szegregálódó intézmények jellemzőit mutatja. Összesen 3 olyan iskola volt (3,6%), ahol a hátrányos helyzetű gyerekek aránya 0-20% között volt. A 20-50%-os kategóriába 16 intézmény (19,5%) tartozott, ezek képezték a szegregálódó intézményeket. Az 50% feletti aránnyal rendelkező, erősen szegregált intézmény 63 (76,8%) volt.

A telepés programokkal érintett települések esetében a statisztikai adatforrások elemzése egyértelműen jelzi, hogy a települési viszonyok erőteljesen befolyásolják a helyi köznevelési intézmények összetételét. A nemzetiségi adatok és a szegregált élethelyzetben lévő lakosok létszáma közötti különbség mintegy 1,7-szeres különbséget mutatott utóbbi csoport javára. A települések összlakosságához viszonyítva 20%-os szegregált életkörülmények között élő csoport esetében a köznevelési intézmények a hátrányos helyzetű gyerekek arányának vonatkozásában erősen szegregálódó (vö. gettósodó) és szegregált (gettó) intézmények jellemzőit mutatta, vagyis a szegregátumok és a szegregációval veszélyeztetett területek jelenléte a köznevelési intézményekben hatványozottan indítja el a szegregáció folyamatát.

⁵⁶ Utóbbi megállapítást erősíti az a tény, hogy a település 364 lakosából, 243 fő (66,7%) él szegregációval érintett területen.

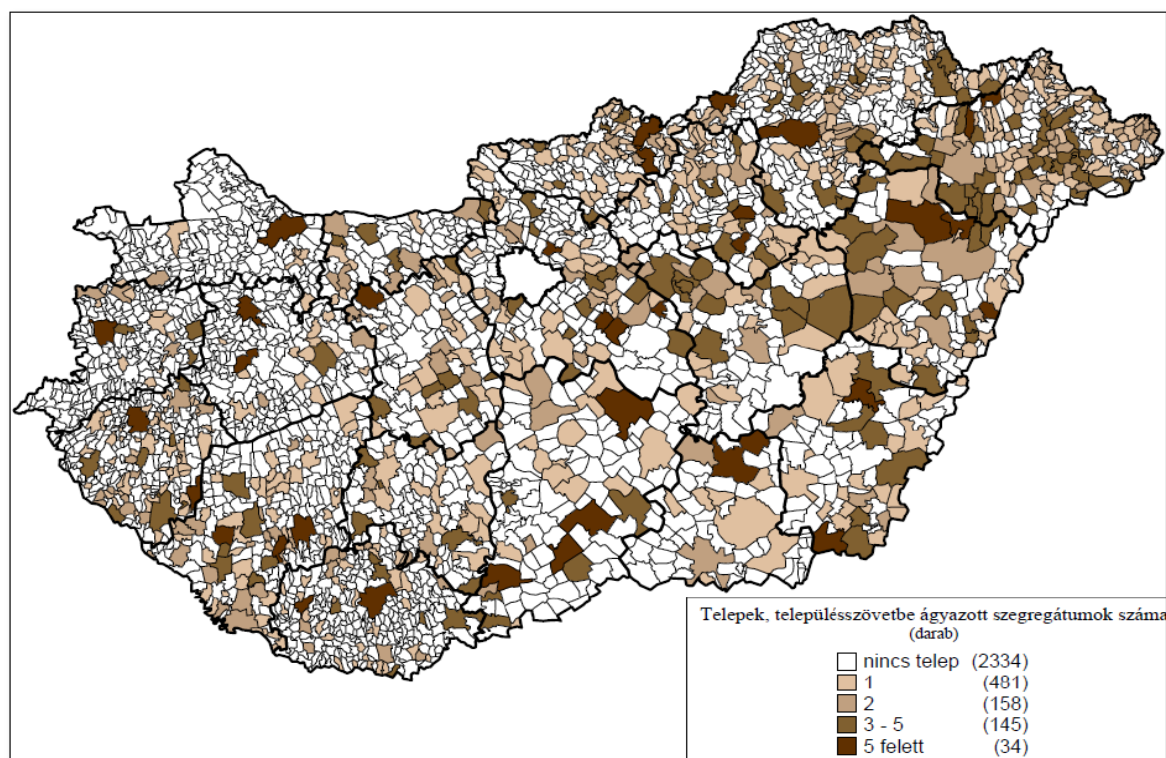
5.7 Aoteles programokat megvalósító kistelepülések területi megoszlása

A szegregátumok elhelyezkedése az országban nem egyenletes, az ország három régiójában felülreprezentáltak azok a települések, ahol szegregátumok alakultak ki. Ezek között találjuk sorrendben az Észak-Alföldi régiót, ahol összesen 425 telepet találunk, a régió megyéi között kiemelkedő Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 261 szegregátummal. Az Észak-Magyarországi régióban összesen 350 telepet találunk, a megyék közül ezen a területen Borsod-Abaúj-Zemplén megye emelkedik ki 188 szegregátummal, míg a Dél-Dunántúli régió áll a harmadik helyen a szegregátumok számosságát tekintve, ahol összesen 253 telep található, itt Somogy megyében van a legtöbb szegregátum, összesen 117. A szegregátumok számára vonatkozóan a 3. táblázatban láthatjuk, hogy eltérő mértékben, de az ország valamennyi régiójában és megyéjében jelen vannak a szegregátumok.

Megye/régió	Szegregátumok száma
<i>Bács-Kiskun</i>	75
<i>Békés</i>	66
<i>Csongrád</i>	18
Dél-Alföld	159
<i>Baranya</i>	93
<i>Somogy</i>	117
<i>Tolna</i>	43
Dél-Dunántúl	253
<i>Hajdú-Bihar</i>	98
<i>Jász-Nagykanizsa</i>	66
<i>Szabolcs-Szatmár-Bereg</i>	261
Észak-Alföld	425
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén</i>	188
<i>Heves</i>	85
<i>Nógrád</i>	77
Észak-Magyarország	350
<i>Fejér</i>	72
<i>Komárom-Esztergom</i>	32
<i>Veszprém</i>	33
Közép-Dunántúl	137
<i>Budapest</i>	32
<i>Pest</i>	117
Közép-Magyarország	149
<i>Győr-Moson-Sopron</i>	13
<i>Vas</i>	37
<i>Zala</i>	110
Nyugat-Dunántúl	160

3. táblázat – A Magyarországon található szegregátumok regionális és megyénkénti megoszlása Forrás: Domokos, 2011:39-40 alapján saját szerkesztés

A szegregátumok területi elhelyezkedését mutatja a 7. ábra.

7. ábra – A magyarországi szegregátumok területi elhelyezkedése (Forrás: MNTFS I., 2011:55)

A szegregátumok területi elhelyezkedése illeszkedik a területi különbségek néhány jelentős mutatójához, ezek között említhetjük az alacsony iskolai végzettség területi jellemzőit, amelyek hasonló területi eloszlást mutatnak, de szintén ide sorolhatjuk a foglalkoztatás közötti különbségeket, vagy épp az egy főre jutó jövedelem mértékét és a társadalmi kirekesztettségben élők területi megoszlását is.

Az országos adatok mellett azonban ezek lokális vetületei sem elhanyagolhatók, mondhatjuk, hogy a lokális jellemzők kérdése a rendszerváltás óta eltelt időszakban még nagyobb hangsúlyt kapott, hiszen az elmúlt harminc évben olyan átfogó programok, amelyek e területek felzárkózását elősegítették volna, nem születtek, így a megoldás sok esetben helyi szintű beavatkozásokat is szükségessé tesz. Ehhez szükséges a helyi erőforrások racionális felhasználása, valamint a helyi közösség aktivitásának növelése. A helyi ágazati szereplők jelenléte a kistelepüléseken változó képet mutat. A helyi köznevelési intézmények fenntartása a rendszerváltás utáni időszakban az önkormányzatok számára fontos, esetenként presztízsfeladat volt, hiszen általánosan élt az a nézet, hogy az iskola nélkül egy település túlélési képessége rohamosan csökken. Ezt a félelmet sok esetben támasztja alá az a tény, hogy azokon a kistelepüléseken, ahol a helyi köznevelési intézmények megszűntek, onnan a helyi értelmiség elvándorlása is tapasztalható, amely egy-egy település életét komolyan befolyásolhatja. Az értelmiség mellett a munkaerőpiacon elhelyezkedni képes családok is gyakran a munkahely közelébe költöznek, ezzel csökkentve a munkavállalás költségeit

(például az utazási költséget), és ez rendszerint együtt jár a jobb helyzetben lévő iskoláskorú népesség elvándorlásával is.

A kistelepülések önkormányzatai jellemzően forráshiányosak, a kötelező közfeladatok ellátása mellett a fejlesztések rendszerint hazai, európai uniós vagy épp ezen források vegyes felhasználásával valósulhatnak meg. A helyi társadalmak összetételének változása, a kötelező közszolgáltatások finanszírozása és a források szűkössége logikusan jelenthetné, hogy a helyi erőforrások (anyagi és humán egyaránt) kihasználása, összekapcsolása és ezzel a helyi innovációk kidolgozása megtörténjen. Ez a helyi együttműködések erősítésével történhet meg, amely folyamathoz a dolgozatban vizsgált telepés források jelentős anyagi támogatást is biztosítottak a települések számára. A kutatás szempontjából kiemelkedő jelentősége van a szociális és a köznevelési ágazatnak, mivel a telepés programok a helyi szereplők közötti együttműködést is erősítenék, ezzel biztosítva, hogy a programok zárása után az elért eredmények fenntarthatók legyenek. A következő fejezetekben a közoktatási és szociális ágazatban megjelenő együttműködési tapasztalatokat foglalom össze, majd a kutatásomban résztvevő három települést vizsgálom részletesen.

6. Ágazatközi együttműködések

A hátrányos helyzet okait számos területen megtalálhatjuk. A gyermekek esetében a háttérben a szülők alacsony iskolai végzettségét, a család rossz anyagi helyzetét, a lakókörülményeket, a különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférést, a földrajzi elhelyezkedés okozta területi hátrányokat, a méltányos oktatáshoz való hozzáférés problémáját, a társadalmi mobilizáció kérdéseit egyaránt felsorolhatjuk. A sort hosszan folytathatnánk, az azonban talán ebből a rövid felsorolásból is jól látszik, hogy a probléma komplexitása – közhelyszerűen – komplex beavatkozást igényel(ne). A komplex oktatási szolgáltatások kialakítása nem újkeletű gondolat, az oktatásszervezés területén ez már megjelent az iskolák együttműködésének a kialakításánál. A kistelepülések iskolái racionális érvek mentén már az 1970-es évektől kezdődően a gyakorlatba is beépítették az ilyen jellegű együttműködések, a társulási formában történő feladatellátást. A kistelepülések iskolái az alacsony gyermeklétszám, a szakos ellátottság biztosítása okán már a rendszerváltás előtti időszakban is törekedtek az ilyen típusú együttműködésekre (Forray, 1998b).

Az együttműködések újabb formájaként tekinthetünk az Általános Művelődési Központok (ÁMK) létrejöttére is. Ennek fókuszában az oktatási és közművelődési szolgáltatások egyidejű és egy térben történő ellátásának biztosítása volt, alapeszméjében a művelődés területéhez sorolva az oktatást, annak természetes részének tekintette. Az ÁMK-k lényegét tekintve a helyi közösség igényein alapuló, az ezeket helyi innovációkkal és az alapellátások közötti átjárhatósággal biztosító intézményekről beszélhetünk. A kezdeményezés az iskolát demokratizálta, annak életében a tanulók mellett a lokális közösség minden tagja részt tudott venni. A modellben az oktatási tartalmak mellett a közművelődési terület is megjelent, ezzel csökkentve az 1980-as években a társadalom egyes csoportjai között már megjelenő – és azóta erősödő – műveltségi szakadékot, megteremtve az élethosszig tartó tanulás lehetőségét (Eszik et al., 1989; Szabó, 2002; Tarcsa, 2010; Szabó, 2011; Trencsényi – Nagy, 2016). Az 1970-es évektől megjelenő koncepció jó gyakorlatai is megfigyelhetők voltak, a különböző ágazati szereplők együttműködésének erősítése és az erőforrások hatékony felhasználása mellett a közösségi élet fejlesztésére is nagy hangsúly helyeződött. E mellett módszertani újítások is megjelentek, ide sorolhatjuk az óvoda-iskola átmenet támogatását, a tantárgycsoportos oktatás bevezetését és a tanulók egyéni érdeklődéséhez illeszkedő délutáni programok megszervezését is, amelyek nyitottak voltak a családtagok, ismerősök előtt is. Az ÁMK-k tapasztalata azt mutatta, hogy az új megközelítés a tanulók különböző csoportjait, így a hátrányos helyzetű gyerekeket is képes volt megszólítani (Pócze – Trencsényi, 1997). A szolgáltatások sokasága mellett, azonban az alapvető gondolat, hogy az oktatási és közművelődési intézmények társadalmisítása megtörténjen, a helyi közösségek ebben a folyamatban aktívan részt vegyenek, végül nem gyökeresedett meg a magyar közoktatási rendszerben. Az iskola és a társadalmi különbségek, a lokalitás teljessége, mint az oktatáshoz kapcsolódó színtér és ennek bevonása a nemzetközi gyakorlatban is megjelent. Itt példának csak a francia kezdeményezésű ZEP-eket (Zone(s) d'éducation prioritaire - elsőbbséget élvező oktatási körzetek) említjük, amely a helyi viszonyokat szem előtt tartó, azt vizsgáló és a helyi szükségletekre épülő beavatkozások lehetőségét teremtette meg, amelyben fontos szerep jutott a helyi társadalommal, a szülőkkel folyó párbeszéd (Eröss, 2010).

Visszatérve az ÁMK-kra igaz ugyan, hogy az 1990-es évek végén 250 ilyen típusú intézményről adott számot Pócze és Trencsényi (1997), a modell napjainkra már nincs tömegesen jelen a mindennapi gyakorlatban. Az eredeti Alfa-eszme a változó gazdasági-politikai erőterben, az átalakuló intézményfenntartási szerkezetben gyakorlatilag megszüntette az ilyen típusú együttműködések lehetőségét (Szabó, 2011). Az ÁMK-k kezdeményezései között több esetben találkozhattunk a roma gyerekek integrációjára tett kísérletekkel is. Ilyen volt például a sarudi kezdeményezés a Péli Tamás vezette rajzsakkörrel (Trencsényi, 2022), de napjainkban a közösségi iskola modelljének egyes elemeit a nyitott iskola koncepciókban még felfedezhetjük, azonban széleskörű gyakorlatáról e sorok írásakor nem beszélhetünk, annak ellenére sem, hogy néhány „jó gyakorlat”, például az Igazgyöngy Alapítvány iskolái, vagy a gödi piarista szakiskola ezen elvek egy részét ma is alkalmazza mindennapi pedagógiai gyakorlatában (Falus – Vajnai, 2012), vagy épp civil szervezetek integrációs gyakorlatában az eredeti eszme továbbélése jelenik meg. (Trencsényi, 2022).

6.1 Együttműködési lehetőségek az Integrált Pedagógiai Rendszerben

A rendszerváltás utáni időszakban, az esélyegyenlőségi gondolat erősödésével, a liberális oktatáspolitikai megközelítés eredményeként, és felismerve az évtizedes szegregációs gyakorlatot, további ösztönzők kerültek beépítésre az oktatás gyakorlatába, amelyek az integrált oktatás szemléletét, az új szemlélethez kapcsolódó módszertani megújulás lehetőségét is megteremtették. A megközelítésben – szempontunkból – kiemelten fontos volt, hogy az együttműködések – korábban már megjelenő – rendszerét is új szintre emelték. Az iskolában folyó oktatási munka nem csupán az iskola elszigetelt és megkérdőjelezhetetlen folyamataként volt értelmezhető, hanem a gondolkodásban, a partnerszervezetekkel, az iskolán kívüli, de az intézménnyel kapcsolatban lévő, vagy kapcsolatba hozható szervezetekkel való együttműködés is szempontként jelent meg. Ezek a szervezetek az oktatási gyakorlatot a rendelkezésre álló eszközeikkel támogathatták, amely során a tanulói teljesítmény támogatása, társadalmi környezetben történő megismertetés és elismeré(tet)se is megjelent célként. Meg kell jegyeznünk, hogy az iskolával való együttműködések fontosságára nem csupán Magyarországon volt példa, a romák oktatásával kapcsolatban a szülőkkel való együttműködések jelentőségére több országban felhívták a figyelmet, hogy ezzel is elősegítsék az inkluzív oktatást (vö. például: Ryder, 2015).

Az Integrált Pedagógiai Rendszer (IPR) alapvetően két irányt vállalt fel: a képesség-kibontakoztatást és az integrációs pedagógiai célkitűzéseket. Az oktatáspolitikai koncepció lényege a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek nevelési-oktatási feltételeinek javítása és az addigra már szemmel látható területi különbségek és a társadalmi változások hatására létrejött súlyos szegregációs mechanizmusok és jellemzők esélykiegyenlítő szempontú megközelítése. A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű és/vagy roma gyermekek helyzete, szemmel látható elkülönítése, szegregált oktatása és ennek súlyos társadalmi következményei a bevezetés idején már nem volt vita tárgya, hiszen több alapvető kutatás (Kozma, 1975; Havas – Liskó, 2005; Havas – Kemény – Liskó, 2001; Kertesi – Kézdi, 2009; Kozma – Forray, 1999; Research..., 2001) rámutatott arra, hogy az érintett tanulók iskolai pályafutása és a későbbi munkavállalás, ezáltal a szegénység újratermelődése között szoros összefüggés mutatható ki. A 2003-ban elindított integrációs program e problémákra igyekezett választ adni. Az IPR áttekintésére, eredményeinek

bemutatására jelen dolgozatban annak jelentősége és a területi korlátok miatt nem vállalkozunk, csupán néhány alapvető jellemzőt igyekszünk áttekinteni, kiemelve a témánk szempontjából jelentős momentumát, az együttműködési gyakorlatok elindítását és annak jelentőségét, modelljét.

Az IPR program egyik alapvető törekvése az inkluzív iskolai környezet és az ehhez kapcsolódó pedagógiai szolgáltatások megalapozásának biztosítása volt, amely az érintett tanulók számára biztosított igényalapú, személyre szabott fejlesztéseket. Ez a törekvés nem csupán a tárgyi feltételek változását, a szolgáltatási paletta bővítését, új módszertanokat, hanem a tantestület egészét érintő új szemléletet is jelentett. A program minimális feltétele a heterogén tanulócsoportok kialakítása volt, amely többiskolás települések esetében az egyes intézmények között és az intézményen belüli szegregációs gyakorlatok felszámolását jelentette. Egyiskolás településeken a tanulócsoportok közötti arányokat szabályozta. A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya mindkét esetben legfeljebb 25%-ban térhetett el.⁵⁷ Fontos eleme volt az intézkedéseknek, hogy a különböző források csak abban az esetben váltak elérhetővé, ha ezeknek a feltételeknek az adott intézmény legalább felmenő rendszerben megfelelt. Az IPR-es intézmények hangsúlyt helyeztek a szakmai hálózatosodásra is, ennek katalizátora az Országos Oktatási Integrációs Hálózat (OOIH) volt, amely szakmai támogatást adott és koordinációs tevékenységet végzett az új rendszer bevezetésére vállalkozó iskolák részére. Megemlíthetjük, hogy ebben az időszakban az intézményeknek a forrásokhoz való hozzáféréshez közoktatási esélyegyenlőségi helyzetelemzésre és intézkedési tervre volt szükségük⁵⁸, amelyek elkészítését egy esélyegyenlőségi szakértői hálózat támogatta és validálta. E folyamat részleteinek vizsgálata túlmutat jelen sorok keretein, annyit azonban talán érdemes rögzíteni, hogy sok településen a szegregáció jelenségével, ennek problémáival ekkor néztek szembe először az intézmények és az akkor még döntő többségében – az iskola fenntartását végző – helyi önkormányzatok.⁵⁹ A források és a hozzá kapcsolódó szakpolitikai célkitűzések az egyik legjelentősebb – de talán mondhatjuk, hogy a legjelentősebb – esélyteremtő

⁵⁷ A támogatás igénybevételének feltételeit a 57/2002. OM rendelet alapján a 11/1994. (VI. 8.) MKM rendeletbe került be a két támogatási forma igénylésének lehetősége és annak jogi szabályozása. A program tartalmi szabályozásáról az Oktatási Közlöny LXVII évfolyamának 20. számában rendelkeztek.

⁵⁸ A helyzetelemzés és a terv elkészítését Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi törvény írta elő, amely későbbi módosítása után már nem csak intézményi, hanem települési szinten írta elő az esélyegyenlőségi szempontok érvényesülését, így az oktatás kérdése az egyike lett az esélyegyenlőséget szolgáló területeknek és a kapcsolódó intézkedéseknek. A módosítás 2011. XII. 22-től hatályos.

⁵⁹ A tervek kialakítása során szakértőként volt alkalmam több mint száz település munkáját segíteni ebben a folyamatban, az itt szerzett tapasztalatok alapján az a kép rajzolódott ki, hogy az intézmények zöme ekkor gondolta át először a kialakult helyzetet, annak okait (pl. a nem roma gyerekek településről való elvándorlását), a szegregációs folyamatok értelmezésére ekkor került sor először sok intézményben. A folyamatot nagyban támogatta a jogszabályi háttér, hiszen az önkormányzatok és így az iskolák is forráshiányosak voltak, a csökkenő gyerekszám az intézmények finansziális fenntartását is veszélyeztette, így a plusz források becsatornázása nem csupán a működtetés, hanem a – sok esetben szükségszerű és indokolt – fejlesztések lehetősége is ebben az esetben történhetett meg. Bár az akkori pályázatok (TÁMOP, TIOP) elérhető forrásai az önkormányzatok számára elsősorban az infrastrukturális fejlesztésekhez voltak fontosak (ilyenek voltak például az energetikai fejlesztések, nyílászáró csere, eszközbeszerzések stb.), de emellett az iskolák módszertani fejlesztése is kötelező elemként jelent meg. Ennek során az intézmények „akaratlanul” is bekapcsolódtak a módszertani megújulás, vagy legalább az új módszertani kultúra megismerésének folyamatába.

programmá vált a hazai közoktatásban a 2000-es évek közepéig (Varga, 2016; Zolnay, 2015; Varga, 2018).

Az esélyteremtő források felhasználásának, az integrált nevelést támogató iskolák számának növekedését jól mutatják a támogatások adatai is. A 2003/2004-es tanévtől az iskolák számára elérhető támogatások integrációs és képesség-kibontakoztató célra juttatott összege közel 1,19 milliárd forint volt, amely a 2007/2008-as évtől kiegészült az óvodák részére elérhetővé vált óvodai felkészítő támogatásokkal, így a 2011/2012-es tanévre a támogatások összege közel 3,16 milliárd forintra nőtt (Varga, 2016), vagyis közel megháromszorozódott az így elnyert támogatások száma. Az adatok elemzését a 2013/2014-es tanévig követte végig Híves Tamás (2016): a támogatási összegek folyamatos emelkedése mellett az is láthatjuk, hogy a programban résztvevő intézmények száma is folyamatosan emelkedett, ekkor összesen 1343 intézmény élt az IPR-adta lehetőségekkel és indították el az oktatási esélyteremtő program valamelyikét, amely akkor több mint 86 ezer tanulót érintett. A támogatások igénylésénél az óvodák esetében döntően az állami fenntartású intézmények éltek a lehetőséggel, az általános iskoláknál az állami és nem állami fenntartású intézmények közel hasonló arányban vették igénybe a forrásokat. Sajátossága volt a támogatások felhasználásának, hogy a lemorzsolódással leginkább veszélyeztetett iskolafokon, a középiskolákban a támogatások mértéke drasztikusan visszaesett (71%-ról csupán 3%-ra, amely a gimnáziumok esetében még alacsonyabb volt), és ebben a szegmensben inkább a nem állami fenntartású intézmények éltek ezzel a támogatási formával. A források településtípus szerinti megoszlása a kistélepülések túlsúlyát jelzi, ez a tendencia még inkább jellemző volt azokon a területeken, ahol a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek magasabb arányban voltak jelen (ide sorolhatjuk például Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg vagy Hajdú-Bihar megyét), vagyis a források a helyi esélyteremtés és az integrált oktatás biztosításának lényeges elemeként értelmezhetők (Híves, 2016).

A program bevezetése során alapvető kérdés volt, hogy az intézmények az alapvető alkalmazási feltételeknek megfeleljenek. Az Oktatási Minisztérium külön útmutatóban rögzítette (MKM, 2003) a program bevezetésével és működtetésével kapcsolatban elvárt kritériumokat. Ezek között részletes útmutatás vonatkozott az intézményben folyó pedagógiai munkára és azok területeire: a kulcskompetenciákat fejlesztő programokra és programelemekre; az integrációt segítő tanórán kívüli programokra, szabadidős tevékenységekre; az integrációt elősegítő módszertani elemekre; a tanári együttműködés új formáira; a háromhavonta elvégzendő kötelező kompetencia alapú értékelésre; a multikulturális tartalmakra; valamint a továbbhaladás támogatását szolgáló feltételek biztosítására (MKM, 2003; Németh – Papp, 2006; Varga, 2015a, 2015b).

Az egyes területek gyakorlatilag az iskolai élet egészét lefedték, kinyitották az egyénre szabott fejlesztési utak és a továbbhaladás lehetőségeit. Az önálló tanulás támogatása a tanulás mellett a prevencióra is hangsúlyt helyezett, ahogyan a tanulási motiváció erősítésére is. A tantárgyi képességfejlesztés mellett a kommunikációs készségek erősítésére, komplex művészeti programok szervezésére is lehetőség nyílt, ahogyan a szociális kompetenciák fejlesztésének keretein belül a közösségfejlesztő, valamint mentálhigiénés támogatás, és az előítéletmentes szemlélet erősítésére is volt elvárás. Külön területként azonosította a fejlesztési program a tanórán kívüli programokat és a szabadidős tevékenységeket, ezek között tartalmi elemként a diákokat támogató mentori, tutori vagy patrónusi gyakorlatot

biztosítottak, valamint külső szolgáltatókkal való együttműködés és különböző művészeti programok is megjelentek.

Az integrációt segítő módszertani elemek között elsősorban az iskolán belül történő munka megújítása állt, ezek között a differenciált-, a kooperatív tanulásszervezés, a projektmódszer és a drámapedagógia eszköztára állt minimálisan rendelkezésre. Az iskolán belüli együttműködés alapvető formájaként a műhelymunka bevezetése állt a középpontban. Ennek keretein belül az értékelő megbeszélések, a problémamegoldó fórumok és a hospitálásra épülő tapasztalatcsere szolgálta az együttműködések és a gyakorlatok átvételét, amellett, hogy az alapját adta a problémamegoldásnak is, a helyi jó gyakorlatok megbeszélésével, innovatív elemek kidolgozásával.

Megújult az értékelési rendszer is, egészen új elemként jelent meg a szöveges értékelés és a tanulók előmenetelét rögzítő egyéni fejlesztési napló. Az iskolák tanulói összetételével kapcsolatban alapvető jellemző volt, hogy hátrányos, halmozottan hátrányos és/vagy roma gyerekek érintettek voltak a programokban. Az egymással élő kultúrák megismerését és elfogadását támogatták a megjelenő multikulturális tartalmak, ezek a helyi együttélés erősítésére, a lokális csoportok közötti kommunikációra is lehetőséget teremtettek, legalább a tanulók szintjén. Végül az oktatási rendszerünk egyik jelentős problémájának – a végzettség nélküli iskolaelhagyásnak – csökkentését szolgálták a pályaorientációs és a továbbtanulásra felkészítő programelemek (Németh – Papp, 2006; Arató – Varga, 2008; Kereszty, 2008; Varga, 2016).

Az integrált pedagógiai program pedagógiai jelentősége, az oktatás minőségének fejlesztése irányába tett lépések és az inkluzív szemlélet kialakulása szempontjából jelentős kezdeményezésként értelmezhető.

Témánk szempontjából a következőkben e modell külső szereplőkkel történő együttműködésére helyezük a hangsúlyt, amely az általunk vizsgált telepési programok esetében is relevanciával rendelkezhet.

Az IPR bevezetésének a feltételei között alapvető kritériumként jelent meg, hogy az intézmény alakítsa ki saját integrációs stratégiáját. Ebben a folyamatban az intézmény önállóan nem értelmezhető, hiszen a program megjelenésekor az intézményfenntartók jellemzően a helyi önkormányzatok voltak, az iskola mellett a helyi köznevelési – akkor még közoktatási – intézmények közül az óvodák is ide tartoztak, nagyobb településeken pedig a középfokú intézmények bizonyos típusai is megtalálhatók voltak, míg a városokban jellemzően az iskolafokok mindegyike jelen volt. Az általunk vizsgált kistérségek szempontjából ennek alapján az óvoda és általános iskola kiemelt jelentőséggel rendelkezett, hiszen ezek a helyben történő nevelés-oktatás alapvető intézményei. A gyerekek köznevelési rendszerbe történő bekerülésének első lépcsője az óvoda volt, ebben az időszakban a hátrányos és halmozottan hátrányos és/vagy roma gyerekek óvodából történő kimaradása gyakori jelensége volt a köznevelési rendszernek. A 3 éves kortól történő óvodáztatásuk megjelent célként, de ehhez csupán olyan jogszabályi háttér állt rendelkezésre, amely az intézményeket korlátozta az érintett gyerekek elutasításával kapcsolatban (Varga, 2015a). Az óvodai nevelést követő általános iskolai oktatásba történő átmenet támogatása ugyancsak kiemelt feladat volt, azon gyerekek esetében pedig, akik – jellemzően a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű csoportból kerültek ki – kevesebb, mint három évet vettek részt a nevelési folyamatban az iskolai elvárásoknak való megfelelés tovább növelhette a

teljesíthetetlen kihívások sorát. Ez a hátrányok további halmozódását, s így az iskolai kudarcok sorát bővíthette. Az integrált pedagógiai szemlélet többek között az átmenetet kívánta támogatni, vagyis a szereplők közötti együttműködés „kényszerű” volt.

Az együttműködésben résztvevő szereplők sora így nem állt meg a közoktatási intézményeknél és a fenntartó önkormányzatnál, alapvető fontosságú volt a szülőkkel való kapcsolattartás, az együttműködések kialakítása (Rapos et al., 2011; Arató – Horváth – Varga, 2008). A család – sok esetben – idegenkedve tekint az iskolára, hiszen a családtól, a saját kultúrájától idegen szabályokat kívánnak rájuk „kényszeríteni”, ez különösen helytálló lehet a roma tanulók esetében. Az iskola, mint intézmény így törvényszerűen szembekerülhet a családi értékrenddel, amely így nehezítheti az együttműködések minden formáját, kialakítva az értékkonfliktusokat, amelyből további együttműködési diszcrepanciák adódhatnak (Forray, 1997; Fejes – Kelemen – Szűcs, 2013; Bárdossy, 2006). Ebből a folyamatból természetesen adódik, hogy a szülőkkel való kapcsolattartás magától értetődő cél lehet a köznevelési intézmények esetében akár az óvodai nevelés, akár az általános iskolai oktatás tekintetében, hiszen már az óvodába való bekerülés esetében a szülőkkel való kapcsolatépítés, a kölcsönös bizalom kiépítése minimumfeltételként értelmezhető a sikeres nevelési folyamathoz. Az iskola esetében ugyancsak fontos kérdés ez, hiszen a támogató otthoni környezet, az esetlegesen ellentétesen ható folyamatok rövid időn belül kialakíthatják a kettős nevelés jelenségét, kioltva egymás törekvéseit. Ezek a folyamatok indokoltá tettek egyfajta hálózatosodást, amelyben az egyes szereplők „szolgáltatók” és „fogyasztók” is, tulajdonképpen visszajelzést adva az iskolának (Koczor – Németh, 2010).

A hátrányok értelmezésénél az anyagi depriváció, a szegénység valamely formája (objektív, szubjektív, abszolút, relatív stb.) ugyancsak a nevelési és oktatási folyamatot gátló tényezőként azonosítható be. Ebben a közoktatási intézmények mozgástere korlátozott, még akkor is, ha az IPR-es támogatásokból alapvető taneszközök biztosítását meg tudták oldani az intézmények. Az önkormányzatok mozgástere településenként változó lehet, annak függvényében, hogy az adott település milyen önálló bevételekkel rendelkezik. Reálisan azokban a régiókban, ahol magas a HH-s és HHH-s gyerekek aránya, a települések lehetőségei is jelentősen korlátozottak. Ennek a helyzetnek a megoldásába kapcsolhatók be a család- és gyermekjóléti szolgálatok⁶⁰, amelyek esetében a családonál jelentkező okok felkutatása és kezelése jelenik meg a szociális szakmában alkalmazott szakmai szttenderdek által, valamint egyéb személyre szóló támogatási formák is megjelenhetnek a szociális krízis kezelése mentén.

A roma gyerekek érintettsége a hátrányos helyzet vonatkozásában magasnak tekinthető, ahogyan arra korábban már utaltunk. Az ország szegregátumaiban becslések szerint körülbelül 300 ezer ember él. A roma nemzetiségi önkormányzatok iskolával való együttműködésének kialakítása így szintén természetes folyamatnak tekinthető. Meg kell jegyeznünk, hogy a nemzetiségi önkormányzatok között a roma nemzetiségi önkormányzatok sajátos helyzetben voltak és vannak. A nemzetiségi és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény⁶¹ a hazai kisebbségek számára a jogszabály keretei között biztosította

⁶⁰ Az elnevezést és a szolgáltatások átszervezését a 2015. évi CXXXIII. törvény egyes szociális és gyermekvédelmi tárgyú törvények módosításáról szóló jogszabály módosította, a dolgozat szövegében az új elnevezést alkalmazom.

⁶¹ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól

az önazonossághoz való jogot, így a történelem, nyelv, hagyományok megőrzésének és ápolásának jogát, ezen túlmenően a nemzetiségi oktatásban való részvételt, intézmények alapítását és fenntartását is, csak néhány fontos elemét kiemelve a jogszabálynak. A roma nemzetiségi önkormányzatok esetében azonban sajátos módon a szociális problémák okozta helyzetek megoldásában is elvárások fogalmazódtak meg mind a közösség tagjai, mind a nem roma társadalom részéről, megfelelkezve arról a tényről, hogy ehhez eszközök nem állnak rendelkezésre (Kállai, 2005). Esetenként még a települési önkormányzattal való viszonyuk is konfliktusokkal terhelt volt, hiszen sok esetben – a jogszabály egyértelmű rendelkezésének ellenére sem – voltak részükre biztosítva a működéshez szükséges minimális tárgyi feltételek (Kállai, 2015). A települési önkormányzatokkal való együttműködések esetleges diszkrepanciái mellett is azonban a roma családok elérésében az intézmény-család közötti közvetítő intézményként a roma nemzetiségi önkormányzatoknak fontos szerep jut(hat), ahogyan erre majd az esettanulmányokban is találunk példát.

A köznevelési intézmények szakmai és szakszolgálatokkal való együttműködése az intézmény „normál” működése során is természetesnek tekinthető, így a pedagógiai szakszolgálat és az elérhető különböző szakmai szolgáltatások biztosítóival vannak kapcsolatok: például a pszichológiai szolgáltatás, konfliktuskezelés, pályorientációs tanácsadás stb. Utóbbihoz szorosan kapcsolódhatnak a középfokú intézmények, amelyeknek szerepe nem csupán abban lehet, hogy a továbbtanulás útjai biztosítottak legyenek a tanulók számára, hanem a tudatos pályaválasztás elősegítése, a pályorientáció és később a lemorzsolódás csökkentése ugyancsak fontos feladat lehet. Utóbbi esetében – főként, ha a középiskola nem az általános iskolával megegyező településen van – a két intézmény közötti együttműködés jelentősen csökkenthetné a lemorzsolódás kockázatát.

Végül meg kell említenünk a helyben vagy a térségben működő civil szervezetek együttműködési lehetőségeit is. Ebbe a körbe számos olyan formális és informális szerveződés tartozhat, amely a saját erőforrásaival támogatni tudja az intézményi munkát. Ide sorolhatók az intézményen kívüli szabadidős programok, amelyek léte már önmagában olyan szolgáltatásokat jelenthetnek a tanulóknak, amelyek ön- vagy a család erejéből nem érhetőek el, és megfelelő szakmai tervezés mellett kiegészíthetik a pedagógiai munkát. Gondolhatunk ez esetben kirándulásokra, táboroztatásra, egyéb olyan szolgáltatásra, amely közösségfejlesztési céllal biztosít bizonyos szolgáltatásokat a tanulók számára (vö. pl. Forray – Hegedűs, 1992).

Az Integrált pedagógiai rendszerben megjelenő együttműködő szereplőket (4. táblázat) az alábbiakban foglalhatjuk össze:

Együttműködő partner	Együttműködés lehetséges célja
Szülői ház (család)	Intézménnyel való kommunikáció kialakítása és erősítése, a kölcsönös bizalom kiépítése, folyamatos bevonás a köznevelési intézmények szakmai munkáján túlmutató feladatainak megoldásába, tervezésébe, megvalósításába.
Családsegítő- és gyermekjóléti szolgálat	Az intézményekben jelentkező, a szociokulturális háttérből (is) adódó problémák kezelésében történő együttműködések kialakítása, szoros szakmai együttműködés a tanórán és iskolán kívüli programok

Együttműködő partner	Együttműködés lehetséges célja
	esetében. Családok és diákok valós szociális háttérének megismerése.
Szakmai és szakszolgálatokkal való együttműködés	A nevelési-oktatási folyamathoz kapcsolódó szakmai együttműködések kialakítása, állandóvá tétele, szakmai konzultációk megtartása, a partnerek által biztosított szolgáltatások elérésének biztosítása.
Középfokú oktatási intézmények	A pályaválasztás, pályorientáció tudatos tervezése, a továbbtanulási utak megerősítése és a lemorzsolódás csökkentése érdekében kialakított együttműködések.
Roma nemzetiségi önkormányzat	Családok elérésének érdekében kialakított közös munka, a nemzetiségi önkormányzatok bevonása a tanórán és iskolán kívüli programok szervezésébe, megvalósításába. A nemzetiségi önkormányzatok által elérhető feladatalapú támogatások nevelési-oktatási folyamathoz illeszthető tevékenységének szakmai tervezésében való részvétel, szükség esetén a köznevelési intézmények szakmai támogatása a programok tervezésében, lebonyolításában. Családok és diákok valós szociális háttérének megismerése.
Civil szervezetek	A helyi vagy térségi szervezetek tevékenységének becsatornázása a nevelési-oktatási folyamatokba, a tanórán és iskolán kívüli tevékenységek közös tervezése, ezzel a nevelő-oktató munka külső támogatása.
Egyházak ⁶²	A helyben működő vallási közösségek karitatív szerepvállalása esetén a tanórán és iskolán kívüli tevékenységek közös tervezése, ezzel a nevelő-oktató munka külső támogatása. Részvétel a közösségfejlesztés folyamatában, az érintett családok elérésében.

4. táblázat – Az IPR-ben nevesített együttműködő intézmények és azok lehetséges együttműködési területei (saját szerkesztés)

Az integrációs programok vizsgálata már azok bevezetése után fontos kérdés volt, vélhetően azért is, mert a roma integráció társadalmi megítélése akkor erőteljesen negatív volt. A nem roma vagy nem hátrányos helyzetű gyerekek iskolai teljesítményének romlása olyan általános nézet volt, amelyre hivatkozva az iskolaváltás, így a szegregációs folyamatok fenntartása társadalmilag legitimé vált. A kutatások azonban többek között ezt a tényként kezelt álláspontot is megkérdőjelezték. A vizsgálat során arra jutottak, hogy a bázisiskolákban, ahol a szegregációs mechanizmusok csökkentek, a heterogén osztályok kialakítását tartották fontosnak az intézmények, a párhuzamos osztályoknál ennek a szempontnak az érvényesítésére törekedtek. A kutatás kontrolliskoláiban – ahol nem vettek részt a programban – ez mindössze 20%-os támogatottságú volt. A programban való

⁶² Az egyházakra, mint potenciális együttműködő partnerekre az IPR nem tért ki, az azóta eltelt időszakban azonban látható, hogy az egyházak szerepvállalása a nevelés-oktatás területén valamennyi iskolafokon és formában egyre erősödik. Az egyházak, mint egy-egy településen potenciálisan jelenlévő szereplő az együttműködések lehetőségénél nem hagyható ki.

részvétel a pedagógiai munka esetében is hozott változásokat: a személyiségközpontú pedagógia előtérbe került, növekedett a tanulói autonómia, a csoportmunka, ezáltal erősödött a tanulók közötti együttműködés is. Fontos eredményként mutatkozott, hogy az elvándorlást indokló vélemények megalapozottságának cáfolata is megtörtént: vagyis az eredmények szerint nem találtak olyan területet, ahol az integrált oktatás bárkire is hátrányt jelentett volna, épp ellenkezőleg, az integrált oktatás jobb eredményeket hozott ki a hátrányos helyzetű tanulókból is, összevetve az ilyen gyakorlatot nem követő iskolákkal. Ezek a pozitív tapasztalatok megfigyelhetők voltak a tanulók közötti együttműködésben, javultak az iskolai eredmények, magasabb volt az érettségire adó középiskolákban történő továbbtanulás aránya, javult a tanulók önértékelése függetlenül a családi háttértől, és ugyancsak kedvezően változott a roma és nem roma tanulók másiktól alkotott megítélése. A pozitív kutatási eredmények mellett fontos megállapítása volt a vizsgálatnak az is, hogy a nem hátrányos helyzetű gyerekek esetében nem volt kimutatható olyan terület, amelyre az integrált oktatás hátrányosan hatott volna (Kézdi – Surányi, 2008).

Az integrációs célkitűzésekhez kapcsolódóan került értékelésre a rendszer bevezetéséhez és elterjesztéséhez kapcsolódó kiemelt projekt. Ez ugyancsak kiemelte az integrációs eredményeket, a tanulók iskolai sikerességének javuló tendenciát, valamint azt, hogy a programokba bevonásra nem kerülő tanulók – tehát a nem halmozottan hátrányos helyzetű tanulók – iskolai teljesítménye nem romlott, ezzel cáfolva azokat az aggodalmakat, amelyek az együttneveléssel kapcsolatban megfogalmazódtak (Reszkető et al., 2010).

Az együttműködések az integrált pedagógiai rendszer célkitűzései között és a szakmai sztenderdekben egyaránt megjelennek, és bár a bevezetést követő időszakban ezen a területen is voltak hiányosságok (Németh – Papp, 2006), a kooperáció irányait, valamint azok lehetséges tartalmát a dokumentumok e területen is kijelölik. Az együttműködések sztenderdizálása nem lehet cél, hiszen az oktatást rendszerszinten megközelítve a helyi jellemzők másként alakulhatnak az egyes településeken, s így csupán formális együttműködések alakulnának ki az egyes szervezetek között.

A hátrányos helyzet újratermelődésének megakadályozására egyik lehetséges eszköz az oktatás, de a státusz jellegét tekintve a szociális helyzet is meghatározó a gyermekek életében. A következőkben az itt már megjelenő szociális ágazati együttműködések lehetőségét vizsgáljuk röviden.

6.2 Együttműködés a szociális ágazatban – az interprofesszionális együttműködés lehetősége

A szociális ágazatban történő együttműködések szemlélete, annak szükségességének elvi alapjai lényegi szempontból nem különböznek az oktatás területén tapasztalható kezdeményezésektől. A szociális ágazat kliensi körében jelentős számban lesznek érintettek a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű és/vagy roma gyerekek, valamint szüleik. Ennek okán ezen a területen is a problémák összetettségéről beszélhetünk, a családok helyzetének azonnali kezelése mellett az empowerment szakmai sztenderdje megkívánja a kliensek megismerésének szükségességét, a gyakori kontaktust, valamint problémák megoldásához vezető úton a kliensek képessé tételét problémáik megoldásában. A különböző beavatkozási modellek mellett a szociális munka vagy szociálpedagógia területén

is alapvető kérdés a komplex segítség módjainak kidolgozása, amelyek önállóan nem, csak partnerekkel együtt teljesíthetők. Ez jelenik meg a szociális ágazatban interprofesszionális együttműködésként (Budai – Puli, 2015a; Budai – Puli, 2015b; Budai – Puli 2021).

A szociális ágazatban az együttműködések szempontja alapvetően a szolgáltatást igénybe vevők, a szakemberek és a szolgáltatások közötti szakmai-sz szakmaközi együttműködések létrejöttében határozható meg, amelyben az érdekeltek a helyi közösségekre, a szomszédságra és a civil szereplőkre építhetnek (Budai, 2015).

A fenti tevékenységek a szociális ágazatban megjelenő úgynevezett „inter-modell” tartalmi elemeibe illeszthetők. Ennek lényege, hogy a kliensek ellátása érdekében az egyes ágazati szereplők közötti együttműködés javulásával maga a kooperáció egy magasabb szintre emelkedhet, így javítva a kliensek részére biztosított ellátások minőségi javulását, a rendelkezésre álló erőforrások optimális felhasználását. A modell négy területen nevesíti az együttműködések lehetőségét, ezek közé tartoznak: 1) személyek közötti együttműködések; 2) egyes szakmák munkatársai közötti együttműködések (ez maga az interprofesszionális együttműködés); 3) szakmai csoportok interdiszciplináris együttműködése; 4) egyes szolgáltatások közötti együttműködések (Budai, 2015).

A személyek közötti együttműködések formái között megjelenik a kliens-szociális munkás, a szociális munkások egymás közötti, a vezető-beosztott közötti, és a szociális munkás-civil szereplők közötti kooperáció. Az interprofesszionális együttműködések a folyamatos kapcsolatot és szakmai kooperációt feltételezik, ebben a folyamatban az egyes ágazatok közötti szakemberek közötti együttműködésről beszélhetünk. Fontos kiemelni, hogy ebben a folyamatban az ágazatok kölcsönös elismerésének, a rendszeres kommunikációnak, a tudás- és információátadásnak kiemelt szerepe van. Az interdiszciplináris együttműködés elvi alapjainak azt tekinthetjük, hogy szakítanak az egyes szakterületek egymástól elszigetelt működési gyakorlatával és a kompetenciahatárok tisztázása mellett egymás munkáját segítik. A szakmai munka ilyen történő megvalósítása vezethet el az egyes szolgáltatások közötti együttműködések kialakításához, amely a partnerségen és a kölcsönös bizalmon alapul. Ez a forma optimális esetben kialakulhat a szociális szolgáltatások/szolgáltatók, és a szociális szolgáltatások és civil szervezetek között, javítva ezzel a hatékonyságot, a hozzáfért és a minőséget (Allen-Meares et al., 2013; Franklin et al., 2009; Budai, 2015).

Az együttműködési lehetőségek egyik lényeges eleme a kompetenciahatárok figyelembevétele, így lényeges az is az interprofesszionális együttműködések során, hogy a szociális munkában melyek a szükséges kompetenciák. Ezen kulcskompetenciák között találjuk az elköteleződést és értékrendet, amely a szolgáltatást igénybe vevők irányába történő nyitottságot, empátiát, szakmai felkészültséget és felelősségvállalást jelent. A kommunikációs készséget, amely a kliensekkel, az egyéb szolgáltatókkal és a helyi nyilvánossággal történő nyílt, bizalmon alapuló diskurzust jelöli. A szükségletfelmérést, amely komplex módon a kliensek és a környezetük közötti kölcsönhatásokat, kockázatokat felmérve ad komplex képet az egyén helyzetéről. A tervezést, amely során a kliens érdekeit és szükségleteit figyelembe véve kerül(nek) meghatározásra a szükséges lépések, figyelembe véve a forrásokat, kockázatokat és a költséghatékonyság szempontjait. A képessé tételt, amely a kliensek önbizalmának, problémakezelő képességének vizsgálatára fókuszál, illetve az ezekhez kapcsolódó cselekvések elindítására, valamint ezek értékelésére vonatkozik. Az együttműködő cselekvést, amely a szakmai kapcsolathálóban történő

együtműködést jelenti, amelynek során a különböző szereplőkkel (önkormányzatokkal, civilekkel, intézményekkel, gazdasági szereplőkkel stb.), különböző formákban kooperáció valósul meg. Végül a szaktudás fejlesztését sorolhatjuk ide, amely az interdiszciplináris szemlélet mentén az új ismeretek megszerzését és azok szakmai kultúrába történő integrálását jelenti (Budai, 2015; Budai – Szöllösi, 2020).

Az interprofesszionális együtműködések területei szerteágazóak lehetnek, ez jól látszik az itt tárgyalt „inter-modell” és a szociális munkás kompetenciái alapján is. Az együtműködések formái a kliensek és a lokális közösségeket jellemző problémák ismeretében ugyancsak több területet ölelhetnek fel. Az általunk vizsgált településfelmérési programokra fókuszálva a következőkben két területre térünk ki, amelyek esetében az együtműködések lehetőségeit igyekszünk áttekinteni.

A szegregátumokban élők helyzetének egyik jellemzője az anyagi helyzet, a munkalehetőségek hiánya és az ebből adódó szegénység, mélyszegénység. A mélyszegénység elleni küzdelem, a szegénység újratermelődésének megakadályozása és ennek remélt következményeként a területi hátrányok csökkentése során is kiemelt szerepet kap(hatna) az együtműködések fejlesztése. Ezt már önmagában az a tény is indokolja, hogy az érintettek kapcsolatban vannak több intézménnyel, elég itt csak a gyerekek oktatására, az egészségügyi ellátásra vagy a helyi önkormányzatra gondolnunk.

Az együtműködések fontosságát és indokoltságát a korlátozott erőforrások mindenképp indokolják, hiszen arról beszélhetünk, hogy egy-egy intézmény jellemzően csak egy-egy problémára, az intézmény szempontjából fontos problémára lát rá. Így a gyerek iskolai teljesítményében az iskola az ottani gyengébb teljesítményt látja, a szociális szakember pedig jellemzően inkább a család anyagi helyzetét, az esetleges devianciákat a családon belül vagy épp a lakókörnyezetben. Ezen információk fragmentáltsága azt eredményezheti, hogy egyik területen sem tudnak fenntartható eredményeket elérni. Ha ezt a példát vesszük szemügyre részletesebben, akkor az iskolában például az válik láthatóvá, hogy a gyerek tanulmányi eredménye romlik, ennek megoldása lehet a tanulás ösztönzése, de a családi háttér ismerete nélkül ez nem marad más egyirányú közlésnél, és akár konfliktusokat is eredményezhet, hiszen, ha otthon nincs megfelelő környezet a tanuláshoz és olyan ember sincs, aki ezt a folyamatot támogatná, esetleg segíteni tudná, akkor vajmi kevés esély van arra, hogy lényegi változás történjen. A szakmák közötti együtműködés ebben az esetben is egyértelmű lehet(ne). Nem vitathatjuk el azt a tényt, hogy azokban az iskolákban, ahol magasabb a HHH-s gyerekek aránya, korábban kialakították azokat a szakmai rutinokat, amelyekkel az iskola maga is fel tudta mérni ezeket a helyzeteket, tehát a családlátogatások, a családokkal való kapcsolatépítés olyan tevékenységek voltak, amelyek betekintést engedtek a tanulók szociokulturális hátterének megismerésébe is. Emellett azonban látnunk kell azt is, hogy a szociális problémák kezelésére egy iskolának kevés eszköz áll rendelkezésére, optimális esetben is csupán informális kapcsolatai lehetnek olyan karitatív szervezetekkel, egyéb szolgáltatókkal, amelyek a szociális helyzetben eseti segítséget tudnak biztosítani.

Az iskolai példánk mellett számos olyan szereplő van egy-egy lokális közösségben, akikkel, amelyekkel az érintett csoport kapcsolatba léphet, ezek sorába tartoznak: háziorvos, rendőrség, köznevelési intézmények (óvoda, iskola), családsegítő- és gyermekjóléti szolgálat, közművelődési intézmények (művelődési ház, faluház, könyvtár), polgárőrség,

önkéntes egyletek, települési klubok, nemzetiségi önkormányzat, falugondnok, munkaügyi kirendeltség, egyéb helyi szerveződések. A felsorolásból is látható, hogy az egyén életútjának minden állomásán lehet olyan szereplő, amellyel kapcsolatba léphet, azok tevékenysége segítheti a mindennapi élet alakulását. Az intézmények szerepe és felelőssége nem csupán az adott szolgáltatás minőségében rejlik, hanem ezek elérhetőségében. A lakosság egészségének biztosított szolgáltatások, ebben az értelemben az ezek közötti koordináció kulcsfontosságú, ahogyan az is, hogy az egyes szereplők közötti folyamatos kommunikáció új nézőpontokat, adott esetben inspirációt adhat az adott intézmény szakmai munkájához.

A települések kapacitáshiánya – amely a kistelepülések esetében különösen jellemző – az együttműködések gátja lehet, amelyhez a társadalmi, politikai környezet változása is kapcsolódhat, így csökkentve az együttműködési potenciált. A szegénység felszámolására irányuló programok sikere így nagymértékben függ a rendelkezésre álló erőforrásoktól, amely olyan kapacitáshiányokat okozhat, hogy a kötelező feladatok ellátása is akadályokba ütközhet. Elegendő csak a szociális szakmában jelentkező szakemberhiányra, vagy az oktatási rendszerben lévő pedagógushiányra gondolnunk, amely a kistelepülések, s ezen belül a hátrányos helyzetű vagy leszakadással veszélyeztetett települések esetében hatványozottan jelenik meg. Ezek a jellemzők akadályozzák a közép- és hosszútávú tervezés lehetőségét, még annak ellenére is, hogy a társadalmi integrációt célzó programok esetében határozott elvárás az ágazatközi együttműködések kialakítása. A realitás sok esetben azonban az, hogy az elvárt együttműködések csupán formálisan, az együttműködési dokumentum szintjén valósulnak meg és lényegi, tényleges együttműködések nem jönnek létre (Molnár et al, 2014; Boros, 2021).

Az oktatás területén az iskolai szociális munka bevezetése az együttműködések új formájának megjelenését jelenti. A szolgáltatás 2018. szeptember 1-étől⁶³ történő bevezetése nem volt előzmény nélküli a magyar gyakorlatban, de ettől az időponttól kezdődően az iskolák számára elérhető volt a szolgáltatás. A hazai gyakorlatot e sorok között nem ismertetjük részletesen, csupán utalunk arra, hogy a kialakuló modellek, a belső, a külső szociális munka vagy a Pécsi modell esetében eltérő formában, hatékonysággal és szervezeti háttérrel, de az iskolával történő együttműködés különböző formáit hozták létre (Máté, 2015; Máté – Gergál, 2018; Máté, 2018).

A jogszabály hatályba lépése előtt az Emberi Erőforrások Minisztériuma Szociális Ügyekért Felelős Helyettes Államtitkársága közzétette az intézményi szociális munkához kapcsolódó ajánlását. Ebben a szociális segítő feladatai mellett a csoportos, a közösségi és az egyéni ellátási formákat és az ebbe tartozó lehetséges szolgáltatásokat ismertetik, valamint az együttműködések mentén az iskola és a család- és gyermekjóléti központok között létrejövő együttműködések szabályozzák, annak menetét írják le. A további együttműködések tekintetében jellemzően a köznevelési intézményekben dolgozó szakembereket nevesíti a dokumentum, ebbe a körbe tartoznak például a gondozónők, a gyermekvédelmi felelősök, a fejlesztő- és gyógypedagógusok, iskolai védőnők. A külső szereplőkkel való együttműködések azokra a szakszolgáltatókra vonatkoznak, amelyek az esetleges devianciák kialakulása, prevenciója vagy kezelése során partnerként megjelenhetnek, ide

⁶³ Lásd az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról című jogszabály 2018. januári módosítását.

sorolhatók a pszichiátriai ellátások, a drogambulancia, a rendőrség, gyermekek átmeneti otthona. Végül a szülői szervezetekkel való együttműködések körét említhetjük, ebben az esetben az intézményekben működő szülői munkaközösségekkel, iskolaszékkel, intézményi tanácsal való együttműködések nevesítik. Az együttműködések esetében a jogszabály jellemzően azokat a szereplőket nevezte meg, amelyek a különböző szolgáltatások elérhetőségét jelentik. Ebben a folyamatban az intézményi szociális munkás kvázi katalizátor szerepet lát el (Szakmai ajánlás, 2018; Csillag – Palotás, 2019).

A szociális ágazat és az iskola kapcsolatát általánosabban vizsgálva azonban a szociális szakember tevékenységi területe sokkal tágabb is lehet, hiszen az iskola, a helyi társadalom egészét leképező rendszerként is felfogható, s mint ilyen, a gyerekek életvilágának jelentős helyszínéül szolgál. Így az ottani légkör, a pedagógusok napi gyakorlata, a tanulók közötti viszony, a tanár-diák viszony, vagy az iskola-család kapcsolata olyan területek lehetnek, ahol az esetlegesen megjelenő diszkrpanciák megoldásába, mérséklésébe be tud kapcsolódni, másképpen fogalmazva, az együttműködő szakember a korábban említett kompetenciahatárok betartása mellett aktív szereplője és részese lehet az iskola és egyéb intézmények, szervezetek közötti együttműködések létrehozásában (Budai, 2019; Borg – Drange, 2019).

A szociális területen megjelenő együttműködések az 5. táblázatban foglaltuk össze.

Együttműködések formái	Együttműködések lehetséges tartalma
Személyek közötti együttműködések	Kliens-szakember közötti együttműködések Szociális munkások közötti együttműködések Vezető-beosztott közötti együttműködések Szociális munkás-civil szereplő közötti együttműködések
Egyes szakmák közötti együttműködések	Egyes ágazatok közötti szakemberek közötti együttműködések, folyamatos kommunikáció és kölcsönös információnyújtás
Szakmai csoportok interdiszciplináris együttműködése	Szakemberek közötti együttműködések, a kompetenciahatárok tiszteletben tartása mellett, interdiszciplináris megközelítésben
Egyes szolgáltatások közötti együttműködések	Szolgáltatók közötti együttműködések és szolgáltató – civil szervezetek közötti együttműködések

5. táblázat – A szociális terület lehetséges együttműködései. Forrás: (Budai, 2019) alapján saját szerkesztés

Az együttműködések fontosságát az oktatási és a szociális ágazatban egyaránt tapasztalhatjuk. Az oktatás területén a 2000-es évek első felében elindított fejlesztés, valamint a szociális ágazatban megjelenő interprofesszionális együttműködés egyaránt célként fogalmazta meg a lokális közösségekben az együttműködések kialakítását. A potenciálisan megszólítható szereplők körét a lokalitások jellemzői mentén határozhatjuk meg, de a két ágazat célkitűzései és együttműködési irányai azt jelzik, hogy jelentős átfedés

van a két ágazat között, ahogyan a célkitűzések között is találunk átfedéseket. Az oktatás területén a külső partnerek megszólítása az oktatási folyamat disszeminációját, a partnerek erőforrásainak bevonását feltételezte. A szociális ágazat fő célkitűzéseként a szolgáltatások minőségi fejlesztése mellett ugyancsak az erőforrások optimalizálását figyelhettük meg. Ez az iskolai szociális munka területével a köznevelési intézmények számára természetes együttműködési területté vált. A kutatásunkban kiemelten vizsgáltuk a programok tervezése, megvalósítása és fenntartása közötti együttműködések gyakorlatát.

7. Kutatási eredmények

A kutatásba három település került bevonásra, Jánoshida (Jász-Nagykun-Szolnok megye), Vizsoly (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) és Pocsaj (Hajdú-Bihar megye). Jánoshida és Pocsaj esetében saját kapcsolati hálón keresztül tudtam felvenni a kapcsolatot a település vezetőivel és a kutatásba bevont szereplőkkel, míg Vizsoly településhez külső kapcsolat útján jutottam el. A kutatást az előzőekben ismertetett szempontok szerint hajtottam végre, amelyet több tényező is nehezített.

Az egyik a COVID járvány okozta probléma, az intézménybezárások és az ehhez kapcsolódó koordinációs problémák voltak. A korlátozások feloldása ellenére is nehéz volt a kapcsolatot felvenni az intézményekkel, amelyek döntően az újranyitás után az iskola életének korábbi mederbe terelésével voltak elfoglalva. Ennek ellenére köszönettel tartozom minden szereplőnek, aki végül segítette a kutatási folyamatot.

A telepés programokkal kapcsolatos jellemzők áttekintése (vö. 4. fejezet) talán már sejtette, hogy a programok megvalósítása nagy terhet ró a résztvevői körre. Az intenzív szociális munka, a felnőttképzések sokszor problematikus megszervezése, a jellemzően 2-3 éves programok megvalósítási ideje alatt jelentkező eltérő aktivitási hullámok megnehezítik az eltervezett szakmai tervek végrehajtását, egyes esetekben alternatív és kreatív megoldásokat is kitermelve egy-egy településen. Ezen okokból kifolyólag több megkeresés elutasításra került, de olyan helyzetek is kialakultak, amelyek szűkszavú, formális közlések formájában, szinte igen-nem közlések mentén, vagy az útmutató vonatkozó passzusát idézve kerültek megválaszolásra. Tovább nehezítette a kutatást, hogy több általam fontosnak vélt szereplő nem engedélyezte hangfelvétel készítését, ezekben az esetekben az interjú során készített jegyzetek kiegészítését tettem meg az interjúkat követően a minél pontosabb helyzetkép megragadásához.

A háromból két településen a program ideje alatt polgármester-váltás történt, amely ugyancsak nehezítette az interjúk felvételét, illetve némileg befolyásolhatta a nyilatkozók értékítéletét, attitűdjét a programmal kapcsolatban. Ezek a helyzetek némi kutatói rugalmasságot követeltek meg tőlem, hiszen az egyik településen a volt szakmai vezető véleménye szerint nem adhat információt a programról, de mint a helyi családsegítő vezetőjét a helyi szociális viszonyokról tudtam kérdezni, és a kezdeti bizalmatlanság után a programmal kapcsolatos részletek is napvilágot láttak.

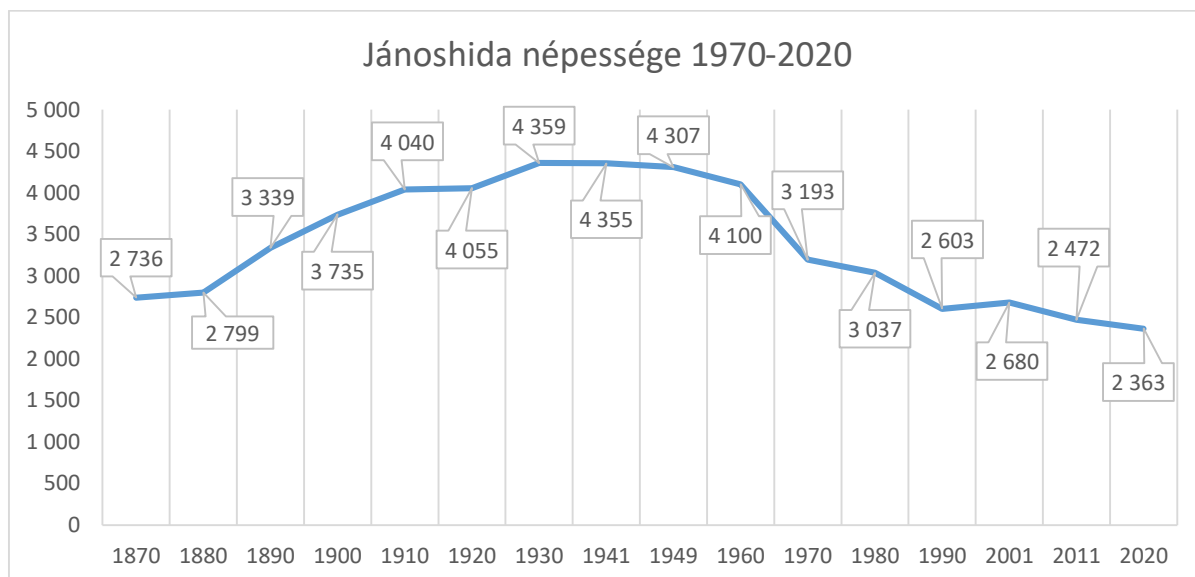
Mindennek ellenére a terepkutatások 2021. áprilisa és szeptembere között megtörténtek. Ezek eredményei a következő alfejezetekben olvashatók.

7.1 Jász-Nagykun-Szolnok megye – Jánoshida

7.1.1 A település elhelyezkedése és népessége

Jánoshida területileg az Észak-Alföldi régióban, Jász-Nagykun-Szolnok megyében található, a Jászság kistáj területén. Mind a megyeszékhely, Szolnok, mind a Jászság központjának számító Jászberény elérhető közelségben, mintegy 30 és 20 km-re található.

A település főbb jellemzőiről a 2011. évi népszámlálás⁶⁴, valamint az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR)⁶⁵ adatai adnak tájékoztatást. Jánoshida a Jászapáti járás községei közé tartozik. A népszámlálási adatok alapján (8. ábra⁶⁶) láthatjuk, hogy a település jelenlegi lakossága az első népszámlálás alkalmával számlált lakosság alatt van. A népesség száma maximumát 1930-ban érte el, ezt követően kisebb-nagyobb arányú csökkenés jellemző a településre, amely 2020-ra a 2363 fővel elérte eddigi történetének minimumát.

8. ábra – Jánoshida népességének változása – Forrás: KSH 2011; TEIR 2020; saját szerkesztés

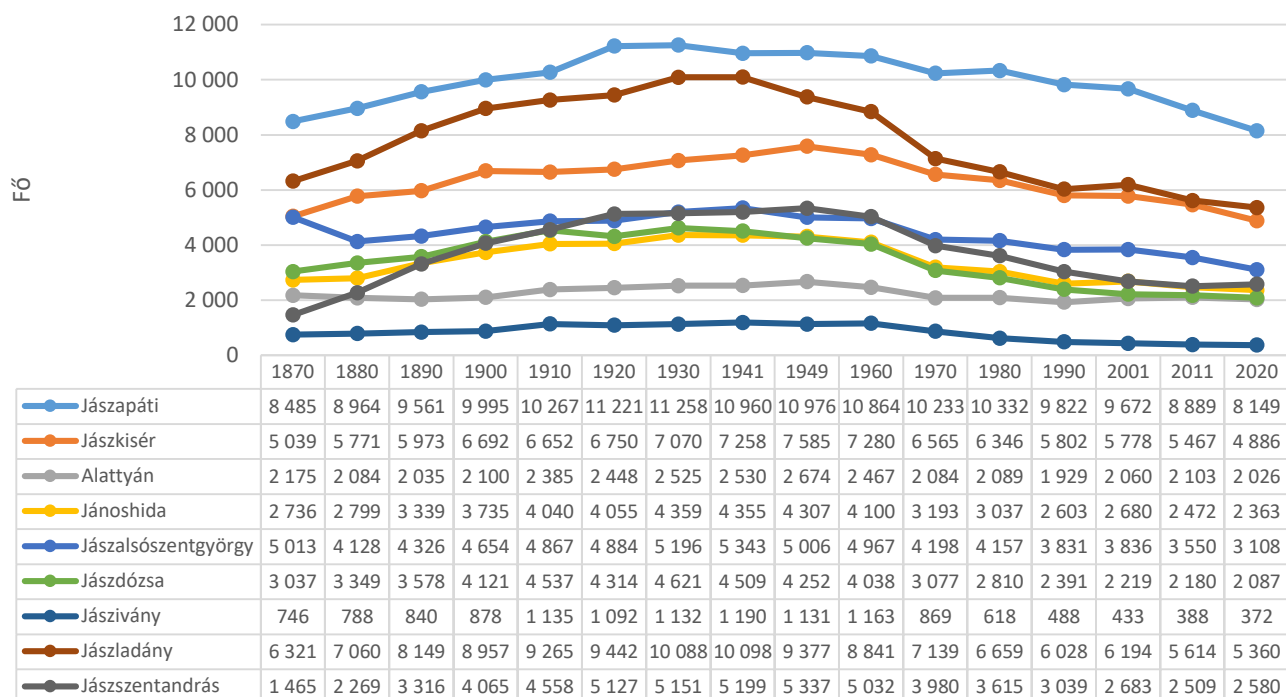
A járás településeinek adatait áttekintve (9. ábra) láthatjuk, hogy két város (Jászapáti és Jászladány) népessége magasabb értéket mutat, nyilvánvaló Jászapáti járásközponti szerepe a népesség létszámában is tükröződik. A járás egyes településeinek a népességi adatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy minden településen a népességfogyás a jellemző tendencia, az 1940-es évek végétől ez minden községnél és városnál megfigyelhető. A 2011-es és a 2020-as adatok vonatkozásában Jászszentandrás mutat 71 fős emelkedést, de a fogyatkozó népesség tendenciája e település esetében is megfigyelhető.

⁶⁴ A tanulmány írásakor még nem történt meg a 2021. évi népszámlálás adatfelvétele, ennek oka a COVID-19 járvány miatt elhalasztott adatfelvétel volt.

⁶⁵ A TEIR egyes adatsorai eltérő évekről adnak tájékoztatást, a feldolgozásban minden esetben a legfrissebb elérhető adatokat emeljük ki.

⁶⁶ Az ábrán a következő adatokat közöljük: KSH 2011 idősoros adatai. A népszámlálási adatok 1970-ig a jelenlévő összes népességet, 1970-2011 között a lakónépességet közli. A 2020-as adatsor a TEIR adatbázisából származik, a 2020. december 31-ei állapotokat rögzíti és az állandó népességet jelöli.

Jászapáti járás településeinek népességszáma a népszámlálási adatok alapján (1870-2020)

9. ábra – Jászapáti járás népességének változása (1870-2020) – Forrás: KSH 2011; TEIR 2020; saját szerkesztés

A járás legkisebb települése Jászivány, ahol a 2020-as adatok szerint 372 főt élt. Jánoshida a települések népesség szerinti sorrendjében a kisebb települések közé tartozik, a 2020-as adatok szerint a harmadik legkisebb település a járásban.

Jánoshida népességi adatai a fogyatkozó tendenciát jelzik. A születések és a halálozások számát vizsgálva (6. táblázat) azt láthatjuk, hogy 2014 és 2019 között az élveszületések és a halálozások száma rendszerint negatív egyenleggel zárt, vagyis egy folyamatosan csökkenő számú közösségről beszélhetünk.

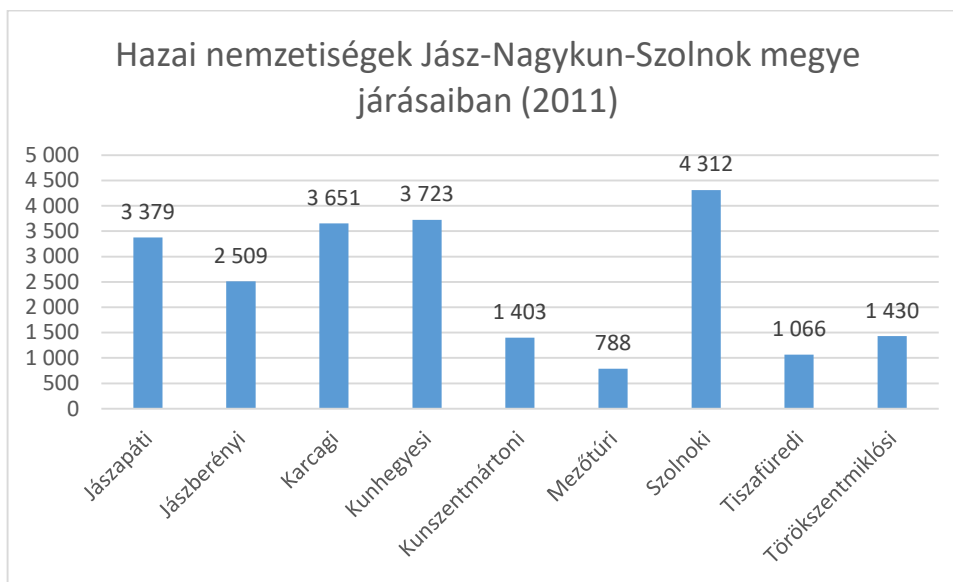
Év	Élveszületések száma (fő)	Halálozások száma (fő)	Természetes szaporodás (fő)
2014	28	38	-10
2015	24	42	-18
2016	25	32	-7
2017	36	36	0
2018	21	26	-5
2019	26	33	-7

6. táblázat – Élve születések és halálozások száma Jánoshidán 2014-2019 között Forrás: TEIR, KSH-TSTAR alapján saját szerkesztés

7.1.2 Nemzetiségi adatok

A nemzetiségi adatok vonatkozásában ugyancsak a 2011-es népszámlálás ad információt. A hazai nemzetiségek létszámadatainak problémáját a korábbiakban már jeleztük, itt is hasonló

tendencia figyelhető meg a népszámlálási adatok és a helyi tudás között. Mivel települési bontásban ezek a becslést adatok nem állnak rendelkezésre, így az alábbiakban csupán a népszámlálási adatokra hagyatkozhatunk.⁶⁷ A település vizsgálata előtt egy gondolat erejéig érdemes a nemzetiségek megyei megoszlására figyelni. A 10. ábra Jász-Nagykun-Szolnok megye nemzetiségeinek összlétszámát mutatja, amelyből látható, hogy a járások között a Szolnoki (4312 fő), a Kunhegyesi (3723 fő), a Karcagi (3651 fő), valamint a Jászapáti (3379 fő) járás esetében figyelhető meg 3 ezer fő feletti nemzetiségi összlétszám.

10. ábra – Jász-Nagykun-Szolnok megye nemzetiségeinek összlétszáma járásonként –
 Forrás: KSH 2011 alapján saját szerkesztés

Jász-Nagykun-Szolnok megye teljes népessége 2011-ben 386 594 fő volt, ezen belül a nemzetiségek létszáma 22 261 fő, vagyis a megye 5,75%-a vallotta magát valamely nemzetiséghez tartozónak.

⁶⁷ A 2011-es Népszámlálás itt közölt adatai „A nemzetiség, az anyanyelv, a családi, baráti közösségben használt nyelv válaszok legalább egyike szerint” adatsoron alapulnak. A tanulmányban szereplő további települések esetében is ezt a módszert alkalmazom.

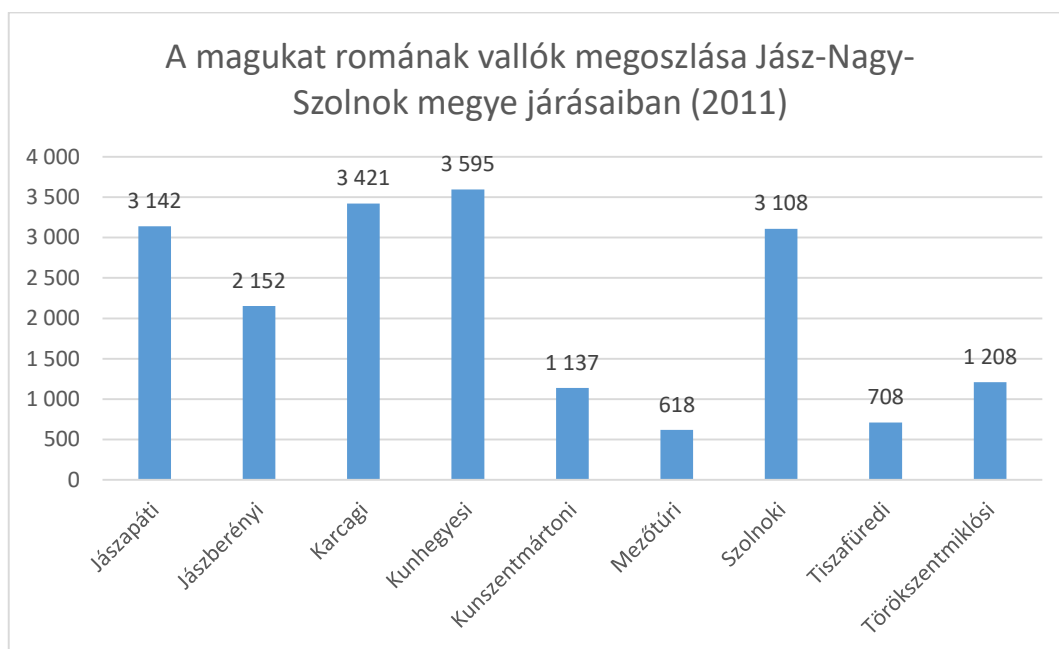
A nemzetiségek összefoglaló létszámát mutatja a 7. táblázat, amelyből egyértelműen látszik, hogy a megye legnagyobb nemzetiségi csoportját a romák alkotják.

Nemzetiség	bolgár	cigány (romani, beás)	görög	horvát	lengyel	német	örmény	román	ruszin	szerb	szlovák	szlovén	ukrán
létszám (fő)	172	19 089	120	32	122	1 609	54	620	52	68	144	8	171

7. táblázat – Hazai nemzetiségek létszáma Jász-Nagykun-Szolnok megyében (2011) –
Forrás: KSH 2011, saját szerkesztés

A roma nemzetiséghez tartozók létszáma a megye összlakosságához viszonyítva 4,9%, míg a megyében nemzetiséghez tartozók csoportján belül 85,7%, vagyis a KSH adatai alapján is a megye legnagyobb nemzetiségi csoportját a romák jelentik.

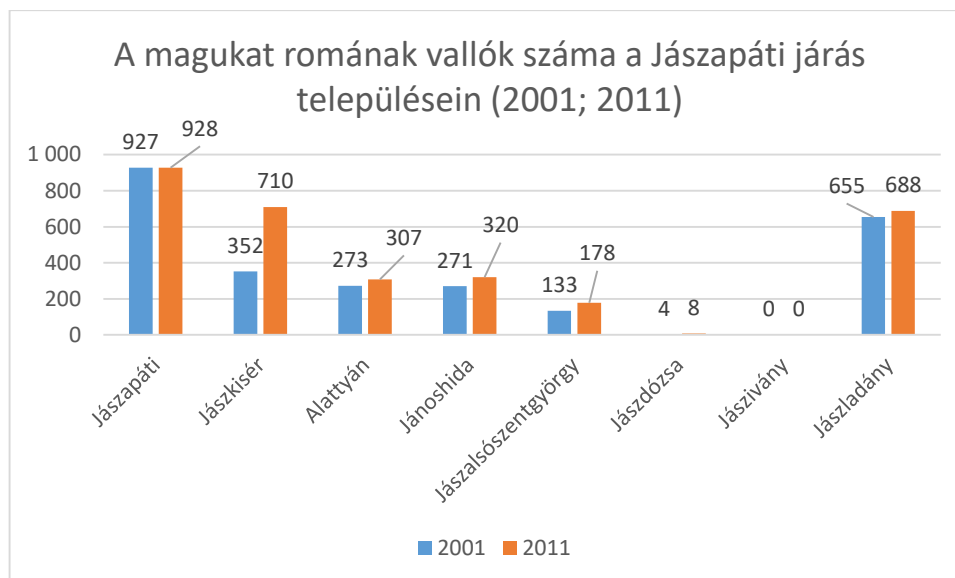
A roma nemzetiség megoszlását vizsgálva a megye járásaiban látható (11. ábra), hogy a Kunhegyesi, a Karcagi, a Jászapáti, valamint a Szolnoki járásban van háromezer fő felett a magukat romának vallók létszáma.

11. ábra – A magukat romának vallók megoszlása Jász-Nagy-Szolnok megye járásaiban
(Forrás: KSH 2011, saját szerkesztés)

A megye többi járásában ez alatt marad a létszám, de a Mezőtúri és a Tiszafüredi járásban az ezer főt sem éri el a magukat romának vallók aránya. Ezek a számok vélhetően a járások esetében is alulmaradnak a valós adatokhoz képest, azonban azt egyértelműen jelzik, hogy a vizsgált település járásában még a népszámlálási adatok szerint is jelentős roma nemzetiség van jelen.

A járás kilenc települése közül (12. ábra) Jásziványon nem nyilatkozott senki a roma nemzetiséghez való tartozásáról egyik népszámlálás alkalmával sem, míg Jászdózsán is csupán 4 fő nyilatkozott 2001-ben, valamint 8 fő 2011-ben a roma kisebbséghez, nemzetiséghez való tartozásáról.

12. ábra – A magukat romának vallók száma a Jászapáti járás településein (2001; 2011) –
Forrás: KSH 2001, KSH 2011, saját szerkesztés

A járás két városában, Jászapátin és Jászkiséren, valamint egyik nagyközségében, Jászladányon láthatunk magasabb adatokat a roma nemzetiségre vonatkozóan. Jánoshida e tekintetben a kistelepülések rangsorát vezeti, 2001-ben a második, míg 2011-ben az első helyen áll az adatok vonatkozásában. A roma nemzetiség 2011-ben a teljes lakosság 12,9%-át, míg 2001-ben 10,1%-át adta. A két népszámlálás között a település lakossága 208 fővel csökkent, többek között ennek is köszönhető a roma népesség számának emelkedése, bár meg kell jegyeznünk, hogy mortalitási adatok a roma nemzetiség esetében nem állnak rendelkezésre. Az emelkedés másik okaként a 2011-es népszámlálást megelőző kampányt nevesíthetjük⁶⁸, amely eredményeként országosan emelkedett a nemzetiséghez tartozásról nyilatkozók aránya, így a roma nemzetiség esetében is a 2001-es 190 ezer főről (KSH 2001) 315 ezer főre (KSH 2011) nőtt.

A népszámlálás romákra vonatkozó adatait érdemes összevetnünk a KSH által készített szegregációs adatokkal. A települési szegregátumok lehatárolását a KSH a 2011-es népszámlálási adatok alapján végezte el, ennek részleteire a későbbiekben még visszatérek, azonban a szegregátumok vonatkozásában az ott élő népesség létszámára következtethetünk. A KSH a településen két szegregátumot határolt le, az ott élő teljes lakosság létszáma 339 fő volt 2011-ben. Ez már önmagában magasabb, mint a népszámlálás során magukat romának vallók adatai. Természetesen azt nem állíthatjuk, hogy a szegregátumban élők mindegyike roma származású, de azt igen, hogy ezen adatok alapján feltételezhető, hogy a települési roma nemzetiséghez tartozók létszáma magasabb, mint a 2011-es eredmények. A település roma közösségéről a helyi tudáson alapuló becslt adatok magasabb arányról számoltak be, ezek alapján kb. a település teljes lakosságának 30%-a tartozik a roma csoporthoz. A helyi roma közösség magját, az egykor a település szélén élő romungro csoport alkotta, majd az utóbbi évtized belső migrációs folyamatainak köszönhetően jelentek

⁶⁸ Az „Ide tartozunk” kampány a hazai civil szervezetek és a KSH koordinációjában valósult meg, célja, hogy a hazai nemzetiségek minél nagyobb arányban nyilatkozzanak nemzetiségi hovatartozásukról. A kampány egyik motorja a tragikus hirtelenséggel, 2022-ben elhunyt Setét Jenő volt.

meg más területekről, Heves, Borsod-Abaúj és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből érkezők is.

„Jánoshidán eredendően csak romungro cigányok vannak, cigány nyelvet nem beszélnek. Az eredeti jánoshidai cigányoknak a foglalkozása, vályogosok voltak és zenészek. Kb. most, egy 5-6, de lehet, hogy 10 éve is elkezdődött egy belső migráció, hogy a Nyírségből, Borsodból költöztek be. Róluk sem tudom, hogy beszélnek a nyelvet, de a beilleszkedésükben, szokásaikban azért jelentősen eltérő szokások vannak az eredendő hidai cigánycsaládok között és közöttük. Ez nagyon megfigyelhető.” (C.O. közlése)

A romák települési arányának változása a helyi közoktatási intézmények összetételére is hatással volt, ennek jellemzőit az oktatási intézmények alfejezetnél részletesebben ismertetjük.

7.1.3 Vallási összetétel

A népesség vallási összetételét vizsgálva (8. táblázat) mind a járásban, mind a településen a római katolikus valláshoz tartozók aránya⁶⁹ dominál.

Település	Katolikus	Református	Evangélikus	Más vallási közösséghez, felekezethez tartozik
Jászapáti	5 358	201	14	163
Jászkisér	2 231	1 144	9	23
Alattyán	1 421	43	...	6
Jánoshida	1 401	57	...	15
Jászsószentgyörgy	2 619	76	4	61
Jászdózsa	1 383	44	...	7
Jászivány	271	14	–	...
Jászladány	3 133	99	18	170
Jászszentandrás	1 616	73	5	10

8. táblázat – Jászapáti járás településeinek vallási megoszlása (2011) – Forrás: KSH 2011, saját szerkesztés

A református valláshoz tartozók esetében Jászkiséren találunk jelentősebb csoportot, a járás többi településén kisebb gyülekezetek jellemzik a helyi társadalmat. A más vallási közösséghez, felekezethez tartozók esetében szintén kisebb vallási közösségeket feltételezhetünk, ezekről azonban részletesebb adatokat nem közöl a népszámlálás.

A járáshoz hasonló jellemzők figyelhetők meg Jánoshidán is, ahol a katolikus valláshoz tartozók létszáma 1401 fő, reformátusnak 57 fő vallotta magát, míg más felekezethez tartozónak 15 fő. A római katolikus vallás dominanciája a roma közösségre is hatással volt, a roma családok jellemzően ezt a vallást követték. A roma-nem roma kapcsolatokban többször megjelent, hogy a magyarok voltak a roma gyerekek keresztszülei. Ezt az interetnikus, partrónus-kliensi kapcsolatot más közösségek esetében is megfigyelhetjük (Toma, 2005; Virág, 2010b; Bakó, 2011), azonban közeledve napjainkhoz a szokás háttérbe

⁶⁹ A KSH 2011 adatai a katolikus valláshoz tartozók adatait római katolikus és görög katolikus bontásban adta meg, a görög katolikusok száma a járásban elenyésző (10 fő alatti), ezért külön nem került feltüntetésre. Hasonló módon nincs feltüntetve az ortodox felekezet, amely csak Alattyánban jelent meg 3 fővel, illetve az izraelita felekezet sem, mivel nem vallotta magát senki ide tartozónak.

szorult, mára gyakorlatilag nincs jelen. Ennek okai között a hagyományok változását sejthetjük, valamint azt, hogy a rendszerváltás utáni lokális társadalom a korábbi együttélési és együttműködési formákat csak korlátozottan mobilizálta. Másik oka – amelyre az óvoda jellemzőinek ismertetésénél visszatérünk – a településen tapasztalható roma-nem roma vegyes házasságokban keresendő. Ezek esetében a roma identitás vállalása is sokszor eltűnik, így a roma gyermek – magyar keresztszülő viszonylat nem lesz már releváns kapcsolati forma. A vallás és a templomlátogatás sok esetben konfrontációt is eredményezhet a két csoport között, azonban Jánoshidán a roma közösség egy része a rendszeres templomjárók közé tartozik.

7.1.4 Foglalkoztatási jellemzők

A település foglalkoztatási jellemzőire vonatkozóan a helyi esélyegyenlőségi program ad támpontot, amely megállapításai között többek között azt olvashatjuk, hogy a helyi roma lakosság kereseti lehetőségei elmaradnak a település átlagától. A foglalkoztatással kapcsolatban a dokumentum rámutat az alacsony egy főre jutó jövedelemre: nagy arányban ennek a mértéke nem haladja meg a 28.000 Ft/fő havi összeget. Az alacsony foglalkoztatás okai között az alacsony iskolai végzettséget, a munkahelyek hiányát és az ezek közötti összefüggéseket jelölik meg, amely követi a roma foglalkoztatás jellemzőinek általános vonásait (Jánoshida HEP, 2019).

A nyilvántartott álláskeresők számát és arányát mutatja a 9. táblázat. Az adatsorokból látható, hogy a település 15-64 közötti lakónépessége folyamatosan csökken, amely illeszkedik a népesség általános fogyásához. A nyilvántartott álláskeresők száma 2012 és 2020 között csökkenést mutat, ez százalékban azt jelenti, hogy 8,4%-ról 5,7%-ra csökkent a nyilvántartott álláskeresők aránya.

Év	15-64 év közötti lakónépesség (fő)			nyilvántartott álláskeresők száma						Közfoglalkoztatottak
	nő	férfi	összesen	nő		férfi		összesen		
	fő	fő	fő	fő	%	fő	%	fő	%	
2012	904	895	1799	66	7,3	86	9,6	152	8,4	52
2013	884	882	1766	56	6,3	69	7,8	125	7,1	119
2014	872	866	1738	53	6,1	65	7,5	118	6,8	89
2015	868	856	1724	43	5	53	6,2	96	5,6	14
2016	871	844	1715	38	4,4	52	6,2	90	5,2	16
2017	857	833	1690	32	3,7	53	6,4	85	5	71
2018	750	790	1540	48	6,4	32	4,05	80	5,1	55
2019	716	774	1490	25	3,4	30	3,87	55	3,6	48
2020	704	779	1483	36	5,1	49	6,2	85	5,7	40

9. táblázat – A Jánoshidán nyilvántartott álláskeresők száma és aránya, 15-64 évesek száma
Forrás: TelR alapján saját szerkesztés

A változás okai között a változó munkaerőpiaci helyzetet, valamint a 2010 után elindult közfoglalkoztatási program hatásait fedezhetjük fel, amely a helyi alacsonyan kvalifikált roma közösség egy részének is biztosította a rendszeres havi jövedelmet. A roma munkavállalók ezzel párhuzamosan ugyancsak megjelentek a nyílt munkaerőpiacon is, jellemzően a férfiak építőipari munkavállalása, esetenként vállalkozásai biztosítják a keresetet. A férfiak és a nők munkavállalási stratégiái más-más irányba mutatnak. A férfiak többsége elsősorban a nyílt munkaerőpiacon tudnak elhelyezkedni, míg a nők – akik jellemzően alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek – inkább a helyi közfoglalkoztatási programokban vesznek részt.

Az iskolai végzettség és a munkavállalási potenciál összefüggései egyértelmű képet rajzolnak ki a településen. Az 9. táblázat adataiból jól látszik, hogy a nyilvántartott álláskeresők iskolai végzettsége alacsony, hiszen jellemzően 8 általános iskolai vagy ez alatti végzettségről beszélhetünk esetükben.

Év	nyilvántartott álláskeresők száma összesen (fő)	A nyilvántartott álláskeresők megoszlása iskolai végzettség szerint	
		8 általánosnál alacsonyabb végzettség (%)	8 általános végzettség (%)
2012	152	4,75	70,5
2013	125	4	63,25
2014	118	3,25	58,5
2015	96	4,5	42,5
2016	60	4,5	42,5
2017	85	7	43,75
2018	80	3	50
2019	55	6	24
2020	85	3	44

10. táblázat – A regisztrált munkanélküliek száma iskolai végzettség szerint – Jánoshida
 Forrás: TEiR alapján saját szerkesztés

A statisztikai adatok elemzése rámutat arra, hogy a helyi foglalkoztatási potenciál az alacsony iskolai végzettségű népesség esetében a legkedvezőtlenebb, számukra rendszerint a közfoglalkoztatás jelent munkavállalási formát. A helyi foglalkoztatásban a roma munkavállalókra nem állnak rendelkezésre nemzetiségi adatok, de a helyi tudás egyértelműen a romákat azonosítja be többségében közfoglalkoztatottként, azzal kiegészítve, hogy körükben is jellemzően a nők vállalják ezt a formát.

7.1.5 A település szegregátumai

A térbeli szegregáció Jánoshidán hasonló jellemzőkkel rendelkezik, mint más kistépülésen. A falu periferiáján találhatóak azok az utcák, ahol az alacsony státuszú lakosság koncentrációja megfigyelhető. A településfelmérésre irányuló szakpolitikai célkitűzéseket bemutató fejezetben már utaltunk rá, hogy a magyarországi településfelmérések egyik sajátossága volt, hogy a felszámolt telepek jellemzően a településhez közeli, de mégis perifériális részen biztosították az új lakások megépítését, így a folyamat eredménye újabb telepek, telepszerű lakókörnyezetek kialakulása lett. Ez játszódott le Jánoshidán is, amely pontos történetére vonatkozóan nem álltak rendelkezésre adatok, de az elkészített interjúkból az kiderült, hogy az egykori romatelepről történő beköltözés már a II. világháború után megindult.

A helyi roma közösség egykori foglalkozási struktúráját három fő tevékenység mentén határozhatjuk meg. Az itt élő romák jelentős része zenészként tevékenykedett, az 1990-es évek előtt már folyamatosan háttérbe szorult tevékenységük, de kiegészítő keresetként még jelen volt. A korai időszak másik jellemző foglalkozása a „vályogozás” volt, amely a helyi és a környékbeli igényeket elégítette ki az építőanyagot illetően. A harmadik a

háztartásoknál végzett napszámos munka volt, ez elsősorban a nőket érintette és a nem romáknál végeztek kisebb házkörűli kiegészítő munkát: takarítást, állatok ellátását, egyéb házkörűli mezőgazdasági munkát vállaltak. Az így elvégzett munka ellenértéke jellemzően élelmiszer, egyéb – a paraszti háztartásban fölöslegessé vált – használati tárgyak, ruhaneműk voltak.

„Zenészek voltak alapvetően a telepen kint. 5000 lakos volt Jánoshidán akkor⁷⁰, és minden héten lakodalom volt, 5-6 zenekar volt és mind foglalt volt. Ennyi különbség volt.” (C. testvérek közlése)

Az egykori telepet „Bihari telepnek” hívták, Bihari János cigányprímásról kapta nevét. A kutatás során törekedtem arra, hogy a telep egykori életéről is igyekezzek információt gyűjteni, erre néhány idősebb roma adatközlőn keresztül nyílt lehetőség. A fiatalabb generáció nem, vagy csak nagyon felületesen ismerte a helyi közösség lokális történetét.

„Az 1950-es években a cigánytelepen éltek a cigányok. Az éhezésre, a fázásra, a nincstelenségre emlékszem, de becsületben neveltek bennünket az mellett. A szeretet akkor az emberekben megvolt. Éhezés volt, ruhánk nem volt. Iskolába azért jártunk, apám járt el dolgozni. A falun kívül laktunk, a temető mellett volt egy terület, az volt a cigánytelep. Úgy lehetett megközelíteni, hogy a gödrön [vályogveréshez használt terület] körbement [az ember]. Abban az időben hatalmas sarak voltak, nem volt járda, semmi. Az iskolába úgy jártak a gyerekek, hogy az egyik levette a cipőt és vitte a hátán a másikat. A cigánytelep úgy működött, hogy voltak nálunk több foglalkozás, vályogverés. Az én szüleim zenéléssel is foglalkoztak, ha lakodalom volt a hétvégén, a kocsmákba egész héten ők zenéltek. Nagyon rossz körülmények voltak ott, WC, semmi nem volt. (C.E. közlése)

A régi telepen közel 20 ház lehetett, a házak bár kicsik, jellemzően szoba-konyhás háztartások voltak. A visszaemlékezések szerint – figyelembe véve a nosztalgia okozta romantikus attitűdöt is – többnyire rendezettek, megfelelő állagúak voltak, a legszegényebbeket jellemző félig földbe vájt putri csupán kettő volt a területen, két ház esetében emlékeztek vissza szalmatető héjazatra.

Az infrastrukturális jellemzők mellett az egykori telepi élet sajátos jellemzője volt a szegénység. A különböző megélhetési formák néhány család esetében tették lehetővé azt, hogy onnerejükől a falu integrált területére költözzenek, ez a saját szorgalomnak, élethelyzetnek volt köszönhető.

A szegénységre két rövid visszaemlékezést idézünk itt, az egyik a gyermeki élethelyzetre, a másik a közösségi szolidaritásra vonatkozó példa.

„Édesanyánk eljárt mosni, egyetlen egy helyre, és kb. 6 éves voltam, forró nyár volt. A folyósónk le volt rakva ilyen metlakival és nagyon éhes voltam, és lefeküdtem a folyósóra, mert hideg volt, és úgy gondoltam, mint gyerek, hogy elszámolok ötvenig és felállok és kinézek, hogy jön-e már anyám, mert tudtam, ha jön, akkor ott ahol mosott, akkor onnan hoz ennivalót. Elszámoltam ötvenig. Nem jött. Most elszámolok százig, nem jött. Tessék elképzelni, hogy meddig számoltam! Én addig számoltam, amíg csak azt nem láttam, hogy az alakja, a sovány kis vékony alakja, a hátán a batyuval, amiben Annuska néni, ahol

⁷⁰ A népszámlálási adatok az 1950-es években nem mértek ilyen magas számot, 4-4,5 ezer fő körül mozgott a népességszám.

dolgozott, onnan, ami megmaradt a gyerekektől, úgy ennivaló, vagy ruha, vagy játék vagy bármi más, a hátán ott csüngött a batyu, és akkor láttam, hogy na most már gyün és akkor tudtam, hogy most már valami étel kerül a házhoz. Volt egy másik karácsony, amit szintén nem felejték el. Olyan 6-7 éves lehettem, és tudtam, hogy a karácsony olyan ünnep, hogy a tehetősebb gyerekek ajándékot is kapnak. Na, anyám elment Annuska nénihez akkor is mosni, Szenteste volt. Annuska néni küldött nekünk almát, kis piros almákat küldött, és küldött nekünk játékot, olyan csipogós játékot, így a gyerekeknek nyomkodni kellett és az sipított. Küldött ilyen játékokat. Anyám kiöntötte a játékokat, és akkor eltűnődtem rajta, mint gyerek, hogy Úristen, nekünk is van: alma és játékok. És csupa piszkok voltak ezek a játékok, hozzáteszem, majd felnőttem fejjel értem fel ésszel, hogy Annuska néni akkor szabadult ezektől a játékoktól és akkor fogtam fel, hogy azok a játékok csupa piszkok voltak, ahogy az ő gyerekei játszottak velük. És soha nem fogom elfelejteni, hogy nekünk is volt karácsonyunk.”(C.E. közlése)

Az emlékekben azonban a telepí közösség összetartását leginkább az szimbolizálta, hogy a nélkülözésben a kölcsönös segítségnyújtás tapasztalható volt.

„Akkor az úgy volt, hogy ha a cigány szomszéd nem tudott főzni, akkor a másik szomszéd főzött és jutott másnak is. A szegénység összetartotta az embereket.” (C.E. közlése)

A telep felszámolásának folyamata elindult a II. világháborút követően, a korai szakaszban azonban még nem az állami tervek mentén. Kiindulópontját a szovjet csapatok megjelenésétől idézték vissza. Az 1961-es párthatározatot követően (Mezey, 1986) elindult a szervezett felszámolási program, amely a falu esetében is az OTP-s kölcsönök igénybevételel történt meg.

„A 60-as évek voltak, amikor beköltöztek a faluba, de volt néhány család, akik már előtte is a faluba laktak. Én már csak két házra emlékszem a telepen. A 60-as években szűnt meg a telep. A szülők maguktól döntötték el, hogy beljebb megyünk a faluba. Az egyiknek el kellett kezdeni, aztán a többi is jött. A lehetőség akkor volt, amikor munka volt, tudtak felvenni OTP hitelt és szépen építkeztek.” (C.Gy. közlése)

A helyi roma közösség heterogenitására utal az, hogy az 1960-as éveket megelőzően is volt néhány család, aki saját erejéből önállóan tudott beköltözni a falu területére. Ez a tény a családok közötti anyagi különbséget is jelezte, hiszen a kedvezményes kölcsönök nélkül is képesek voltak erre, ez a tanult szakmának és az abból szerzett keresetnek volt köszönhető. Ezt segítette még az is, hogy olyan építőipari szakmával rendelkeztek, amely lehetővé tette, hogy önállóan vagy a családtagok, rokonok segítségével tudják felépíteni a házakat.

„Amikor a telep még ott volt kint, akkor az én családomnak a lemenői már akkor is ott laktak, ahol már én is lakok, tehát, mi bent laktunk mindig a falu központjában. A főutcától egy utcával arrébb lakom és akkor az én nagyapámnak már akkor ott volt háza és a nagyapám testvérének is ott volt háza. A település egy másik részén laktak az anyai nagyszülők, de ők is magyarokkal vegyesen laktak azon a részen. Tehát, akkor ők még a telep felszámolás előtt bent voltak a faluban. Utána pedig, amikor voltak a felszámolási programok, egyértelműen megszűntek ezek. Volt olyan, hogy nagyon idős néni mondta, hogy két telep is volt.” (C.O. közlése)

A falu esetében azonban, ahogyan arra már utaltunk, ugyancsak érzékelhető volt az az általános jelenség, hogy a klasszikus cigánytelep ugyan eltűnt a településről, de új helyeken,

amely most már a település integráltabb részén volt, újabb etnikailag is domináns részek alakultak ki. A falu esetében ez az ún. „Cigányváros” lett, amely koncentrált helye a település utolsó, a temetőhöz közeli utcája volt. Néhány család a település más részein, de ugyancsak a szélső utcákban tudott új lakóhelyet biztosítani magának. Ezek a településrészek korábban romák és nem romák által vegyesen lakott utcák voltak, azonban mára a vegyes lakosság száma megfogyatkozott, és ugyan a szó szoros értelmében nem beszélhetünk telepről vagy telepszerű lakókörnyezetről, a KSH adatok az itt élő aktívkorú lakosság alacsony státuszát támasztják alá. A visszaemlékezésekből azonban kitűnt, hogy ez a térbeli mobilizáció a roma népesség életére – és különösen a felnövekvő gyerekek életére – is jelentős hatással volt. Az erősebben jelenlévő normák érintették a mindennapokat is.

„Az én gyerekkoromban is úgy volt, bár Cigányvárosnak nevezték azt a részt, de akkor is úgy volt, hogy az utcának a 2/3 részében laktak cigányok, a másik végében pedig már magyarok. Akkor egy utca volt, az Árpád utca, ahol többségében laktak cigányok, meg a Dankóban bent. Ez a 70-es évek környéke. Aztán a 80-as évek végére, a 90-es évek elejére megfelel a szegregátum fogalmának.” (C.O. közlése)

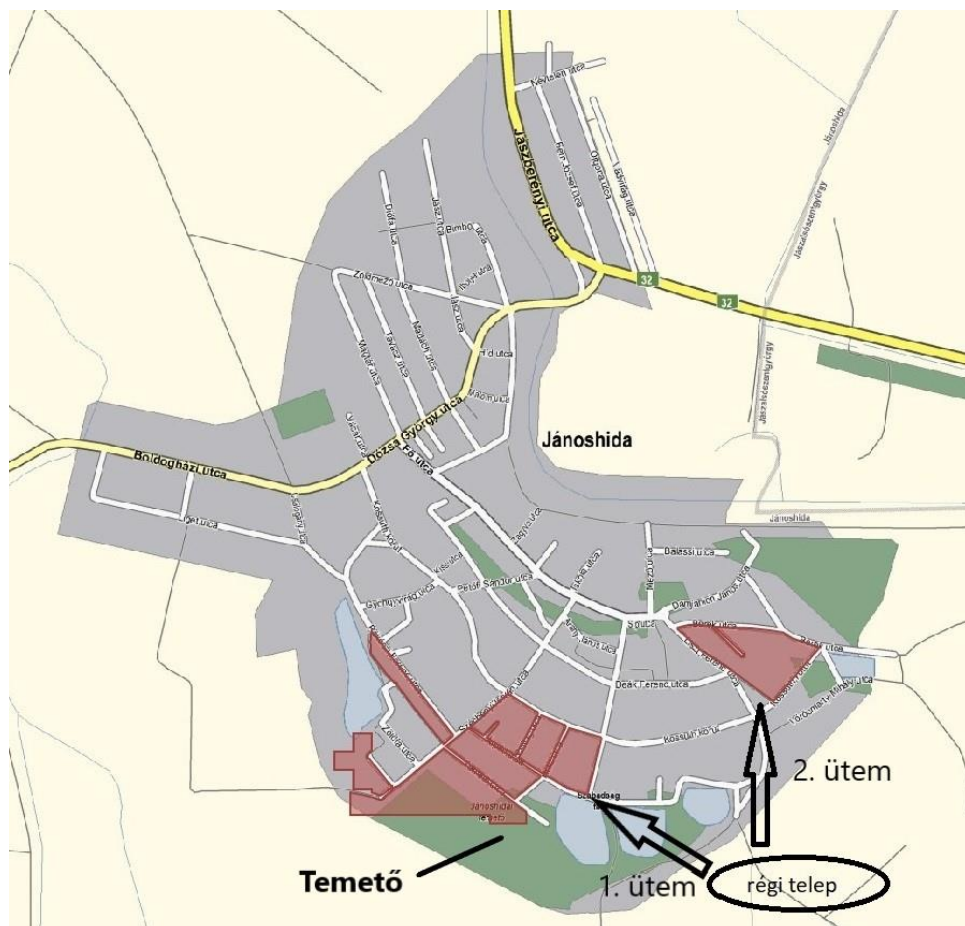
...

„A faluba, mikor már beköltöztünk a faluba, vegyesen éltek cigányok és magyarok. Testvérként éltünk a magyarokkal. Itt a gyerekeket a szülők, akik befolyásolják ma, hogy cigány és ne foglalkozz velük. Jánoshidán volt egy-két család, akik bűnöztek, de egyébként nem nagyon volt.” (C.Gy. közlése)

...

„Azt kell csinálni, amit a magyarok. Ezt mondták otthon. Mi egy utcában laktunk a főkönyvelővel, ő volt az egyik szomszédunk, a másik oldalon pedig a TSz-elnök és a főagronómus, tehát ott nem tudtál volna mást csinálni, mint azt, hogy azt a mintát kövesd, amit a többiek. Amikor jött a rendszerváltozás és jött a szabadság és a liberalizmus, onnan jött az a generáció, amelyik nem tanultak, mert anélkül is tudtak létezni, és utána jött egy másik generáció, mert gyorsan szülők is lettek.” (C.O. közlése)

A helyi roma közösség térbeli periférián való elhelyezkedése mára egy közel 60-70 éves folyamat eredményeként határozható meg. Az alábbi térképen (13. ábra) azt láthatjuk, hogy az eredeti telepről való elköltözés kialakította azokat az új területeket, ahol a roma közösség koncentráltódott. A „vegyes” lakosság egyik oka nyilvánvalóan a település akkori népességszámából adódott, hiszen a magasabb összlakosságon belül alacsonyabb volt a romák aránya és a létszáma is. A demográfiai változás azonban a lakosság csökkenését hozta magával, amellyel párhuzamosan a roma lakosság aránya és létszáma emelkedett. Ennek okai között a nagyobb arányú gyermekvállalási hajlandóságot, valamint a rendszerváltás utáni időszakban a más településekről történő beköltözéseket is számon tartja a közösség.

13. ábra – Jánoshida szegregátumai és az egykori telepről történő beköltözés irányai Forrás: Lechner Tudásközpont – Országos Szegregátum Adatbázis alapján saját kivágat és szerkesztés

A fenti folyamatok együttes hatására ma a településen, a 2011-es KSH adatfeltétel szerint két szegregátum található. Ezek elhelyezkedését a fenti térképen a bordóval színezett részek jelölik.

A két szegregátum jellemzőit az 11. táblázat foglalja össze. Az adatok szerint 2011-ben a két területen a lakónépesség 339 fő volt. Az itt élők nemzetiségi hovatartozásáról nem állnak rendelkezésre adatok, de a 2011-es nemzetiségi adatokhoz (320 fő) közeli értéket mutatnak. Bár ez elmarad a települési becslés 30%-ától, annyi azonban feltételezhető, hogy az itt élő családok jellemzően a roma közösséghez tartoznak. A szegregátumok lehatárolásának szempontjai alapján azt is láthatjuk, hogy az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők aránya a két szegregátum esetében 46,3% és 61,5%. Az alacsony iskolai végzettség szoros összefüggést mutat az aktív korúakon belül állandó munkajövedelemmel nem rendelkezők arányával, amely 65,9% és 71,8% volt. A két szempont együttesen (alacsony iskolai végzettség és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők) 43,9% és 48,7% arányban volt jellemző a két szegregátum aktívkorú lakosságának esetében. A munkanélküliek aránya 26,3% és 47,6% volt (KSH, 2011), amely a települési átlaghoz viszonyítva (10,7%) (TEIR, 2011) magasabb volt.

	1 sz. szegregátum	2. sz. szegregátum
Lakónépesség száma (fő)	79	260
Lakónépességen belül 0-14 évesek aránya (%)	27,8	25,0
Lakónépességen belül 15-59 évesek aránya (%)	51,9	60,0
Lakónépességen belül 60-x évesek aránya (%)	20,3	15,0
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül (%)	46,3	61,5
Felsőfokú végzettségűek a 25 éves és idősebb népesség arányában (%)	-	3,2
Lakásállomány (db)	35	90
Alacsony komfort fokozatú lakások aránya (%)	17,1	21,1
Rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül	65,9	71,8
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon belül (%)	43,9	48,7
Alacsony presztízű foglalkoztatási csoportokban foglalkoztatottak aránya (%)	71,4	72,7
A gazdaságilag nem aktív népesség aránya a lakónépességen belül (%)	75,9	67,7
Munkanélküliek aránya (munkanélküliségi ráta) (%)	26,3	47,6
A komfort nélküli, félkomfortos és szükséglakások aránya a lakott lakásokon belül (%)	16,1	16,3

11. táblázat – Jánoshida szegregátumainak alapadatai 2011 – Forrás: Lechner Tudásközpont Országos Szegregátum Adatbázis alapján saját szerkesztés

A két szegregátumban 125 lakás volt, az alacsony komfortfokozatú lakások aránya 17,1% és 21,1% volt, vagyis félkomfortos vagy komfort nélküli lakásnak minősül⁷¹ a két szegregátum lakásállományának közel egyötöde.

A szegregátumok részletesebb bemutatását a település szegregált területeit célzó, európai uniós program⁷² megalapozó helyzetelemzése és a programhoz kapcsolódó Községi Beavatkozási Terv (továbbiakban: KBT) részletezi.⁷³

A KBT általános jellemzést ad a településen található szegregátumokról, ebben – nemzetiségi adatok hiányában – az alacsony státuszú (alacsony iskolai végzettségű és

⁷¹ A lakások komfortfokozatát az 1993. évi LXXVIII. törvény definiálja. Ennek alapján a félkomfortos lakások esetében legalább egy 12 négyzetméteres szobáról, minimum 4 négyzetméteres főzőhelyiségről, fürdőhelyiséggel és WC-vel rendelkező ingatlanokról beszélhetünk, a lakásban legalább villany- és vízellátás biztosított és egyedi fűtési móddal rendelkezik. A komfort nélküli lakások esetében a lakószoba és a főzőhelyiség előbb meghatározott méretei mellett biztosított a WC-használat, az egyedi fűtés biztosított és van vízvételi lehetőség.

⁷² EFOP 1.6.2-16 Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ESZA) és az EFOP 2.4.1 Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)

⁷³ A Községi Beavatkozási Terv a program részletes helyzetfeltáráson alapuló beavatkozási jellemzőit foglalja össze, meghatározza az egyes fejlesztési elképzeléseket, egészen a cselekvési terv szintjén meghatározza a feladatokat és a remélt eredményeket.

rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkező) népesség jellemzőiről ad képet. Ennek alapján főbb megállapításai követik a szegregátumok lakóiról ismert általános jellemzőket. A szegregátumok a település periferiáján találhatóak. A területek megközelítése jó, ezek a részek is rendelkeznek aszfaltos utakkal, a közművek kiépítettsége is 100%-os, azonban a családok romló anyagi helyzete azt eredményezte, hogy a felhalmozódott közműtartozások miatt több lakásban a közműveket kikötötték, számukra a területen található közutak biztosítják az ivóvizet.

Az ingatlanok állapota vegyes képet mutat, a KBT nem számszerűsíti a lakások állapotát, de megjegyzi, hogy található a területen leromlott ingatlanok, esetenként építési törmelék, egyéb kommunális hulladék felhalmozása tapasztalható mind az ingatlanok udvarain, esetenként a közterületen is, utóbbi problémát a település pályázati forrásokból⁷⁴ igyekezett megoldani. Az ingatlanok kerítései hiányosak, az aszfaltozott utak mellett a járda-kiépítettség nem megoldott 100%-osan (Jánoshida KBT, 2016).

A szegregátumok korosztályi összetételével kapcsolatban a fiatalok magasabb arányát emeli ki a dokumentum (Jánoshida KBT, 2016). Ez önmagában – tekintve, hogy a település előregedő és folyamatosan csökkenő népességszámú település – pozitív tendenciának tekinthető, de amint azt az oktatás jellemzésénél láthattuk/láthatjuk, ez a tény a köznevelési intézmények számára sajátos feladatokat jelöl ki.

A szolgáltatások hozzáférhetőségével kapcsolatban a dokumentum elsősorban a védőnői szolgáltatást emeli ki, amely a jogszabályban előírt feladatok teljesítését jelenti, így az egészségmegőrzésre irányuló preventív tevékenységeket, az egészségromlás megelőzését, az egészségnevelés különböző formáit, valamint a védőnői gondozási tevékenységhez kapcsolódó feladatokat végzik. A feladatellátásról szóló jelentések összefoglalója szerint 2018-ban 188 gyermek, míg 2020-ban 200 fő volt érintett, utóbbi esetében a 0-3 éves korosztály 91 fővel szerepelt az éves jelentésben (Jánoshida KBT, 2016).

A háziorvosi ellátás biztosított a településen, míg a gyermekorvosi ellátás – sok egyéb kistélepüléshez hasonlóan – nem megoldott. A gyermekek szakorvosi ellátása a település fekvéséből adódóan Szolnokon vagy Jászberényben történik meg. A gyermekfogorvosi ellátás a helyi rendelőben elérhető, a fogászati szűrést a helyi fogorvosi rendelőben évente egy alkalommal a helyi általános iskola szervezi meg.

Az iskolában tanuló gyerekek speciális eszközökkel történő támogatása több módon valósul meg. Az SNI-s és BTMN-s gyerekek részére az iskolában kerül sor a logopédiai, gyógypedagógiai fejlesztésre, fejlesztésük jellemzően mikrocsoportos és egyéni fejlesztés keretében történik, ez 2018-ban 18 gyermeket érintett. A fejlesztőpedagógiai ellátásban 13 fő részesült, míg felzárkóztató oktatásban 12 fő, tehetséggondozó foglalkozásban 49 tanuló vett részt 2018-ban. A településen 2018-tól Tanoda is működött, azonban a kutatás idején már nem volt jelen ez a szolgáltatás (TEÉ, korábbi igazgató közlése).

7.1.6 Köznevelési intézmények

A településen egy óvoda és egy általános iskola látja el a köznevelési feladatokat, utóbbi 8 osztállyal. Az intézményben jelentős a hátrányos helyzetű gyerekek aránya, s bár természetesen nincs kimutatás a nemzetiségi hovatartozásra, de az intézményvezetői

⁷⁴ A Belügyminisztérium illegális hulladéklerakók felszámolására vonatkozó források igénybevételével.

interjúból kiderült, hogy magas a roma gyerekek aránya. A hátrányos helyzet problematikájával az intézmény több, mint egy évtizede szembesült. Már a kétezres évek elején, 2003-tól kezdődően elindították az esélyegyenlőségi elveken nyugvó intézményfejlesztést. A hátrányos helyzetű tanulók segítése során az inklúziót elősegítő különböző módszereket, valamint a későbbi években erre épülő integrációs szemléletet az intézményvezetés és a tantestület is folyamatosan elsajátította és alkalmazta. Ennek indokoltságát a tanulói összetétel mellett az is növelte, hogy megfigyelhető volt a nem hátrányos helyzetű gyerekek folyamatos elvándorlása az iskolából. Ennek fő oka a szomszédos településen, Jászboldogházán működő iskola évről-évre fogyatkozó tanulói létszáma volt. A kistelepülés iskolájának két kihívásra kellett tehát választ találni: az egyik a magas arányban hátrányos helyzetű gyerekek sikeres oktatásának kérdése; a másik a szomszédos településre történő tanulói elvándorlás csökkentése, esetleg megállítása. Az Integrált Pedagógiai Rendszer bevezetése az intézményben ezeket a kihívásokat igyekezett kezelni (Tóthné, 2013).

Az iskola szakmai programja ugyancsak változott, az integrációs szemlélet bevezetése magával hozta azt is, hogy az intézmény pedagógusainak szemléletváltására, az iskola életének teljes reformjára volt szükség. Ezen a területen az egyes pályázati támogatásokkal együttesen megjelenő elvárásrendszer megadta a szakmai kritériumokat is az intézmény számára. Ennek alapján az intézmény célkitűzései között ettől kezdődően programszinten jelentek meg a gyerekek szociális helyzetéből adódó problémák kezelésére vonatkozó törekvések, a gyerekek komplex segítése, amely a készségfejlesztést is érintette. A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók esetében – s talán nem csak náluk releváns – rendszerint megjelenik a tanulás tanulásának a támogatása, a megfelelő készségek kialakítása, fejlesztése. Az iskola megszokott tudásátadó stratégiája újragondolásának indokoltságára az utóbbi évtizedek oktatási gyakorlata már rámutatott (Imre, 2009; Varga, 2016), az ehhez kapcsolódó változás egyik alapeleme a módszertani megújulás, amely továbbképzések formájában az iskolában is megjelent. Az alsó tagozattól kezdődően az egyéni fejlesztés, a kiscsoportos foglalkozások szervezésének módszertani sajátossága, a differenciált tanulásszervezés, a kooperatív tanulási technikák, valamint az árnyalt értékelés szakmai szemléletét és gyakorlati elemeit sajátították el a pedagógusok és került bevezetésre az iskolában.

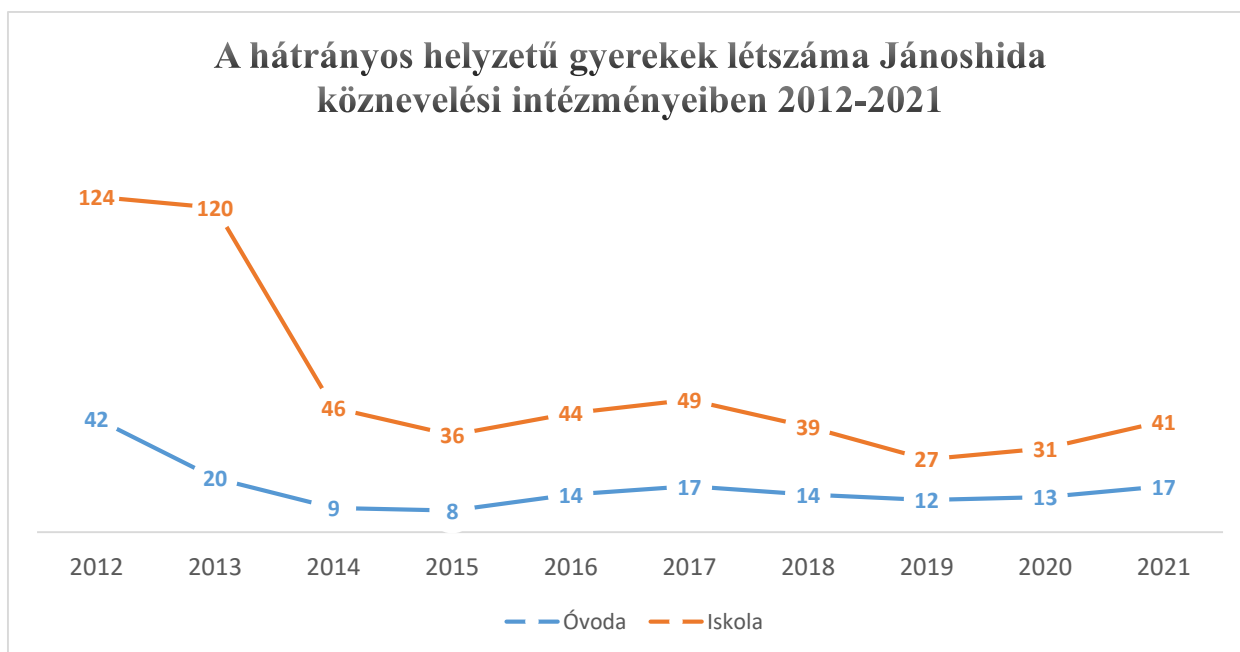
A fejlesztés céljai között az osztályismétlés csökkentése, a végzettség nélküli iskolaelhagyás mérséklése, a továbbtanulási utak megerősítése és a továbbtanulás támogatása, az iskolai teljesítmény javítása, új értékelési rendszer kidolgozása és bevezetése a helyi tantervbe, valamint a tanulási technikák elsajátításával a középiskolai sikeresség támogatása szerepelt.

Az intézmény a külső kapcsolatainak fejlesztésére is hangsúlyt helyezett, a település civil szervezeteivel való együttműködés során a helyi szervezetek felkutatása és az ezekkel történő kooperáció kialakult. Ennek során a római katolikus egyházzal, a helyi Polgárőr Egyesülettel, a Jászszági Cigányok Munkalehetőségéért Egyesülettel, a Roma Kisebbségi Önkormányzattal, a helyi sportegyesülettel, nyugdíjasklubbal, valamint a Jánoshida Községért Közalapítvánnyal is együttműködést alakítottak ki. Ezen túlmenően az iskolához kapcsolódóan létrejött az Iskolánk Tanulóért Alapítvány is.

Érdemes kiemelnünk, hogy a település közalapítványa az intézmény számára elsősorban eszközök beszerzését, az iskola tárgyi feltételeinek javítását segítette. Ennek során a nyelvi

labor felújítása, valamint tantermi tárolószekrények, székek, iskolapadok, és a fejlesztőterem felszerelésének beszerzése vált lehetővé. A közalapítvány és képviselői természetes módon részt vettek az iskolai rendezvényeken is. A tanulók eredményeinek elismerésére az iskolai alapítvány jutalmi adtak lehetőséget, amelyet közösségi és tanulmányi eredményekért kaphattak meg a tanulók.

A köznevelési intézményekben a hátrányos helyzetű (14. ábra) és a halmozottan hátrányos helyzetű (15. ábra) gyerekek létszáma 2012-től jelentős csökkenést mutatott.

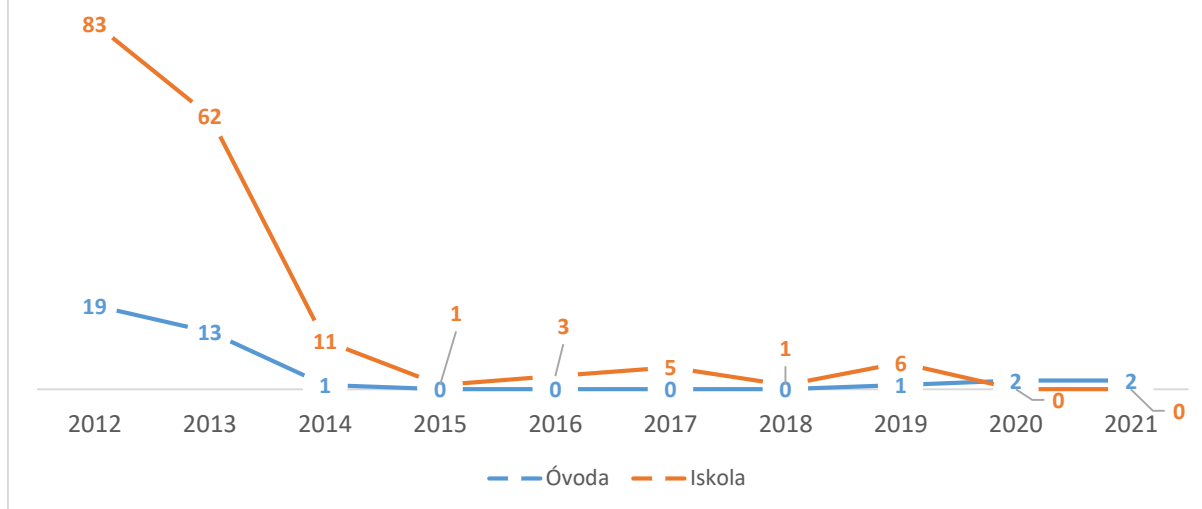

14. ábra – A hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Jánoshida köznevelési intézményeiben 2012-2021 Forrás: KIS-STAT alapján saját szerkesztés

Ennek oka a státusz besorolásának jogszabályi változása volt, de az óvodai és az iskolai összetétele lényegében nem változtatott. Az óvodában a hátrányos helyzet besorolását több tényező befolyásolja, erre később részletesebben kitérünk. Az általános iskolában a változás azt eredményezte, hogy a 2012-es HH-s létszámhoz viszonyítva 2014-re a létszám közel harmadára esett vissza, amely a tanulók számára nyújtott szolgáltatásokat befolyásolta.

A halmozottan hátrányos helyzet esetében a csökkenés még jelentősebb volt. A 2012-es kiinduló állapothoz képest az óvodában közel húszszoros, míg az általános iskolában nyolcszoros csökkenés tapasztalható, de 2015-től kezdődően szinte csak néhány gyermekről és tanulókról beszélhetünk, akik a HHH-s státuszt megkapták. Ebben a folyamatban a jogszabályi változások mellett a szülők eljárástól való idegenkedését is megnevezték a pedagógusok.

A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Jánoshida köznevelési intézményeiben 2012-2021

15. ábra – A hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Jánoshida köznevelési intézményeiben 2012-2021 Forrás: KIRSTAT alapján saját szerkesztés

Az intézmények problémái – általánosan megfogalmazva – az óvodában főként a szocializációs hátrányokból eredendő pedagógiai teendőket jelentik. Az iskolában még inkább beazonosították a hátrányos helyzet okozta komplex problémákat, így a szülők alacsony iskolai végzettségére visszavezethető munkanélküliséget, az ebből következő rossz anyagi körülményeket. Ugyancsak probléma az iskolában a hiányzások jelenléte, amit elsősorban a HH-s gyerekekhez kötnek a pedagógusok, ebben esetenként kapcsolódó jelenség a családok fluktuációja, amely egy tanéven belül is jelentheti egy-egy család a településről történő el- és visszaköltözését.

Az óvodai nevelésről

Az iskolai oktatás 2000-es évek eleji integrációs törekvései mellett az óvodában a teljes óvodáztatásra való törekvés már az 1980-as évektől elindult. Az intézményvezetővel készített interjú során az derült ki, hogy a településen már ebben az időszakban is 90% körüli volt a beóvodáztatás, amely – megítélése szerint – kimagasló volt a környező településekhez képest. Ennek az időszaknak az egyik eredményét a szocializáció támogatásában látták, vagyis hogy a gyerekek megtanulták a különböző eszközök használatát, valamint törekedtek a viselkedéskultúra fejlesztésére. A szocializációs hátrányokból adódóan elsősorban a gyerekek konfliktuskezelése, az eszközök használata, azok megóvása jelentett problémát. Ezeket a szocializációs különbségeket ma is megemlítik (Jánoshida Pedagógiai Program, 2021).

„Ami még nehézséget jelent számukra a játékok helyes kezelése, a megóvása könyveknek, játékoknak. Meg kell őket tanítani játszani. Mit mivel, hogyan lehet csinálni, de meg kell lenni azoknak a szabályoknak, hogy ha leesik, felveszem, nem lépek rá, nem töröm össze,

nem rángatom le a könyveket, nem tépkedem össze a könyveket, ezzel sokat küzdünk.” (óvodavezető közlése)

A hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek létszáma az óvodában is csökkent, ahogyan azt a 14. és 15. ábrán láthattuk. A változás fő oka az óvodában is a jogszabályi változás volt, e mellett azonban a roma – nem roma vegyes házasságoknak is tulajdonítják a csökkenést. A vegyes házasságok éreztetik hatásukat a HH-s eljárásoknál, vagyis a szülők nem kérik a HH-s és HHH-s státusz megállapítását, de hasonló folyamat figyelhető meg a roma identitás felvállalásával kapcsolatban is. A harmadik okot, az utóbbi évek szociálpolitikai támogatásában látták, ennek eredményeként a nem roma és nem hátrányos helyzetű családokban is nagyobb a gyermekvállalási kedv, így a HH-s, HHH-s gyerekek óvodai aránya a folyamatok eredményeként is változott. A szocializációs különbségeket az óvodában kevésbé tartják fontosnak, mint az iskolában, ott – véleményük szerint – erőteljesebben jelennek meg ezek a különbségek.

„A szocializációs hátrányok kiéleződése az iskolában máshogy jelenik meg. Az óvodás gyerek érzelmi alapon éli meg a mindennapjait, szereti az óvónénit, akkor ők nagyon szeretnék az óvónéni kedvében járni és az óvónő a fő motiváló eszköz, a saját személyével. És a tanítónő esetében nem mondhatjuk, hogy ne lenne jó, de a társaknak a meghatározottsága még fontosabb lesz egy kisgyermeknél. Tehát a társ mit mond, mit közvetít, tehát kedvében akarok járni és lehet, hogy a pedagógus személye nem olyan döntő, mint egy óvónő személye. Elsőben még biztosan nem, de szerintem másodiktól a kortárs csoportnak már igen nagy hatása van, szerintem előbbre jött, mint régen a serdülő korban. A mai túl ingergazdag környezet sem túl jó, a gyerekek is állandóan zizegnek. Szomorú példa, hogy amikor elmennek családlátogatásra, nálunk a kiscsoportot megelőző nyáron az óvónénik már végig látogatják a családokat, sorra kerül az anamnézis felvétel. Több kérdés van a neveléssel kapcsolatban és jönnek a kérdések a játékokra, mesélésre vonatkozóan, hogy hogyan történik ez otthon. És akkor kérdezi az óvónő, hogy szereti-e a gyerek a mesét és akkor mondja a szülő, hogy nagyon, órákig ül a TV előtt. És akkor az óvónéni már leforrázódik, mert amikor megkérdezi, hogy az anyuka szokott-e mesélni, akkor azt válaszolják, hogy arra nem figyel a gyerek. Tehát az a kisgyermek, akinél csecsemő kortól kezdve ott ül az anyuka, és ha érti, ha nem érti, de mondja neki az élő mesét esténként, az tátott szájjal hallgatja itt is a mesét, amikor körbe ülnek és meggyújtjuk a mesegyertyát. Az, aki csak a képernyőre meredve tanul meg mesét hallgatni, ő fészkelődik, babrálgatja vagy a saját dolgait, vagy éppen a társát piszkálja és utána ugyanezt látjuk a figyelmet igénylő feladatoknál. Sokkal kevésbé tud egy dologra, hosszabb ideig egy feladatra koncentrálni, mint az, akinek nem csak a vizuális ingerek töltik be ezt a 2-3 órát, amit a mesénézéssel eltölt, és ugyanez a rajznál is, hiszen egy belső kép sokkal inkább kialakul a hallott dolog után, mint egy vizuális érzékelés mentén. Mi ezt nagyon szomorúan tapasztaljuk és megint csak nem tudunk különbséget tenni roma és nem roma származású családok között, mert ahol úgy gondoljuk, hogy ott biztos megy, még ott sem.” (óvodavezető közlése)

Az óvodai nevelés, az integrációs nevelési pedagógiai módszertan nagy hangsúlyt helyez a családokkal való kapcsolattartásra, a folyamatos kommunikációra, a szülők óvodai életbe történő bevonására. Ezen a területen az óvoda tapasztalata kettős: a családlátogatások, a formális kapcsolati formák esetében a kommunikáció nehezkesebb, folyamatos változást igényelne az intézménytől. A szülők együttműködési hajlandósága ezen a területen változott, azonban a családlátogatás tapasztalatai még mindig fontos információkat adnak a

családokról, gyerekekről. Az 1980-as évektől kezdődően tudott interjúalanyom rövid áttekintést adni ezekről a tapasztalatokról, amely lényege, hogy a rendszerváltás előtti időszakban ezek az alkalmak kiemelt jelentőséggel bírtak a családok életében, míg a jelenlegi időszakban inkább egy el nem utasítható kötelezettségként értékelhetik a családok.

„Ebben nagyon sokat romlott a helyzet, én úgy gondolom. Eleve az is érdekes, hogy amikor mi elkezdtünk a 80-as években a családokhoz járni, akkor olyan ünnep volt ez a családoknak, hogy készültek, most már belesimultak a hétköznapiakba ezek az alkalmak. Sok olyan hely van – és ez nem csak a szegénységtől függ – hogy tényleg az ember meggondolta, hogy hová üljön, meg melyik ágysarokra, melyik széksarokra, mert a higiéniai szempontoknak nem mindegyik család felelt meg.” (óvodavezető közlése)

A családokkal való kapcsolattartásnak, az óvodai életbe történő bevonásnak azonban vannak pozitívan értékelt tapasztalatai is. Ezek sorába tartoznak azok a rendezvények, ahol a szülők kötetlenül vehetnek részt, a közös rendezvény részesei lehetnek oly módon, hogy maguk hozzájárulnak tevékenységükkel a rendezvény sikeréhez. Ezek elsősorban az óvodai rendezvények keretein belül megvalósuló közös főzések, sütések, közös asztal elkészítése.

Ami még inkább érdekes, hogy az elmúlt években több olyan rendezvényünk volt, ami közös lakomával zárult, például karácsony előtt szerveztünk vásárt a parkolóban. Egy hosszú asztal volt megrakodva azokkal a dolgokkal, amiket a szülők hoztak be, kis sütemény, rágcárnivaló, teát főztünk, vagy éppen Márton napon szeretetlakomát rendeztünk. Azoknak mindig nagyon nagy sikere volt. De nem azért, mert nekik otthon ne lenne mit enni, hanem én úgy gondolom, hogy a közös asztal öröme ösztönösen benne van mindenkiben és ezek mindig olyan érzelmi töltettel rendelkező események voltak, hogy örömmel jöttek a romák is, és hozzájárultak ők is.” (óvodavezető közlése)

Az óvodával kapcsolatos szülői elvárások a gyermekek életkorának függvényében változnak. A kezdeti szakaszban a közösségbe való beilleszkedés a fő motiváció, azonban a felsőbb csoportok esetében egyre inkább előtérbe kerül, hogy a következő nevelési szintre történő felkészítés is megtörténjen. Ebben a szülők tudatos törekvését sejthetjük, amely a gyerekek későbbi iskolai sikerességét megalapozhatja.

„Ez a kisgyermek életkorától függ. Amióta 2 és fél évesen bejöhetnek a gyerekek az óvodába, azóta minden gyerek már itt van az óvodában. Ezeknél a gyerekeknél az a cél, hogy közösségben legyen, barátai legyenek, inkább ezek a motivációk. A középsőtől kezdve, a gyermekek szüleinél már elvárás, hogy készítsen fel az iskolára. Ő nem fogalmazza meg úgy, hogy ez már egyfajta befektetés az iskolába, de amikor szülői elégedettségmérést végeztünk, akkor kiderült, hogy számukra fontos feladata az óvodának, hogy iskolára készítsük fel őket. Elvárják az óvodától.” (óvodavezető közlése)

Az óvoda és család kapcsolatára esetenként az otthoni körülmények, az eltérő nevelési szokások is hatással vannak. A kettős nevelés jelensége – amely szerint más értékrendet közvetít az intézmény és más a család (vö. Vass, 1974; Forray, 1997; Forray – Hedegűs, 1998) – az óvodában is jelen van. Ez azonban a családi háttér, az esetlegesen felbomlott és a helyükre lépő újabb párkapcsolatok is befolyásolják. Az új családban a gyermekek mindennapjait nehezítheti, hogy az új családban mi lesz a mérvadó értékrend.

„Nehezíti az ő családi életüket is az én gyerekem, te gyereked, tehát a nagyon sok válás következtében, egy új családban találja magát a kisgyermek és az pedig lecsapódik nála, bármennyire próbálják azt megoldani, csak megélik ennek a következményeit a gyerekek.”

...

„Mivel elveszíti a gyermek a biztonságérzetét és ennél fogva érzelmileg labilisabbá válik, talán kiszámíthatatlanabbá is válik a viselkedése, nem tudja, hogy kitől mit várjon el, nem is csak kettős, hanem inkább hármass nevelés van, anya is próbálja nevelni, az új apuka, mint új szülő is próbálja érvényesíteni az új elvárásokat és akkor még mi is itt vagyunk, mint óvoda. Mi ugye meg összességében kívánjuk közvetíteni számára a normákat, szabályokat, amelyek elvárhatók itt is és később az életben. Tehát zaklatottakká válnak, úgy gondolom, hogy minden gyermeket ez nagyon megvisel. Főként, ha ezzel társul költözés is.”
(óvodavezető közlése)

A fentiekben ismertetett óvodai jellemzők elsősorban a gyermekek helyzetének néhány aspektusát kívánták bemutatni. Ezek között elsősorban a roma gyerekek óvodai neveléssel érintett csoportjára vonatkozó információkat igyekeztünk összegyűjteni, fókuszban nem az intézményi nevelés sajátosságainak a bemutatása volt elsődleges, hanem az érintett csoport problémáinak a beazonosítása, valamint annak vizsgálata, hogy ezekre milyen beavatkozásokat tervezett a szegregált élethelyzetek javítására irányuló program.

Az óvoda gyakorlatában az integrált nevelés szemlélete és módszertana megjelent a 2000-es évek elejétől. Az óvodának az alapvető kihívást a hátrányos helyzetből adódó szocializációs hátrányok okozták, amelyek azonban az utóbbi évtizedekben egyre árnyaltabb képet adnak, hiszen a gyermekek elhanyagolására utaló jelek, a nevelési hiányosságok, az intézménytől eltérő értékrend nem kizárólagosan a roma családoknál jelent meg, hanem általánosan, az alacsony státuszú családoknál is tapasztalható. Az intézményi gyakorlatban megjelenő integrációs szemlélet igyekszik ezekre választ adni, a jó pedagógiai gyakorlatnak tekinthető rutinok beépültek a mindennapok nevelési elveibe és munkájába. A családokkal való kapcsolattartás, a szülők bevonása a formális keretek között nehezebb, míg az informális keretek, a különböző közösségi rendezvények esetében kedvezőbb tapasztalatokat eredményeztek. A társadalmi-gazdasági háttér és a nevelési feladatok közötti szoros összefüggés a mindennapok gyakorlatában is megjelenik, ahogyan az intézménnyel kapcsolatos elvárások is egyre inkább a következő életszakaszra való felkészítés fontosságát hangsúlyozzák. Ennek pedagógiai adekvátságát a kutatás keretei között nem nyílik lehetőségünk vizsgálni. A problémák – s főként a szocializációs különbségek – kérdése azonban az iskolában is megjelenik.

Az általános iskola

A jánoshidai oktatás a 20. század elején egy kistelepülés oktatási gyakorlatát követte. A település alföldi jellegű, a falu mellett tanyás részekkel rendelkezett, ez az oktatásszervezésben azt jelentette, hogy részükre külön tanyasi iskola működött. A szegény paraszti családból származó gyerekek szegénységére jellemző volt, hogy az őszi-téli időszakban nagyban csökkent az iskolalátogatás intenzitása, mert nem volt megfelelő öltözetük, a mezőgazdasági idényben pedig sokszor a földön elvégzendő feladatok igényelték a gyerekek munkaerejét is, ezért ugyancsak csökkent az iskolalátogatás. Az

oktatás összevont osztályokban folyt, maga a tanyasi iskola 1961-ig maradt fenn, amikor a tanyavilág felszámolása után az iskolaépület funkcióját veszítette, a gyerekek is bejártak a falusi iskolába. A szociális helyzet okozta problémák a pedagógusok számára már a korai időszakban is külön feladatot adott: a mulasztások számának csökkentése és a 8 osztály tankötelezettségi koron belüli elvégzése fogalmazódott meg célként. Ezen kívül a felzárkóztató tevékenység formái is szükségessé váltak. Az ekkor még jelentkező nevelőhiány az 1980-as évekre megoldódott, az iskolaépületek állagának romlása azonban szükségessé tette egy új iskola megépítését, amely 1984-ben készült el, majd 1992-ben tornacsarnokkal bővült. Az oktatás infrastrukturális körülményei, valamint a humán erőforrás az 1980-as évektől adottak voltak (Mészárosné, 2013).

A településen található általános iskola végzi az alapfokú oktatást. Az intézmény egyik jelentős feladata az oda járó tanulók képességfejlesztése, tekintve, hogy magas arányú a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma az intézményben (Jánoshida Pedagógiai Program ÁI, 2021). Ez az arány már a 2000-es évektől jellemző volt, ennek okán az iskola igyekezett részt venni azokban a fejlesztésekben, amelyek a helyi iskolai innovációkat támogatták. Az erre vonatkozó pályázati források elérésére is folyamatos erőfeszítéseket tettek, amely több támogatás sikeres elnyerését is magával hozta.⁷⁵ Ezek első lépcsője a 2003/2004-es tanévtől kezdődően az Országos Oktatási Integrációs Hálózat bázisiskolai pályázata, ennek lényege a hátrányos helyzetű tanulók integrációs és képességkibontakoztató programjának kidolgozása és bevezetése volt. A program önmagában nem csupán a 6,6 millió Ft-os támogatást, hanem ezen belül is az oktatást nehezítő kedvezőtlen eszközpark fejlesztését és hangsúlyozottan szakmai megújulás lehetőségét is magában foglalta. Az iskola pedagógusai különböző inkluzív módszertant támogató továbbképzésen vettek részt⁷⁶, valamint elindult az intézmények közötti kommunikáció és különböző szakmai műhelyek is. Az iskola korábbi igazgatójával készített interjú arra mutatott rá, hogy a pályázati források kecsesgetőek voltak, azonban az integrációs program elindításánál még nem volt megfelelő szakmai tudásuk, azt ugyanúgy, mint az ország számos más iskolája, a pályázat során tanulták meg.

„Ezek a gyerekek így is, úgy is itt vannak, nekünk velük kezdenünk kell valamit. A problémánk ugyanaz: tehát képzetlen a szülő, nem tud foglalkozni, vagy nem akar foglalkozni a gyerekekkel, motiválatlan, satöbbi, azok itt valamilyen szinten lecsapódnak, mert vagy a beszédkézsége nulla, vagy egyáltalán nem tud megülni a padban, magatartászavaros, tehát így is, úgy is kezdenünk kell valamit, akkor próbáljunk meg tudatosan olyan programot kidolgozni, amely mindnyájunkat abban segít, hogy ha bejön, egyáltalán mérni tudjuk.” (TEÉ, korábbi igazgató közlése)

⁷⁵ Az iskola a különböző pályázatokon a 2003/2004-es tanévtől kezdődően a 2013/2014-es tanévig összesen 51 kisebb-nagyobb pályázatot, támogatást nyert el, ezek támogatási összege a jelzett időszakban összesen 138.145.465 Ft volt. Ebbe beletartoznak a pedagógus bérpótlékok, európai uniós pályázatok, de a hazai Erzsébet táborok támogatásai is.

⁷⁶Továbbképzések az intézményben: 2004 - „Együttnevelés az iskolában – Az integrációs és képességkibontakoztató felkészítés pedagógiai és jogi alapjai; „A team munka módszertani lehetőségei a tanári együttműködésben”; 2005 - „Értékeljünk másképp! – a szóveges értékelés, árnyalt értékelés, „A differenciált tanulásszervezés alapjai”; „Az összetartó társadalom megteremtése”; „A hatékony tanuló-megismerési technikák”; 2006 - „Hatékony együttnevelés az iskolában”; 2007 - „Kooperatív tanulási technikák”; 2011 - „A projektoktatás módszertani alapjai”; „Gyakorlatvezetői” képzés, „Referenciaintézmény tanárának” képzése.

Az iskola számára kiemelkedő jelentőségű feladat volt a szülők megszólítása, a család és az iskola közötti együttműködés vagy kommunikáció erősítése. Ezt a törekvést az IPR keretein belül igyekeztek megvalósítani, az alapvető szakmai célkitűzés a szülők megnyerése az iskolával való együttműködésben, amely a gyerekek iskolai sikerességét javítaná azzal, hogy a családi környezetben is megkapja a gyermek a tanulással kapcsolatos támogatást. Ennek során az iskola törekvése, hogy a szülőket az iskola közelébe vonzza, remélve azt, hogy ez kihatással lesz a gyerekek iskolai hiányzására, annak csökkentésére. A találkozások azt is lehetővé tették, hogy a családok problémáit megismerjék a pedagógusok és ennek mentén – a lehetőségeikhez mérten – segítséget nyújtsanak számukra.

„Mentek háromhavonta a negyedéves értékelések, a mai napig azt tartom a legjobb dolognak benne, mert pont ezek a szülők nem jöttek be szülői értekezletre. Ószintén szólva, meg is értem. Szülői értekezleten en bloc az iskoláról van szó, igazán nem érdeklí, osztálypénzről van szó, még úgy se érdeklí. Az ő gyerekéről személy szerint nem is beszélhetek, akkor mi a francnak üljön itt, tehát van egy csomó magyarázat, ami igaz. A negyedéves értékelésre bejött a szülő meg a gyerek, meg néhány szaktanár. Ha olyan problémás a gyerek, akkor a gyermekvédelmi felelős is, és közösen megbeszéltük, hogy az adott negyedévben mit teljesített a gyerek, milyen szinten van, egyáltalán milyennek ítéljük meg mi, akár a tanulmányi eredményét, motivációját, magatartását, szorgalmát, közösségi munkáját és melyek azok a területek, ahol még valamilyen fejlesztésre volna szüksége a következő negyedévre. Ezt végig tárgyaljuk, készítünk róla egy kis írásbeli feljegyzést, aláírja szülő, gyerek, osztályfőnök, elrakjuk és akkor a következő negyedévben ahhoz igazodunk a fejlesztéssel, s megint leülünk negyed év múlva és erre gyerek, szülővel eljön. Sokkal hatékonyabb, s ha már eljön, akkor én beszélhetek arról, hogy lesz egyébként egészségnap, meg várjuk az anyák napjára, meg akármit hozzátehetek, ami szélesebb körű, de ott végig a gyerekről van szó.” (TEÉ, korábbi igazgató közlése)

A törekvés másik fontos eleme, hogy az alacsony iskolázott szülők értékrendjébe a tanulás értéként megjelenjen és a középosztályt jellemző stratégiai gondolkodás, a hosszabb távú megtérülés lehetősége kialakuljon. Ezen túlmenően érezzék a szülők, hogy az iskola érdeklődik a gyermeknevelés esetleges problémái iránt és abban igyekszik pedagógiai eszközeivel segítséget adni. Az IPR-ben megfogalmazott célok a szülői szemléletformálás, a nevelés iránti érzékenyítés, találkozási alkalmak biztosítása, nevelési tanácsadás, az önbizalom erősítése, az előítéletek csökkentése, a pozitív viselkedési minták megerősítése és az együttműködési készség fejlesztése voltak (Szabó 2013; Jánoshida IPR, 2003). Ezek egy része az iskolában olyan gyakorlattá vált, amely lehetővé tette, hogy a módszer elemeit az IPR-be nem bevont tanulók esetében is alkalmazzák. Ennek egyik eleme a fejlesztési tervek készítése volt, amelyet kiterjesztettek a nem HH-s, HHH-s gyerekekre is.

„Az elején úgy volt, mert az IPR azt tartalmazta, hogy a HH-s gyerekek részére csináljuk ezt az értékelést. Így is indultunk, de volt egy pedagógus, aki akkor azt mondta nekem, hogy oké, ő nagyon szívesen megcsinálja, de miért csak a HH-s gyerekekkel, szerinte a többieket is érdeklí a saját gyereke ilyen szinten. Akkor azt találtuk ki tantestületi szinten, hogy minden gyerekkel csináljuk. Nálunk nincs meg, hogy csak a hátrányossal, hanem mindenkivel, és csinálunk egy beosztást, 2-3 napot, hogy ki mikor tud jönni és így fogadjuk a szülőket. És volt olyan, hogy egy alkoholista, semmibe be nem vonható anyuka jött a gyerekekkel a megadott időpontra és mondta, hogy nem enged a gyerek, hogy el kell jönni. Sokkal hatékonyabb, minden egyébnél. Volt elejében egy-két olyan, aki nem jött el, de akkor meg

kimentünk hozzá, időpontot kértünk és elment az osztályfőnök és akkor is megcsináltuk. Mi nem fejeztük be a családlátogatást sem, de csináljuk, mert akkor látjuk, hogy honnan jön a gyerek, hogy hogyan működik. Hogy az apja előtt meg mer-e szólalni, meg egyáltalán hogyan reagálnak egymásra, meg van-e íróasztala, meg tudja-e hol tartani a könyveit, hogy egyáltalán hogyan fogadom. Nálunk ez szokás, megyünk. Új osztályfőnök esetén elvárás, hogy menjen és ismerkedjen a családdal és lássa, hogy honnan jön a gyerek.” (TEÉ, korábbi igazgató közlése)

Az iskolai munka támogatására jött létre a Helyi Közoktatási Kerekasztal is. Ennek célja, az oktatási folyamatot potenciálisan támogató szervezetek együttműködésének kialakítása, a gyerekek és középiskolás tanulók problémáinak közös kezelése. Az iskolai gyakorlatban megjelenő problémák között a közoktatás minőségének romlása, a tanulók tudás- és neveltségi szintjének csökkenése, valamint az értékrendbeli különbségek jelentkeztek. Az intézményben látható problémává vált a fiatalok körében terjedő drogfogyasztás, a csellengő gyerekek számának gyarapodása, de a deviáns viselkedési formák között beazonosították a szexuális élet korai megjelenését, az ezzel kapcsolatos visszaéléseket és a fiatalkori bűnözést is (Jánoshida IPR, 2003). Már az együttműködés igényének és céljainak megfogalmazása is túlmutatott az iskolán, gyakorlatilag ezzel az ágazatközi együttműködések gyakorlatát igyekeztek elindítani, amely szereplői között a köznevelési intézmények, a szociális szféra intézményei, a helyi közigazgatás szereplői és a civil szféra szervezetei is megjelentek.

Az oktatási tevékenység iskolán kívüli támogatását a különféle szabadidős programok elindításával végezték, ennek fő célja az iskolában folytatott pedagógiai munka támogatása, a gyerekek hatékonyabb nevelésének biztosítása. A programok szervezése a tanulók szociális helyzetére adott intézményi válaszként is értelmezhető volt, hiszen a gyerekek jelentős része hátrányos helyzetű volt az iskolában, amely alapvetően és a jogszabályi keretek között is a szerény anyagi helyzetet jelentette, vagyis bizonyos szolgáltatásokra, iskolán kívüli programokra a diákok jelentős részének szülei nem tudtak áldozni. A szabadidős programok célkitűzései között az élményszerzés állt, a szülők bevonása ezekbe a tevékenységekbe, ezzel is erősítve az együttműködési hajlandóságot, a szabadidő szervezett eltöltésének kereteitől remélték, hogy csökken a haszontalan időtöltés a diákok körében. A programok a kognitív és személyes kompetenciák fejlesztése mellett az együttélés, az intézményi és tágabban is értelmezve a társadalmi integráció folyamatát is támogatta. A szabadidős programok a HH-s és nem HH-s gyerekek közös programjait, ezekben szüleik közös tevékenységét és egymás megismerését is lehetővé tették, ezzel is erősítve az előítéletes gondolkodás csökkentését.

Az IPR a tanulóknak nyújtott szolgáltatások kiterjesztése mellett lehetőséget adott szerény szociális juttatások biztosítására. Ez elsősorban a tanszerekhez és különböző szolgáltatásokhoz való hozzáférést jelentette. Ide sorolható még a pedagógiai módszertan megújulása is, a családokkal történő kapcsolattartás. Az IPR előírásai szerint megtartott értékelési alkalmak már jelzik az új elemek elsajátítását, de ezeken túlmenően egyéb módszertani képzésen is részt vettek a pedagógusok. A kötelező továbbképzések során sokféle képzés valósult meg, elsősorban azok a technikák kerültek elsajátításra, amelyek a frontális oktatás mellett biztosítottak más alternatívát, ide sorolható például a kooperatív technikák, a projekt módszer, a differenciálás módszertana, az iskolaotthonos képzési forma elsajátítása.

„Volt pályázatunk, amelyben egy év alatt három 30 órás továbbképzés volt. A pokolba kívántak, tudom. Jött a kooperatív tanulásszervezés, péntek-szombat-vasárnap, hát ki akar itt ülni az iskolában! Az volt a legnagyobb eredményem, hogy amikor jöttünk dolgozni hétfőn, az egyik pedagógus, aki ez a mindig fújok, semmi se jó, nyugdíj előtt állok, tojok az egészre, elkezdte berendezni a termét. Ez sikerélmény. Ott azt mondtam, hogy megérte.” (TEÉ, korábbi igazgató közlése)

Az IPR 2013-tól való megszűnése után a korábbi gyakorlatok továbbvitele az ott dolgozó pedagógusok pedagógiai kultúrájában, szakmai ambícióiban érhető tetten. Az utolsó IPR-es tanév óta azonban a pedagógusok egy része már nem tanít az intézményben, jellemzően nyugdíjba vonultak és a fiatalok vették át a helyüket. Esetükben nincs korábbi integrációs tapasztalat, és sokuk más településről jár az iskolába dolgozni, ezzel a szülőkkel való kapcsolatok, a közösségi életben való részvétel, mint informális kapcsolati forma is eltűnt. Kutatások rámutattak arra (Varga, 2018), hogy az IPR rendszerszintű javulást hozhatott volna az oktatáspolitikai területén. A vizsgált iskola esetében a program megszűnése érezhető változást okozott, a változás a módszertani kultúra visszaszorulását, a pedagógusok plusz feladatainak a megbecsültségének (anyagi és erkölcsi) csökkenését, valamint az új generáció elköteleződésének változását is jelentette.

„Én úgy látom, hogy esélyegyenlőségi szempontból, meg pedagógus szempontból rosszabb helyzetben vagyunk, mint voltunk tíz évvel ezelőtt. Ezt sajnálom a legjobban. Visszaépültünk. Beindult egy fejlődés, módszertani, a HH-sokkal való foglalkozás, a szemléletváltás, hogy a pedagógusnak mi a dolga, tehát nem csak az, hogy megtartom az órát és megyek tovább. Az utóbbi időben arra csodálkozom rá, hogy annyi visszaesés van, hogy el kellene indulni újra, 2003-tól.”

...

„Nem érdekli, nem foglalkozik vele [a pedagógus], bele van fásulva a saját munkájába, nehogy már az is feladata legyen. Volt külön pénz, amit az IPR adott, most nincs semmi külön pénz, ingyen nem csinálom. Benne van, hogy alulfizetettek a pedagógusok. 2018. január 1-jétől nehéz körülmények között végzett munkáért külön bérpótlék jár. Jár, de nem kapjuk. 10-től 30 ezerig, de nem kapjuk. Eddig csak település alapján kapták, de 2018-tól, ahol 5%-nál magasabb a HH-s gyerekek aránya, azok a pedagógusok kaphatnák. Klikkes iskolák nem kapják.”

...

„Kihal egy nemzedék vagy nyugdíjba megy és a mai fiataloknak nem természetes, hogy ingyen dolgoznak. Nekünk az volt. Nekik abszolút nem, meg is mondják kerekperec, hogy nem.” (TEÉ, korábbi igazgató közlése)

Az iskolába járó tanulók szociális helyzetére adott pedagógiai válaszok mellett a településen a tanulói elvándorlás is problémát jelentett. Ez a jelenség nem ismeretlen a magyarországi kistélepeleéseken, amelyek kapcsán az tapasztalható, hogy a HH-s, HHH-s gyerekek létszámának növekedésével az ezeken a csoportokon kívül lévő gyerekek szülei azt a döntést hozzák, hogy gyermeküket egy szomszédos ugyancsak kistélepeleés vagy a közeli város iskolába járatják (Kertesi – Kézdi, 2009). Ez a jelenség Jánoshidán is megfigyelhető volt,

esetünkben a más járáshoz tartozó, de szomszédos településen működő általános iskola folyamatosan csökkenő tanulói létszáma indukálta azt a folyamatot, hogy az iskola fennmaradása érdekében a szomszédos településről növeljék a tanulói létszámot. Jászboldogházán a tanulók iskolai összetétele a HH-s, HHH-s tanulók esetében lényegesen alacsonyabb volt, ezért a jánoshidai magasabb státuszú szülők számára vonzó ajánlat volt gyermekeik iskoláztatása szempontjából. A „nem problémás szülőket” az intézmény igazgatója és a szomszédos település polgármestere kereste fel, ennek eredményeként megindult az elvándorlás, az ígért és a szülők által remélt magasabb színvonalú oktatás reményében (Mészárosné, 2013).

„Mikor kezdtünk 2003-ban voltak dolgok, amiket kellett orvosolni, voltak klubok, szülői érzékenyítések, mindent csináltunk. Utána beindult 2006-2007-ben, hogy 5 vagy 6 gyerek született és akkor jöttek át [Jászboldogházáról] és csalogatták a szülőket és akkor vitték át a gyerekeket, egy jó párat. Az volt a hívószó, hogy itt nincs roma. Amikor elvitte az első, az elvitte a 7.-8.-os gyereket is. Volt olyan anyuka, akinek könyörögtem, hogy ne vigye el a gyereket, mert el fog kallódni. Ismertük a gyereket, hadd végezze el itt és utána majd megy máshová, de a szülő hajthatatlan volt, azt mondta, ha megbukik, akkor majd kétszer járja. Terhes lett a kislány, el se végezte az iskolát.” (TEÉ, korábbi igazgató közlése)

Az elvándorlás csökkentésére – az iskolai módszertani fejlesztések mellett – az önkormányzat is próbált választ adni. Egy helyi alapítású ösztöndíjjal próbálták a tanulókat helyben tartani. Ennek lényege az volt, hogy az önkormányzat a tanév végén kitűnő bizonyítvánnyal rendelkező tanulóknak húszezer forintos takarékbetétet adott, azonban ehhez a tanulók akkor juthattak hozzá, ha a 8 osztályt a településen fejezik be. Ugyancsak hasonló kezdeményezés volt, hogy középiskolai továbbtanuláshoz egyszeri beiskolázási támogatást biztosított az önkormányzat azoknak a tanulóknak, akik a helyi általános iskolában végezték el a 8 osztályt. Az önkormányzati premizálás ellenére azonban az elvándorlás gyakorlat maradt a településen, ennek eredményeként az általános iskolában a HH-s, HHH-s arányok folyamatosan emelkedtek (Mészárosné, 2013).

„Amikor elindult ez, mi még jobban rákapcsoltunk, nagyon sokféle programmal, meg iskola előkészítővel, nagyon sokféle programot csináltunk, és akkor meg tudtuk egyszer fordítani, hogy 36 nagycsoportos volt és mind a 36-ot ide hozták. Állandóan óvoda-iskola program volt, szülő-program volt, rengeteget dolgoztunk, mindenfélét csináltunk. Ez az IPR-ből ment, de kifejezetten rákapcsoltunk, hogy hogyan tudjuk őket itt tartani, meg jól működött minden, meg a tanító nénik benne voltak, ez egy nagyon sikeres év volt. Utána megint elkezdett egy-két szülő hangolódni és azóta nem bírjuk visszafordítani. Olyan van, hogy egyet, olyan van, hogy kettőt, most [2020-ban] pl. 6-7 gyereket vittek el, pedig jó az elsős tanító néni, szeretik, mégis. De most is a boldogházi igazgatónő házról-házra jár, agitál, beszél velük. Ő is jánoshidai, ismerik a szülőket.” (TEÉ, korábbi igazgató közlése)

Ez a folyamat volt jellemző a 2011/2012-es tanévig, ekkor a HH-s gyerekek aránya 65%-ról 59%-ra csökkent, míg a HHH-s gyerekeké 58%-ról, 46%-ra, ezzel párhuzamosan a tanulói létszám kis mértékben emelkedett (Mészárosné, 2013). Azt ezt követő években viszont az elvándorlási folyamat folyamatosan jelen van, és az IPR forrásai hiányában a tevékenység is visszaszorult a tanárok és szülők közötti informális szintre.

Az IPR az iskola számára a módszertani, szemléletbeli megújulást hozta. A továbbképzések eredményeként kialakuló új módszertani kultúra a napi gyakorlatba is beépült,

megváltoztatta a pedagógusok gondolkodását is. Az egyes tantárgyak tartalmi elemeinek összekapcsolása, a frontális oktatást kiváltó alternatív oktatási formák elterjesztése beépült a módszertanok közé, ahogyan külön figyelemmel voltak a gyerekek helyzetére, otthoni körülményeire. Felismerve azt, hogy a családi körben korlátozottan várható segítség a gyerekek tanulmányait illetően, megszervezésre került az iskolaotthonos oktatás, valamint az órák szervezése is átalakult a gyerekek igényeinek megfelelően. Utóbbi a reggeli beszélgetések bevezetését, a tanórákra való ráhangolódást jelentette, míg az iskolaotthon egyik jelentős eredménye volt, hogy az iskolában eltöltött idő után otthoni feladatok már nem vártak a gyerekekre. Az IPR megszűnése azonban alapvetően megváltoztatta a lehetőségeket, hiszen a finanszírozás megszűnésével az iskola lehetőségei is szűkültek. Ehhez társult az a tény, hogy a pedagógusi összetétel változott, a fiatal munkatársak esetében nem ismert a kapcsolódó módszertan, így annak továbbvitele a rendszer újbóli bevezetését jelentené.

Az iskola problémáinak egy részére a telepési program adhat(na) megoldásokat, hiszen az IPR-es gyakorlat bizonyos elemeinek továbbvitele a maga természetességével, a társadalmi integráció erősítésével az alacsony státuszú csoportok és gyermekeik esetében segíthették volna az integrációs célokat. A következőkben a deszegregációs pályázat főbb elemeit tekintjük át.

7.1.7 A telepési program

A komplex telepési programok beavatkozási logikája több ágazat együttes fejlesztésére irányul, így megjelenik a szociális szolgáltatások biztosítása, az egészségügyi fejlesztések kialakítása, az oktatásban való sikeres részvétel erősítése, az aktívkorú és alacsony végzettségű lakosság felnőttképzésbe történő bevonása, valamint a társadalmi integráció erősítése a közösség egészének bevonásával. A komplex beavatkozási logika alapja a helyi problémák feltárásán alapuló, helyi igényekre reflektáló programtervezés. Ennek az alapját a programhoz kapcsolódó Községi Beavatkozási Terv⁷⁷ adja, amely részletesen tárgyalja a megvalósítandó program egyes elemeit. A kutatás során ezen dokumentum elemzésével azt vizsgáltam, hogy a megjelenő fejlesztési elképzelések hogyan illeszkednek a köznevelési intézményekben jelentkező problémákhoz, mennyiben követik a komplex szemléletet, és a helyi tapasztalatot miként tudták becsatornázni a fejlesztések során.

A település számára a pályázati forrás elsősorban az infrastrukturális fejlesztések lehetőségét foglalta magában. A helyi programok tervezése során alapvető elvárás volt, hogy a program valóban a helyi igényekre reflektáljon, ezért kérdés, hogy a helyi szereplők részvétele miként valósult meg a településen.

A programot egy megkeresés eredményeként, külső szereplők tervezésével valósították meg. A forráshiányos önkormányzat számára az infrastruktúra fejlesztésére, valamint közösségi programok szervezésére volt optimális forrás a pályázat. A település és a közoktatási intézmények kapcsolata – ahogyan láttuk az intézmények bemutatásánál – mindig fontos és aktív volt, a tanulói elvándorlás problémáját az önkormányzat is igyekezett a rendelkezésre álló eszközeivel támogatni, ide sorolhatjuk az ösztöndíjprogramot, amely a

⁷⁷ A Községi Beavatkozási Terv a pályázatok kötelező melléklete, ebben jelennek meg az egyes programelemek, ezek ütemezése, valamint a konkrét tevékenységek leírásai.

tanulók helyben maradását motiválta. Az IPR tapasztalatai ugyancsak ismertek voltak az önkormányzat előtt, a támogatás megszűnése után a korábban jól működő programok (kirándulások, családok bevonásával megvalósult közösségi alkalmak) ismételt elindítására, a helyi közösségi élet újbóli elindítására nyílt lehetőség.

A program megalapozó dokumentumát részletes igényfelmérés előzte meg, ez a pályázattal érintett közvetlen célcsoport (16-54 éves korosztály) problémáit, szükségleteit mérte fel. Ezek általánosságban követik a szegregátumok helyzetére vonatkozó KSH által felvett adatokból látható főbb problémákat.

A programhoz kapcsolódó Közösségi Beavatkozási Terv összegző megállapításai szerint az igényfelmérés során megkérdezett célcsoporttagok az alábbi területeket jelölték meg problémának:

- „Munkanélküliség (rendszeres jövedelem hiánya)
- Szegénység (megélhetési nehézségek a rendszeres jövedelem hiánya miatt)
- Alacsony iskolai végzettség (munkaerőpiacra lépést gátolja)
- Egészségügyi problémák
- Információ- és információ értelmezési hiány (az egyes ellátórendszerekkel kapcsolatos tájékozódás nehézkes)” (KBT 2016:108)

A felsorolásból látszik, hogy az anyagi helyzetből adódó szociális szükségletek; az alacsony iskolai végzettség okozta alacsony foglalkoztatási ráta; a lakhatási szegénység, vagy a rossz lakáskörülményekkel összefüggő egészségügyi helyzet; az egészségtudatos szemlélet hiánya; az oktatás, mint hosszútávú stratégia hiánya egyaránt jelen volt a településen.

Az igényfelmérésen alapuló programterv a fenti problémákra reflektált, szem előtt tartva a pályázati kiírásnak való megfelelést. A Felhívás alapján a következő beavatkozásokat tervezték.

Szolgáltatásokhoz való hozzáférés, amely során egy közösségi házat és egy ún. szolgáltató pontot hoznak létre a településen. A közösségi ház biztosítja a szociális munka infrastrukturális hátterét, valamint a szolgáltató pontok az alapvető higiénés szolgáltatások lehetőségét (mosás, tisztálkodás) biztosítják a bevontaknak és az érintett közösség egészének. Az ingatlanokban elérhető szolgáltatások intézményi logika, vagyis ügyfélfogadási rend szerint működnek.

Az oktatási-nevelési szolgáltatások területén a kulcskompetenciák fejlesztése, az iskolai végzettség növelése jelent meg célként, kiegészítve, hogy az egykori iskolai kudarcok újratermelődését igyekeznek elkerülni.

A felnőttoktatás, felnőttképzés területén az aktívkorú lakosság képzettségi szintjének javítását foglalmazták meg, olyan szakmák elsajátításával, amelyek az elsődleges munkaerőpiacon is elhelyezkedést biztosíthatnak.

A foglalkoztatáshoz kapcsolódóan a potenciális foglalkoztatók felkutatása és érzékenyítése, annak érdekében, hogy a munkaerőpiacon esetenként tapasztalható diszkrimináció ne nehezítse a munkavállalást.

A szociális, gyermekjóléti szolgáltatás és közösségfejlesztés területén a mélyszegénység okozta problémák kezelését, az ügyintézésben történő segítségnyújtást, a korai gyermekvállalás okán bekövetkező iskolaelhagyást és az ebből következő kedvezőtlen

munkaerőpiaci helyzet kezelését jelölték meg. A beavatkozások között a közösségfejlesztés, mint kiemelt cél szerepelt, mely oka, hogy „nem rendelkeznek lakóközösséggel a szegregátumban”, azaz nem jellemző az összefogás, és a közös problémamegoldás. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a dokumentum arra nem utal, hogy a szegregátumon kívül élők esetében ez a jellemző milyen mértékben tapasztalható, vagy követi az egyébként a magyar társadalmat és településeket jellemző „közösséghiányos” állapotot.

A célkitűzések utolsó területe az egészségügyet foglalta magába, itt elsősorban az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása, az egészségi állapot felmérése jelent meg megvalósítandó célként (Jánoshida KBT, 2016).

Az egyes fejlesztési elképzeléseket az alábbi táblázatban foglaljuk össze, tekintve, hogy az egyes programelemek konkrét tartalma nem ismert, a KBT-ben megfogalmazott célokat, az elvárt fejlesztési hatásokat és a KBT részét képező cselekvési tervben leírtakat vettük alapul az alábbi táblázat (12. táblázat) összeállításánál.

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség ⁷⁸
A célcsoport bevonásának előkészítése és az egyéni fejlesztési tervek elkészítése	Tájékoztató fórum a közvetlen célcsoport számára Az egyéni fejlesztési tervek (EFT) összeállítása, kimunkálása	közvetlen kapcsolódás nincs; az EFT-k esetében a tanköteles gyerekek intézményi támogatásának lehetősége
A szociális, közösségi, korai fejlesztési, oktatási, egészségügyi, stb. programok megvalósítása	Családi életre nevelés	szocializációs problémák
	Szülői szerepek erősítését szolgáló tréning a közvetlen célcsoport számára	szocializációs problémák
	Életmóddal kapcsolatos előadások, interaktív foglalkozások	szocializációs problémák
	Családi életre felkészítő programok	szocializációs problémák
	Létező közszolgáltatásokhoz, önkormányzati ellátásokhoz való hozzáférés biztosításának szervezése a telepen élők számára, szükség esetén a területen dolgozók felkészítése, fejlesztő foglalkozások	közvetlen kapcsolódás nincs

⁷⁸ Az illeszthetőség kérdését a kutatás során felmerült problémák mentén fogalmazzuk meg, ez nem képezte a KBT részét, jelen kutatás eredményeként került meghatározásra.

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség ⁷⁸
	keretében – 4 fő szakértő bevonásával	
	Szervezetfejlesztő és csapatépítő tréning a szakmai megvalósítók számára	közvetlen kapcsolódás nincs
	Félévente a 10 fős szakmai megvalósító stáb részvételével a település egészét célzó bizalomépítő programok, tevékenységek, családi nap rendezvény félévente	intézmény-család közötti kapcsolattartás erősítése
	A konzorciumi partnerek, együttműködő partnerek és más helyi szereplők bevonásával (pl.: iskola, egyház, családsegítő és gyermekjóléti szolgálat) havonta workshopok megtartása	interprofesszionális együttműködések erősítése
	Táborok	szabadidős programok, közösségépítés, IPR tapasztalatainak becsatornázása
	Kéthetente sport, kulturális és önszervező programok rendezvényszervezése	intézmény-család közötti kapcsolattartás erősítése
	Családi nap rendezvény	intézmény-család közötti kapcsolattartás erősítése
	Fejlesztő, feszültség feldolgozó, pozitív mintákat közvetítő játékos és sport szabadidős programok	intézmény-család közötti kapcsolattartás erősítése
	Informatikai és nyelvi készségfejlesztés a közvetlen célcsoport számára	közvetlen kapcsolódás nincs
	Adósságkezelési tanácsadás havi rendszerességgel	családok anyagi helyzetének erősítése
	Telepen élő tanulók felzárkóztatása, képesség- és kompetencia fejlesztése (kora gyermekkori, és iskolán kívüli fejlesztési és oktatási	tanórán kívüli programok szervezése, IPR jó gyakorlatok folytatása

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség ⁷⁸
	tevékenységek) heti rendszerességgel	
	Gyermekeknek foglalkozások és workshopok bűnmegelőzés témakörben, drogprevenációs és további felvilágosító és megelőzési programok	tanórán kívüli programok szervezése, IPR gyakorlatok folytatása
	Helyi hatóságok és partnerek rendszeres tájékoztatása	közvetlen kapcsolódás nincs
	Nyaranta a projekt 3 évében szakmai támogatás nyújtása a háztáji gazdaságot létrehozók körében	közvetlen kapcsolódás nincs
	Egészségügyi szűrések megszervezése a közvetlen célcsoport tagok számára	közvetlen kapcsolódás nincs
	Egészségfejlesztő, felvilágosító programok, egyéni tanácsadás, a lelki egészség fejlesztését szolgáló tájékoztatás, információ-nyújtás	iskolai programok szervezésének lehetősége
	Étkezési szokások, gyermek étkeztetési szokások formálása – konyhamesterek klubja, workshopok, klubfoglalkozás a gyermekes családok részére	iskolai programok szervezésének lehetősége
	Családi életre felkészítő programok	szocializációs problémák
	Felnőtt lakosság számára függőségekről előadássorozat (dohányzás leszokást, alkohol és drog problémák megoldását segítő programok megvalósítása tanácsadás keretében)	közvetlen kapcsolódás nincs; IPR preventációs gyakorlatához illeszthető
	Függőségek megszüntetésére irányuló egyéni tanácsadás	közvetlen kapcsolódás nincs
Képzéshez, munkatapasztalt-szerzéshez, foglalkoztatáshoz	A környező foglalkoztatási lehetőségek (betanított munkák, munkahelyek, közlekedés, szolgáltatások,	közvetlen kapcsolódás nincs

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség ⁷⁸
kapcsolódó tevékenységek megvalósítása	képzések) feltérképezése. Az érintettek számára alkalmas helyi, térségi foglalkoztatási lehetőségek feltárása, együttműködések kialakítása.	
	A potenciális foglalkoztatók képzési igényeinek felmérése a foglalkoztatás időbeli kereteivel összehangolt formában.	közvetlen kapcsolódás nincs
	Munkagyakorlatok megszervezésének lebonyolítása.	közvetlen kapcsolódás nincs
	Az érintettek számára alkalmas helyi, térségi foglalkoztatási lehetőségek feltárása, együttműködés kialakítása munkáltatókkal.	közvetlen kapcsolódás nincs
	Antidiszkriminációs programelemként a potenciális foglalkoztatók érzékenyítése, foglalkozás, workshop a munkáltatóknak a szegregátum lakóinak fogadására való felkészítés, érzékenyítés,	közvetlen kapcsolódás nincs; pályaorientációhoz kapcsolható
	Érzékenyítő tréning munkáltatók részére	közvetlen kapcsolódás nincs
	OKJ-s képzések: Kertépítő és -fenntartó, Betanított szociális segítő, Rongyszőnyeg készítő	közvetlen kapcsolódás nincs
	Munkában való elhelyezkedést segítő alapkompenciák fejlesztése, öltözködés, önéletrajz írás, beszédkésztség, érthetőség, kommunikáció, fellépés, alapvető munkaetikai szabályok	közvetlen kapcsolódás nincs
Lakhatási és lakókörnyezeti körülmények, a lakhatás biztonságának javítása	Csillag Szolgáltatópont keretében alapvető higiénés szolgáltatások biztosítása	szocializációs problémák, személyes higiénés problémák
	Hatósági szolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása,	közvetlen kapcsolódás nincs

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség ⁷⁸
	ügyintézés elősegítése (iratok beszerzésének segítése)	

12. táblázat – Az egyes fejlesztési területeken tervezett programelemek és azok nevelési intézményekhez történő illeszthetősége – Jánoshida Forrás: saját szerkesztés

A telepési programok, az egyes fejlesztési tevékenységek a különböző helyi vagy térségi szereplők közötti együttműködést is lehetővé tették. A pályázati kiírás ezt ugyan nem tette kötelezővé, csupán egy – az önkormányzaton kívül lévő, rendszerint civil – szereplő bevonását követelte meg konzorciumi partnerként. Ennek célja az volt, hogy olyan partnert vonjanak be az önkormányzatok, amelyek megfelelő tapasztalattal rendelkeznek valamely szakterületen. A településen az IPR gyakorlatában – szakmai sztenderdjei által – volt kialakult gyakorlata a helyi szereplőkkel való együttműködésnek, ezek között kiemelkedő volt az óvodával való együttműködés, amely az iskolai sikeresség érdekében az óvoda-iskola átmenetet segítette elő. Az IPR keretrendszerén belül az együttműködések kialakítása több területen is javasolt és elvárt tevékenység volt. Az egyik fontos dimenziója az iskola és család közötti együttműködések és kommunikáció erősítése volt, ennek során olyan alkalmak biztosítása, amelyek a formális kereteken is túlmutattak és lehetőséget teremtettek a szülőkkel való informális találkozásokra, a gyerekekről és az iskola ügyeiről történő egyeztetésekre is. A másik területként a tantestületen belüli együttműködések lehetőségét és jelentőségét emelhetjük ki. Ez az IPR kezdetén a gyakorlatok kialakítását, az új módszertanok elterjesztésének és alkalmazásának lehetőségét foglalta magában, ezek rendszerint különböző munkacsoportok⁷⁹ formájában valósultak meg. A harmadik területe a külső partnerekkel történő együttműködések kialakítása volt, amelyben szakmai szolgáltatók és civil szervezetek egyaránt részt vettek. A szolgáltatások elérhetőségének biztosítása során az iskola természetes partnereivel történő aktívabb kommunikáció kialakítása történt meg. Ide tartozik a Nevelési tanácsadó és szolgáltatásai, amely elérhetőségét, a tevékenységükről való tájékoztatást erősítette az iskola. A logopédiai szolgáltatás, amely a fejlesztésre szoruló gyerekek ellátását biztosította, a pályaválasztási tanácsadó, amely szolgáltatásaival a HH-s, HHH-s gyerekek továbbtanulási irányát segíthették a pedagógusok. A térségi szintű szolgáltatók mellett megjelentek a helyi intézmények szereplői is, így a helyi Család- és Gyermejjóléti Szolgálat, valamint a Védőnői Szolgálat. Ezekkel a szervezetekkel a köznevelési intézményeknek korábban is napi kapcsolata volt, így az IPR-ben történő együttműködésük értelmezhető a szolgáltatások minőségének fejlesztéseként, amely esetünkben a helyi jelzőrendszer működésének professzionalizálását jelenti.

A civil szféra szereplői esetében ugyancsak a helyi szervezetekre koncentráltak. Az együttműködés fő célja „az integráció elősegítése és a tanulók szocializációs képességének fejlesztése” (Jánoshida IPR, 2003), és ezen keresztül az iskolával történő együttműködések

⁷⁹ Az IPR-ben a következő munkacsoportok működtek az iskolában: Óvoda – iskola átmenetet segítő munkacsoport; Multikulturális tartalmak beépítése a tanítási órába munkacsoport; Tanulás tanítása, kooperatív tanulási technikák elterjesztése munkacsoport; Az általános iskola és a középiskola közötti átmenetet támogató (pályorientációs) munkacsoport

erősítése. Másként fogalmazva az iskolai IPR célja az iskola és a zömében HH-s, HHH-s gyerekek társadalmi integrációjának elősegítése, amely azon az egyszerű szociálpszichológiai tételen alapult, hogy a gyerekek megismerése csökkentheti a róluk kialakított sztereotípiákat és esetleges előítéleteket. A civil együttműködések során a helyi Polgárőr Egyesület elsősorban az iskolai rendezvények logisztikai támogatásába kapcsolódott be. A Jászsági Cigányok Munkalehetőségéért Egyesülettel több éves kapcsolatban volt már az iskola, ők elsősorban az osztályfőnöki órák során kapcsolódtak a közös munkába. A helyben lévő Roma Nemzetiségi Önkormányzat tevékenységében a tanulók támogatása is megjelent, így vált természetes iskolai partnerré. Az Iskolánk Tanulóiért Alapítvány az iskola tehetséges tanulóinak nyújtott támogatásokat, amely anyagi és erkölcsi formában is megjelent. Utóbbi a Petőfi-díj formájában öltött testet és a kiemelkedő tanulmányi eredményt teljesítő 8. osztályos tanulók kapják. A helyi sportegyesület értelemszerűen a szabadidős és egyéb sporttevékenységek szervezésében, illetve önálló biztosításával támogatta az iskolai törekvéseket, míg a Jánoshida Községért Közalapítvány a köznevelési intézmények rendezvényeit, valamint tárgyi eszközeinek fejlesztését szolgálta. A generációk közötti kapcsolat erősítését a helyi Nyugdíjasklubbal való együttműködés segítette, ennek tartalma a különböző települési rendezvényeken való közös részvételben valósult meg, ennek sztenderd formája a Mikulás-napi rendezvény, ahol a gyerekek műsort adtak az időseknek, a gyerekek pedig csomagot kaptak az idősektől. Az együttműködések formái alapvetően az IPR kezdete óta kialakított gyakorlatokon alapultak, s mint ilyenek, a telepési programban is természetes kooperációt adhattak volna.

A telepési programban történő együttműködések – ahogyan azt említettük már – a támogató természetes elvárására épültek. Ennek során ösztönözték a települési szereplők közötti együttműködések kialakítását és/vagy erősítését. Ennek célja egyértelműnek tűnik: a társadalmi integrációban potenciálisan érintett szereplők közötti kommunikáció és együttműködések megalapozása, a fejlesztések – helyi innovációk – program utáni fenntarthatóságának biztosítása. A telepési programban ezek az együttműködések több szinten valósultak meg. A konzorciális forma a programban közvetlenül érintett szervezeteket foglalta magában, ennek sajátossága, hogy konkrét feladatok és a tevékenységekhez rendelt források voltak meghatározva a szereplők részére. Ebben érintett volt a települési önkormányzat, mint a pályázat fő kedvezményezettje, a Borsod-megyében bejegyzett ECO Humán Világ Alapítvány, mint konzorciumi partner, valamint a helyi, Jászsági Cigányok Munkalehetőségéért Egyesület alkotta a konzorciumot.

A projektben vállalt feladatokat az alábbi táblázatban (13. táblázat) foglaljuk össze.

Települési önkormányzat	ECO Humán Világ Alapítvány	Jászsági Cigányok Munkalehetőségéért Egyesület
Előkészítés		
Projektelőkészítéshez szükséges infrastruktúra biztosítása	Projektelőkészítés szakmai koordinációja	A kérdőíves igényfelmérésben való részvétel
Előzetes felmérések koordinációja	Hasonló projektek tapasztalatainak megosztása	

Települési önkormányzat	ECO Humán Világ Alapítvány	Jászsági Cigányok Munkalehetőségéért Egyesület
A pályázathoz kapcsolódó tanulmányok elkészítése		
Megvalósítás		
A projekt megvalósításának felügyelete, irányítása és adminisztrációja	Szociális fejlesztő tevékenység (szülői szerep erősítése; szolgáltatásokhoz való hozzáférés támogatása)	Toborzás, a helyi szereplőkkel, valamint a közvetett és közvetlen célcsoporttal történő kapcsolattartás
Felnőttképzések megszervezése és a szükséges eszközök biztosítása, munkagyakorlatok megszervezése	Közösségfejlesztő tevékenység - Szervezetfejlesztő és csapatépítő tréning; - a programban érintett partnerek részére havonta workshopok megtartása	
	Korai fejlesztés és oktatási tevékenység - Fejlesztő- és szabadidős programok; önszorgató klub, pénzügyi ismeretek klub - Informatikai és nyelvi készségfejlesztés - Adósságkezelési tanácsadás - bűnmegelőzési programok - Háztáji gazdaságok létrehozásának támogatása	A táborok megszervezése, lebonyolítása
	Egészségügyi tevékenységek: - Szűrések megszervezése - Egészségfejlesztő, felvilágosító programok, egyéni tanácsadás, a lelki egészség fejlesztését szolgáló tájékoztatás - Étkezési szokások, gyermek étkeztetési szokások formálása - Előadássorozat a függőségről felnőttek részére - Foglalkoztatási lehetőségekről tájékoztatás - Potenciális foglalkoztatók érzékenyítése - Érzékenyítő tréning a munkáltatók részére - A projekt során megvalósuló rendezvények lebonyolítása - Könyvvizsgálat biztosítása	Kapcsolattartás, toborzás, szervezési és adminisztrációs feladatok ellátása folyamatosan.

Települési önkormányzat	ECO Humán Világ Alapítvány	Jászsági Cigányok Munkalehetőségéért Egyesület
Fenntartás		
A projekt zárása utáni fenntartási kötelezettség biztosítása	Nincs feladat nevesítve.	Partnere, segítője marad a projektgazda önkormányzatnak, segítve az adatszolgáltatást, az esetenként szükséges szervezési tevékenységek ellátását.

13. táblázat – A projekt konzorciumi partnereinek feladatmegosztása – Jánoshida Forrás: saját szerkesztés

Az együttműködések másik csoportját azok a szervezetek jelentik, amelyek ugyan megjelentek a program dokumentumaiban, de konkrét feladatuk, szerepük nem volt rögzítve, így inkább laza kapcsolódásként, semmint a fejlesztési tevékenység aktív résztvevőjeként voltak jelen a programokban. Ezen szervezetek között találjuk a Jánoshidai Napsugár Óvodát, a Szent Norbert Idősek Otthonát, a Jászsági Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatot, a Jászsági Általános Iskola – Petőfi Sándor Általános Iskolai Tagintézményét, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóságot,⁸⁰ valamint a Jánoshidai Roma Nemzetiségi Önkormányzatot. A szervezetek feladatait nem nevesíti a KBT, funkciójuk a programot kísérő ún. Programtanácsban volt, amelyet a projekt belső monitoringjának tekinthetünk, formálisan havonta egy alkalommal üléseztek, munkájukról az interjú során megkérdezettek nem tudtak releváns információkkal szolgálni.

Az együttműködő partnerek összefoglalása az alábbi táblázatban (14. táblázat) olvasható.

Szervezet megnevezése	IPR-ben	Projektben
Nevelési tanácsadó	Szolgáltatások igénybevétele, folyamatos együttműködés	Nincs nevesítve feladat
Család- és gyermekjóléti Szolgálat	Szolgáltatások igénybevétele, folyamatos együttműködés	Program előkészítésében igényfelmérés elvégzése, konzultációs szerep
Védőnői Szolgálat	Szolgáltatások igénybevétele, folyamatos együttműködés	Nincs nevesítve feladat
Polgárőr Egyesület	Rendezvényekhez kapcsolódó együttműködések	Nincs nevesítve feladat
Roma Nemzetiségi Önkormányzat	Folyamatos konzultáció	Együttműködő szerep, konkrét feladata nincs

⁸⁰ A szervezettel kötelező volt együttműködést kialakítani.

Szervezet megnevezése		IPR-ben	Projektben
Iskolánk Alapítvány	Tanulóiért	Tehetséggondozásban, premierációban való részvétel	Nincs nevesítve feladat
Jánoshida Közalapítvány	Községért	Iskolai elvándorlás csökkentése, tanulók helyben maradásának támogatása	Nincs nevesítve feladat
Nyugdíjasklub		Évenkénti együtműködések, közös programok	Nincs nevesítve feladat
Sportegyesület		Esetenkénti együtműködés, szabadidős programok szervezésében	Nincs nevesítve feladat
Jánoshida Önkormányzata		Fenntartói szerep, majd informális kapcsolat az iskolával	Projektgazda, menedzsmentfeladatok és fenntartási kötelezettség
Jászsági Munkalehetőségéért Egyesület	Cigányok	Együtműködő partner, laza kapcsolódások	Konzorciumi partner, toborzás, tájékoztatás
ECO Humán Világ Alapítvány		Nem releváns	Új partnerként az egyes fejlesztési területek megvalósítása; fenntartásban nincs szerepe

14. táblázat – Az IPR-ben és a projektben történő együtműködések szervezetek szerinti áttekintése – Jánoshida Forrás: saját szerkesztés

A település oktatási gyakorlata, tapasztalatai és a projekt egyes tevékenységei több területen logikussá, már-már természetessé tennék az együtműködések. A 13. és a 14. táblázatok alapján azonban az látható, hogy az IPR-ben kialakított széles körű együtműködések nem vagy csak korlátozottan működtették tovább a korábbi gyakorlatokat. A program tervezése során új szereplő jelent meg a településen, ez korábban nem végzett itt tevékenységet, székhelye távol található a településtől. A KBT-ben rögzített feladatok, valamint az IPR-ben korábban együtműködő partnerek csak részlegesen jelennek meg feladatokkal a projekt megvalósítása során. A Család- és Gyermejjóléti Szolgálatnak elsősorban a projekt tervezésénél, ezen belül is az adatok felvételében volt feladata, a Roma Nemzetiségi Önkormányzat laza kapcsolódással, a toborzásban és a tájékoztatásban vett részt, a Jászsági Cigányok Munkalehetőségéért Egyesület ugyancsak lehatárolt, a célcsoport elérését és tájékoztatását biztosító tevékenységet végzett. A települési önkormányzat, mint pályázó elsősorban a menedzsment feladatokra fókuszál, míg az új szereplőként megjelenő ECO Humán Világ Alapítvány végezte a szakmai program megvalósításának majdnem egészét.

A projektek logikájából adódik, hogy a megvalósítás utáni időszakban az „eredmények” fenntartása is szükséges. A 13. táblázatban bemutatott feladatfelosztásból egyértelműen látható, hogy a fenntartási kötelezettségek egyértelműen az önkormányzat számára

jelentenek majd feladatokat, ezek ellátását értelemszerűen nem a hivatal, hanem a helyi intézményrendszer szereplői végzik majd el.

Röviden összefoglalva a településen tapasztalt jellemzőket azt láthatjuk, hogy a roma lakosok jelenléte a településen a 20. század második felétől folyamatosan jelen volt. Az egykori telepről 1960-as évektől a településre történő beköltözés folyamatos volt, ennek iránya – bár a település periferiájára irányult – új típusú telepeket nem hozott létre, követte a falusias jellegű településrészek jellemzőit. A helyi roma közösség integrációjának főbb intézményei között a köznevelési intézmények voltak. A helyi óvoda és általános iskola közül utóbbi már az 1960-as évektől fogadta a roma gyerekeket, az 1980-as években megépült új iskolaépület az integrált oktatás feltételeit biztosította. A demográfiai változások a településen a roma gyerekek arányának növekedését eredményezték az általános iskolában. A nem roma gyerekek arányának csökkenését egyrészt az alacsonyabb gyermekvállalás, másrészt a szomszédos, de minimális HH-s aránnyal rendelkező település általános iskolájába történő elvándorlás jellemezte. A kétezres évek elejétől jellemző folyamatot az iskola és az akkor még fenntartói feladatokat ellátó önkormányzat több eszközzel próbálta lassítani, megállítani. Utóbbi körébe tartozott a települési ösztöndíj azon gyerekek számára, akik az 1-8 osztályt a településen kezdik és fejezik be, az iskola részéről pedig a módszertani megújulás, amely során az integrált pedagógiai rendszer 2003-tól – az országban az első hullámnak tekinthető időszakban – elindult. A módszertani megújulás több addig nem alkalmazott gyakorlatot vezetett be az intézményben, ezek közé tartoztak a különböző tanításhoz kapcsolódó módszertanok (pl. kooperatív technikák, projekt módszer stb.), a mérési-értékelési módszer átalakítása, a szülőkkel való kapcsolattartás új formái, valamint a helyi együttműködések kialakítása, erősítése a helyben lévő potenciális partnerekkel. Az elvándorlás megállítására a szülők személyes megkeresését, felvilágosítását tartották jó módszernek, amely változó eredménnyel járt. E területen jellemző trendet nem lehet felfedezni, de voltak olyan időszakok, amikor sikerült a helyben élő gyerekek rekrutációja az intézményben, az utóbbi években viszont ismét jellemző a tanulói elvándorlás. Az IPR-ben kialakított együttműködések – a program központi megszüntetése után – jelenleg is fennállnak, azonban ezek alkalmanként, inkább informális keretek között figyelhetők meg. Az IPR gyakorlata az elmúlt 7-8 évben folyamatosan kikopott az intézményből, amely alapvető oka, hogy a fiatalon érkező kollégák eszköztárában nincs meg az a módszertani tudás, amely a mindennapi tanári gyakorlatban történő alkalmazását lehetővé tenné, az IPR gyakorlati megvalósítása jelenleg az újbóli bevezetést tenné szükségessé.

Az óvodában a HH-s, HHH-s gyerekek intézményi befogadása ugyancsak megoldott. A településen születő gyerekek számára az óvodai férőhelyek száma biztosítja a felvétel lehetőségét, a települési fenntartásban lévő óvoda törekszik is arra, hogy minden gyermeket részesítsen óvodai nevelésben. A gyerekeknél elsősorban élethelyzetből adódó szocializációs hátrányok jelennek meg, ezek között a szabálykövetés hiánya, a szerényebb anyagi körülmények miatt megjelenő hiányok (pl. ruházat) jelennek meg, esetenként a gyermekek elhanyagolására utaló jelek (pl. személyes higiéné hiánya) tapasztalható. Az óvodában a roma identitás vagy a hátrányos helyzet ritkábban jelenik meg, ennek okai között elsősorban a roma – nem roma vegyes házasságokat jelölték meg okként, valamint a jogszabályi módosulás – az iskolához hasonlóan – az óvodában is befolyásolta a HH-s, HHH-s gyerekek arányát.

Az iskolával – és egyéb helyi szereplőkkel – való együttműködés ugyancsak jelen volt. Az óvoda is részt vett az IPR-programban, így kiemelt jelentősége – és jó gyakorlata – alakult ki az óvoda-iskola átmenetnek. Az együttműködések a kutatás idején – hasonlóan az iskolához – mára már informális keretek között működnek. A családokkal való együttműködésekre kiemelt hangsúlyt fektetnek, ezek többnyire közösségi programokon keresztül valósulnak meg. Az óvodából még nem jellemző az elvándorlás, ahogyan kevésbé jelent konfliktust az esetleges szocializációs hátrány is, ezek később, az iskolában jelentenek nagyobb kihívást, ennek okát a kortárscsoporthoz egyre nagyobb hatásában vélte felfedezni az óvodavezető.

A településen az intézmények közötti együttműködés az IPR bevezetése, az abban javasolt vagy előírt módszertani elvárások mentén alakult ki. Ennek során – tekintve, hogy kistéleplésről van szó – a látható és jogi személyként beazonosítható partnerekkel az együttműködés kiépült, bár ennek keretei az IPR kivezetése után jellemzően informális keretek között folytatódtak. Azt azonban mindenképp fontos kiemelni, hogy működő vagy újra mobilizálható kapcsolatok álltak rendelkezésre a telepési program elindítása előtt.

A telepési program alapvetően a szegregált élethelyzetek felszámolását fogalmazza meg fő célként. A szakpolitikai célkitűzések ezt humán fejlesztések, valamint a lakhatást támogató infrastrukturális beavatkozások támogatásával kívánja elősegíteni. Előbbibe azon programok tartoznak, amelyek a munkaerőpiaci potenciál javítását célozzák, ehhez biztosítva azokat a szolgáltatásokat, amelyek az iskolai végzettség növelését támogatják. Ezt a gyerekek esetében különböző fejlesztő tevékenységeken, iskolán kívüli szabadidős programokon, valamint különböző közösségfejlesztési elemeken keresztül teszik lehetővé. Utóbbi esetében a szegregátumok lakhatási feltételeinek javítása (pl. portmentes utak kialakítása) vagy szociális bérházak építése valósulhatott meg. A helyi fejlesztésekkel kapcsolatban a helyi partnerek együttműködése pro forma hangsúlyosan megjelenik, de ennek kereteit a pályázati kiírás nem szabályozza.

A településen létrejövő telepési program alapvetően az infrastrukturális fejlesztések lehetőségeként jelent meg, az infrastrukturális pályázati konstrukció lehetőséget adott közösségi terek létrehozására, bővítésére vagy felújítására is. Esetünkben a helyi gondozási központ bővült további közösségi terekkel, valamint megújult az épület egésze. Kialakításra került egy ún. Szolgáltató pont a szegregátum területén, ez szociális szolgáltatásokat, valamint higiénés szolgáltatásokat biztosít az ott élők számára. A forrásból épült néhány szociális bérház is, ennek bérlői a kedvezőtlen lakhatási helyzetben lévő családok közül kerültek ki.

A program humán fejlesztési eleme elsősorban a szegregátumban élők számára biztosított komplex fejlesztési lehetőséget. A pályázat előkészítését egy külső szereplő végezte el a helyi szociális intézmény részvételével, ez a gyakorlatban a pályázathoz kapcsolódó helyzetelemzés adatait biztosította. A köznevelési intézmények több, mint egy évtizedes gyakorlatuk ellenére azonban nem vettek részt ebben a folyamatban, a korábbi gyakorlatok adaptációja nem történt meg. A telepési program – a fejlesztési logika alapján – nem köznevelési intézményeket célzó pályázati konstrukció, de a szegregált élethelyzetben élők természetes módon kapcsolódnak a települési szolgáltatókhoz, intézményekhez, így ezek programba történő integrálása logikus és racionális eljárás lenne, már csak az eredmények fenntarthatósága okán is. A megvalósítás során formális együttműködések alakultak ki,

voltak tájékoztató fórumok, „szakmai egyeztetések” az intézmények között, erre vonatkozó szakmai dokumentum azonban nem készült, így a szereplők részvétele inkább csak formális volt, nem szakmai fejlesztéseken alapuló együttműködések voltak. Ezt a jellemzőt az sem írta felül, hogy esetenként egy-egy programelem megvalósítása során (pl. klub, szabadidős foglalkozás stb.) a pedagógusok is bekapcsolódtak a munkába. A hiány a program és a településen működő szervezetek esetében a folyamatos szakmai együttműködés területén mutatkozik. Kérdéses, hogy ennek milyen hatása lesz a program után, az eredeti szakpolitikai – és, ami talán még fontosabb, a helyi integrációs – célok miként lesznek fenntarthatók a program zárását követően, illetve a szegregátumban élő családok esetében, a hátrányos helyzetet okozó jellemzők (esetünkben kiemelten az alacsony iskolai végzettség) miként változhatnak a településen. A programot író szervezet ebben az esetben külső partnerként vett részt a tervezésben és a lebonyolításban. Az 12. táblázatban a feladatok áttekintéséből kiderült, hogy a fenntartási időszakban a programmal kapcsolatos elvárások az önkormányzatot állítják újabb feladatok elé, amely azonban – tekintve, hogy elsősorban közigazgatási és nem köznevelési feladatai vannak – ezeknek nem tud megfelelni, a helyi szervezetek együttműködése elengedhetetlen lesz a későbbiekben.

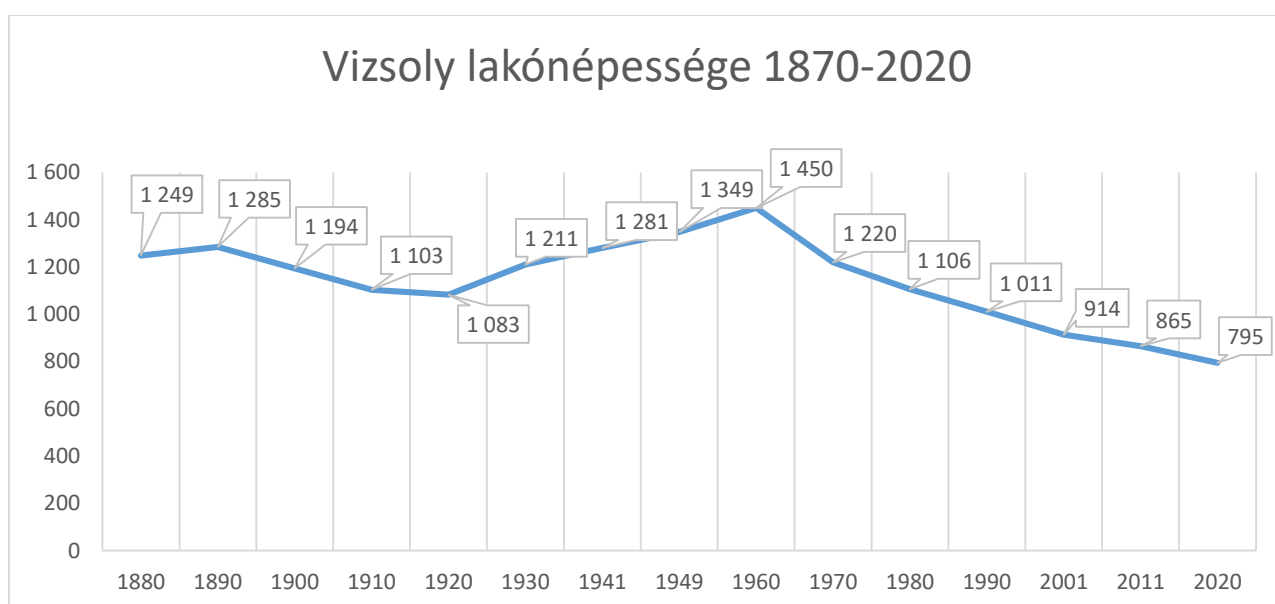
7.2 Borsod-Abaúj-Zemplén megye - Vizsoly

7.2.1 A település elhelyezkedése és népessége

Vizsoly az Észak-Magyarországi régióban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a Szerencsköz kistáj területén helyezkedik el. A település a Gönc és Abaújszántó között futó főútvonalon félúton, a két településtől 12-12 kilométeres távolságra található, közigazgatásilag a Gönci járáshoz tartozik.

A település népessége

A település lakónépességének a változását mutatja a 16. ábra. A rendelkezésre álló népszámlálási adatokból látható, hogy a település az 1880-as évektől folyamatosan egy kistelepülés képét mutatja, az 1960-as évektől csökkenő népességszámmal. Az 1960-as csúcspontot követően a település lakónépessége 100 fő körüli létszámmal évről-évre csökkent, a 2020-as adatok mutatják a legalacsonyabb létszámot, 795 főt.

16. ábra – Vizsoly népességének változása – Forrás: KSH 2011; TEIR 2020; saját szerkesztés

A Gönci járásba a 2011-es népszámláláskor 32 település tartozott. A települések közül a KSH adatait vizsgálva megállapítható, hogy a térség aprófalvas településszerkezettel rendelkezik, a 32 település között Abaújszántó, Tállya és Gönc rendelkezett magasabb népességgel, de mindhárom esetében csökkenő népességszámról beszélhetünk. Tállya a községek sorában a legnagyobb, a 2011-es adatok szerint 1930 fő volt, ez 2020-ban csupán 1646 fő lakónépességet jelentett. Abaújszántó, mint a járás egyik városa 2011-ben 3147 fővel, míg 2020-ban csupán 2841 fővel rendelkezett. Gönc, mint járásközpont 2011-ben 2059 fő, 2020-ban 1927 fő lakónépességgel rendelkezett.⁸¹ A járás két kisvárosa esetében is megfigyelhetjük tehát a demográfiai hatásokat, a fogyatkozó népességszám a két közölt adat mellett az 1960-as évektől ugyancsak csökkenést mutat.

A térségben található települések jellemzően 2000 fő alatti települések, ezt még tovább bontva azt láthatjuk, hogy 1000-2000 fő közötti település összesen 7 található a járásban,

⁸¹ A 2011-es adatok forrása: KSH, a 2020-as adatok forrása TEIR.

500 fő alatti település ugyancsak 7, 200 fő alatti lakónépességgel pedig 11 település esetében találkozhatunk. Néhány település esetében a lakónépesség száma 100 fő alatti értéket mutatott a két vizsgált időszakban. A települések 2011-es és 2020-as adatait foglalja össze a 15. táblázat, lakónépesség szerinti csökkenő sorrendben.

Település	2011	2020
Abaújszántó	3 147	2 841
Gönc	2 059	1 927
Tálya	1 930	1 646
Vilmány	1 439	1 420
Hidasnémeti	1 141	1 089
Boldogkőváralja	1 067	1 057
Felsődobsza	895	869
Vizsoly	865	795
Abaújkér	768	555
Göncruszka	656	712
Boldogkőújfalu	565	633
Golop	562	545
Telkibánya	561	549
Tornyosnémeti	472	535
Gibárt	358	333
Pere	317	318
Fony	310	279
Korlát	300	281
Hejce	223	214
Abaújvár	221	224
Hernádcéce	209	205
Kéked	189	207
Hernádszurdok	172	185
Baskó	166	161
Zsujta	166	158
Hernádbúd	133	120
Regéc	81	63
Mogyoróska	80	85
Abaújalpár	79	46
Pányok	63	97
Arka	60	54
Sima	21	44

15. táblázat – A Gönci járás lakónépessége 2011-ben és 2020-ban. Forrás: KSH 2011 és TEIR 2020 alapján saját szerkesztés

A 2011-es adatok alapján Vizsoly a nyolcadik legnépesebb település volt a járásban, ezt a helyét 2020-ban is megőrizte, annak ellenére, hogy a települések adatai alapján – néhány kivételtől eltekintve – jellemzően a népességfogyás folyamatát figyelhetjük meg. Ez azt is jelzi, hogy az elvándorlás jellemzően nem a járáson belüli települések között figyelhető meg, hanem távolabbi településekre – Miskolc, Budapest, Debrecen, dunántúli városok – irányul.

A településen a születések és a halálozások száma pozitív egyenleget mutat, a rendelkezésre álló adatok esetében azt láthatjuk a 16. táblázatban, hogy 2014 kivételével a születések száma magasabb a halálozások számánál. A lakónépesség számával összevetve ezeket az adatokat feltételezhetjük, hogy a születések számánál magasabb az elvándorlók száma, ennek köszönhető a népességcsökkenés.

Év	Élve születések száma	Halálozások száma	Természetes szaporodás (fő)
2013	16	6	10
2014	15	17	-2
2015	18	10	8
2017	17	13	4
2018	19	6	13
2019	18	10	8
2020	13	11	2

16. táblázat – Élve születések és halálozások száma 2014-2020 között – Vizsoly Forrás: TEIR, KSH-TSTAR alapján saját szerkesztés

Ezt a tendenciát mutatja az öregedési index is, ennek alapján látható, hogy a 65 év feletti lakosság száma elmarad a 0-14 éves korosztály létszámától, vagyis Vizsoly esetében nem beszélhetünk előregedő településről. A 17. táblázatban jól látható, hogy a településen az öregedési index nem mutat kiugró adatokat, 35-40% között mozog a vizsgált időszakban. Az előző táblázatban (16. táblázat) megfigyelhettük, hogy a természetes szaporodás is – jellemzően – pozitív értéket mutatott, vagyis ezekből az adatokból következik, hogy a település lakossága fiatalnak mondható: a 0-14 éves korosztály magas száma azt jelzi előre, hogy a helyben lévő fiatalkorú lakosság még jó ideig biztosítja majd a köznevelési intézmények tanulói részvételét.

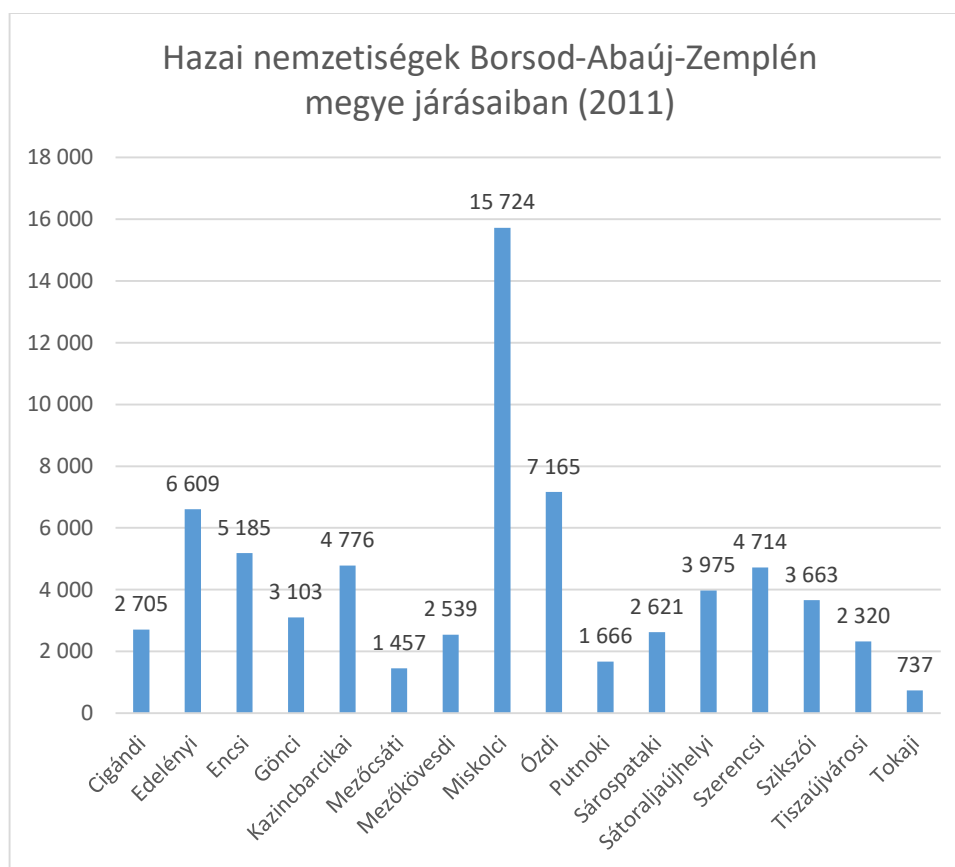
Év	65 év feletti állandó lakosok száma (fő)	0-14 éves korú állandó lakosok száma (fő)	Öregedési index (%)
2013	101	249	40,56
2014	90	249	36,14
2015	88	238	36,97
2016	85	240	35,41
2017	87	243	35,8
2018	89	230	38,69
2019	88	227	38,76
2020	97	234	41,45

17. táblázat – Öregedési index 2013-2020 között – Vizsoly Forrás: TEIR adatbázis alapján saját szerkesztés

7.2.2 Nemzetiségi adatok

A nemzetiségi hovatartozásra vonatkozóan a 2011-es népszámlálás adatai adnak iránymutatást, amely kapcsán szintén fontos megjegyeznünk, hogy az adatok és a valós létszám – és ennek települési percepciója – között lényeges eltérést feltételezhetünk. Borsod-

Abaúj-Zemplén megye járásainak nemzetiségi megoszlását foglalja össze a 17. ábra, ebből látható, hogy a legmagasabb nemzetiségi létszám a Miskolci járás területén található.

17. ábra – Borsod-Abaúj-Zemplén megye nemzetiségeinek összlétszáma járásonként –
Forrás: KSH 2011 alapján saját szerkesztés

A járások közötti nemzetiségi létszámok nagy különbségeket mutatnak, e mögött a járások területi nagysága, az egykori foglalkoztatók megléte, valamint a település típusa is okként jelenik meg. A térség egykori ipara, bányászata folyamatosan alakította a térség népességének összetételét, a városi rang, az egykori kereskedelmi központok, a nehézipari munkavállalás természetes belső migrációs folyamatokat indított el, ezt feltételezhetjük a Miskolci járás adatai mögött, de hasonló folyamat jellemezte egykor az Ózdi járást is. A kutatás során vizsgált település a Gönci járáshoz tartozik, itt összesen 3103 fő vallotta magát valamely nemzetiséghez tartozónak 2011-ben. A Gönci járás így a járások sorrendjében a nyolcadik legalacsonyabb nemzetiségi létszámmal rendelkezik.

A hazai nemzetiségek megoszlása szintén vegyes képet mutat, a 13 hazai nemzetiség számbeli megoszlását vizsgálva a 18. táblázatban látható, hogy a területi együttélés történelmi mintázatai alapján a legnagyobb számban a cigány nemzetiség van jelen 58 ezer fő feletti létszámmal. Ezen kívül jelentősebbnek tekinthető a német (4210 fő), a szlovák (2306 fő) és a ruszin (1457 fő) nemzetiség. A további nemzetiségek létszáma ezer fő alatt marad, ezek között magasabb létszámnak tekinthető a lengyel, a román és az ukrán nemzetiség, a további csoportok néhány száz fő körüli és az alatti létszámmal vannak jelen a megyében a KSH 2011-es adatai szerint. Vélhetően ezek a számok magasabbak, a roma csoport esetében bizonyosan, hiszen arra egyéb kutatások (Pénzes et al, 2018) rámutattak,

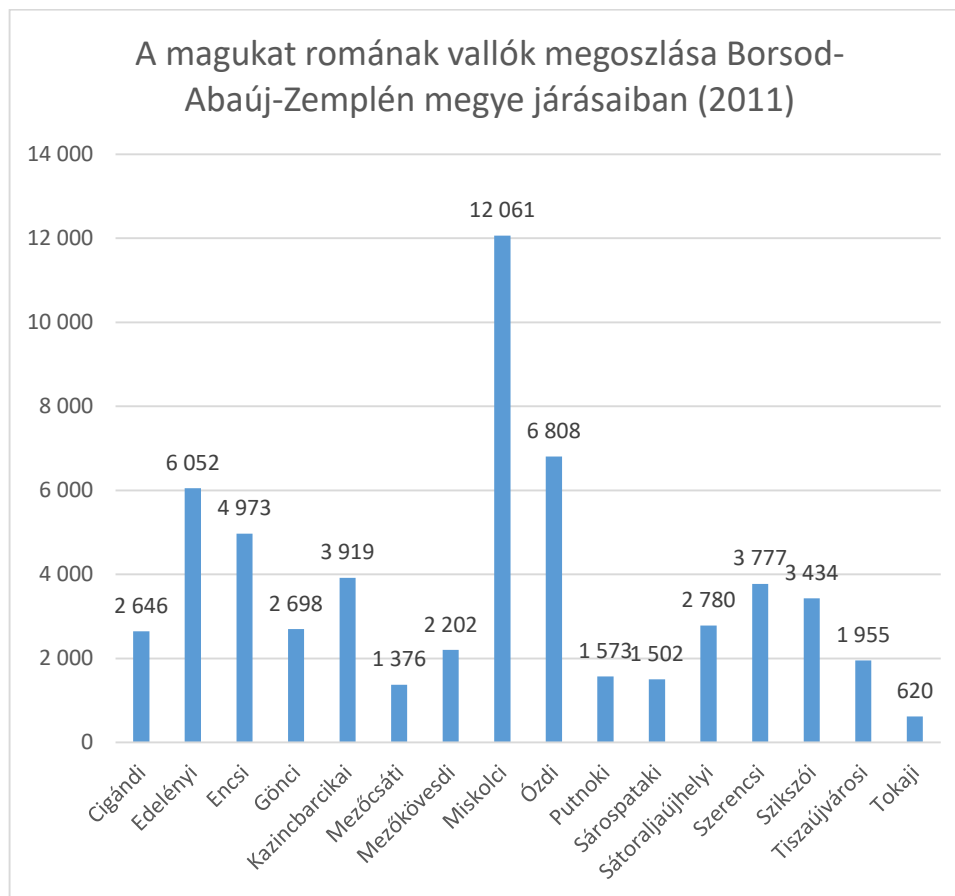
hogy a népszámlálási adatok és a kutatások során becsült nemzetiségi létszámok a romák vonatkozásában lényeges eltérést mutatnak.

Nemzetiség	bolgár	cigány (romani, beás)	görög	horvát	lengyel	német	örmény	román	ruszin	szerb	szlovák	szlovén	ukrán
létszám (fő)	335	58 376	204	48	663	4 210	153	652	1 457	102	2 306	17	436

18. táblázat – Hazai nemzetiségek létszáma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (2011) –
Forrás: KSH 2011, saját szerkesztés

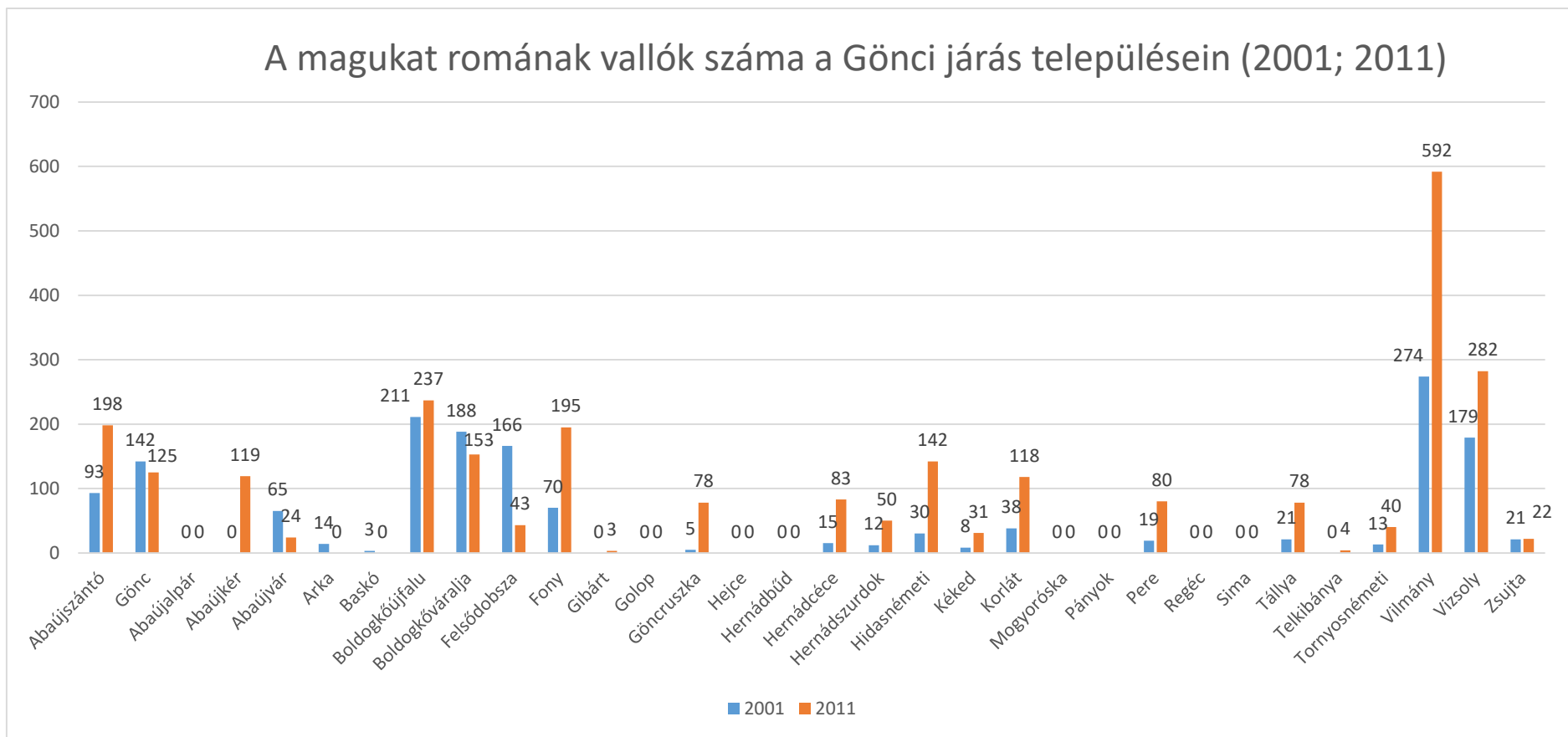
Összegezve azonban annyi bizonyosan állítható, hogy a megyében a legnépesebb nemzetiségi csoportot a romák adják.

A roma nemzetiség járási megoszlása a nemzetiségi megoszlás általános tendenciáit követi. A járások közötti cigány nemzetiség megoszlása (18. ábra) ugyancsak a Miskolci járásban a legmagasabb, ezt követi az Ózdi, Edelényi, majd az Encsi járás. A terepmunka helyszínéül szolgáló Gönci járás e tekintetben is a járások között a nyolcadik legalacsonyabb roma népességgel rendelkező járás.

18. ábra – A magukat romának vallók megoszlása Borsod-Abaúj-Zemplén megye járásaiban
(Forrás: KSH 2011, saját szerkesztés)

A Gönci járás 32 településén a roma nemzetiség megoszlását foglalja össze a 19. ábra.

19. ábra – A magukat romának vallók száma a Gönci járás településein 2001, 2011. Forrás: KSH 2001 és 2011 alapján saját szerkesztés

A járás 32 települése közül 8 községben nem vallotta magát senki a roma nemzetiséghez tartozónak. Ezek között Golop a legnépesebb 500 fő körüli lakónépességével, a többi település 200 fő alatti kistelepülés, vagyis feltételezhető, hogy zárt, lassan változó közösségekről beszélhetünk esetükben. A magas nemzetiségi létszámmal rendelkező települések közé tartozik Vilmány, ahol a járásban a legmagasabb (592 fő) volt a roma népesség száma, majd ezt követi terephelyszínünk, Vizsoly 282 fővel. Ettől a létszámtól 50-100 fővel elmaradnak a további települések, amelyeken 200 fő körüli, valamint ez alatti létszámokat mutatnak a népszámlálás 2011-es adatai. A 2001-es és 2011-es adatokat összevetve a roma nemzetiség létszámának általános emelkedését tapasztalhatjuk. Vélelmezhető, hogy ebben az esetben is az az országos tendencia figyelhető meg, amely a magyarországi nemzetiségek és főként a roma nemzetiség számának emelkedését mutatta a két felvételi időpont között.

A helyi népszámlálási adatokkal kapcsolatban Vizsoly esetében is felhívjuk a figyelmet arra az általános tendenciára, hogy a KSH nemzetiségi adatai és a népszámlálási adatokból előállított települési szegregációs mutatók alapján is feltételezhető, hogy a helyi roma közösség létszáma magasabb a roma nemzetiséghez tartozó nyilatkozók számánál. A településen a KSH adatai alapján 2011-ben 282 fő vallotta magát a roma nemzetiséghez tartozónak. Ha ezeket az adatokat összevetjük a szegregációs mutatókkal, akkor azt láthatjuk, hogy a településen egy szegregátumot és két szegregációval veszélyeztetett területet határolt le a KSH⁸². A szegregátumban 2011-ben 284 fő volt a népesség, amely már önmagában magasabb, mint a mért 282 fő, a veszélyeztetett területeket is ide számolva összesen 384 fő él szegregátumban vagy veszélyeztetett területen. A szegregációs index nem méri ugyan a nemzetiségi hovatartozást, de az adatok és a szegregátumok nemzetiségi összetételének tapasztalata alapján feltételezhető, hogy a településen élő roma közösség létszáma meghaladja a KSH által mért adatokat.

7.2.3 Vallási összetétel

A vallási összetétel tekintetében a történelmi egyházak dominanciája figyelhető meg a járás egyes településein. Ezek között is legnagyobb számban a katolikus valláshoz tartozónak vallották magukat, ezen belül a válaszadók kb. 90%-a (9775 fő) a római katolikus, míg 10%-a (1167 fő) a görög katolikus felekezethez tartozóként nyilatkozott. Az 19. táblázat adatai alapján a katolikus vallás mellett a református közösségek jelenléte figyelhető meg, valamint az evangélikus egyházhoz tartozók minimális száma jellemzi a járás településeit.

Terület	Katolikus	Református	Evangélikus	Más vallási közösséghez, felekezethez tartozik
Gönci járás	10 988	4 325	65	127
Abaujalpár	24	35	–	–
Abaujkér	447	150	–	4
Abaujszántó	1 873	773	16	39

⁸² A szegregátum esetében az adott területen élők legalább 50%-a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezik és nincs rendszeres munkajövedelme. A veszélyeztetett területek esetében ez az arány 40-50% közötti értéket mutat.

Terület	Katolikus	Református	Evangélikus	Más vallási közösséghez, felekezethez tartozik
Abaújvár	32	141	–	–
Arka	37	10	–	–
Baskó	162	3	–	–
Boldogkőújfalu	450	30	...	–
Boldogkőváralja	620	42
Felsődobsza	476	206	–	3
Fony	188	42	3	3
Gibárt	155	91	3	...
Golop	327	120	3	...
Gönc	1 019	621	...	17
Göncruszka	374	115	4	8
Hejce	141	63	–	–
Hernádbüd	52	61	8	–
Hernádcéce	118	66	3	–
Hernádszurdok	84	79	–	–
Hidasnémeti	536	274	...	–
Kékéd	158	20	...	–
Korlát	211	62	–	3
Mogyoróska	54	3
Pányok	7	49	–	–
Pere	246	46
Regéc	59	6	–	...
Sima	12	5	–	–
Tállya	1 199	247	17	6
Telkibánya	106	282	...	13
Tornyosnémeti	295	103	–	...
Vilmány	757	399	...	11
Vizsoly	699	106	–	9
Zsujta	70	76	–	–
Összesen	10 988	4 323	57	119

19. táblázat – A Gönci járás és településeinek vallási megoszlása (2011) – Forrás: KSH 2011, saját szerkesztés

Hasonló tendencia jellemzi Vizsolyt is, a vallási hovatartozásról 865 válaszadó közül 699 fő katolikusnak, 106 fő reformátusnak, míg 9 fő egyéb felekezethez tartozónak vallotta magát, utóbbi esetében a kisegyházak megjelenését sejtethjük. A katolikus egyház szerepvállalása az elmúlt időszakban erősödött a településen, hiszen az 2020/2021-es nevelési évtől kezdődően a település óvodája a római katolikus egyház fenntartásába került.

7.2.4 Foglalkoztatási jellemzők

A település foglalkoztatására vonatkozó helyi elemzések⁸³ a településen a kevésbé kvalifikált lakosság alacsony foglalkoztatására hívják fel a figyelmet. Ez a tény értelemszerűen szoros összefüggést mutat az alacsony iskolai végzettséggel, valamint azzal, hogy a korábbi munkaerőpiaci szempontból jelentős foglalkoztatók eltűntek a nagyobb

⁸³ Az adatok a Helyi Esélyegyenlőségi Programból, a programhoz kapcsolódó Közösségi Beavatkozási Tervből és a TEiR adatbázisából származnak.

városokból. A településről korábban Szerencs, Abaújszántó, Gönc, de még Miskolc is biztosított foglalkoztatást, amely a rendszerváltás utáni időszakban folyamatosan visszaszorult. Mára gyakorlatilag a közfoglalkoztatás jelenti az egyetlen lehetőséget a helyben történő munkavállalásra. Emellett az időszakos alkalmi vagy napszámos munkák jelentenek további lehetőséget a családok számára kiegészítő jövedelem megszerzésére (Vizsoly HEP, 2018).

A 20. táblázatban az állandó népesség, a nyilvántartott álláskeresők, és a közfoglalkoztatásban részt vevők számát évenkénti bontásban közöltük 2013 és 2019 között. Az adatokból⁸⁴ látható, hogy a 15-64 év közötti népesség folyamatosan csökken, a férfi és nő közötti megoszlás a vizsgált korosztályon belül a férfiak többlete tapasztalható. A nyilvántartott álláskeresők számánál ugyancsak a férfiak magasabb érintettségét láthatjuk, ennek okaira a demográfiai jellemzők mellett a családmodellek adhatnak magyarázatot.

Év	15-64 év közötti állandó népesség (fő)			Nyilvántartott álláskeresők száma (fő)						Közfoglalkoztatottak
	Nő	Férfi	Összesen	Nő		Férfi		Összesen		
	Fő	Fő	Fő	Fő	%	Fő	%	Fő	%	
2013*	301	310	611	48	15,9	74	23,9	122	19,96	n.a.
2014*	296	302	598	53	17,9	68	22,5	121	20,2	n.a.
2015*	305	307	612	33	10,8	42	13,7	75	12,2	104**
2016*	307	313	620	39	12,7	46	14,7	85	13,7	113**
2017**	298	309	607	35	11,7	59	19	94	15,48	117
2018**	283	311	594	43	14,7	76	24,4	119	20	86
2019**	207	294	501	35	16,9	60	20,4	95	18,96	91

20. táblázat – Az 15-64 év közötti állandó népesség és a nyilvántartott álláskeresők száma 2013-2020 között. (Forrás: HEP, TEIR alapján saját szerkesztés)

A településen jellemző a hagyományos nemi szerepek szerinti munkamegosztás, így a nők jellemzően háztartásbeliként a gyermekek nevelésével, a háztartás fenntartásával foglalkoznak, a munkaerőpiacon történő megjelenésük ezért később következhet be. A közfoglalkoztatás, mint atipikus foglalkoztatási formára vonatkozó adatok 2015-től érhetőek el a TEIR adatbázisában, ezekből látható, hogy a 15-64 éves korosztály mintegy hatodát érinti ez a forma. Másként fogalmazva, a munkaképes korú népesség legalább egyhatoda nem az elsődleges munkaerőpiacon, hanem a közfoglalkoztatási programokból szerzi meg jövedelme jelentős részét. A nyilvántartott álláskeresők arányának 2015-ös csökkenése feltételezhető, hogy az országosan egyre szélesedő közfoglalkoztatási program helyi „hozadékának” tekinthető.

Az iskolai végzettség és foglalkoztatás közötti szoros kapcsolatot jelzi a nyilvántartott álláskeresők iskolai végzettség szerinti megoszlása. A 21. táblázat adatai 2013 és 2018 közötti időszakban azt jelzik, hogy az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők legalább egyötöde – több év esetében azonban majdnem egynegyede – nem talál megfelelő foglalkozást. A legfeljebb 8 általános iskolát elvégzők esetében ez az arány még magasabb,

⁸⁴ A táblázatban szereplő adatok forrásai: 2013-2016 között a HEP által közölt adatokat használtuk, 2017-től a TEIR elérhető adatbázisából emeltük át az adatokat. A TEIR 2017-től a 15-63 éves korú állandó népességre közöl adatokat, ezt szerepeltettük a táblázatban.

2015 kivételével a nyilvántartott álláskeresők aránya ebben a csoportban 50% körüli értéket mutat.

Év	nyilvántartott álláskeresők száma összesen (fő)	A nyilvántartott álláskeresők megoszlása iskolai végzettség szerint	
		8 általánosnál alacsonyabb végzettség (%)	8 általános végzettség (%)
2013	122	21	51,9
2014	122	19,7	52,5
2015	76	28,5	38,4
2016	85	18,8	51,8
2017	102	22,5	49
2018	119	23,5	56,3
2019	95	24,2	55,8

21. táblázat – A regisztrált munkanélküliek száma iskolai végzettség szerint Forrás: TelR, Nemzeti Munkaügyi Hivatal (Forrás: Vizsoly HEP, TEIR alapján saját szerkesztés)

Meg kell jegyeznünk, hogy az egyes iskolai végzettségű csoportok teljes egészére nem állnak rendelkezésre adatok, így feltételezhető, hogy ha csak a 8 általánosnál alacsonyabb iskolai végzettségű és a legfeljebb 8 általános iskolai végzettségű csoportot vizsgálánk, akkor a csoporton belül ezek az arányok lényegesen magasabbak lennének. Az adatsorban a 2015-ös év mutat alacsonyabb értéket, feltételezhetően ez a közfoglalkoztatási program által létrejött foglalkoztatásnak tulajdonítható.

7.2.5 A település szegregátumai

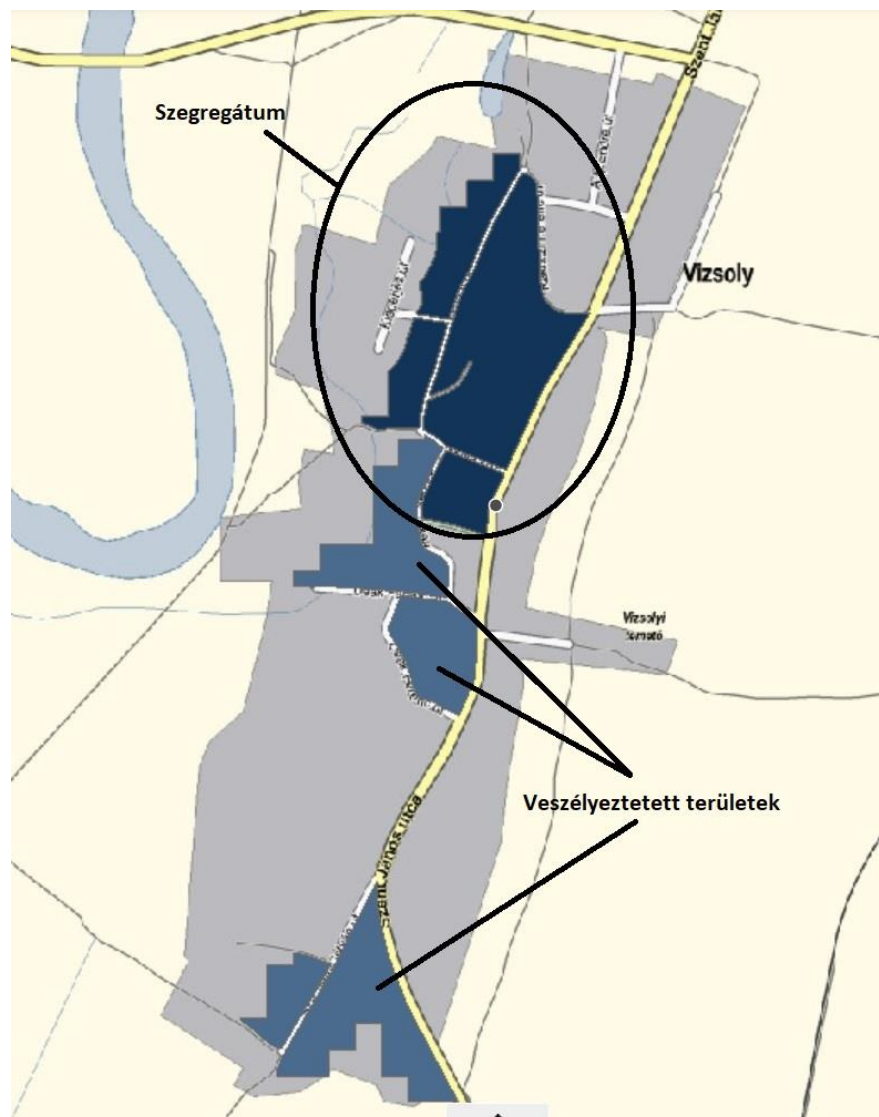
Vizsoly népességszámát tekintve a kistelepülés sorába tartozik közel 1000 fős lakosával. A földrajzi környezet a településen az ún. egyutcás (vagy útifalu) típusát alakította ki, amely a többszázéves története során további mellékutcákkal, területekkel bővült. A falu főutcáján, a település központjában és annak közelében található a főbb önkormányzati és egyéb közszolgáltatást nyújtó intézmények, úgymint a Polgármesteri Hivatal, a helyi általános iskola, a közösségi ház, de itt vannak jellemzően a szolgáltatást biztosító vállalkozások is, például a boltok, dohánybolt, posta stb.

A településen néhány éve karitatív szervezetek is megjelentek. A Vizsolyi Református Egyházközség által működtetett Biztos Kezdet Gyermekház ugyancsak a település központjában található. Az itt végzett tevékenység a kisgyermekes anyukák számára biztosít foglalkozásokat, valamint alapvető higiénés szolgáltatások is elérhetők, ide sorolhatjuk a mosás lehetőségének a biztosítását.

Az alacsony státuszú lakosság támogatását segíti az Ökumenikus Segélyszervezet által üzemeltetett Jelenlét Pont is, amely néhány házzal távolabb az előbbi szervezet épületétől működteti a Jelenlét Pont elnevezésű szolgáltató intézményét. Ez az ún. Jelenlét típusú szociális munkát biztosítja a településen, továbbá az alacsony státuszú lakosság számára biztosít mosási lehetőséget és végez közösségfejlesztési tevékenységet.

A település központi részének vonzáskörzetében található a helyi óvoda, valamint ugyancsak kissé távolabb a központtól, az egyik szegregációval veszélyeztetett területen a településen működő tanoda is.

A 20. ábrán láthatók a településen található szegregátum, valamint a KSH által szegregációval veszélyeztetett területek. Vizsoly esetében a szegregátumok lehatárolása az alacsony státuszú népesség 50%-os koncentrációja mellett történt meg. A szegregátum a Gönc felé vezető főút bal oldalán elhelyezkedő területet foglalja magában, ez tekinthetjük a település perifériájának. Ehhez a területhez közvetlenül kapcsolódva (Petőfi Sándor utca, Deák Ferenc utca) található egy másik veszélyeztetett terület, amely az ott élő alacsony státuszú lakosság 40-50% közötti arányát jelöli.

20. ábra – Vizsoly szegregátuma és szegregációval veszélyeztetett területei Forrás: Lechner Tudásközpont – Országos Szegregátum Adatbázis alapján saját kivágat és szerkesztés

A kutatás során nem álltak rendelkezésre újabb felmérések, de a demográfiai trendekből várható, hogy ez a terület is szegregálódott már, vagy a közeljövőben – a jelenlegi folyamatok fennmaradása esetén – szintén szegregált területté válik.

Hasonló jellemzők figyelhetők meg a főút Abaújkér felé vezető részén is. Itt a főút (Szent János utca) és a Széchenyi István utca által határolt területen alakult ki szegregációval veszélyeztetett terület.

A szegregátumra vonatkozó adatokat a 2011. évi népszámlálás biztosította. A mutatók egyértelműen a szegregátum települési átlaghoz viszonyított kedvezőtlen helyzetét támasztják alá. A 22. táblázatban közölt népszámlálási adatok szerint a szegregátumban élő lakónépesség 284 fő volt, amely a teljes lakosság közel egyharmada. A teljes lakónépesség korosztályi megoszlását vizsgálva a szegregátum 0-14 éves korú lakossága magasabb értéket mutatott a települési átlaghoz képest, az ott élők 39,1%-a tartozott ebbe az életkori csoportba. Az idősek, 60 év feletti korosztály esetében ez az arány elmarad a települési átlagtól, hiszen a 15,7%-os települési átlag mellett, a szegregátumban csupán 6,7% volt ez az érték.

Mutató megnevezése	Vizsoly összesen	1. szegregátum
Lakónépesség száma	865	284
Lakónépességen belül 0-14 évesek aránya	27,3	39,1
Lakónépességen belül 15-59 évesek aránya	57,0	54,2
Lakónépességen belül 60-X évesek aránya	15,7	6,7
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül	47,3	81,2
Felsőfokú végzettségűek a 25 éves és idősebb népesség arányában	8,6	1,7
Lakásállomány (db)	328	78
Alacsony komfort fokozatú lakások aránya	40,5	69,2
Rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül	64,7	85,1
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon belül	41,2	74,7
Alacsony presztízsű foglalkoztatási csoportokban foglalkoztatottak aránya	46,0	56,5
A gazdaságilag nem aktív népesség aránya a lakónépességen belül	71,4	88,4
Munkanélküliek aránya (munkanélküliségi ráta)	28,7	30,3
Tartós munkanélküliek aránya (legalább 360 napos munkanélküliek aránya)	13,0	12,1
A komfort nélküli, félkomfortos és szükséglakások aránya a lakott lakásokon belül	36,9	73,5

22. táblázat – A település szegregátumának alapadatai – Vizsoly Forrás: Lechner Tudásközpont Országos Szegregátum Adatbázis alapján saját szerkesztés

Az iskolai végzettség megoszlása a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők esetében jelentősen magasabb arányú (81,2%) a szegregátumban élők esetében, mint a település teljes lakosságán belül (47,3%). A felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében viszont csupán ötöde (1,7%) él a szegregált területen. Ennek kapcsán azonban meg kell említenünk, hogy a szegregátum elhelyezkedése a központi területekkel is határos, így elképzelhető, hogy ez a csoport nem a roma közösségből kerül ki, hanem a nem roma

közösség olyan tagjairól van szó, akik lakóhelye már a szegregátum kialakulása és térbeli növekedése előtt is ezen a területen volt, a terület azonban a társadalmi és térbeli változások hatására vált szegregátummá. Az iskolai végzettség és a munkajövedelem közötti szoros összefüggés a statisztikai adatok alapján is jól nyomon követhető. A 15-59 éves korosztályban a településre is jellemző, hogy a lakosság közel kétharmada (64,7%) nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel, ez az arány a szegregátumban még magasabb, 85,1%. Az iskolai végzettség és a munkajövedelem hiánya együttes jelenlétének is hasonló tendencia figyelhető meg. A teljes népesség esetében 41,2%-os ez az arány, míg a szegregátumban a lakosság közel háromnegyedére (74,7%) jellemző ez a helyzet. A települést tehát általában is jellemzi az alacsony iskolai végzettség és a munkajövedelem hiánya, a szegregátumban élők esetében azonban ezek a mutatók lényegesen kedvezőtlenebbek. Azok, akik részt tudnak venni foglalkoztatásban, jellemzően az alacsony presztízsű foglalkoztatási csoporthoz tartoznak, ez a településen és a szegregátumban is magas értéket mutat, míg a településen ez 46%-os, addig a szegregátum lakói között ez magasabb, 56,5%-os. A demográfiai-gazdasági jellemzőkhöz illeszkedik, hogy a gazdaságilag nem aktív népesség⁸⁵ aránya is magas a településen, a települési arány 71,4%, míg a szegregátumban 88,4%. A munkanélküliségi ráta a település egészen magas volt, 2011-ben néhány százalékos eltérés volt a település egésze (28,7%) és a szegregátum (30,3%) között, valamint a tartós munkanélküliek között sem volt nagy különbség a település egésze és a szegregátum adatai között. Az oktatás és foglalkoztatás adatai egyértelműen a település kedvezőtlen helyzetét jelzik, ezen belül – igazodva a szegregátumok jellemzőinek általános tendenciáihoz – a szegregált településrész adatai kedvezőtlenebbek. Másként fogalmazva az adatok egyértelműen azt a képet rajzolják ki, hogy a helyi lakosság magas arányban rendelkezik alacsony iskolai végzettséggel, nagy arányban jellemzi a közösséget a gazdasági inaktivitás és a munkanélküliség.

A gazdasági helyzet mellett a lakhatási helyzet esetében is kedvezőtlen kép rajzolódik ki. A szegregátumban a település lakásainak 23,7%-a található, vagyis a lakások közel negyede itt van. A települési lakásjellemzők az alacsony infrastruktúra magas arányát jelzik a településen is (40,5%), ez azonban a szegregátumban 1,7-szeres. Az alacsony komfortfokozatú lakások körébe tartoznak az alapvető közművekkel (villany, víz) ellátott lakások, amelyekben egyedi fűtés található, hiányzik belőle a fürdőszoba vagy a WC, valamint legalább egy konyhával és minimálisan egy lakószobával rendelkeznek. Azon lakások esetében, amelyek a felsorolt jellemzőktől is elmaradnak, szükséglakásokról beszélhetünk. A lakások minősítését vizsgálva azt láthatjuk, hogy a településen a 36,9%-os a komfort nélküli, félkomfortos vagy szükséglakások aránya, míg a szegregátumban ennek a duplája, 73,5%-os arányt láthatunk. A lakások ötöde csupán egy szobával rendelkezik.

A szegregátum adatait vizsgálva látható, hogy az ott élő közösség iskolai végzettsége, munkavállalási lehetőségei, valamint a lakáskörülményei elmaradnak a települési átlagtól, vagyis a depriváció különböző formái jellemzik az ott élő közösséget. Ezt tovább árnyalja az a kép, hogy a szegregátumban élők foglalkoztatási aránya a 15-64 éves korosztályon belül csupán 14,7%-os volt, kevesebb mint a fele a települési átlagnak (33,7%). Ebből (is) következően a foglalkoztatott nélküli háztartások aránya 79,5% volt, bár ez az arány magas

⁸⁵ A gazdaságilag nem aktív népességbe tartoznak: gyermekgondozási ellátásban részesülők; kereső tevékenységet nem folytató nyugdíjasok, járadékosok; a 15 éve alatti tanulók; a 15 év feletti, de még tanulmányokat folytató fiatalok; háztartásbeliek; közületi eltartottak (); szociális gondozottak.

a települési átlagot vizsgálva is (60,6%). A szegregátumban élők helyzetének önerőből történő változtatása tehát nehezen megvalósítható folyamatnak tűnik.

A KSH adatait vizsgálva több esetben (például a 15-59 éves korú lakosság száma, a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya, a tartós munkanélküliek aránya stb.) magas települési arányokkal találkozhattunk. A rendelkezésre álló források (Vizsoly KBT, 2016) nem közöltek más adatokat, de érdemes egy pillantást vetnünk a szegregációval veszélyeztetett területekre is, amely magyarázatot adhat a magasabb települési adatokra.

A településen – ahogyan a fejezet elején közöltük – egy szegregátum és kettő szegregációval veszélyeztetett terület található. Utóbbiakra külön nem állnak rendelkezésre adatok, azonban az Országos Szegregációs Adatbázis a települési adatok összesített lekérdezésére lehetőséget ad. Ebből csupán néhány összehasonlító adatot emelünk ki, azt érzékeltetve, hogy a települési adatok magas arányának a társadalmi-gazdasági környezet mellett milyen magyarázó okai lehetnek.

A 23. táblázatban a 2011. évi népszámlálás szegregátumra vonatkozó adatait, valamint a veszélyeztetett területek adataival kiegészített összes adatot mutatjuk néhány mutató vonatkozásában.

Terület	A) Vizsoly összesen	B) 1. szeg	C) Szegregátum és veszélyeztetett terület együtt	Veszélyeztetett terület adatai fő/%
Lakónépesség száma (fő)	865	284	487	203
Lakónépességen belül 0-14 évesek aránya (%)	27,3	39,1	35,1	29,6
Lakónépességen belül 15-59 évesek aránya (%)	57	54,2	54,8	55,7
Lakónépességen belül 60-x évesek aránya (%)	15,7	6,7	10,1	14,8
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül (%)	47,3	81,2	71,5	57,5
Lakásállomány (db)	328	78	145	67
Alacsony komfort fokozatú lakások aránya (%)	46	56,5	57,2	56,7
Rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül	64,7	85,1	82,0	77
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon belül (%)	41,2	74,7	64,4	49,6
A gazdaságilag nem aktív népesség aránya a lakónépességen belül (%)	71,4	88,4	83,2	75,9
Munkanélküliek aránya (munkanélküliségi ráta) (%)	28,7	30,3	41,5	56,63
Tartós munkanélküliek (legalább 360 napig) aránya (%)	13	12,1	20,7	32,7

Terület	A) Vizsoly összesen	B) 1. szeg	C) Szegregátum és veszélyeztetett terület együtt	Veszélyeztetett terület adatai fő/%
A komfort nélküli, félkomfortos és szükséglakások aránya a lakott lakásokon belül (%)	36,9	73,5	58,5	n.a
Egyszobás lakások aránya a lakott lakásokon belül (%)	6,5	20,6	12,3	n.a

23. táblázat – A szegregátum és a veszélyeztetett területek adatai – Vizsoly (Forrás: KSH alapján saját szerkesztés)

A szegregátum és a szegregációval veszélyeztetett terület együttes adatait vizsgálva láthatjuk, hogy a népesség további kétszáz fővel emelkedett, vagyis a település összlakosságának 56,3%-a élt ezeken a területeken. A korosztályi megoszlás vonatkozásában az összesített adatok is azt mutatták, hogy a települési átlaghoz képest magasabb volt a 0-14 évesek aránya (35,1%), valamint alacsonyabb a 60 év felettek aránya (10,1%), vagyis a két területen élő közösséget inkább jellemezte az iskoláskorú népesség jelenléte. A korosztályi összetétel mellett azt is láthatjuk, hogy az alacsony iskolai végzettség javítja ugyan a szegregátum mutatóit, de az összevont adatok is az ott élő népesség több mint kétharmadának, közel háromnegyedének alacsony iskolai végzettségét mutatják. A munkajövedelem hiánya ugyancsak jellemzi a veszélyeztetett területeket is, hiszen a 83,2%-os arány csupán 5%-kal csökkentette a vonatkozó mutatót. Az iskolai végzettség és a munkajövedelem hiánya esetében a veszélyeztetett területek adatai javítják az összevont adatokat, de csupán 10%-nyi csökkenést jeleznek. A nem aktív népesség aránya esetében hasonló képet láthatunk, míg a munkanélküliség az adatfelvétel időpontjában a veszélyeztetett területeket is jellemezte, az együttes adat 41,5% volt.

A lakásállomány vonatkozásában további 67 lakásról beszélhetünk, amely a jelzett területen található, vagyis a lakások 44,2%-a szegregátumban és a veszélyeztetett területen helyezkedik el. A lakások többsége alacsony komfortfokozatú, és az összesített adatok is azt mutatják, hogy a lakásállomány többsége (58,5%) még így is a kedvezőtlenebb lakókörülmények kategóriájába tartozik. A lakásállomány – bár javítja az arányokat – a települési átlaghoz viszonyított aránya 12,3%-os az egyszobás lakások vonatkozásában.

A veszélyeztetett területek adataiból tehát azt láthatjuk, hogy a települési magas arány ezen a településrészen lakók helyzetéből, jellemzőiből is adódik. A másik következtetés, hogy a veszélyeztetett területek lakosai jelentős mértékben növelték az anyagilag kitett népesség számát, s bár 2011-ben kissé jobb helyzetben voltak néhány mutató esetében, a mindennapi életben hasonló problémákkal kell szembenéznük, mint a szegregátumban élő családoknak. A kutatás időpontjában e területekre vonatkozó valid adatok nem álltak rendelkezésre, azonban e folyamatok azt jelzik, hogy a veszélyeztetett területeken élők csoportjára hasonló jellemzők érvényesek, helyzetük csupán néhány mutató esetében (iskolai végzettség, jövedelem, lakhatási körülmények) tekinthető kedvezőbbnek.

A települési arányok, a szülők alacsony iskolai végzettsége, a munkajövedelem hiánya előre vetíti, hogy a köznevelési rendszerben is magas a HH/HHH-s gyerekek és tanulók aránya.

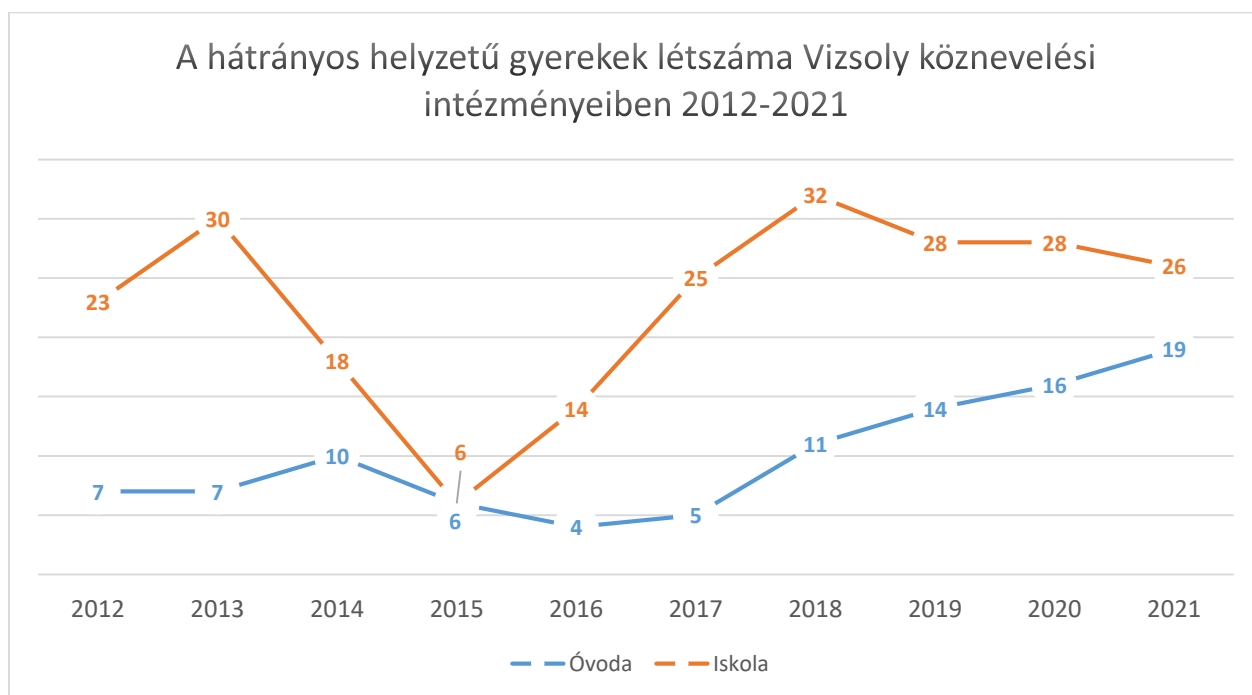
7.2.6 Köznevelési intézmények

A településen két köznevelési intézmény található, a 2020 óta az Egri Főegyházmegye fenntartásában lévő Szent Anna Katolikus Óvoda, valamint a Sárospataki Tankerületi Központhoz tartozó Vizsolyi Rákóczi Zsigmond Általános Iskola. Az intézményekben a roma gyerekek nagy arányban vannak jelen, erre vonatkozó statisztikák nem állnak rendelkezésre, de az intézményvezetők becslései szerint az iskolában 90% feletti, az óvodában 70% feletti a roma gyerekek aránya.

A gyerekek társadalmi helyzetéből adódóan mindkét intézményben olyan pedagógiai munka folyik, amely a roma csoportok integrációjára, felzárkózására, vagy épp hátránykompenzációjára helyezi a hangsúlyt. Az intézmények korábban – ennek érdekében is – részt vettek az IPR programban, amelyek ma, a jogszabályi változások miatt már nem működnek. Néhány – költségigény nélküli – elemük viszont megmaradt, ezekről később az intézmények részletes vizsgálatánál szólnunk.

A hátrányos helyzetű gyerekek arányának változását foglalja össze a 21. ábra, amelyben az óvodai és iskolai létszámadatokat jelenítettük meg a 2012 és 2021 közötti időszakban.

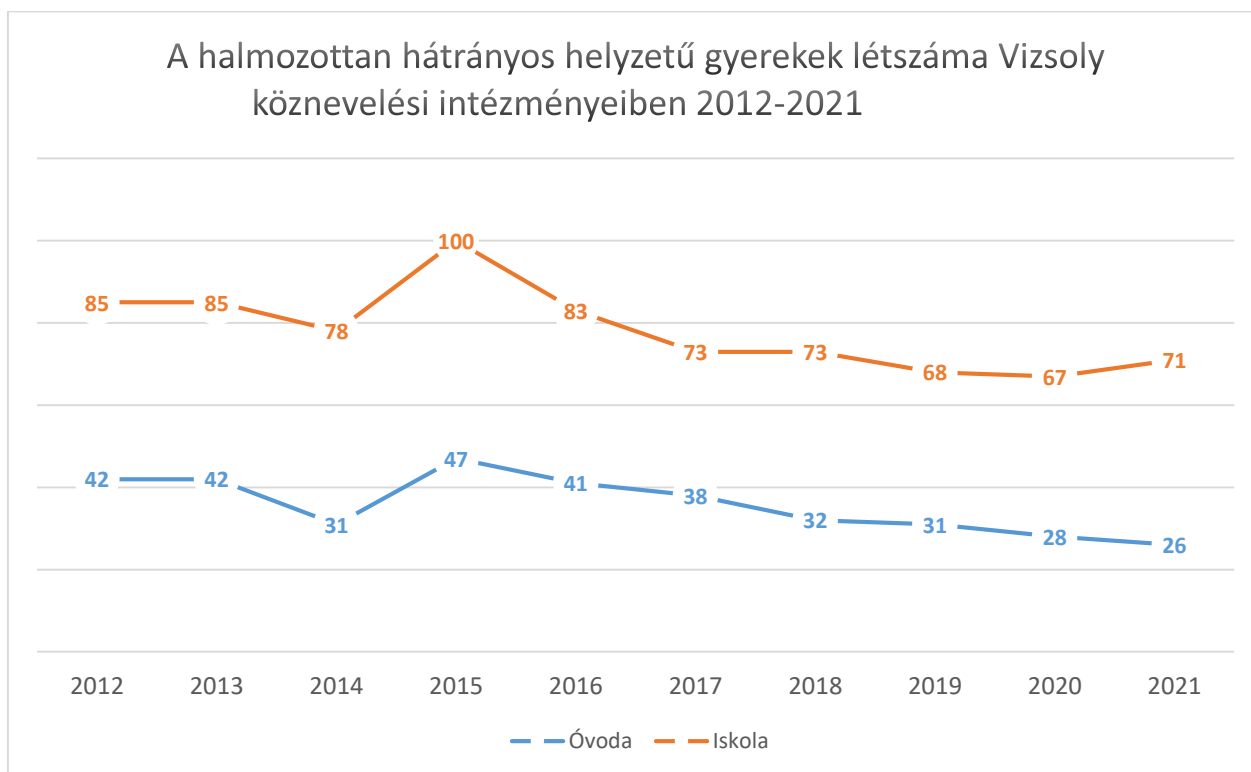
Az összefoglaló adatokból látható, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek létszámának változása hullámzó értékeket mutat. Jelentős csökkenés figyelhető meg a 2013. és 2015. évi adatok között, 2015-ben az általános iskolában és az óvodában is 6-6 fő tartozott ebbe a kategóriába.

21. ábra – A hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Vizsoly köznevelési intézményeiben 2012-2021 Forrás: KIRSTAT alapján saját szerkesztés

A hátrányos helyzetű gyerekek létszámadatai 2016-tól kezdődően emelkedtek, majd 2018-tól kezdődően közel azonos értéket mutatnak mindkét intézményben. A 15%-os csökkenést mutató országos adatokhoz képest (Híves, 2015), ez az arány 80%-os csökkenést mutat, amely messze az országos átlag alatt van.

A halmozottan hátrányos helyzetű adatokat vizsgálva (22. ábra) 2012 és 2014 között stagnáló és kismértékben csökkenő tendencia figyelhető meg. Érdekes azonban, hogy míg a hátrányos helyzetű gyerekek esetében 2015-ben hirtelen csökkenés volt megfigyelhető, addig a halmozottan hátrányos gyerekek esetében itt ugrásszerű növekedés tapasztalható.

22. ábra – A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Vizsoly köznevelési intézményeiben 2012-2021 Forrás: KIRSTAT alapján saját szerkesztés

Vélhetően ennek oka a helyi információs tevékenységnek köszönhető, amely az intézmények és a szociális szakemberek tájékoztató munkáját jelentette.

Az ezt követő években a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek létszáma kisebb mértékben csökkent ugyan, de az országos trendekkel ellentétben a településen végig magasabb maradt a HHH-s gyerekek aránya a HH-s gyerekekhez viszonyítva. A létszámadatokon túlmenően ez a helyi közösség helyzetére is ad rálátást, hiszen a Gyermekvédelemről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény⁸⁶ alapján ez a családban tapasztalható alacsony iskolai végzettséget, a munkajövedelem hiányát, a gyermekét egyedül nevelő szülői háztartásokat, a rossz lakókörülményeket, valamint ezen jellemzők halmozódását jelenti. Az adatok szerint a köznevelésben érintett családok nagy arányban kedvezőtlen körülmények között élnek, és e csoporton belül is jellemző a halmozott problémák jelenléte.

Az intézményi adatok a települési jellemzőket megerősítik, a szegregátum és szegregációval veszélyeztetett területek társadalmi jellemzői az intézményben lévő 0-16 éves korosztály magas deprivációs szintjét támasztják alá.

⁸⁶ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

Az intézmények nevelési-oktatási kihívásait az intézményvezetők a szociokulturális jellemzőkben látták elsősorban, amelyek a kedvezőtlen anyagi helyzetből, a szülők alacsony iskolai végzettségéből, az életmódbeli sajátosságokból adódtak.

Az óvodai nevelésről

Óvodai nevelés a településen 1971-től biztosított, az intézmény 2020. szeptember elsejétől az Egri Főegyházmegye fenntartásában végzi tevékenységét. A fenntartóváltás kérdése a településen az elmúlt évek fejleménye volt, ebben a döntésben a település működtetésének problémái is közrejátszhattak. E kérdés részleteit szűkszavúan említették az interjúalanyok. Az óvodavezető utalt arra, hogy az egyházi fenntartás kapcsán több egyház részvétele is számításba jött, így a Magyar Püünkösdista Egyház, a Református Egyház, valamint a Római Katolikus Egyház is szívesen vállalta volna a fenntartási feladatokat. A település polgármestere nem említett a beszélgetés során⁸⁷ konkrét szempontokat, összefoglalóan annyit közölt, hogy „komplex megítélés” alapján történt meg a fenntartóváltás, az érintettek kezdeményezésére.

A nevelt gyermekek helyzetéről az intézmény Pedagógiai Programja (Vizsoly Pedagógiai Program, 2020) összefoglalóan megállapítja, hogy a térség, valamint a település lakossága is kedvezőtlen anyagi körülmények között él. Az elöregedő társadalom, valamint a fiatalok kiáramlása a településről magával hozta azt, hogy az óvodai nevelésben is egyre inkább a hátrányos és halmozottan hátrányos gyerekek jelennek meg, hozzáteve, hogy többségükben roma gyerekekről van szó. *„Az óvodára jellemző, hogy a gyermekek nagy része szegény családból származik, nem ritka a szülők munkanélkülisége. A gyermekek több mint 80%-ban hátrányos helyzetben lévő, roma származású családból jönnek”* (Vizsoly Pedagógiai Program, 2020: 9). Ezt a megállapítást támasztják alá a statisztikai adatok is. Korábban bemutattuk, hogy a HH-s, HHH-s gyerekek létszáma hogyan változott az óvodában, azonban ha ezeket a számokat a teljes létszámra vetítjük, akkor 2020-ban a HH-s gyerekek aránya az óvodán belül a 2020 októberi statisztika adatai alapján – amely 62 főben jelölte az óvodai nevelésben részesülők létszámát – 32,2% tartozott a hátrányos, míg 59,7% a halmozottan hátrányos helyzetű kategóriába. A két csoport együttesen az óvodai létszám mintegy 92%-át tette ki. A létszámadatok emelkedése mellett (74 fő) 2021-ben is hasonló tendencia volt megfigyelhető, ekkor a gyermekek 32,4%-a a hátrányos, míg 59,4%-a a halmozottan hátrányos kategóriába tartozott.

Az óvodában lévő gyerekek helyzete és az óvodai csoportok szociológiai helyzetük szerinti összetétele, az óvodavezetővel készített interjú alapján, az elmúlt harminc évben változott meg. A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya növekedett az intézményben, ez egyrészt a demográfiai trendeknek, a romák magasabb gyermekvállalási hajlandóságának tulajdonítható, másrészt a településről való elvándorlás megjelent az óvodáskorú gyerekek körében is. Sok esetben a szülők a munkahely, a nagyobb gyermek más településen történő iskoláztatása, a településen nagyobb arányban megjelenő hátrányos helyzetű gyerekek, valamint a roma gyerekek nagyobb arányú megjelenése miatt, elhordják

⁸⁷ A település polgármesterével folytatott interjú rögzítésére nem kaptam engedélyt, így a fenti közlés a beszélgetés során készített jegyzetek alapján készült.

a gyerekeket a településről. Ez akkor is tapasztalható, ha a munkahely útvonala nem érinti a göncruszkai óvodát, amely a településtől mintegy 10 km-re található. Ott a Göncruszkai Református Egyházközség fenntartásában lévő óvoda működik, ahol a közvélemény szerint nincsenek roma gyerekek. Ennek a közlésnek a tényszerűségét nem vizsgáltuk, azonban az intézményi statisztika alapján látható, hogy 2020-ban az ötven fős létszámból, összesen tizenkilenc gyermek tartozott a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű kategóriába, ez a gyermekek 38%-át jelentette (KIRSTAT 2020). A KSH 2011-es népszámlálási adatai szerint a településen 2011-ben összesen 5 fő vallotta magát a roma nemzetiséghez tartozónak, így vélhetően a gyerekek elhordásának fő motivációja a roma gyerekek jelenlétének hiánya, vagy minimális jelenléte a szomszédos település óvodájában.

Az óvodai nevelésben az arányok változásával néhány új kihívással is szembe kellett néznie a vezetésnek. Az egyik ilyen kérdés az intézmény és család kapcsolatában, a felek közötti kommunikációs helyzetek megváltozásában volt érzékelhető. Lényege, hogy az óvodai életben előforduló konfliktusok esetenként otthon is folytatódtak, a gyerekek közötti konfliktusok „megoldásába” a szülők is bekapcsolódtak, amely azután az óvodába is visszakerült.

„Ha jelzik az óvónénik a problémákat, akkor én nagyon sokszor behívom a szülőt vagy felhívom telefonon. Tehát nem hagyom annyiban, hogy bennük forrjon akármilyen, mert az nem jó. És 99%-ban mindig pozitív a vége, megértik azt is, hogy én mit akarok, meg én is megértem az ő problémájukat. Nyilván mindenkinek a saját gyereke fontos, hogy sérelem érte, de hát ezek olyan pitiáner dolgok, hogy az udvaron két gyerek összevész és a szülőnek van ebből problémája.” (óvodavezető közlése)

A roma gyerekek óvodai jelenléte a gyerekek szociokulturális hátterére is ráirányította a figyelmet. A többnyire szegregált élethelyzetben élő családok óvodai megjelenése a problémákat észlelhetővé tette az intézményben is. Ezek körébe a rossz anyagi helyzet, az ebből adódó higiénés problémák, a gyerekek eltérő étkezési szokásai jelentek meg elsősorban.

„Táplálkozás terén nagyon megmutatkozik, nem ismerik az élelmiszereket a gyerekek, vagy például a húst nem nagyon eszik, inkább a tészta ételek. Nehezebben kóstolják meg az újdonságokat. [...] Nem jellemző, hogy nagyon ismernék a gyümölcsöket, maximum almát. Az öltöztetés terén nem mondom, hogy hátránnyal indulnak, a közeli városokban meg tudnak vásárolni mindent. Vizsolyból nagyon nem mennek messzire, olyan 50-60 km-re, amikor kirándulást szerveztünk, akkor féltek is elengedni messzebbre a gyereket.”

...

„Az általános ismereteik a gyerekeknek nagyon hiányosak. Azzal kezdik az óvónénik, hogy a nevüket megtanítsák, meg a saját szüleik nevét, mert ugye beceneveket használnak, meg arra, hogy Vizsolyban élnek. Szinte fél évig gyakorolják.” (óvodavezető közlése)

A családokkal való kapcsolattartást, a gyerekek otthoni helyzetének megismerését szolgálják a családlátogatások, amelyekkel kapcsolatban vegyes kép alakult ki. Törekednek arra, hogy minden családot felkeressenek, ennek során azonban esetenként elutasításra kerülnek, a családok egy kisebb része nem fogadja az óvodapedagógusokat. Más esetekben viszont a személyes megkeresés a gyerekek helyzetének pontosabb megismerését teszi lehetővé, hiszen a család helyzete akár kedvezőtlenebb is lehet, mint azt gondolták a pedagógusok.

„Sokszor volt úgy, hogy azt hittük, hogy ahová mi megyünk, az egy jobbmódú család, mert tisztán járt a gyerek óvodába, meg még a szülő oda is figyelt a neveltetésére. S amikor elmentünk, akkor nagyot csalódtunk, mert egy szegény család. Napi szinten aggódtak azon, hogy fűtsenek be, mit tegyenek az asztalra, és ezt mi nem ezt tapasztaltuk. Szoktuk is mondani, hogy addig nem ítélkezünk, amíg nem tapasztaltuk meg, hogy honnan jön a gyerek.” (óvodavezető közlése)

Ezek a tapasztalatok a helyi roma közösség rétegződésére is engednek következtetni, ezek főként a jövedelem mentén differenciálják a helyi közösséget. A jobb anyagi helyzet elsősorban a presztízsjavak fogyasztásában mutatkozik meg, a pedagógusok által preferált értékrendhez kapcsolódó változások, mint az oktatásban való részvétel, a szakmaszerzés vagy a magasabb iskolai végzettség megszerzése kevésbé jelenik meg véleményük szerint.

„Van egy minimális nagyon szegény réteg. Kiemelkedő, azt azért nem mondanám, hogy nagyon kiemelkedő lenne, hanem inkább az általános. Van nekik egy színvonal, amit maguk határoznak meg, a gyereknevelés, a család szintjén is, és úgy élnek általánosan. Szegénység jellemző rájuk. Akik eljárnak dolgozni, ott jobban megengedhetnek dolgokat, de nem a gyerekekre költik vagy az iskoláztatásra, inkább a házra költik, vagy elszórakozzák, de a zenedoboz, meg a TV az szinte minden családnál megtalálható, olyan jó nagy képernyős.” (óvodavezető közlése)

Az óvodába járó gyerekek családi hátterének változása, a családok helyzetének megismerése az óvodát is elvezette az integrált nevelés elemeinek bevezetésére. Az óvoda 2008-tól kezdődően bekapcsolódott az integrált pedagógiai rendszer elemeinek megvalósításába, ennek formális keretei között pályázott külön forrásokra és valósított meg ilyen típusú programokat.

Az egyik erről szóló beszámolóban (II8, 2014) az IPR-ben végzett tevékenységről kapunk rövid áttekintést. Az óvoda 2013-ban megvalósított programjában az óvodai élet pedagógiai megalapozottságú színesítését valósította meg. Ennek során a téli ünnepkörhöz kapcsolódóan valósítottak meg óvodai programot „Adventi ünnepkör” címen. A program lényege az időszakhoz kapcsolódó óvodai ünnepek szervezése volt, így mikulásnap program, valamint karácsonyi ünnepség. A program megvalósítása során óvodai rendezvények megtartására nyílt lehetőség, valamint a gyerekek számára biztosítottak tisztasági csomagokat, amelyek az otthoni tisztálkodást segítették elő. A pedagógusok részére egy kétórás tréning került megszervezésre, amely az óvoda-iskola átmenetítéséről szólt. A támogatás jelentős részét a nevelési folyamat támogatását segítő eszközök beszerzésére fordították, ezek között fejlesztő eszközök, valamint gyerekbarát csoportszoba kialakítását segítő eszközök voltak. Összefoglalóan elmondható, hogy a külön forrás a nevelési folyamat eszközigényének biztosítását jelentette elsősorban.

Az integrációs programok megvalósítása az IPR megszűnését követően nem folytatódott, az óvoda kapcsolatai a településen működő szervezetekre, potenciális partnerekre koncentrálnak, ezek inkább eseti jellegűek. Az ünnepek során a kapcsolatok a helyi szereplők meghívására koncentrálnak, egyéb közös szervezésű fejlesztésekről, közös innovációkról nem számoltak be.

Az óvoda kapcsolatait a jelenben a helyben lévő szervezetekkel való kapcsolattartás, különböző szintű és formájú együttműködések jelentik. A szociális hátrányok enyhítésében

az intézmény lehetőségei korlátozottak, még annak ellenére is, hogy a fenntartóváltás további forrásokat jelentett. Ezek a nevelési körülmények biztosítását jelentik, amelyet a kutatás idején megfelelőnek minősített az óvodavezető. A gyerekek, családok szociális problémáit a helyben működő karitatív szervezetek igyekeznek enyhíteni, az óvoda esetében az Ökomenikus Segélyszervezet segíti a családokat természetbeni adományokkal, valamint különböző szabadidős programok szervezése éri el az óvodáskorú gyermekeket. A településen a Máltai Szeretetszolgálat is működtet Jelenlét-pontot (I19), valamint a Református Egyház Biztos Kezdet Gyerekházat.

Az óvodában a hátránykompenzáló helyi programok mellett a jelenlévő szervezetek szolgáltatásai is elérhetővé válnak. Ezek közül az óvodában az Ökomenikus Segélyszervezet által biztosított fejlesztőpedagógus munkája vált elérhetővé, ezzel segítve a gyerekek fejlesztését. Ez indokolt lehet, mert az óvodavezető interjújában kitért arra, hogy egyre több olyan gyermek érkezik az óvodába, akik esetében a kognitív képességek és a kommunikációs készségek hiányát fedezik fel.

Az óvodai nevelés területén összefoglalóan elmondhatjuk, hogy egy hátrányos helyzetű kistérség viszonyait tükrözik vissza. A helyi közösség elöregedése mellett a roma – és sok esetben ezzel párhuzamosan a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű – gyerekek aránya nőtt a településen és az óvodában egyaránt. A magasabb státuszú családokból az óvodáskorú népesség más intézménybe történő elvándorlása a szociális helyzet mellett vélhetően a roma gyerekek magas óvodai arányára vezethető vissza. Ez a nevelési feladatok átalakulását eredményezte, amelyre részleges választ és segítséget a korábban működő IPR rendszer adott, a közelmúlt döntései pedig a fenntartóváltástól és ezzel párhuzamosan kiegészítő forrásoktól remélik az óvodai nevelés finanszírozásának biztosítását. A döntés – a kutatás idején – megfelelő intézkedésnek tűnik, azonban az is látható volt, hogy a szakmai erőforrások hiánya a településen is tapasztalható, amit a más szervezetektől érkező szakemberek személye orvosol valamelyest. A helyzet megoldásával kapcsolatban kérdés, hogy a helyben működő intézmények és a helyben működő, alacsony státuszú embereket segíteni kívánó megvalósítói körrel milyen együttműködések tudtak kialakítani, valamint milyen szolgáltatások kerültek tervezésre, amelyek az óvodai munkát segítenék. Erre a későbbiekben, a telepési program ismertetésénél visszatérünk.

Az általános iskola

Az általános közoktatási feladatokat a helyben működő iskola látja el 1-8 osztállyal. Az iskola feladatai igazodnak a térség sajátos helyzetéhez, amelyet a hátrányos helyzetű tanulók magas aránya jellemez. Ebből adódóan – ahogyan az az iskola honlapján olvasható – kiemelten jelenik meg a pedagógiai munkában a felzárkóztatás, az egyéni képességek fejlesztése, valamint az esélyteremtő szemlélet megléte. Az intézmény beiskolázási körzete három településre terjed ki, Vizsoly mellett ide tartozik Korlát és Hernádcéce is, az iskolába felvehető tanulók létszáma 210 fő (Vizsoly Pedagógiai Program ÁI, 2020). Az iskolában csak a vizsolyi diákok tekintetében is magas a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya: a 2020-as adatok szerint az intézmény 174 tanulója közül halmozottan hátrányos helyzetű volt a tanulók 62%-a, hátrányos helyzetű a diákok 24,7%-a, együttesen a tanulók 86,8%-a tartozott a két kategória valamelyikébe. Az együttes arány 2021-ben is azonos mértékű volt, ekkor a teljes tanulói létszám 86,9%-a tartozott a hátrányos vagy a

halmozottan hátrányos helyzetű kategóriába. A két csoport arányai ugyan kismértékben változtak, a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya 59,2% volt, míg a hátrányos helyzetű tanulók aránya kissé növekedett, ők 27,7%-os arányban voltak jelen az iskolában, de ez az iskola tanulói összetételét érdemben nem befolyásolta (KIRSTAT, 2020; KIRSTAT, 2021).

A tanulói összetételnek is tulajdonítható, hogy ahogyan az óvodában, úgy az iskolában is jellemző a két kategóriába nem sorolható tanulók intézményből történő elvándorlása. Ezt a csoportot – a felvett interjúk szerint – a magasabb státuszú családok gyermekei alkotják.

„Ez [a tanulói elvándorlás] az iskolában is jellemző, talán még jobban. Ha úgy alakul az osztály, hogy van 4-5 magyar húzóerő, akkor ott tartják a gyereket, ha viszont úgy alakul, hogy 1-2 gyerek lenne, akkor elviszik. Iskolába inkább Encsre viszik a gyerekeket.” (óvodavezető közlése)

Az iskolában a roma tanulók arányának emelkedésével kapcsolatban egyértelműen tapasztalták, hogy a nem roma tanulók településről való elhordása nem csupán az arányok változását, hanem a pedagógiai munkát is befolyásolják.

„Igazándiból és azt gondolom, hogy ez az arány, ha 60-40%-nál megállna, főként egy intézményen belül, ha 60% lenne a nem cigány réteg és 40% a cigány réteg, akkor a 40% elhinné a 60%-nak, hogy lehet ezt másképp is. Nem is az, hogy kell, mert nem mi jelöljük ki az utat, de hogy mit lehet, ha arra indulok el, amit ti mondtok nekem, akkor az az én életemhez hozzá fog tenni. Mi azt látjuk, hogy van egy olyan osztályunk, amely arányaiban nincs így, hanem inkább a jó irányba tartó emberek, gyermekek, családok száma az lehet egy olyan 40-50 % és a másik fele meg elhiszi nekik, és mindenki szárnyal. Ebből az 50% húzóerőből, mondjuk 20% nem cigány, 30% cigány, csak mondjuk ők is képesek húzni. De ők akkor képesek és akkor nem mennek el, ha ez a 20% is itt marad.” (iskolaigazgató közlése)

A tanulói összetétel alapja a családok kedvezőtlen, rossz, sok esetben a mélyszegénységgel jellemezhető élethelyzet. Ezek a jellemzők már a 2000-es évek elején jelen voltak, az iskolai 2005-os Integrációs Pedagógiai Programja és az ahhoz készült helyzetelemzés egyértelműen rámutatott a szülők alacsony iskolai végzettségére. Nem rendelkezett akkor 8 általános iskolai végzettséggel a szülők 31,6%-a, 8 osztályt végzett 41,4%-a, szakmunkás képesítése a szülők 18%-ának volt, míg érettségivel a szülők 6,4%-a, felsőfokú végzettséggel pedig 2,6%-a rendelkezett (Vizsoly IPR, 2005).

Ennen az időszakban alacsony volt a foglalkoztatottság is, munkahellyel a szülők 23,5%-a rendelkezett, ugyanakkor rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesült a tanulók 82%-a. A családok döntően többgyermekes háztartásokként jellemezhetők. Egyedüli gyermek az összes tanuló 18%-a volt, két gyermekes családból 28%, háromgyermekes családból 32%, négy gyermekesből 15%, öt gyermekesből 6%, míg hat vagy ettől több gyermekes családból a tanulók 1%-a érkezett az iskolába, vagyis a tanulók 54%-a három vagy többgyermekes családból érkezett (Vizsoly IPR, 2005).

A tanulók családi háttéréből adódó szociokulturális jellemzők, az ebből adódó intézményi „problémák” az óvodához hasonlóan az iskolában is megjelennek. Az egyik megemlített kérdés a személyi higiéné volt, amely a rendszerváltás utáni időszakban változott, de még mindig problémaként van jelen.

„A személyi higiéné változik, persze nem mondhatjuk, hogy mindenkinél rendben van, de fejlődik. Ha a ruházatot nézem, akkor nagymértékű fejlődésen mentek keresztül, mert mi ezt abban látjuk, hogy nem úgy van már, hogy valakinek csak egy kabátja van. Kettő-három. Már sokkal több dolguk van, sokszor az a gond, hogy már nem vigyáznak rá, megvolt korábban az ilyen ruháknak a tisztelete, de ma már nem. Azt gondolom, hogy ez nem csak a vizsolyi iskolában van így, hanem máshol is. Mindent elhagynak a gyerekek, és már nem kell neki az, amit egyszer letett, nem is emlékszik rá.” (iskolaigazgató közlése)

A másik jelenség a kulturális különbségek közé sorolható, amelyben a pedagógiai munka nehezítő tényezőjét is látják, s amely az iskolai szabályrendszer és a kulturális sajátosságok konfliktusára mutatnak rá.

„Minden területen történt jó irányú elmozdulás. Ami nehezíti a helyzetüket, hogy otthon vannak hiányosságok. Én azt mondom, hogy a késleltetés, amiben nagyon nagy hiányosságaik vannak. Meg kell tanítani őket arra, hogy a világ el fogja várni tőled, hogy türelmes légy és az otthoni életmódot olyannak vélem, hogy ezt nem támogatja. Azt mondják a cigányságról, hogy nagyon tud szeretni, azt gondolom, hogy másként tud szeretni. Amikor felsír a gyerek akkor egyből ki kell elégíteni az ő kívánságát. Ezt magam is megtapasztaltam, amikor szülői értekezleten az első padban ülő gyerekek elővette az anya a cicijét, mert ki kell elégíteni a gyereket. Ez kultúra, mert a gyerek is így látta gyerekként, hogy mindent oda kell adni, és ő is oda fogja adni. Nem olyan régen volt, hogy a szülők megkapták a havi pénzeket és a gyerekek kérték, hogy tanár bácsi hadd menjünk. Hogy tudjanak vásárolni.” (iskolaigazgató közlése)

Az iskola tanulói összetételének változása az intézmény részéről is megfelelő válaszok kialakítását tette szükségessé. A 2000-es évek elején elinduló Integrált Pedagógiai Rendszer bevezetése lehetővé tette az intézmény szakmai munkájának átalakítását is. Az országosan épülő rendszer Vizsolyban is bevezetésre került, amely keretei között a fentebb említett szociális helyzet minimális enyhítésén túl az integrált nevelést segítő módszertanok alkalmazása is elindult, gyakorlatilag a kialakult oktatási környezetre kívántak ezzel reagálni.

A vizsolyi IPR korai időszakát 2005-től datálhatjuk, ekkor fogalmazta meg az intézmény programját. Ekkor az iskola szakos ellátottsága 90%-os volt, a pedagógusok jelentős hányada részt vett különböző továbbképzéseken. Ide sorolható az iskolaérettség vizsgálatának módszertana, a Kedvesház pedagógia megismerése, a mentorálás folyamatának elsajátítása, hatékony tanuló-megismerési technikák elsajátítása, valamint mindenki részt vett IPR-képzésben is, amely a rendszer szemléletbeli, szakmai sajátosságait adta át.

A rendszer bevezetése a módszertani képzések mellett az oktatás tartalmára és szervezésére vonatkozó újításokat is jelentett. Ezek közé sorolható a cigány népismereti oktatás, a tanulók számára akkor elérhetővé vált ösztöndíjprogramok megismerése és a tanulók részvételének hozzásegítése az ilyen típusú programokhoz. Ilyen volt például az Útravaló ösztöndíjprogram, amelyhez szintén társult mentorálás is. A differenciált oktatás bevezetését a képességfejlesztő tevékenység mentén vezették be, azonban már ebben az időben is jelentkezett néhány területen a szakemberhiány: gyógypedagógusra, fejlesztőpedagógusra, pszichológusra már ebben az időben is szükség lett volna.

Az IPR mentén alakultak ki az intézményi együttműködések is. A program egyik fontos szakpolitikai célkitűzése volt (Vizsoly IPR, 2005; Vizsoly IPR, 2014), hogy a közoktatási intézmények tevékenységüket a potenciális helyi partnerekkel közösen valósítsák meg, kibővítve így a rendelkezésre álló erőforrás-készletet és kialakítva azokat a kapcsolatokat, amelyek a nevelési-oktatási folyamatot támogathatják. A roma tanulók magas aránya így természetes együttműködő partnerré tette a Gyermekjóléti Szolgálatot, a Nevelési Tanácsadót, a tanulók előmenetele szempontjából fontos középiskolákkal, amelyek a pályaorientáció, valamint a középiskolai lemorzsolódás csökkentése szempontjából voltak fontos szereplők. A helyi civil szervezeteknek elsősorban az inkluzív pedagógia szemléletmódjának terjesztésében és a prevenciós tevékenységek során szántak szerepet. Ide sorolták a felvilágosító programok, szabadidős programok szervezését, a krízishelyzetbe kerülő családok azonnali megsegítésben való részvételt.

A helyi – akkor még kisebbségi, később nemzetiségi – önkormányzattal a kapcsolat sajátos genezisen ment keresztül. A hátrányos, halmozottan hátrányos és/vagy roma tanulók arányának emelkedése az intézményben a 2000-es években felerősödő szegregációs diskurzusban is érintett lett. Az alacsony státuszú családból érkező gyermekek létszámának növekedése, valamint a nem roma tanulók elvándorlása az iskolai arányokat megváltoztatta, így már a 2000-es évek második felében is többségében voltak a HH/HHH-s gyerekek az iskolában. Külön statisztika a roma származásról nem állt rendelkezésre, de a helyi narratívák egyértelműen a roma gyerekek iskolai túlsúlyáról szóltak. A helyi nemzetiségi önkormányzattal való kapcsolat e kérdés mentén alakult ki, az először konfliktusos kapcsolat azonban a későbbiek során normalizálódott, amely többek között az intézményben akkor kötelezően kialakítandó közoktatási esélyegyenlőségi tervnek köszönhető. Ebben a dokumentumban az iskola vállalta, hogy kisebbségi koordinátort alkalmaz az iskolában. Feladata egyfajta „hídszerepként” definiálható, aki kapcsolatot tartott a külső partnerekkel, a nemzetiségi önkormányzattal, de részt vett a családlátogatásokban, a családokat bevonó szabadidős programok szervezésében, valamint a szakmai munka monitoringjában is. Az ő személyének és az ellátott funkcióknak tulajdonítják, hogy a nemzetiségi önkormányzattal való kapcsolat rövid időn belül tisztázódott, a partnerek számára átláthatóvá, értelmezhetővé vált az iskolában folyó munka háttere és célkitűzései.

„Az esélyegyenlőségi programunk megkövetelte, hogy legyen egy roma mentorunk és kiválasztottunk egy mentort a településről, és ő velünk együtt lélegzett. A kapocs volt a szülők, a családok és az iskola között, és ő a híreket úgy vitte el a nemzetiségi önkormányzathoz, hogy a nemzetiségi önkormányzat hozzáállása teljesen megváltozott. Ez 2007 tájékán lehetett. Ő elmondta, hogy nem az van az iskolában, amit állítanak róla külső, az iskolát nem ismerő emberek. Ő elmondta, hogy itt folyamatosan dolgoznak és ha valamilyen kudarc éri a gyermeket, akkor az nem miattuk [pedagógusok miatt] van, hanem azért, mert nem tettek meg mindent. Meg a szülő nem tesz meg mindent, és ezt a hírt vitte. A nemzetiségi önkormányzat minden évben úgy állt hozzá ezután a dolgokhoz, hogy minden tanuló részére én szeretném állni a füzetet, az írószercsomagot. És mivel itt nincs megkülönböztetés cigány és nem cigány tanuló között, ezért a nem cigány tanulók részére is szeretném ezt biztosítani. Nagyon jó kapcsolatot ápolunk a nemzetiségi önkormányzattal, minden tanévet így kezdetünk, hogy ők hozzák a tanszercsomagot minden tanuló részére. Számomra ez ad nagyon sokat.” (iskolaigazgató közlése)

Az iskolai IPR program az együttműködések kialakítása mellett az oktatás folyamatának és módszertanának elemeit is átalakította. Ez igazodott az általános szakmai sztenderdhez, jelen keretek között csak felsoroljuk az egyes elemeket. Az alapvető cél az integrált nevelés feltételeinek megteremtése volt, valamint a tanulók egyéni szükségletek szerint történő fejlesztése, amely a képességfejlesztést, az egyéni támogatást egyaránt magába foglalta.

Az óvoda-iskola átmenet szintén kötelező sztenderd volt, ennek jelentősége azért is volt különösen fontos, mert az óvodában jelentkező hátrányok kezelésének folyamatossága, a befogadó iskolai környezet kialakítása adott lehetőséget a sikeres iskolai életút megteremtéséhez. Ennek során mindkét intézményben hangsúlyos volt a családokkal való kapcsolat erősítése, ennek formális keretei az iskolában a szülői értekezletek, családlátogatások, a nyílt hét, az esetmegbeszélések, valamint az ún. szülői továbbképzések voltak, amely során évi 3 alkalommal szerveztek különböző előadásokat a szülők részére. A negyedéves tanulói értékelés ugyancsak ennek a folyamatnak a része volt.

Módszertani újítást a kompetencia alapú oktatásra és értékelésre történő átállás jelentette. Megjelentek az oktatásban a multikulturális tartalmak, a differenciált oktatásszervezés, a kooperatív technikák alkalmazása, valamint a projektmódszer, a drámapedagógia és az önálló tanulás tanításának módszertana.

A gyerekek mentálhigiénés fejlesztésére ugyancsak hangsúlyt fektettek, de számos kompetenciafejlesztő szabadidős tevékenység is megszervezésre került. Az oktatási folyamat kibővült egy patrónusi rendszer kialakításával is, amely célja az volt, hogy egy-egy tanuló előrehaladását, támogatását a pedagógusok és a program megvalósításában résztvevő együttműködő partnerek munkatársai nyomon kövessék az eredményeket, esetleges problémákat.

A tanulók részére számos tanórán kívüli program is megszervezésre került, ide tartoztak a napközis programok, a tömegsport és sportköri foglalkozások, különböző szakkörök, énekkar, korrepetálások, művészeti oktatás, a továbbtanulásra felkészítő foglalkozások, tanulmányi kirándulások, iskolai rendezvények, kulturális programok, rendhagyó irodalomórák.

Az IPR folyamatát a különböző műhelymunkák segítették, ezek elsősorban a módszertani tapasztalatokat, az ott felmerülő problémákat és azok kezelési módját igyekeztek kezelni. Az értékelő megbeszélések tapasztalatai mellett erősödött a pedagógusokban, hogy tevékenységük kihatással van más kollégák munkájára is, valamint arra is, hogy az egyes problémák megoldásába bevonhatók más kollégák is.

Az iskolai sikeresség egyik mérőszáma a sikeres továbbtanulás lehet, amely esetében nem a továbbtanulás ténye, hanem a középiskola elvégzése a tényleges mutató. Ezt a folyamatot az iskola a korábbi tapasztalatok alapján ma is igyekszik támogatni, a középiskolás tanulóknak mentori szolgáltatást biztosítva.

„Működik egy másik program is, amikor kilépnek a gyerekek az iskolából és jönnek azok a problémák is, hogy a gyerekek, amikor már nem 150 métereket mennek az iskolába, hanem el kell mennem a másik településre, nem mindegy, hogy mi van rajtam, sokkal nehezebb, plusz ráadásul lehet, hogy a bélyeget látják a homlokomon, és nehezen tudnak ezen átlépni. Mi felajánljuk mindenkinek, hogy mentoráljuk őket, és ha bárkinek bármi problémája van a középiskolában, akár tantárgyi, akár bármi, akkor megpróbálunk segíteni. Jelképesen

mindig kiválasztunk egy-két gyereket, aki ösztöndíjasunk lesz, azért, hogy a többieknek is hátha erőt ad a továbbiakban. Neki kötelező minden hónapban egyszer bejönnie, hogy elmondja, hol tartok, hol járok, mit csinálok. Kap tőlünk ötezer forintot havonta és még azt is, hogy ha beszélni kell az osztályfőnökkel, akkor beszélhetek én is, nem fontos anyának, és így egy olyan mentorálást adni mellé, hogy bent maradjon 9-ben, mert akkor már elvégzi.”(iskolaigazgató közlése)

Az IPR az iskolában a 2010-es évek közepétől formálisan megszűnt. A napi gyakorlatba a módszertani újítások beépültek, azonban a program megszűnése ellenére néhány fontos programelem mégis megmaradt. Az egyik ilyen a helyi innovációnak tekinthető „Gyűjtsd a Tallért” program volt, amely az iskola névadójához, Rákóczi Zsigmond korához kötődő fizetőeszköz iskolai adaptációját jelentette. A tallérok gyűjtése az iskolai tevékenységekhez kötődő motivációs eszközként jelent meg, ezt a gyerekek a folyamatos munkáért, például a házi feladat elkészítéséért, az iskolai feladatok ellátásáért (hetes munka jó minőségű ellátásáért, szervezési munkában való részvételért, de akár jó magaviseletért is) kapható. A tanulmányokhoz kapcsolódó tevékenységek, például helyi, területi vagy országos versenyen való részvétel az egyes szintekhez igazítva differenciált jutalmazásban részesültek. A gyerekek a megszerzett tallérokat különböző eszközökre (elsősorban iskolai oktatáshoz kapcsolódó eszközökre) vagy szolgáltatásokra (kirándulások, iskolában szervezett külön programok) költhetik el. Ezek mellett igyekeztek a gyerekeket is bevonni a tallérok jutalmazásához kapcsolódó szempontrendszer kidolgozásába, amely során javaslatokat tehetnek, hogy milyen tevékenységekért járjon tallér és arra is, hogy ezt mire költhetik a tanulók.

Vélhetően ez a motivációs módszer az iskolai értékrend hangsúlyozására is szolgál, mivel az tapasztalható, hogy a kortárs csoport szerepe az iskolai teljesítményre erőteljes hatással van.

„A gyerekeknek, a kortárs csoportnak van hatása, a minta nagyon fontos. Sajnos van olyan osztályunk, ahol nincs minta, ott már a visszahúzásnak az ereje figyelhető meg, ha valaki ki akar szakadni közülük, akkor visszarántja. Az már nem állhat fel, vagy nem jelentkezhet. Ha jelentkezik, akkor szünetben már bajok lesznek, akkor inkább megül és megtartja magának, amit tudhat. Az erőre alapuló hierarchia az iskolában is megfigyelhető.” (iskolaigazgató közlése)

A humán erőforrás tekintetében az iskolában az oktatási körülmények, az IPR kezdete óta eltelt 15 évben folyamatosan romlottak. A kutatás idején a szakos ellátottság egyre nagyobb gondot okozott, de önmagában 13-14 gyerek/pedagógus arányt is komoly nehezítő körülménynek látják, mivel a gyerekek sajátos helyzetéből adódóan több odafigyelést, felkészültebb szakembereket kívánnak meg, a heti óraterhelés 30 óra pedagógusonként. Az iskola helyzetéből adódóan – köztudottan roma többségű iskola – azonban a településre nem jelentkeznek pedagógusok, vagyis csak a kötelező iskolai feladatok ellátása is kihívást jelent esetenként az iskolának.

A korábbi IPR-es tapasztalatokat nehezíti az is, hogy a családok egy jelentős része nem talál helyben megélhetést, így a férfiak rendszerint a lakóhelytől távolabb találnak munkát. Ez sok esetben olyan távolságot jelent, hogy csak hetente-kéthetente jönnek haza, ez kihat a gyerekek nevelésére is és kedvezőtlen hatásai lecsapódnak az iskolában is.

„Több édesanya is azt mondja nekem, hogy nem bírok velük. Van olyan gyerek, ahol van egy hetedik és egy harmadikos, és a harmadikos kislány sem akar jönni. Van otthon egy telefon, amivel elvannak, ez megerősíti abban, hogy a semmittevés is jó érzés, itt meg ugye más van. Ezzel kell versenyre kelni.” (iskolaigazgató közlése)

Az IPR-nek „mérhető” eredményei nem mutathatók ki, a kompetenciamérés eredményei nem javultak, a továbbtanulási tapasztalatok sem javították a középfokú végzettséggel rendelkezők arányát. A településen jelenlévő különböző programokkal, a Máltai Szeretetszolgálat által működtetett Jelenlét-pont munkatársaival, vagy az Ökumenikus Segélyszervezet munkatársaival a kapcsolatok megvannak, de jellemzően arra koncentrálnak, ha az iskolai feladatokhoz illeszthető vagy az iskolában jelentkező szolgáltatások hiányára tudnak segítséget biztosítani. Így leginkább a szakemberek segítsége az, amely megjelenik az iskolában. A telepési programmal való kapcsolatuk gyakorlatilag elhanyagolható volt, erre a következőkben még visszatérünk.

A közoktatás területén a kistélepülések iskoláinak sajátos jellemzőit figyelhetjük meg. A köznevelési intézményekben nevelkedő és tanuló gyermekek aránya az utóbbi évtizedekben egyre inkább a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek koncentrációját hozta el. A gyerekek többsége – bár erre nem állnak rendelkezésre adatok – a roma nemzetiséghez tartozik, ennek okán a nem roma gyerekek egy részét elhordják a településről, így erősítve a szegregált iskolára jellemző tulajdonságokat. A nevelési-oktatási folyamat egyik fő kihívása a szociokulturális hátrányként definiált jellemzők: a szegénység okozta anyagi problémák jelenléte, a férfiak munkavállalása okán szétszakadó családok, a nők megváltozott szerepe a családon belül, a gyerekek kontrollnélkülisége, vagy akár a kortárs csoport kedvezőtlen mintái adják, de a sort folytathatnánk tovább. A korábbi integrációs gyakorlatok egy része továbbvihető volt, az ottani tapasztalatok, tudás azonban nem került át a jelenleg futó programokba.

7.2.7 A telepési program

A település esetében a telepési program megvalósítása természetesnek tűnt, hiszen a településen jelenlévő problémák komplexitásából következik a beavatkozás terve. A településen a pályázati előzmények szerint nem került sor hasonló program megvalósítására, ezért magát a programot egy külső partner bevonásával tervezte az önkormányzat. A kutatást nehezítette, hogy a településen a program megvalósítása alatt változott a polgármester személye, így a tervezési folyamatról mind a jelenlegi településvezető, mind a korábban is ott lévő szakmai stáb is szűkszavúan nyilatkozott.

A programmal kapcsolatos tervezési dokumentum, a Községi Beavatkozási Terv tartalmazza azokat a problémákat, amelyeket a programhoz tartozó igényfelmérés során beazonosítottak. A helyzetfeltárás során a térség problémáiból indul ki a dokumentum, amelyek a kedvezőtlen foglalkoztatási körülményekre, a helyben lévő munkalehetőségek hiányára és az ebből adódó szegénységre hívja fel a figyelmet. A helyzetfeltárás logikája – amit a Felhívás meg is követelt – a települési jellemzőkhöz viszonyítva azonosítja be a szegregátumban élők problémáit.

Bár a településen az alapvető közművek általában megtalálhatóak, a szegregátumban élők esetében az adósság-felhalmozódás miatt sok esetben már hiányoznak, amely a leszakadás

és a kedvezőtlen lakás- és életkörülmények tényét helyi szinten is jelzik. Az anyagi depriváció a roma közösségben jelen van, ez mind az országos, mind a térségi adatokhoz képest kedvezőtlen képet mutat. Az egy főre jutó jövedelem a településen 451.226 Ft volt 2015-ben, amely elmaradt az országos (2014: 781.854 Ft) átlagtól (Vizsoly KBT, 2016).

A szegregátumban jelentkező problémák – hasonlóan más települések szegregátumaiban élőkhez – az általánosan tapasztalható problémákat ölelik fel. Ezek között találjuk az alábbiakat:

- Általánosan jellemző a szegénység, amelyben a családnagyság, a gyermeket egyedül nevelő családok kiterjedtsége még nagyobb. A szegénység generációs átörökítése jellemző a közösségben.
- A gyerekek esélyegyenlőtlensége szülei alacsony iskolázottsága, a rendkívül rossz anyagi és lakhatási körülmények miatt.
- A felnőttek rossz egészségi állapottal összefüggő szociális és mentális problémái.
- A tartós munkanélküli státusszal összefüggő életvezetési, önértékelési problémák.
- A munkaerő-piaci szempontból hátrányos státusszal, a legális munkaerő-piacról való kizorúlással összefüggő problémák.
- Az inaktívok, a szociálpolitikai juttatásokból nem vagy csak nagyon csekély mértékben részesülők, a rokkant nyugdíjasok, a tartós betegek magas száma.
- A reményvesztettség és az ebből fakadó közömbösség megnehezíti a telepen élők számára az öngondoskodást, ennek következtében elesnek számos, egyébként számukra is elérhető közszolgáltatástól, a munkaerő-piac, az oktatási rendszer, a szociális intézmények kínálta lehetőségtől.
- Bizalmatlanság az intézményekkel (oktatási-, szociális-, egészségügyi-, stb.) szemben.
- A lakhatási jogcímmel nem rendelkezők fokozott kiszolgáltatottsága.
- A kedvezőtlen életkörülmények következtében magas a konfliktusok előfordulásának száma a családon belül, illetve a családok között. (Vizsoly KBT, 2016)

A program helyzetelemző része nagy hangsúlyt fektetett az együttműködések kialakítására, ennek középpontjában a dokumentumban a köznevelési intézményekben megvalósított Integrált Pedagógiai Rendszer során kialakított gyakorlatok álltak. A dokumentum nem ismerteti ennek részleteit, eredményeit, csupán rögzíti, mint a településen végzett korábbi integrációs gyakorlatot. A köznevelési intézmények mellett az akkor megvalósítás alatt lévő Integrált térségi gyermekprogramok⁸⁸ című program megvalósítását emelték ki, amely során a 0-25 éves korosztálynak valósítottak meg szabadidős programokat.

A fejlesztési irányok illeszkedtek a Felhívásban rögzített elvárásokhoz, ennek során a célcsoport elérésére különböző tájékoztató fórumokat, valamint szakmaközi együttműködések terveztek. Ebbe a sorba tartoztak a tájékoztató rendezvények, amelyek a célcsoport megszólítását és informálását szolgálták; a megvalósítók számára szervezett projektindító tréning; esetkonferenciák, amelyek céljai szerint a településeken dolgozó szakmai szereplők közötti együttműködést erősítette; ugyancsak hasonló célokat szolgáltak a különböző workshopok, amelyek a szakmai megvalósítók számára biztosítottak fórumot;

⁸⁸ A pályázati konstrukció száma és címe: EFOP 1.4.2-16 Integrált térségi gyermekprogramok. A pályázati kiírás célja a gyermekszegénység csökkentéséhez, az iskolai lemorzsolódás és a hiányzások csökkentéséhez történő hozzájárulás, valamint a továbbtanulás, az egészségtudatos életmód, a szolgáltatások minőségének és elérhetőségének javítása.

valamint a projekt megvalósítását felügyelő Projekt Tanács, amely ülései során a program megvalósításának szakmai monitorozását, valamint a soron következő időszak ütemezését végezte.

A korai fejlesztéshez, a köznevelési intézményen kívüli fejlesztő programok csoportjába számos olyan program tartozott, amelyek egy része magában foglalta a köznevelési tevékenységhez illeszthetés lehetőségét. Ide sorolhatók a drogperevenációs foglalkozások, az egészségklubok, vagy a családi életre történő felkészítést szolgáló klubjellegű tevékenységek – csak néhányat kiemelve a megvalósítandó programelemekből. Ezek kapcsolódása az intézmények korábbi IPR-es gyakorlata miatt is logikusnak, már-már természetesnek tűnik.

A telepfelszámolási programok komplexitásához kapcsolódóan az alacsony státuszú lakosság képzését és ezzel a munkavállalás lehetőségét különböző tréningekkel és szakképzésekkel igyekeztek javítani, ezek között találhattunk kertépítő- és fenntartó, konyhai kisegítő vagy éppen motorfűrész-kezelő képzéseket. Az általános iskolai befejezésére vonatkozóan viszont nem terveztek képzést, valamint a helyi általános iskolával sem alakultak ki erre vonatkozó elképzelések. A képzések mellé az elhelyezkedést támogató szolgáltatásokat is terveztek, ennek célja a foglalkoztatók felkutatása, érzékenyítése és a munkavállalók motiválása volt.

A közösségfejlesztés az ilyen típusú programok egyik jelentős célkitűzése, ezt esetünkben különböző klubfoglalkozásokkal igyekeztek biztosítani. Ezek között találhatjuk a közösségi beszélgetéseket, a különböző ünnepkörökhöz kapcsolódó programok szervezését, de találunk kézimunka klubot is, amely talán a korábbi paraszti hagyományban meglévő fonó funkcióját igyekezett feleleveníteni.

A program szakmai dokumentumában (KBT) megfogalmazott egyes fejlesztési elemek mentén vizsgáltuk, hogy az integrációs program komplex fejlesztési tervében megfogalmazott fejlesztési elképzelések a köznevelési intézményekben tapasztalható és a kutatás során felmerülő problémákhoz hogyan illeszthetők.

Az alábbi táblázatban (24. táblázat) a projektben tervezett fejlesztési tevékenységeket, a konkrét programelemeket, valamint az óvodában és az iskolában említett problémákhoz való illeszthetőséget foglaltuk össze.

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség⁸⁹
A célcsoport bevonásának előkészítése és az egyéni fejlesztési tervek elkészítése	Tájékoztató fórum a közvetlen célcsoport számára Az egyéni fejlesztési tervek (EFT) összeállítása, kimunkálása	közvetlen kapcsolódás nincs; az EFT-k esetében a tanköteles gyerekek intézményi támogatásának lehetősége

⁸⁹ Az illeszthetőség kérdését a kutatás során felmerült problémák mentén fogalmazzuk meg, ez nem képezte a KBT részét, jelen kutatás eredményeként került meghatározásra.

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség ⁸⁹
Esetkonferencia szervezése	A családok fejlesztésében dolgozó szakemberek munkájának összehangolása	A köznevelési intézményekhez nincs közvetlen kapcsolódás. Lehetőség: szervezetek közötti szakmai kommunikáció
Projekt Tanács ülés	Félévente egy alkalommal megvalósuló szakmai fórum, a konzorcium és az együttműködő partnerek számára	A köznevelési intézményekhez nincs közvetlen kapcsolódás. Lehetőség: szervezetek közötti szakmai kommunikáció
Workshopok megtartása	Információ átadás a programról, valamint a résztvevő szakemberek szakmai támogatása, a megvalósítás során 12 alkalommal.	A köznevelési intézményekhez nincs közvetlen kapcsolódás.
A szociális, közösségi, korai fejlesztési, oktatási, egészségügyi, a drog használat visszaszorítását célzó programok megvalósítása	Drogprevenációs foglalkozássorozat gyerekeknek, ifjúsági korosztálynak és felnőtteknek	Óvodai, iskolai preventív programok szervezésének lehetősége; család-intézmény közötti kapcsolat erősítése
	Egészség klub Az egészséges életmóddal kapcsolatos ismeretek átadása konkrét gyakorlati tevékenységekhez kapcsolódóan	Óvodai, iskolai preventív programok szervezésének lehetősége; család-intézmény közötti kapcsolat erősítése
	Hagyományőrző klub A helyi értékek felelevenítése, személyes aktivitás növelése az egyéni kompetenciafejlesztő gyakorlatorientált foglalkozás- és programsorozat által	Nemzetiségi oktatás tartalmi elemeinek bővítése (helyi roma hagyományok beépítése a helyi tantervbe)
	Közös játéktanulás szülőkkel és gyerekekkel A szülő-gyermek kapcsolat mélyítése a közös játék során, valamint a szülői kompetenciák fejlesztése, s a gyerekek kompetenciájának fejlesztése	Óvodai IPR gyakorlatának folytatása, család-intézmény kapcsolatának erősítése, szocializációs rutinok erősítése

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség ⁸⁹
	Szűrőnap	Egészségtudatos életmód, egészségnevelés erősítése, iskolai programhoz illesztése
	Családi életre felkészítő foglalkozássorozat az ifjúsági korosztály részére	Tudatos családtervezés, a korai gyermekvállalás és a lemorzsolódás ezen okból történő csökkentése.
	Jogi tanácsadás bármilyen természetű jogi ügyben tanácsadás	A köznevelési intézményekhez nincs közvetlen kapcsolódás.
	Gasztró klub Hagyományos ételek egészséges elkészítése. Közöségfejlesztés, valamint a telepen élők háztartási, gazdálkodási, táplálkozási szokásainak javítása helyi hagyományokra épülő, de korszerű, gazdaságos és egyben egészséges módszerek tapasztalati átadásával.	Egészségtudatos életmód, egészségnevelés erősítése, iskolai programhoz illesztése
	Néptánc foglalkozás	Nemzetiségi oktatás tartalmi elemeinek bővítése (helyi roma hagyományok beépítése a helyi tantervbe); szabadidős programkínálat
	Játékos fejlesztő foglalkozás iskoláskorú gyermekeknek szabadidős program szervezése iskolán időn kívül	Szocializációs problémák enyhítése, tanuláshoz illeszkedő kompetenciafejlesztés, iskolán kívüli szabadidős programok
	Baba-mama játszóház 3 év alatti gyermekeknek	Óvodai életre való felkészítés, korai fejlesztés
Képzéshez, munkatapasztalat-szerzéshez, foglalkoztatáshoz kapcsolódó tevékenységek megvalósítása, a munkaerő-piaci kereslet igazolásával	Képzések: Kertépítő és fenntartó OKJ-s képzés; Állatgondozó OKJ-s képzés Kerti munkás OKJ-s képzés Motorfűrészes kezelő OKJ-s képzés Konyhai kisegítő OKJ-s képzés	A köznevelési intézményekhez nincs közvetlen kapcsolódás.

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség ⁸⁹
Lakhatási és a lakókörnyezeti körülmények, a lakhatás biztonságának javítása	Csillag Szolgáltató Pont működtetése	A köznevelési intézményekhez nincs közvetlen kapcsolódás.
A szegregált telepen élő hátrányos helyzetű állampolgárok lakhatási körülményeinek javítása az infrastrukturális feltételek javításával, lakhatási mobilizáció	Minimum 5 önkormányzati bérlakás kerül kialakításra, lehetővé téve minimum 38 fő lakhatási mobilizációját	A köznevelési intézményekhez nincs közvetlen kapcsolódás.
Közösségi együttműködés erősítése	Közösségi beszélgetés A közösséget foglalkoztató problémák beazonosítása, alulról jövő megoldási kezdeményezések megfogalmazása, közösségi aktivitások támogatása, feszültségoldás, az öngondoskodó szemlélet erősítése	A köznevelési intézményekhez nincs közvetlen kapcsolódás.
	Konfliktuskezelő, mediátor biztosítása a közösségen belüli, családon belüli, illetve a munkavállaló és a munkahely, valamint a család és az oktatási-nevelési intézmények között felmerült konfliktusok	Óvodai, iskolai konfliktusok kezelése; alternatív konfliktuskezelési módszer megismertetése
	Kézimunka klub A résztvevők képessé váljanak az elsajátított kézimunka technikával saját felhasználású textiltárgyak (terítő, táska, játék, sál stb.) elkészítésére, akár használt vagy maradék textilek újrahasznosításával is	Családi programok szervezése; család-intézmény közötti kapcsolatok erősítése
	Ünnepkörhöz kapcsolódó közösségi rendezvény a település teljes lakossága	Család-intézmény közötti kapcsolat erősítése; közösségfejlesztési tevékenység
	Lakossági fórum Információnyújtás, a lakosság	A köznevelési intézményekhez nincs közvetlen kapcsolódás.

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz illeszthetőség ⁸⁹	való
	véleménynyilvánításának fóruma		

24. táblázat – A telepese programban tervezett tevékenységek és azok lehetséges kapcsolódási pontjai a köznevelési intézmények tevékenységeihez – Vizsoly (Forrás: saját szerkesztés)

A programok tervezése és megvalósítása során a helyi szereplők együttműködésére is lehetőség nyílik. A konzorciumi együttműködés meghatározott feladatok, határidők és anyagi források együttesével valósul meg, míg az együttműködések kevésbé formalizált, konkrét feladatok és források nélkül megvalósuló kooperációs formát jelent a program keretei között.

Az előző összefoglalásban (24. táblázat) láthattuk, hogy a korábbi IPR gyakorlat több tevékenység kapcsán lehetőséget biztosított együttműködésre, a korábbi gyakorlatok ismételt elindítására, de legalább a tapasztalatok beépítésére. A programban a települési önkormányzat, valamint a társadalmi felzárkózás ágazati politikájának megvalósítását szolgáló háttérintézmény, a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság megyei kirendeltsége, valamint egy miskolci székhelyű civil szervezet, az Ifjúságért Alapítvány vett részt. A feladatok felosztását tartalmazza a következő (25. táblázat), a projekt egyes szakaszai, vagyis az előkészítés, a megvalósítás és a fenntartás időszakában.

Települési önkormányzat	Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság	Ifjúságért Alapítvány
Előkészítés		
Szakmai stáb és projektmenedzser felállítása és működtetése	Nincs nevesített feladat	Nincs nevesített feladat
Tájékoztató rendezvények tartása	Nincs nevesített feladat	Nincs nevesített feladat
Egyéni és családi fejlesztési tervek elkészítése	Nincs nevesített feladat	Nincs nevesített feladat
Esetkonferencia, szakmai workshopok szervezése	Nincs nevesített feladat	Nincs nevesített feladat
Nyilvánosság biztosítása	Nincs nevesített feladat	Nincs nevesített feladat
Megvalósítás		
Drogprevenció	Közösségi Beavatkozási Terv és egyéni fejlesztési tervek megvalósítása	
Egészségügyi szűrőnap	Kertépítő és fenntartó OKJ-s képzés 400 órában	Munkaerő-piaci tanácsadás, mentorálás
Egészség klub	Állatgondozó OKJ-s képzés 400 órában	Alláshelyek felkutatása, munkáltatók érzékenyítése
Hagyományörző klub	Kerti munkás OKJ-s képzés 400 órában	Közösségfejlesztés

Települési önkormányzat	Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság	Ifjúságért Alapítvány
Gasztro klub	Motorfűrész kezelő OKJ-s képzés 240 órában	Közösségi beszélgetések vezetése
Családi életre felkészítő foglalkozássorozat	Konyhai kisegítő OKJ-s képzés 240 órában	
Jogi tanácsadás	Parkgondozó OKJ-s képzés 320 órában	
Néptánc	A konzorciumi partnerek, együttműködő partnerek és egyéb helyi szereplők bevonásával évente négy, összesen tizenkét alkalommal megtartott workshopok munkájában részt vesz.	A konzorciumi partnerek, együttműködő partnerek és egyéb helyi szereplők bevonásával évente négy, összesen tizenkét alkalommal megtartott workshopok munkájában részt vesz.
Közös játéktanulás szülőkkel és gyerekekkel		
Játékos fejlesztő foglalkozás		
Baba-mama játszóház		
Tananyag/tematika kidolgozása		
A foglalkoztatási lehetőségeknek megfelelő mobilitás biztosítása		
Csillag szolgáltató pont működtetése		
Cserhaj Közösségi Ház funkciók biztosítása az IKSZT- ben		
Közösségi beszélgetések		
Konfliktuskezelő foglalkozás		
Kézimunka klub		
Ünnepkörhöz kapcsolódó közösségi rendezvény		
Lakossági fórumok		
Projekt Irányító Tanács vezetője	A Projekt Irányító Tanács tagja	A Projekt Irányító Tanács tagja
Fenntartás		
Felhívás szerinti kötelezettség a főpályázónál.	Nincs nevesített feladat	Nincs nevesített feladat

25. táblázat – A projekt konzorciumi partnereinek feladatmegosztása – Vízoly Forrás: saját szerkesztés

A program tervezését és megvalósítását végző konzorcium tagjai között aszimmetrikus feladatfelosztás tapasztalható. A települési önkormányzat, mint főkedvezményezett feladatkörébe tartozott a programok jelentős része, a Szociális- és Gyermekvédelmi

Főigazgatóság megyei szervezete elsősorban a jogszabályi feladatkörébe tartozó felnőttképzések megvalósításába kapcsolódott be. Ebben a szervezetnek nagy gyakorlata van, hiszen a korábbi pályázati ciklusban, a vonatkozó TÁMOP-5.3.6 konstrukcióban kötelező konzorciumi partnerként vettek részt és jellemzően a felnőttképzési feladatokat látták el. E mellett a konzorciumi feladataik a program megvalósításában való részvétel, valamint a program megvalósítását és belső monitoringját kísérő Projekt Irányító Tanács tagjaként voltak jelen a projektben.

A Felhívásban elvárt civil konzorciumi partnerként a miskolci székhelyű Ifjúságért Alapítvány vett részt a programban, amely szervezetnek a közösségfejlesztés területén van több, mint egy évtizedes tapasztalata. A Községi Beavatkozási Terv feladatfelosztása szerint az Alapítvány a munkavállalást segíti különböző, a képzésekhez illeszkedő szolgáltatásokkal, ilyen például a munkaerő-piaci tanácsadás vagy az álláshelyek felkutatása, illetve a munkáltatók érzékenyítése. E mellett a közösségfejlesztési folyamat egyes feladatai jelennek meg, általában a közösségfejlesztés, valamint a közösségi beszélgetések vezetése jelent meg feladatként. A megvalósítás során további szakmai támogatást nyújtottak a megvalósítók részére, ennek formája a workshopok voltak. Hasonlóan a másik konzorciumi partnerhez, kötelező jelleggel részt vettek a Projekt Irányító Tanács munkájában.

A programban nevesítetten jelentek meg az együttműködő partnerek is. Ezek között a helyi általános iskola, a helyi Gyermekjóléti és Alapszolgáltatási intézmény, a helyi roma nemzetiségi önkormányzat, valamint a területileg illetékes kormányhivatal foglalkoztatási osztálya szerepeltek.

Az alábbi összefoglalás (26. táblázat) a KBT-ben szereplő szervezeteket és a hozzájuk kapcsolódó feladatokat foglalja össze. A korábbi IPR-es tapasztalat során kialakult együttműködések mellett vizsgáltuk, hogy a projektben milyen tevékenységekben várta el a szakmai program az együttműködéset.

Szervezet megnevezése	IPR-ben	Projektben
Rákóczi Zsigmond Általános Iskola	Nem releváns, az intézmény volt a fő megvalósító.	A konzorciumi partnerek, együttműködő partnerek és egyéb helyi szereplők bevonásával évente négy, összesen tizenkét alkalommal megtartott workshopok munkájában részt vesz.
		A sokproblémás családokkal végzett munka hatékonyságának növelése érdekében az érintett ellátó intézmények bevonásával évente három, összesen kilenc alkalommal megszervezett esetkonferencián részt vesz.
		A programban megvalósuló koragyermekkori és gyermekkori fejlesztésen résztvevő gyermekek

Szervezet megnevezése	IPR-ben	Projektben
		tekintetében együttműködik a fejlesztéseket végző szakemberekkel. Hozzájáruló szülői nyilatkozat esetében tájékoztatást ad a gyermek iskolai teljesítményéről, viselkedéséről.
		Együttműködik az iskolai nevelésben való eredményes részvétel előmozdítása érdekében az iskola és a család közötti koordinációt biztosító start asszisztenssel: - Értesíti a start asszisztent az iskolai események, szülőértekezletek időpontjáról annak érdekében, hogy a start asszisztens segíteni tudja információnyújtással és -szállítással a célterületen élő szülők részvételét. - A projekt célterületén élő, adott napon az iskolába be nem érkezett gyerekekről azonnali telefonos jelzést küld a start mentornak, aki a jelzést követően azonnal felkeresi a családot.
Abaúj – Hegyközi Gyermekjóléti és Szociális Alapszolgáltatási Körzet	Gyermekeket érintő problémák megelőzésében, kezelésében való együttműködés	A konzorciumi partnerek, együttműködő partnerek és egyéb helyi szereplők bevonásával évente négy, összesen tizenkét alkalommal megtartott workshopok munkájában részt vesz.
	Észlelő- és jelzőrendszer működtetése	A sokproblémás családokkal végzett munka hatékonyságának növelése érdekében az érintett ellátó intézmények bevonásával évente három, összesen kilenc alkalommal megszervezett esetkonferencián részt vesz.
	Prevenációs feladatok közös megvalósítása	Kedvezményezett lehetőségeihez mérten támogatja az együttműködő partner munkatársainak a projekt célterületén végzett munkáját iroda, irodai infrastruktúra, tanácsadásra alkalmas helyiség

Szervezet megnevezése	IPR-ben	Projektben
		rendelkezésre bocsátásával a Csillag Szolgáltató Pontban
		Kedvezményezett a projektben alkalmazott szociális munkásokon keresztül aktívan bekapcsolódik a jelzőrendszer munkájába. Együttműködő partner a projekt szakmai munkatársainak jelzéseit fogadja, a hatáskörébe tartozó szükséges intézkedéseket megteszi.
		Együttműködő partner a Projekt Irányító Tanács tagságot vállalja, annak félévente megrendezett ülésére képviselőt delegál.
Vizsolyi Roma Nemzetiségi Önkormányzat	IPR megismertetése és folyamatos tájékoztatás az RNÖ felé	Együttműködő partner, mint nagy helyismerettel és helyi beágyazottsággal rendelkező szervezet, segíti a projekt megvalósulását azzal, hogy alaptervékenysége részet képező fórumokon, eseményeken tájékoztatást ad a projekt céljairól, tevékenységeiről, a programba való bekapcsolódás módjáról. A projekt munkatársait segíti a célcsoport elérésében, motiválásában.
	Esetmegbeszéléseken való szükség szerinti részvétel	A konzorciumi partnerek, együttműködő partnerek és egyéb helyi szereplők bevonásával évente négy, összesen tizenkét alkalommal megtartott workshopok munkájában részt vesz.
	Szociális támogatás (elsősorban az oktatáshoz kapcsolódó) a rászoruló családoknak, erről történő egyeztetések	Folyamatosan figyelemmel kíséri a projekt céljainak megvalósulását, az esélyegyenlőség biztosítását.
	Iskolai programokon való képviselő, esetenként részvétel a programok szervezésébe	Együttműködő partner a Projekt Irányító Tanács tagságot vállalja, annak félévente megrendezett ülésére képviselőt delegál.
	Segítségnyújtás a környezettanulmányok elkészítéséhez	

Szervezet megnevezése	IPR-ben	Projektben
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal Gönci Járási Hivatal Foglalkoztatási Osztály		Tájékoztatást nyújt az általa támogatott képzésekről és egyéb munkaerő-piaci szolgáltatásokról.
		Az irányadó jogszabályok szerinti munkaerő-piaci eszközökkel, a rendelkezésére álló pénzügyi források figyelembe vételével elősegíti a projekt célcsoportjának munkaerő-piaci integrációját
Nevelési tanácsadó (csak az IPR-ben nevesített)	Jogszabályi kötelezettségek ellátása, ezen belül: szakvélemények elkészítése, fejlesztések, speciális munkarend kialakítása; egyéni fejlesztések megvalósítása, ahhoz szakemberek biztosítása	Nem szerepel együttműködő partnerként
Középiskolák (csak az IPR-ben nevesített)	Középiskolákkal való kapcsolattartás, pályaválasztás és pályaeorientáció támogatása; pályaválasztási terv készítése és partnerség kialakítása a középiskolákkal	Nem szerepel együttműködő partnerként
Óvoda (csak az IPR-ben nevesített)	Óvoda-iskola átmenet segítése	Nem szerepel együttműködő partnerként

26. táblázat – Együttműködések formái a korábbi IPR és a telepés programban – Vizsoly (Forrás: saját szerkesztés)

A fenti összefoglalásban láthatjuk, hogy a program megvalósítása során az általános iskolának elsősorban a szakmai területen nevesítettek feladatot a KBT-ben. Részükre volt a legszélesebb az együttműködési spektrum. A helyi Gyermekjóléti Szolgálat, a roma nemzetiségi önkormányzat és a járási kormányhivatal foglalkoztatási osztálya jelent még meg együttműködő partnerként. A kooperáció egyik formája az iskolai korosztályhoz kapcsolódó iskolai, gyermekvédelmi feladatok összehangolása, amely során a programban dolgozó start asszisztenssel⁹⁰ történő kapcsolattartás, információcsere segítette volna a hiányzások csökkentését, az iskolai sikeresség előmozdítását. Ezt a jelzőrendszeri tagok

⁹⁰ A telepés programokban lehetőség volt start asszisztentst alkalmazni, fő feladata az óvodáskorú gyermekek beóvodáztatásának támogatása, a hiányzások csökkentése és a családokkal való kapcsolattartás erősítése volt.

együtműködésének erősítésével fejleszthették volna tovább az érintettek, hiszen a hiányzások csökkentése, időben való észlelése és azonnali beavatkozás lehetősége volt ebben kooperációban. A start asszisztens feladata lett volna az iskola jelzése után felkeresni a gyerekeket, szüleiket, hogy a hiányzások okát feltárja és az igazolatlan hiányzásokat minimalizálja. Ez a forma eltér a hivatalos jelzőrendszeri folyamattól, s bár funkcionálisan akár eredménnyel is járhatott volna, erre vonatkozó jó gyakorlat a kutatás során nem került említésre. Az iskola és a gyermekjóléti szereplő esetében a különböző szakmai workshopokon való részvétel, valamint a program szülők irányába történő disszeminációjában volt nevesített feladat, azonban erre vonatkozóan sem sikerült gyakorlati megvalósulást felgyűjteni.

A helyi nemzetiségi önkormányzat tevékenysége az együtműködések során a workshopokon való részvételre, valamint a célcsoport tájékoztatására irányult, tevékenységükből fakadóan inkább a program támogatása, mint a szakmai megvalósítása volt irányadó. Szerepük még a Projekt Irányító Tanács ülésein volt, ahol részvételükre számítottak a megvalósítók.

A területileg illetékes kormányhivatal munkaügyi osztályának a részvétele egy szűk területre, a munkavállalás segítésére és az arról történő tájékoztatás nyújtására szolgált, amely illetően a hivatal által ellátott alapfeladat projektbe történő becsatornázását jelentette.

Az együtműködések áttekintése során feltérképeztük azt is, hogy a korábbi, iskolai IPR során melyek voltak azok a szervezetek, amelyekkel az intézmény együtműködések alakított ki. A munkaügyi osztály az IPR-es gyakorlatban nem szerepelt együtműködőként, de a többi szervezet igen, hasonló funkciókkal. A gyermekjóléti szolgálat korábban is együtműködő partnere volt az iskolának kiterjedtebb feladattal, a teljes intézményrendszerrel és eszköztárral vett részt az együtműködésben a vonatkozó dokumentumok (Vizsoly IPR, 2004; Vizsoly IPR 2012) alapján. A roma nemzetiségi önkormányzat – ahogyan arról az IPR program ismertetésénél már szót ejtettünk – a program kezdetén jelentkező konfliktusok után állandó együtműködő partnerré vált, az iskolával azóta is kapcsolatban van, megszokott, formális keretek között végzik tevékenységüket. Az IPR-ben hangsúlyosan vettek részt a szülők elérésében, a velük történő kommunikációban, de közös programokat is szerveztek (pl. kirándulások, iskolai rendezvények), így ennek is kialakult a gyakorlata.

Az integrációs program természetes együtműködő partnere volt a Pedagógiai Szakszolgálat, amely az általa nyújtott szolgáltatási elemek elérhetőségével segítette a programot, valamint az óvodával való együtműködés is szoros volt. Jellemzően az óvoda-iskola átmenet erősítése, a gyerekek iskolai előkészítése kialakította a szakmai együtműködés formáit. Utóbbi két intézmény a telepési program együtműködői között nem szerepelt.

A településen az együtműködések rendszerét, gyakorlatát az integrált pedagógiai rendszer bevezetése tette lehetővé és szükségessé. Ennek gyakorlatai kialakultak és működtek 2004 és 2014 között. A néhány évvel ezután következő telepési program csak részben élt ezen együtműködések és azok jó gyakorlatainak lehetőségével. A megvalósítás folyamatában néhány formális kooperációs projektelemen kívül (például workshopok és Projekt Irányító Tanács ülés) nem jelennek meg azok az elemek, amelyek ezt a folyamatot erősítették volna.

A településen élők számára további programok is elérhetőek, amelyek a mélyszegénységben élők helyzetét kívánják javítani. Az Ökumenikus Segélyszervezet fenntartásában működik a településen a Felzárkózó Települések (FETE) program keretei között egy Jelenlét pont, amely a mélyszegénységben élők számára nyújt komplex szolgáltatásokat. A program beavatkozási logikája hasonló – már-már ugyanaz – mint a telepes program beavatkozási logikája: részletes települési helyzetelemzés (szociális diagnózis) után problémafókuszú fejlesztések megvalósítását kívánják megvalósítani. A településen a telepes program fejlesztései mellett (ahol szolgáltató pont és közösségi ház kialakítására került sor), a segélyszervezet ugyancsak létrehozta jelenlét szolgáltatását egy új ingatlanban kialakítva azt. A tevékenységek között a folyamatos jelenlét (vagy a szociálpedagógiai terminus technicus szerint: életvilág központú) szociális munkát folytatnak. E mellett a lakhatási körülmények javítása, a gyermekek komplex fejlesztése, a munkavállalás elősegítése, szabadidős programok szervezése, közösségfejlesztés és a helyi szervezetekkel való együttműködés kialakítása és működtetése a tevékenység fő célkitűzése (I18).

Vizsolyi Református Egyházközség által működtetett Biztos Kezdet Gyerekház 2017-től van jelen a településen. A szolgáltatás célcsoportja ugyancsak a mélyszegénységben élő családok, itt a korosztályi lehatárolás a 0-5 éves kor között van. Az ilyen típusú programok célterülete a hátrányos helyzetű térségek, ezen belül is azok a települések, ahol magas a munkanélküliség, alacsony a népesség iskolai végzettsége és nem érhető el megfelelő minőségű szolgáltatás, bölcsődei és/vagy óvodai szolgáltatás. A település esetében az óvodai nevelés biztosított, de a kora gyermekkori nevelés intézményes formája, a bölcsőde nem elérhető. A szolgáltatás a település központjában található, ez jól megközelíthető, a Gyermekházzal kapcsolatos elvárásoknak megfelel. A kutatás idején 13 család vette folyamatosan igénybe a szolgáltatást, de a vonatkozó interjú alapján kirajzolódott az is, hogy a szervezetek között nem alakult ki együttműködés, de még a rendszeres kommunikáció sem valósult meg.

A szolgáltatások térbeli távolsága csekély egymástól, a telepes program közösségi háza és az Ökumenikus Szolgálat Jelenlét Pontja között csupán 300 méteres távolság van, közel félúton pedig a Református Egyház Biztos Kezdet gyermekháza található.

Összefoglalóan a vizsolyi tapasztalatokról elmondhajtuk, hogy a településen jelentkező problémák a kistelepülések tipikus problémáit mutatja, amelyben a helyi közösség alacsony iskolai végzettsége és az ebből adódó korlátozott munkaerőpiaci helyzete meghatározó tényező. A helyi köznevelési intézmények rendelkeztek integrációs gyakorlattal, ez az általános iskola esetében szélesebb szakmai tevékenységet jelentett, mint az óvodánál. Az IPR program megvalósítása során kialakultak azok a helyi együttműködések, amelyek a diákok életpályájának támogatását, a pedagógiai módszertani kultúra megújulását jelentették, azonban az IPR megszüntetése után ennek csupán néhány, jelentős forrásokat nem igénylő eleme maradt meg, ilyen volt a kortárs mentorálás, vagy a helyi nemzetiségi önkormányzattal történő együttműködés a diákok beiskolázása terén.

A telepes program külső szereplő bevonásával került tervezésre, a térségi és a helyi problémák bemutatása a szegregátummal rendelkező kistelepülések gondjait tükrözi vissza. A vonatkozó felmérésekben az alacsony iskolai végzettség, az alacsony munkavállalási potenciál, a rossz lakhatási körülmények jelentek meg.

A korábbi együttműködési és integrációs gyakorlatok nem épültek be a telepés program elemei közé, annak ellenére, hogy a helyi Közösségi Beavatkozási Terv az iskolát több területen is nevesíti együttműködő partnerként, azonban a megvalósításban konkrét feladatokat nem szánt számukra. A megvalósítást biztosító konzorcium tagjai között a helyi önkormányzat, a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság megyei szervezete, valamint egy miskolci civil szervezet vett részt. A megvalósítandó feladatok többsége a helyi önkormányzatnál volt, a konzorciumi partnerek a felnőttképzés, a munkavállaláshoz történő hozzájárás, valamint a közösségfejlesztés területén vállaltak feladatokat. A hangsúlyos önkormányzati szerepvállalás lehetővé tette volna a helyi szereplők megvalósításba történő bevonását, azonban erre a terepmunka során szerzett információk alapján nem került sor. A helyi partnerekkel történő együttműködés még a formális kereteket sem tartotta, sem érdemi, sem formális együttműködés nem alakult ki.

A település sajátosságának tekinthetjük, hogy szolgáltatási túlkínálat jellemzi a települést, hiszen a kutatás idején a telepés program mellett két karitatív szervezet is nyújtott hasonló szolgáltatást, az egyik Jelenlét pontot, a másik Biztos kezdet gyerekházat üzemeltetett, amelyek célcsoportja megegyezik a telepés program célcsoportjával. A szervezetek munkája, a szolgáltatási csomagok összehangolása a kutatás idején még nem jellemezte ezeket a szervezeteket.

A program fenntartási időszakában sem a konzorciumi partnereknek, sem az együttműködő szervezeteknek nem volt nevesített feladata, ennek értelmében az önkormányzatot terheli a kötelező fenntartással járó szolgáltatások biztosítása.

7.3 Hajdú-Bihar megye - Pocsaj

7.3.1 A település elhelyezkedése és népessége

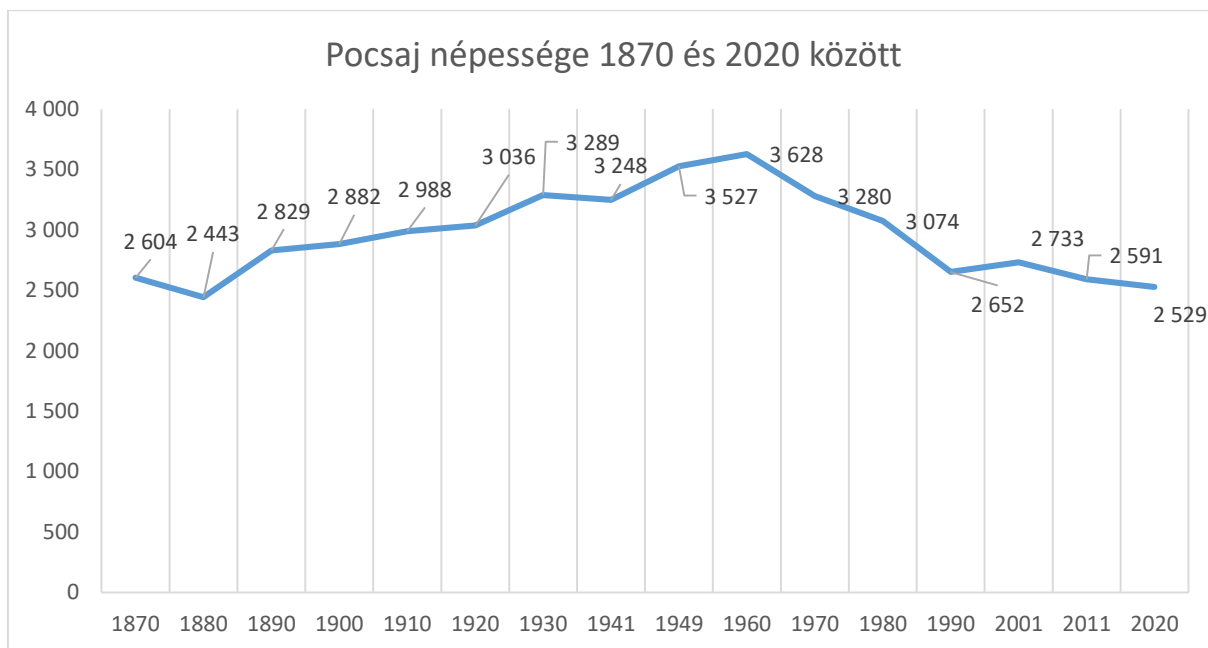
Pocsaj Hajdú-Bihar megyében, annak délkeleti részén található. A település periférikus helyzete földrajzi elhelyezkedéséből és gazdasági fejlettségéből egyaránt következik. A román határtól körülbelül 6 kilométerre elhelyezkedő településnek a határ közelsége gazdasági, munkavállalási lehetőséget jelenthetne, hiszen tervezésre és megépítésre került a közelben egy határátkelő, de annak átadása még nem történt meg.

A helyi gazdaság alapvetően a mezőgazdasági tevékenységekre épül, a rendszerváltás előtti időszakban két termelőszövetkezet foglalkoztatta a helyi munkaerő jelentős részét, valamint a környező városokban Berettyóújfaluban, Derecskén és a megyeszékhelyen, Debrecenben az ipar és a szolgáltató szektor foglalkoztatói biztosították munkát az itt élőknek. A rendszerváltás utáni időszak átalakította a foglalkoztatási szerkezetet, a lakóhelyről történő ingázás, valamint a lakóhelytől távoli munkavállalás – amely sok romát érintett a településen – visszaszorult, a helyi foglalkoztatók is megszűntek, a helyi foglalkoztatók telephelyei és vagyontárgyai privatizálására kerültek. Ennek eredményeként sokan elveszítették megélhetésük alapját jelentő jövedelmüket, a privatizált és modernizált gazdaságok lényegesen kevesebb képzetlen munkaerőt igényeltek. A nagygazdálkodók mellett kisebb családi gazdaságok alakultak ki, valamint a helyi közintézmények biztosították foglalkoztatást: ide sorolhatjuk az óvodát, az általános iskolát, valamint az önkormányzatot. A megélhetést a helyi képzetlen munkaerő számára elsősorban a közhasznú munka, majd a közfoglalkoztatási rendszer bevezetése biztosítja, ez nagy arányban érinti a helyi roma közösség tagjait. Ez rendszerint szezonális munkavállalással, a környező településen történő tormatermesztéshez kapcsolódó napszámos munkával egészül ki (Kocsis, 2021; Pocsaj HEP, 2020).

A település népessége

A település népességére vonatkozó adatokat a KSH népszámlálási adataiból és a TEIR adatbázisából követhetjük nyomon. Az idősoros adatok 1870 és 2020 között állnak rendelkezésre, a népesség változását a 23. ábrán követhetjük nyomon.

A település népességszámának emelkedése az 1870-es évektől jellemző volt, a kezdeti időszakban 2604 főt számláltak a településen. Ez a létszám a következő évtizedekben, egészen 1960-ig növekedett, ebben a folyamatban a II. világháború időszakban néhány tízfős csökkenés tapasztalható, de ennek ellenére is emelkedő tendenciát mutatott. A magyarországi trendektől némileg eltérő sajátosság, hogy a helyi népesség az 1960-as csúcsot követően csökkenő tendenciát mutat, ez országos viszonylatban jellemzően az 1980-as évek után következik csak be (Dányi, 2000). A 3628 fős csúcs után a csökkenő népesség 2001-ben érte el újabb csúcsát 2733 fővel, azonban ezután kismértékű, de csökkenő tendencia figyelhető meg, 2020-ban 2529 fő volt a település népessége.

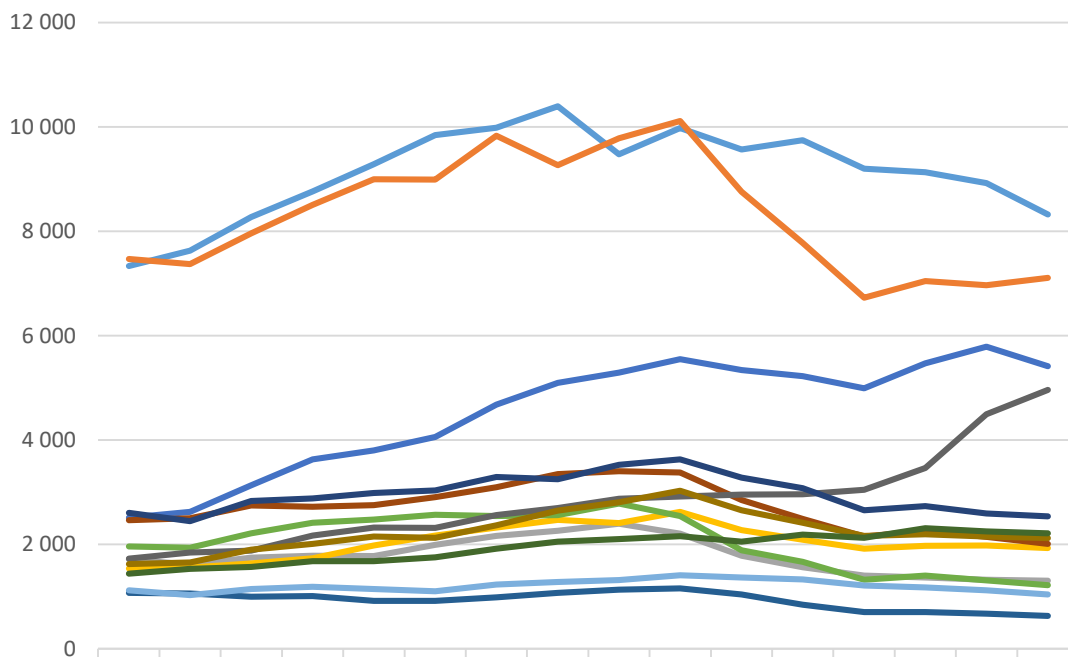
23. ábra – Pocsaj népességének változása – Forrás: KSH 2011; TEIR 2020; saját szerkesztés

A népességszám arányaira és változására a járási adatokból következtethetünk (24. ábra). A járást 13 település alkotja, 2011-ben az összlakosság 41.701 fő volt, míg 2020-ban ez közel ezer fővel 40.796 főre csökkent. A járás településeinek többségére érvényes, hogy a népességszám csökken, ez nem mutat összefüggést a település nagyságával. A járásban a települések lakosságszám szerinti felosztása szerint a 2000 fő alatti települések sorába tartoznak: Esztár, Kismarja, Kokad, Hajdúbagos, Tépe. Ezen települések esetében lassan, de folyamatosan csökkenő népességszámot figyelhetünk meg. A 600 fő feletti települések sorába a járásközpont Derecske, valamint Létavértes tartozik, előbbi 8.322 főes népességével a járás legnépesebb települése, míg utóbbi 7.109 fővel a második legnépesebb. A két kategória közé, vagyis a 2000-6000 fős települések sorába tartoznak: Hosszúpályi, Mikepércs, Konyár, Monostorpályi, Sáránd és a vizsgált település, Pocsaj is.

A települések népességének változása fő trendjeit tekintve az 1960-as évektől kezdődően csökkenő tendenciát mutat. Ez alól a 2000-6000 fő közötti települések esetében Sáránd és Mikepércs mutat kivételt, ahol előbbi esetében enyhe, de folyamatos emelkedés figyelhető meg, míg utóbbi településnél intenzívebb emelkedés rajzolódik ki 1990 után, az egyes adatfelvételi időszakokban rendre 500 fő körüli népességgel gyarapodott a település. Ennek okai között vélhetően Debrecen közelségét tudhatjuk, gyakorlatilag a település agglomerációs településként funkcionál.

Hosszúpályi esetében 1990-től a 2011-es népszámlálásig emelkedő tendencia volt megfigyelhető, míg utána itt is csökkenő népességet figyelhetünk meg. E folyamatok mögött egyrészt a határon túli területekről történő beköltözést figyelhetünk meg, valamint a Debrecenbe történő költözés is jellemző a településre (Soós, 2022). Végül Létavértesen figyelhető meg még enyhe népességszám emelkedés, amely néhány tízfős értékével a természetes gyarapodásnak tudható be.

Derecske járás településeinek népességszáma 1870-2020 között

	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1941	1949	1960	1970	1980	1990	2001	2011	2020
Derecske	7 334	7 630	8 272	8 767	9 287	9 843	9 985	10 39	9 479	9 980	9 572	9 749	9 200	9 136	8 922	8 322
Létavértes	7 468	7 373	7 960	8 508	8 998	8 994	9 831	9 269	9 782	10 11	8 757	7 777	6 729	7 045	6 966	7 109
Esztár	1 713	1 610	1 745	1 785	1 775	1 992	2 160	2 263	2 397	2 203	1 782	1 561	1 401	1 367	1 322	1 301
Hajdúbagosa	1 537	1 556	1 637	1 736	1 977	2 167	2 325	2 472	2 406	2 620	2 271	2 090	1 919	1 972	1 978	1 927
Hosszúpályi	2 514	2 625	3 130	3 628	3 804	4 061	4 679	5 094	5 293	5 547	5 344	5 224	4 989	5 471	5 787	5 414
Kismarja	1 961	1 933	2 209	2 417	2 476	2 569	2 546	2 564	2 780	2 546	1 886	1 666	1 319	1 400	1 312	1 219
Kokad	1 072	1 056	999	1 009	918	916	986	1 073	1 130	1 159	1 041	841	704	701	669	626
Konyár	2 464	2 501	2 747	2 720	2 752	2 905	3 094	3 346	3 404	3 375	2 850	2 489	2 148	2 263	2 143	2 012
Mikepércs	1 727	1 844	1 878	2 170	2 321	2 316	2 561	2 696	2 874	2 917	2 957	2 960	3 049	3 465	4 494	4 959
Monostorpályi	1 623	1 656	1 899	2 010	2 151	2 126	2 363	2 648	2 808	3 029	2 652	2 413	2 163	2 191	2 151	2 121
Pocsaj	2 604	2 443	2 829	2 882	2 988	3 036	3 289	3 248	3 527	3 628	3 280	3 074	2 652	2 733	2 591	2 537
Sáránd	1 437	1 532	1 567	1 675	1 680	1 750	1 915	2 050	2 099	2 159	2 054	2 188	2 127	2 310	2 249	2 210
Tépe	1 120	1 029	1 147	1 186	1 142	1 099	1 232	1 280	1 317	1 408	1 368	1 327	1 214	1 175	1 117	1 039

24. ábra – Derecskei járás népességének változása (1870-2020) – Forrás: KSH 2011; TEIR 2020; saját szerkesztés

Pocsaj esetében az 1960-as évektől fogyatkozó helyi közösséget találunk, az utóbbi évekre vonatkozó adatokból vizsgálva az élveszületések és a halálozások számát azonban azt láthatjuk, hogy a természetes szaporodás 2014 és 2020 között folyamatosan pozitív egyenleget mutat (27. táblázat). A vizsgált évek közül a 2020-as évben volt a legkisebb a természetes szaporodás, de az élveszületett gyerekek száma 2016-tól kezdődően 40 fő körül mozog. A népességfogyás általános trendjeivel szemben itt a gyermekvállalás jellemző,

magasabb a halálozási aránynál, azonban a település teljes népessége mégis fogyatkozó népességet jelez. Ennek hátterében a fiatalok településről történő elvándorlása figyelhető meg. A középiskolák leginkább Debrecenben érhetőek el, így az ott tanuló diákok jelentős része az iskola elvégzése után nem költözik vissza a településre, a fogyatkozás ennek köszönhető.

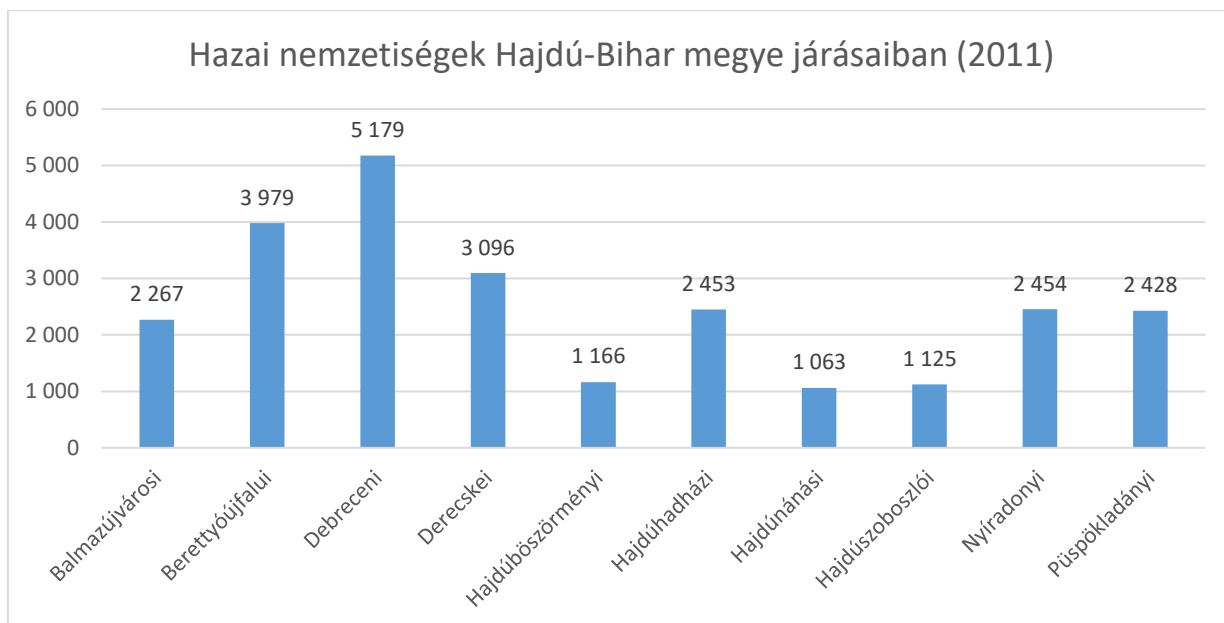
Év	Élve születések száma (fő)	Halálozások száma (fő)	Természetes szaporodás (fő)
2014	54	33	21
2015	36	25	11
2016	44	30	14
2017	45	26	19
2018	46	27	19
2019	46	30	16
2020	41	36	5

27. táblázat – Élve születések és halálozások száma 2014-2019 között – Pocsaj Forrás: TEIR, KSH-TSTAR alapján saját szerkesztés

Ezt a ténytet támasztják alá a vándorlási adatok is. A vizsgált időszak végén, 2020-ban például az állandó elvándorlások száma 99 fő volt, míg az odavándorlások száma csupán 74 fő (TEIR, 2020).

7.3.2 Nemzetiségi adatok

A térség nemzetiségi adataira vonatkozóan a 2011-es népszámlálás adatsorai adnak információkat. A megye nemzetiségeit vizsgálva (25. ábra) azt láthatjuk, hogy a Debreceni 5 ezer fő feletti, a Berettyóújfalui közel 4 ezer fő, míg a Derecskei járás nemzetiségi létszáma kicsivel meghaladja a 3 ezer főt. Két- és háromezer fő közötti nemzetiséget számláltak a Balmazújvárosi, a Hajdúhadházi, a Nyíradonyi és a Püspökladányi járásokban, míg kétezer fő alatt vallották magukat valamely nemzetiséghez tartozónak a Hajdúböszörményi, a Hajdúnánási és a Hajdúszoboszlói járások lakói.

25. ábra – Hajdú-Bihar megye nemzetiségeinek összlétszáma járásonként – Forrás: KSH 2011 alapján saját szerkesztés

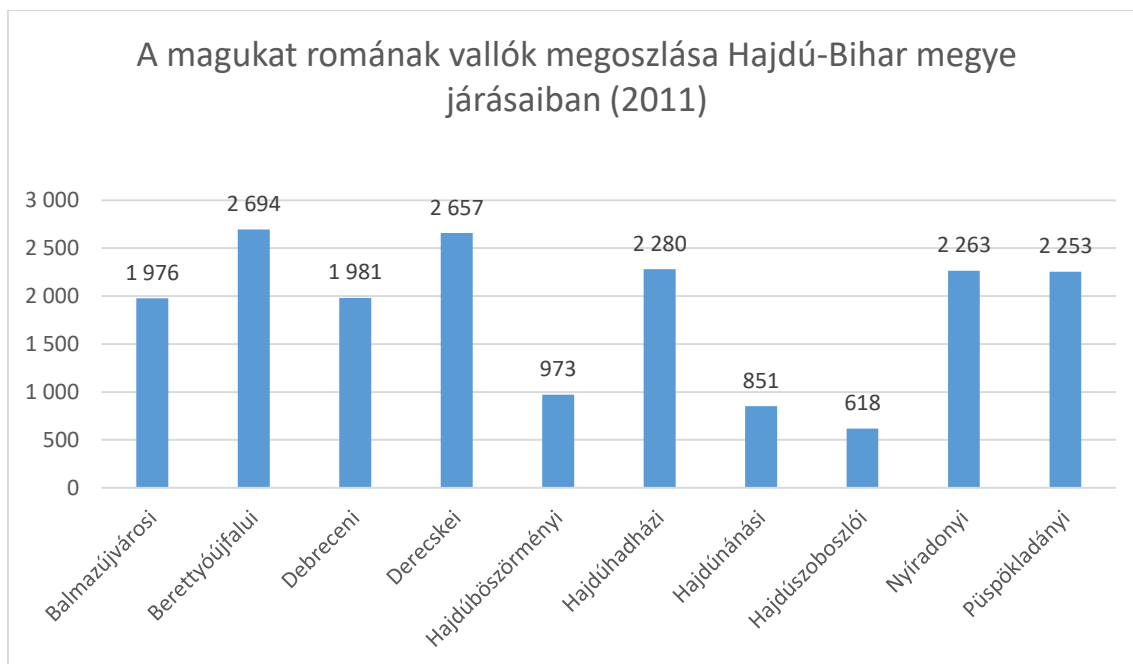
Hajdú-Bihar megye teljes népessége 2011-ben 545.097 fő volt, ezen belül a nemzetiségek létszáma 25 210 fő, vagyis a megye 4,62%-a vallotta magát valamely nemzetiséghez tartozónak.

A nemzetiségek összefoglaló létszámát mutatja a 28. táblázat, amelyből egyértelműen látszik, hogy a megye legnagyobb nemzetiségi csoportját a romák alkotják, valamint a megyei nemzetiségek arányában magasabb létszámmal vannak jelen a román és német nemzetiséghez tartozók.

Nemzetiség	bolgár	cigány (romani, beás)	görög	horvát	lengyel	német	örmény	román	ruszin	szerb	szlovák	szlovén	ukrán
Létszám	341	18546	114	34	176	2398	158	2592	143	132	182	4	390

28. táblázat – Hazai nemzetiségek létszáma Hajdú-Bihar megyében (2011) – Forrás: KSH 2011, saját szerkesztés

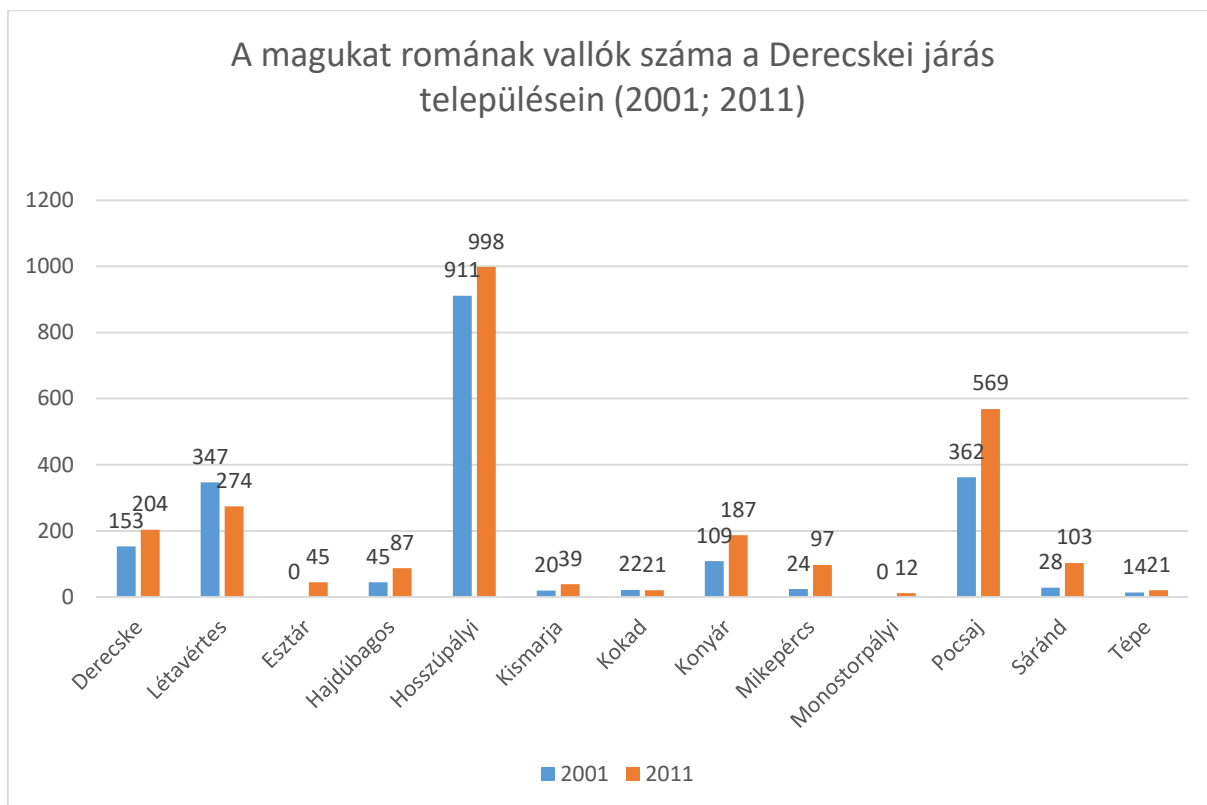
A magukat romának vallók megyei megoszlását vizsgálva kissé eltérő képet kapunk, mint a teljes nemzetiség megoszlása tekintetében (26. ábra). A Debreceni járás elsőbbsége a roma nemzetiség esetében már nem tapasztalható, a megyeszékhelyen alig kétezer fő nyilatkozott roma nemzetiséghez való tartozásáról. A Berettyóújfalui járás a roma népesség tekintetében a Derecskei járással közel azonos létszámmal van jelen. A Hajdúhadházi, a Nyíradonyi és a Püspökladányi járás is 2-2,5 ezer főt számlált, a megye többi járásában, a Hajdúböszörményi, a Hajdúnánási, valamint a Hajdúszoboszlói járások esetében ezer fő alatt vallották magukat a roma nemzetiséghez tartozónak.

26. ábra – A magukat romának vallók megoszlása Hajdú-Bihar megye járásaiban (Forrás: KSH 2011, saját szerkesztés)

A csökkenés az egyes járásokban élő egyéb nemzetiségek létszámának tudható be, hiszen a Debreceni járásban magasabb létszámú német és román nemzetiséget találunk, e két csoport összesen 2125 fő, azaz a járás nemzetiségeinek 41%-a volt. A Berettyóújfalui járásban élő nemzetiségek több mint egynegyede (27,9%) a román nemzetiséghez tartozik. A Hajdúszoboszlói járás esetében ugyancsak a német és román nemzetiség adja a járás össznemzetiségének több mint harmadát (34,1%). A kutatás helyszínét is magában foglaló Derecskei járás esetében szintén a román (307 fő) és a német (83 fő) tekinthető még nagyobb csoportnak – a magukat nemzetiséghez tartozóknak vallók között – azonban a járás nemzetiségeihez viszonyítva ez csupán nyolcadát (12,5%) teszi ki.

A Derecskei járás településein a roma nemzetiségi megoszlása változó létszámokat mutat, az ide vonatkozó adatfelvételek a 2001-es és 2011-es népszámlálások adatain alapulnak. A 27. ábrán látható, hogy a két adatfelvételi időpont között emelkedett a magukat romának vallók létszáma, legtöbben Hosszúpályiban vallották magukat romának, majd ezt követi a vizsgált település, Pocsaj. A népszámlálási adatok szerint többszáz fős közösség található Létavértesen, Konyáron és Derecskén, száz fő körüli és az alatti nyilatkozó volt a többi településen.

27. ábra – A magukat romának vallók száma a Derecskei járás településein (2001; 2011) –
Forrás: KSH 2001, KSH 2011, saját szerkesztés

A roma nemzetiség létszámát és arányát a településen lényegesen magasabbra becsülik, erről a szegregátumok bemutatásánál részletesebben értekezünk. A települési adatokat figyelembe véve azonban megállapítható, hogy a teljes lakossághoz viszonyítva a roma nemzetiség aránya 2001-ben 13,2 %, míg 2011-ben 21,9% volt, amely alatta marad a helyiek becslésének, amely 30% körüli. A KSH által a 2011-es adatokon alapuló szegregációs adatbázis szerint a településen 4 szegregátum található, ahol összesen 760 fő élt akkor, amely szintén arra enged következtetni, hogy a népszámlálási adatok lefelé torzítanak.

7.3.3 Vallási összetétel

A vallási összetétel a járásban és a településen is összetettebb képet mutat. A járásban a református vallási közösség van a legnagyobb számban, összesen közel 19 ezer fő vallotta magát e felekezethez tartozónak. Ezt követik, a reformátusok közel harmadával a katolikus valláshoz tartozók, ezen belül pedig a római és görög katolikus gyülekezethez tartozók közel fele-fele arányban vannak jelen. Néhány fő ortodox keresztény (14 fő), evangélikus (17 fő) és izraelita (6 fő) közösséghez tartozónak vallotta magát 2011-ben. Ekkor még kisebb számban voltak jelen a más vallási felekezethez tartozók, összesen 577 fő vallotta magát ebbe a kategóriába tartozónak. Erre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre friss adatok, de a térségben a baptista, pünkösdista gyülekezetek jelen vannak, a gyülekezetek gyarapodnak, sok esetben a romákat szólítva meg. A vizsgált településen is van Pünkösdista gyülekezet, azonban e közösség létszáma bizonytalan, 15-20 főre tehető (gyülekezetvezető közlése). Bár román nemzetiségűnek 2011-ben 124 fő vallotta magát, a vallási hovatartozásnál tapasztalható nagyobb létszám betudható az évszázadok óta tartó román–magyar

együttélésnek, amely során az identitás egyik lényeges eleme, a vallás megmaradt a válaszadók esetében.

A népesség vallási összetételét vizsgálva (29. táblázat) mind a járásban, mind a településen a római katolikus valláshoz tartozók aránya dominál.

Terület	Katolikus	Ebből:		Ortodox keresztény	Református	Evangélikus	Izraelita	Más vallási közösséghez, felekezethez tartozók
		római katolikus	görög katolikus					
Derecske	628	563	65	...	4 150	...	–	114
Létavértes	1 795	457	1 338	...	2 950	5	...	89
Esztár	80	49	31	–	917	–	...	9
Hajdúbagos	152	113	39	–	941	25
Hosszúpályi	893	729	164	...	2 512	3	...	111
Kismarja	102	77	24	6	743	–	–	16
Kokad	117	29	88	...	377	...	–	6
Konyár	104	93	11	...	954	...	–	31
Mikepércs	429	334	95	4	1 434	3	3	91
Monostorpályi	258	201	57	–	967	6	3	14
Pocsaj	684	82	602	4	1 375	31
Sáránd	146	125	21	...	846	...	–	37
Tépe	22	20	...	–	823	–	–	3
Összesen:	5410	2872	2535	14	18989	17	6	577

29. táblázat – Derecskei járás településeinek vallási megoszlása (2011) Forrás: KSH 2011, saját szerkesztés

Ugyanezen adatokat Pocsaj esetében vizsgálva hasonló jellemzőket figyelhetünk meg. A településen szintén a református a legnépesebb vallási közösség, majd ezt követi a katolikus közösség, ezen belül pedig a görög katolikusok aránya magasabb, mintegy nyolcszorosa a római katolikusoknak, ortodoxnak pedig 14 fő vallotta magát 2011-ben. Utóbbi két gyülekezet száma a helyi román közösség jelenlétét jelzi, akik évszázados múltra tekintenek vissza a településen.

7.3.4 Foglalkoztatási jellemzők

A foglalkoztatási jellemzők a településen alapvetően megváltoztak a rendszerváltást követően. A korábbi nagyfoglalkoztatók megszűntek, a helyi termelőszövetkezetek, valamint a környékbeli foglalkoztatók ugyancsak eltűntek a környékről. Ez, az országos trendekhez hasonlóan jobban érintette az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező munkavállalókat, sok volt a roma érintett is. Ugyancsak visszaszorult, majd teljesen eltűnt a lakóhelytől távoli munkavállalás is (Kertesi, 2005a, 2005b). A budapesti építőipar a településről is vonzott munkavállalókat, ez már az 1980-as évektől folyamatosan háttérbe szorult.

„Felkerültem Budapestre, a Fővárosi 1-eseknél⁹¹ dolgoztam, az építőipar volt, sok roma dolgozott ott abban az időszakban. Ott dolgoztam 4 évet, és hazajöttem, itt is dolgoztam a Vízügynél 1 évet, utána megint visszakerültem Budapestre, ott dolgoztam a Fővárosi

⁹¹ 1. számú Fővárosi Építőipari Vállalat

Gázműveknél 5 évet. Nem volt más lehetőség, én 15 évesen kerültem fel Pestre. El kellett fogadni édesanyámnak is, anyám nem akart engedni, kisfiam, fiatal vagy, ne menjél, véletlenül bajba jutsz. Hát milyen egy szülő, félti a gyermekeit. Hát, hogy mondjam, az a rendszer nem volt egy olyan álmom, a kommunista rendszer, jó, hogy volt munkalehetőség, nem sokat kerestünk 2500-3000 Forint, de a 3000 Forint nagy pénz volt abban az időszakban. Nagyon bonyodalmas volt, de el voltunk fogadva a munkahelyen, aki dolgozott, azt tisztelték.”

„1985 után hazajöttem, mert megszületett a nagyfiam és úgy döntöttem a párommal, hogy három gyerek van, nem szeretnénk fenn maradni Pesten, és a Konzervgyárba mentem én Debrecenbe, ahol közel 20 évet dolgoztam. Onnan eljöttem, akkor volt kb. 1994, akkor voltak a nagy elbocsátások, többezer ember, én 1996-ban jöttem el, mert azt mondta a főnököm, hogy Elemér, maradjál még, úgyhogy én 96-ban jöttem el és utána mentem munkanélkülivé. Két vagy három évet voltam, de közben jártunk alkalmi munkára, cukorrépa kapálás volt, akkor címerézések, voltak lehetőségek, főképpen, amikor még vetették a cukorrépát, többezer embernek adtak megélhetést. És utána jöttem ide az önkormányzathoz dolgozni.” (M.E. közlése)

A 2000-es évektől kezdődően a helyi közfoglalkoztatás vált az alacsony végzettségűek fő foglalkoztatási formájává, amelyet esetenként a környékbeli mezőgazdasági napszámos munkák egészítettek ki. Ezek közé sorolhatjuk a torma földeken végzett napszámos munkát, amely a szomszédos településeken ad lehetőséget munkavállalásra, például Létavértesen, Bagaméron, Újlétán, Álmosdon.

A helyi roma közösség foglalkoztatása rendszerint e két formára korlátozódik, s bár vannak olyan családok, akik közösen próbálnak az építőiparban, vagy egyéb szektorban a lakóhelytől távolabb is munkát vállalni, de ezek aránya csekély, néhány családot érint csupán.

A munkavállalással összefüggésben a jövedelmi viszonyok is alacsonyak a helyi roma közösség körében. A 15-64 év közötti lakónépesség, a nyilvántartott álláskereső és a közfoglalkoztatásban dolgozók vonatkozásában elérhető adatokat a 30. táblázatban foglaltuk össze.

Év	15-64 év közötti lakónépesség (fő)			nyilvántartott álláskeresők száma						Közfoglalkoztatottak
	nő	férfi	összesen	nő		férfi		összesen		
	fő	fő	fő	fő	%	fő	%	fő	%	
2013	804	905	1709	82	10,1	116	12,8	198	11,6	58 ⁹²
2014	808	922	1730	69	8,5	103	11,1	172	9,9	n.a.
2015	799	893	1692	71	8,8	122	13,6	193	11,4	132
2016	796	880	1676	72	9	100	11,3	172	10,2	160
2017	785	873	1658	78	9,9	111	12,7	189	11,4	217
2018	776	859	1635	70	9	89	10,3	159	9,7	239
2019	767	848	1615	54	7,4	57	6,7	111	6,8	249
2020	773	850	1623	38	4,9	40	4,7	78	4,8	265

30. táblázat – Nyilvántartott álláskeresők száma és aránya, 15-64 évesek száma – Pocsaj
 Forrás: TelR, Nemzeti Munkaügyi Hivatal

Az aktívkorú lakónépesség száma a vizsgált nyolc év viszonylatában közel száz fős csökkenést mutat, ezen belül a férfiak magasabb létszáma tapasztalható. A nyilvántartott álláskeresők aránya az aktívkorúakon belül 11,6% és 4,8% között változott, a kiinduló 2013-as 11,6% (198 fő) 2020-ra 4,8%-ra (78 fő) csökkent. Ennek hátrében a közfoglalkoztatási program áll, amely 2013-tól kezdődően folyamatosan emelkedő létszámmal valósult meg a településen.

A nyilvántartott álláskeresők esetében (31. táblázat) a munkavállalási potenciál és az iskolai végzettség összefüggései egyértelműen látszódnak.

Év	nyilvántartott álláskeresők száma összesen (fő)	A nyilvántartott álláskeresők megoszlása iskolai végzettség szerint	
		8 általánosnál alacsonyabb végzettség % (fő)	8 általános végzettség % (fő)
2013	198	8 (16)	58 (115)
2014	172	8,7 (15)	60,4 (104)
2015	193	16 (31)	55,9 (108)
2016	172	17,4 (30)	55,2 (95)
2017	189	15,8 (30)	58,7 (111)
2018	159	12,6 (20)	52,8 (84)
2019	111	13,5 (15)	52,2 (58)
2020	78	11,5 (9)	48,7 (38)

31. táblázat – A regisztrált munkanélküliek száma iskolai végzettség szerint – Pocsaj Forrás: TelR, saját szerkesztés

A nyilvántartott álláskeresők között túlsúlyban vannak a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők, ez a teljes csoporton belül legalább a csoport legalább 2/3-át teszi ki. Az iskolai végzettség, a szakmaszerzés lehetősége alapvető kérdésként jelenik meg tehát a helyi közösség, és szűkebben a roma közösség életében. Az elsődleges munkaerőpiacon

⁹² Települési adatközlés

való részvételük csekély, a településen alapvetően a közfoglalkoztatási program biztosít jövedelmet az alacsony státuszú családoknak.

Az önkormányzat 2013-ban a Mezőgazdasági Start-munkaprogram keretében kezdte meg a településen a munkanélküliek közfoglalkoztatottként történő alkalmazását. Ebben az évben a programban résztvevők száma 58 fő volt. Fóliasátras zöldségtermelés, állattenyésztés, takarmánytermelés valósult meg a programból. A megtermelt zöldség, hús- és tejtermékek nagy részét a települési közétkeztetésben használták fel, valamint értékesítésre kerültek a termékek. A programban lévő állatállomány folyamatosan növekedett, azonban 2019 után abbamaradt. 2014-től kezdődően a program további tevékenységekkel egészült ki, így kézművestermékek előállítása és értékesítése (kecskesajt-készítés, kosárfonás, fazekastermékek előállítása, száraztészta készítés stb.) is folyamatos volt. A termékek előállítása kiegészült a közterületek karbantartásával, esetenként kisebb fejlesztéseivel is (útpadkák kialakítása, vízelvezető árkok tisztítása). A programok szorosan kapcsolódnak egymáshoz, a termékek települési felhasználása teljeskörű. Az elkészített termékek felhasználása nagyban csökkentette az önkormányzat költségeit, a fel nem használt termékek önköltséges áron váltak elérhetővé a lakosság számára. A közfoglalkoztatási program nyújtotta lehetőségek kihasználásával a település az önellátóságra törekszik.

A közfoglalkoztatási programok keretében több, a tevékenységekhez kapcsolódó képzésben vettek részt a munkavállalók, valamint jelentős eszközberuházás történt a tevékenységek megvalósításához, azonban a közfoglalkoztatási programból a nyílt munkaerőpiacra történő kilépés csak korlátozottan, néhány közfoglalkoztatott esetében valósult meg.

A telepési program egyes tartalmi elemei utóbbi célkitűzésre is terveztek lépéseket, ennek részleteit a későbbiekben ismertetjük.

7.3.5 A település szegregátumai

A településen a roma közösség településre történő beköltözése az 1970-es évektől elkezdődött, ez a folyamat az első időszakban a település külső részére az ún. Apáti telepre történt. Ezt követően a település egyéb részeire is költöztek be roma családok, ez a 2011-es felméréskor már az jelentette, hogy a településen négy szegregátum rajzolódott ki. Az egyes szegregátumok ugyan a település belső részéhez közelebb helyezkednek el, de mindegyiket jellemzi, hogy mégis periférikus területeken, azaz a főként a település külső utcáin található. Ezt a folyamatot az utóbbi évek szociálpolitikai támogatásai ugyancsak befolyásolták, elindult az önerőből történő költözés is a település integrált területeire.

A korai időszak költözési hullámát még őrzi a közösségi emlékezet, erre így emlékeztek vissza:

„Széchenyi Ágostnak a cselédsége lakott először az Apáti telepen és mikor őket beköltöztették a Széchenyi utcára, akkor az ő helyükre kerültek azok a cigány családok, akik a temető mellett laktak ilyen földbe vájt kis kunyhókban és őket telepítették oda, és úgy alakult ki az a kis közösség, ami ott van. Akkor nagyon sok ház volt ott, ahogy nőtt a létszámuk, akkor elfoglalták azokat a házakat. Az utóbbi időben már a Széchenyi utcára költöznek be, meg a falu többi helyére, beköltöztek a Petőfi utca végére, ott kezdődik a Szőlőskert, annak a bejáratáig, meg az Arany János utca van ott, a Petőfi utcára. Aztán volt

az István telep, az is eléggé hamar felszámolódott, az Ady Endre utcára költöztek be, aztán a Mező utcára.” (K.E. közlése)

Az Apáti telep a településtől távolabb eső rész, amolyan külső résznek tekinthető, amely térben is elkülönül a településtől. Az innen való nem roma kiköltözés a Széchenyi utca esetében egy magasabban fekvő, jobb infrastrukturális adottságú területre történt, amely szintén a település periferiáján, de ahhoz szervezesebben kapcsolódó településrészt jelent.

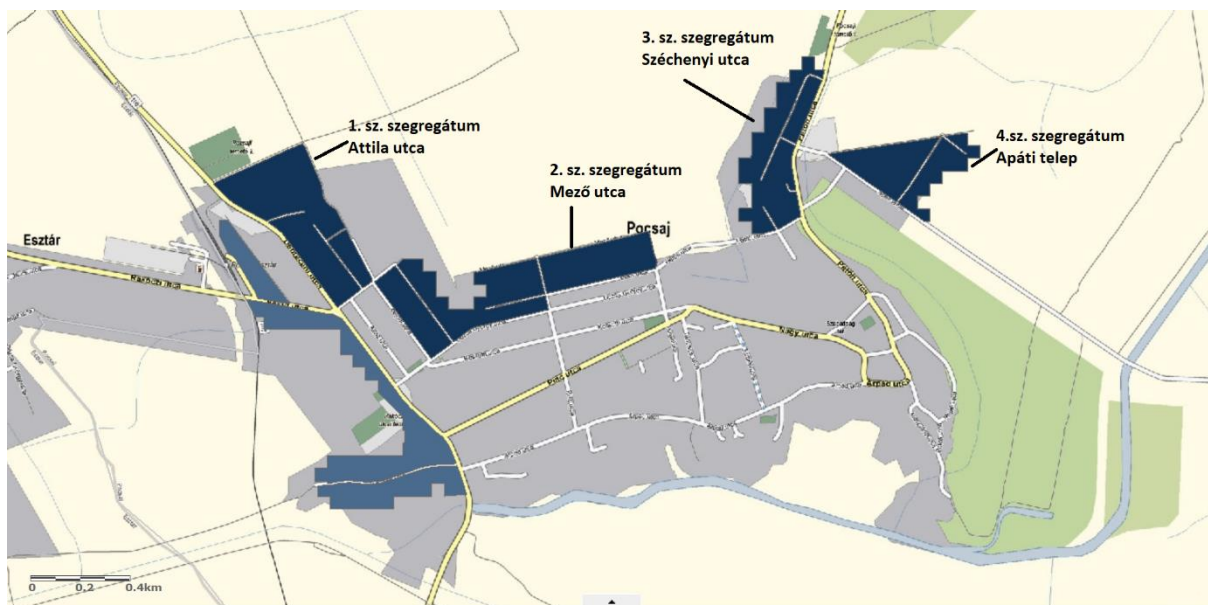
Az Apáti telepre, egykori jellemzőire így emlékezett vissza egy még ma is ott élő alanyunk:

„Itt laktak magyarok is, sőt javarészt magyarok lakták a mostani cigánytelepnek nevezett részt, és akkor beköltöztek családok, mert valamikor a cigányok ott laktak, ahol a református temető van, a Létai úton kifelé, és ott laktak a cigányok. Idővel egy-két család kijött, akik tudtak venni lakást, és utána mentek a magyar emberek kifelé és utána betelepültek a cigányok. ... Itten, elmondhatom, hogy jómódú magyar emberek laktak, itt az Apáti telepen, sőt elmondhatom, hogy ők voltak a legjobb módú emberek és utána elköltöztek szép lassan. Visszaemlékszem, hogy nagyon rendezett volt ez a rész. (S.A. közlése)

Az emlékezet bizonyosan „megszépíti” az egykori állapotokat, hiszen a lakások nagysága, valamint a cselédség, mint társadalmi réteg összetétele nem feltétlen a helyi társadalom magasabb rétegeit jelentette akkor sem. A területre történő beköltözés és az azt követő népességcsere alapvetően befolyásolta a településrésztársadalmi összetételének változását. A település mai arculatának kialakulása körülbelül negyven év eredményeként szemlélhető. Az 1960-as évek végétől elinduló folyamat több lépcsőben, változó intenzitással történt meg.

„Én a gyerekkoromra ha visszagondolok, amióta vannak emlékeim, és amit hallottam a nagyszüleimtől, szüleimtől, a 60-as, 70-es években volt az ún. István telep, ott éltek a cigányok 90%-ban, akkor kb. olyan 3-400-an élhettek a településen és onnan elkezdtek beköltözni, de szintén szegregálódtak, mert a Mező utcára és az Apáti telepre költöztek ők be többségében és az évtizedekig úgy maradt. Erre tisztán emlékszem, hogy a gyerekkoromban ez a két telep volt, a Mező utca és az Apáti telep. Én is olyan helyen nőttem fel, ami közel volt a Mező utcához, a Béke utcában és az is tulajdonképpen asszimilálódott a cigány telephez mert már oda is költöztek be, és a 2000-es évek elejéig ez nem változott. Majd jöttek a szocpolos lakások, majd a CSOK és utána költöztek be a település más utcáiba, már mondhatjuk azt, hogy a főtéren is laknak elég sokan.” (S.Cs. közlése)

A szegregátumok kialakulása során elsőként az Apáti telep, majd a Mező utca alakult ki. Utóbbi is a település periferiáján található, kiterjedését a mezőgazdasági területek határolják. A 2000-es években a településen belüli költözések folytatódtak, majd az évtized végén és a 2010-es években a különböző szociálpolitikai támogatások a folyamatot ismételtén gyorsították. A 2011-es népszámlálás után a KSH a településen 4 szegregátumot határolt le (28. ábra), de várható, hogy a következő felmérés adatai a meglévő szegregátumok növekedését (ez alól az Apáti telep lehet kivétel), valamint újabb szegregátumok létrejöttét mutatják majd.

28. ábra – Pocsaj szegregátumai Forrás: Lechner Tudásközpont – Országos Szegregátum Adatbázis alapján saját kivágat és szerkesztés

A 28. ábrán láthatjuk, hogy a 2011-ben lehatárolt 4 szegregátum⁹³ térbelileg a település szélső utcáiban helyezkednek el. A kétezer fő feletti települések esetében a lehatárolás alapját a legfeljebb általános iskolai végzettség és a rendszeres munkajövedelem hiánya adta: ez 35% feletti arányban van jelen az ott élő, legalább 50 fős népesség esetében.

A világosabb kékkel jelölt területen, amely a településen áthaladó főút mellett terül el, ugyanezen mutatók 30-35% közötti értéket mutatnak, vagyis ezen terület esetében várható, hogy a következő adatfelvétel után már ugyancsak szegregátumként kerül lehatárolásra.

A KSH 2011-es adatait foglalja össze a 32. táblázat, amely a létszámadatok és az egyes arányok mellett a települési átlaghoz viszonyított arányokat is mutatja.

Mutató megnevezése	Pocsaj összesen	1. sz. szegregátum	2. sz. szegregátum	3. sz. szegregátum	4. sz. szegregátum
Lakónépesség száma	2591	74	339	179	168
Lakónépességen belül 0-14 évesek aránya	23,0	25,7	37,2	44,7	44,6
Lakónépességen belül 15-59 évesek aránya	57,4	56,8	49,9	47,5	47,6
Lakónépességen belül 60-X évesek aránya	19,6	17,6	13,0	7,8	7,7
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül	43,0	59,5	73,4	77,6	87,5

⁹³ A KSH az alábbi területeket határolta le szegregátumként: 1. szegregátum: (belterületi határ - Attila u. - Debreceni u.); 2. szegregátum: (Attila u. - belterületi határ - Mező u. - földút - Béke u. - Kossuth u. - Dózsa Gy. u. - Hajnal u.); 3. szegregátum: (Petőfi u. a Petőfi u. kereszteződésig - belterületi határ); 4. szegregátum: (Apáti telep területe)

Mutató megnevezése	Pocsaj összesen	1. sz. szegregátum	2. sz. szegregátum	3. sz. szegregátum	4. sz. szegregátum
Felsőfokú végzettségűek a 25 éves és idősebb népesség arányában	7,4	4,4	0,6	1,2	0,0
Lakásállomány (db)	997	28	100	46	37
Alacsony komfort fokozatú lakások aránya	27,4	32,1	61,0	41,3	81,1
Rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül	54,8	61,9	75,1	72,9	90,0
Legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon belül	30,6	40,5	57,4	60,0	78,8
Alacsony presztízsű foglalkoztatási csoportokban foglalkoztatottak aránya	48,6	56,3	60,5	66,7	70,0
A gazdaságilag nem aktív népesség aránya a lakónépességen belül	66,1	67,6	79,6	82,1	89,9
Munkanélküliek aránya (munkanélküliségi ráta)	20,4	33,3	37,7	25,0	41,2
A komfort nélküli, félkomfortos és szükséglakások aránya a lakott lakásokon belül	25,7	32,0	60,8	39,5	81,1

32. táblázat – A település szegregátumainak alapadatai 2011 – Pocsaj Forrás: Lechner Tudásközpont Országos Szegregátum Adatbázis alapján saját szerkesztés

A szegregátumok jellemzőinek áttekintése előtt egy gondolat erejéig érdemes visszatérnünk a 2011-es népszámlálás nemzetiségi adataihoz. Az önbevalláson alapuló adatgyűjtés során 569 fő vallotta magát a roma nemzetiséghez tartozónak. A szegregátumok adatai – annak ellenére, hogy az itt jelentkező létszám nem tekinthető egyenlőnek a romák számával – magasabb értéket mutatnak. Ha csak a szegregátumban élők létszámát vesszük alapul, akkor 760 fő élt 2011-ben a 4 szegregátumban, amely magasabb, mint a népszámlálási adat. A veszélyeztetett területen élőket is ide számolva, a KSH 992 fő jelenlétét regisztrálta. E két adatból arra következtethetünk, hogy a településen élő romák létszáma és aránya is magasabb, mint a KSH adatai mutatják. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy az integráltan élő roma családokra vonatkozóan semmilyen adat nem áll rendelkezésre, azonban a helyi tudás – ahogyan azt az interjúrészteltekben láthattuk – jegyzi és számon tartja ezeket a családokat is. A népszámlálási adatok alapján 2011-ben 21,9% vallotta magát romának. Ha a KSH szegregátumokra vonatkozó adataival vetjük össze ezt, akkor a szegregátumokban élők aránya a település teljes lakosságához viszonyítva 29,3%. Ha ehhez pluszban hozzá vesszük a veszélyeztetett területen élőket is, akkor az arány 38,2%-ra változik. Azt láthatjuk, hogy 2011 óta a település teljes lakossága némileg csökkent, 2591 főről 2529 főre. Az elvándorlások főként a magasabb státuszú családokat érintik, vagyis a településen az alacsony iskolai végzettségű népesség száma és aránya emelkedik.

A településen található négy szegregátum nagysága változó, kb. 70-80 főtől közel 350 főig terjed az ott élő népesség száma. A település egészén a 0-14 évesek korosztályi megoszlása 23%-os volt 2011-ben, ezeken a területeken a 25,7 és 44,7% között változott, amely azóta tovább emelkedett. Az idősebb, 60 év feletti korosztály esetében fordított a helyzet, a település egészét tekintve 19,6%-os volt, míg a szegregátumokban 17,6%-ról és 7,7%-ra csökkent. A település egészét tekintve az iskolai végzettség vonatkozásában is sajátos képet kapunk: a legfeljebb 8 osztályt végzettek aránya települési szinten 43%, ez a szegregátumok lakossága esetén 59,5 és 87,5% között volt, amely egyértelműen jelzi a roma populáció alacsony iskolai végzettségét a településen. Ugyancsak ezt a trendet követi a rendszeres munkajövedelem hiánya is, amely a település egészét tekintve 54,8%-os volt, a szegregátumok mindegyikében magasabb, 61,9 és 90% között változott az arány. Az alacsony komfortfokozatú lakások aránya esetében szintén a szegregátumok kedvezőtlenebb helyzetét figyelhetjük meg: a települési átlag 27,4%, míg a szegregátumokban 32,1 és 81,1% között vannak alacsonyabb komfortfokozatú lakások. A 2011-es népszámlálás adataiból előállított adatsorok egyértelműen alátámasztják a hazai cigányság kedvezőtlen helyzetének tendenciáit. Pocsajon is az alacsony iskolai végzettség, a munkajövedelem hiánya, a lakások fejletlen infrastruktúrája jellemzi a roma közösség jelentős részét. A 2011-es adatok természetesen változtak, a településen jól érzékelhető, hogy a szociálpolitikai kedvezmények hatására (CSOK, falusi CSOK) a roma családok is költöznek a településen belül, de ezzel együtt az is tapasztalható, hogy a szegregátumokból kiköltözők helyére újabb családok érkeznek, így azok elnéptelenedése, felszámolása rövid távon nem várható.

A korábbi időszak településen belüli mobilitási jellemzőit szemléletesen foglalja össze az egyik interjúalany elbeszélése.

„Amíg a Mező utcára költöztek befele, meg az Apátira, arra nagyon tiszta emlékeim nincsenek, de azt hallomásból tudom, hogy ha egy cigány beköltözött, akkor egy magyar család kicserélődött, mert ugye ők adták el a lakásaikat és ez ugye szép lassan kicserélődött úgy 10-15 éven belül. Amikor már beköltöztek a település utcáira vagy a főutcájára akkor eleinte idegen volt nekik és volt, hogy aláírást gyűjtöttek, volt, hogy a polgármesterhez felmentek, volt, aki minden követ megmozgatott, hogy ne a telepről költözzenek be mellé. De aztán úgy alakult, hogy akik beköltöztek, azokon látták, hogy akarnak valamit és nem lesz velük probléma és akkor eltelt egy-két év és akkor látták, hogy nem lesz ebből probléma, és mondták, hogy ha te ennek a testvére vagy, vagy annak a testvére vagy, akkor veled biztos nem lesz baj. Utána ez megszűnt, de évek kelletek ahhoz, hogy bizonyítson a cigányság, hogy aki ki szeretne onnan jönni, az be szeretne illeszkedni a többségi társadalomba.” (S.Cs. közlése)

A település intézményei és közszolgáltatói között két óvodai telephely és egy 1-8 osztályos általános iskola van, megtalálható a településen a háziorvosi szolgáltatás, gyógyszertár, posta, egy integrált közösségi és szolgáltató tér (IKSZT). Szociális területen egy intézmény látja el a gyermekjóléti és a családsegítő szolgáltatásokat, valamint idősellátást, házi segítségnyújtást és szociális étkeztetést biztosít. A védőnői szolgálat ugyancsak biztosított a településen, a 0-18 éves korosztály esetében a védőnői ellátás – az intézmény becsült adatai szerint – 90% feletti arányban a roma csoportra irányul, jellemzően évi 250 ellátottal (Pocsaj KBT, 2017).

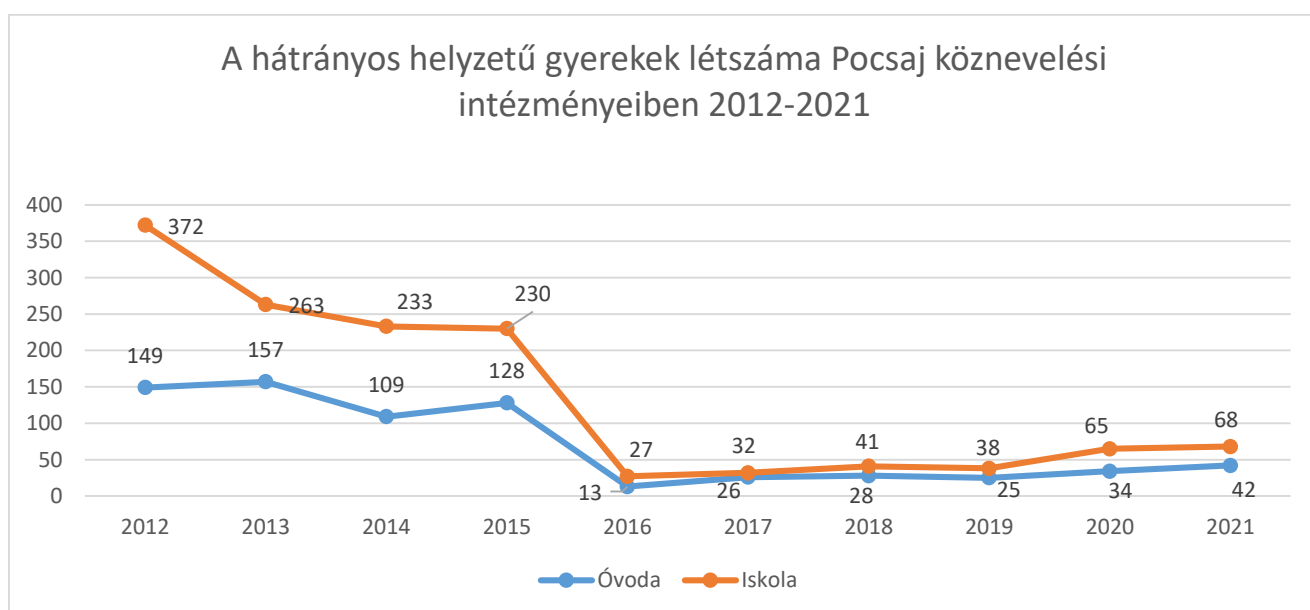
7.3.6 Köznevelési intézmények

Az óvodai nevelés a szomszédos Kismarja településsel társulási formában kerül ellátásra, a településen két tagóvoda, a Kikelet és a Mesevár óvoda működik. Mindkét intézmény a település integrált részén található, a két tagintézmény között lényeges eltérés a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek esetében nem tapasztalható, a Kikelet óvodában 80%, míg a Mesevár óvodában 72,7%-os a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya (KIRSTAT, 2021).

A Kikelet óvoda még a 20. század elején, 1902-ben épült, két csoportszobával, konyhával és szolgálati lakással rendelkezett, majd többszöri felújítás után 1980-ban nyerte el mai formáját, ez az udvar bővülésével, valamint vizesblokk és később tornaszoba kialakításával párosult. A Mesevár óvoda 1960-ban épült fel, egy vegyes csoporttal kezdte meg működését, majd a hetvenes években még két csoportszobával bővítésre került (Pocsaj Pedagógiai Program, 2021).

A településen az alapfokú oktatást egy általános iskola látja el. Az intézmény a Berettyóújfalui Tankerületi Központ fenntartásában működik, 400 férőhellyel rendelkezik, 20 tanterem került kialakításra, van tornaterem és könyvtár is. Az intézmény nem rendelkezik tornaszobával, uszodával, természetlaborral, tanműhellyel és konyhával. A diákok részére a közétkeztetés biztosított, de az egy másik épületben, az iskolától körülbelül 600 méterre kerül biztosításra. Az intézményben a pedagógiai munkát 28 fő főállású pedagógus látja el, a pedagógusok között 2 fő roma származású pedagógus is dolgozik. Az intézményben 1 fő gyógypedagógus, 3 fő fejlesztő pedagógus és 2 fő pedagógiai asszisztens látja el a fejlesztéshez kapcsolódó feladatokat. Az iskolában 8 évfolyamon történik az oktatás, évfolyamonként 2 párhuzamos osztállyal.

A köznevelési intézményekben a hátrányos helyzetű gyermekek száma 2012 és 2021 között csökkenő, majd enyhén növekvő tendenciát mutat (29. ábra).

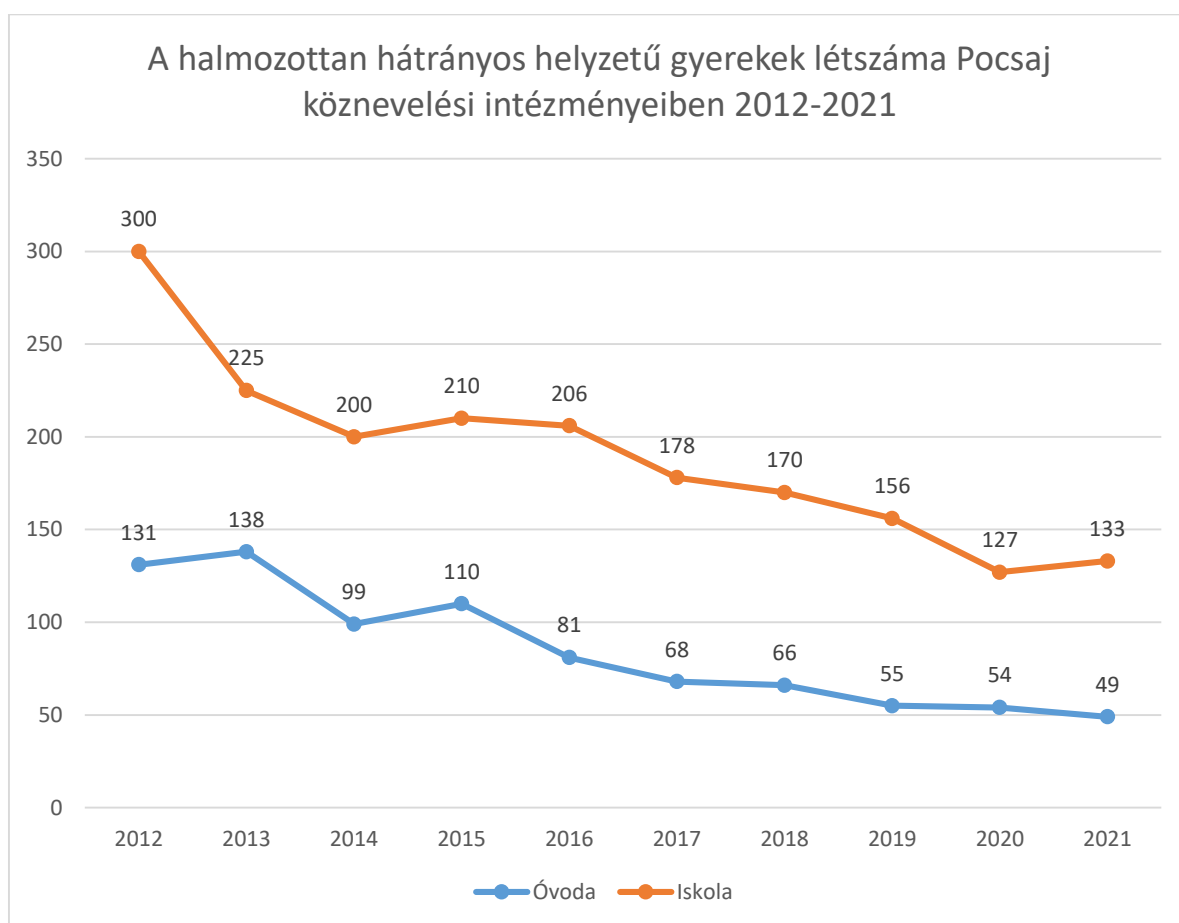
29. ábra – A hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Pocsaj köznevelési intézményeiben 2012-2021 Forrás: KIRSTAT alapján saját szerkesztés

Az óvodában a hátrányos helyzetű gyerekek száma 2015-ben volt a legmagasabb, amely a következő évben erőteljes csökkenést mutatott, 128 főről 13 főre csökkent a létszámuk. Ennek hátterében – a korábban már ismertetett – jogszabályi változás állt.

Hasonló tendencia figyelhető meg az általános iskola esetében is, ahol ugyancsak 2015 után volt jelentős csökkenés, a 230 hátrányos helyzetű tanuló száma 2016-ra 27 főre mérséklődött, majd 2021-ig 68 főre emelkedett.

A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya a közoktatási statisztika adatai szerint 2012-től szinte folyamatos csökkenést mutatnak (30. ábra). Az óvodában lévő gyerekek esetében 2012 és 2013 között néhány fős emelkedés tapasztalható, valamint 2015-ben éri el csúcspontját, ezután azonban folyamatos csökkenés figyelhető meg.

Az iskola esetében ez a tendencia egyenletesebb képet mutat, 2012 és 2020 között egyértelmű csökkenés tapasztalható, majd 2021-ben néhány fős emelkedés volt jellemző.

30. ábra – A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Pocsaj köznevelési intézményeiben 2012-2021 Forrás: KIRSTAT alapján saját szerkesztés

A jogszabályi változások mellett, ennek okai között a foglalkoztatási jellemzők változását, konkrétan a közfoglalkoztatási programok felfutását és annak anyagi hozadékát láthatjuk. A többszáz fős közfoglalkoztatotti létszám jelentős része a roma közösségből kerül ki, így ők helyben tudnak munkát vállalni, valamint anyagi helyzetük is kissé javult.

Az óvodai nevelésről

Az óvodai nevelést alapvetően befolyásolja a gyermekek szociokulturális háttere. A családok jellemzően alacsony jövedelmi szintje, a szegregált élethelyzet okozta hiátusok rendre megjelennek az óvodában is. Ez a jellemző nem újkeletű jelenség, már a rendszerváltást követően megfigyelhető volt a hátránnyal rendelkező gyerekek egyre nagyobb jelenléte az óvodai nevelésben, amely az integrált szemléletű nevelést alakította ki.

Bár a mai dokumentumok az integrált óvodai nevelés fontosságáról szólnak, az 1970-es évek végén még más gyakorlat volt a helyi óvodában is.

„1978-ban kerültem oda az óvodába és akkor még volt külön cigány csoport és az egy külön teremben volt. A „fenti óvodában”, akkor még úgy mondták, most már a Kikelet óvodában volt olyan lehetőség, hogy ott lehetett külön csoportot kialakítani. Ott gyakorlatilag egy felzárkóztató program volt, de ez nem volt egy speciális program, csak egyszerűen cigány gyerekek voltak abban a csoportban. Voltak kicsik is, de akkor még nem nagyon hozták a kicsiket, sokat kellett tenni azért, hogy őket is hozzák óvodába.” (T.G. korábbi igazgató közlése)

Az óvodában jelentkező problémák jelentős részét az anyagi helyzet és az ebből adódó hiányok jellemezték. Az 1980-as években a roma közösség településen belüli elhelyezkedése jellemzően az Apáti telepre koncentrált, amely a település legkevésbé fejlett településrésze volt, a mai napig hiányos infrastruktúrával, az intézmények nehezebb elérhetőségével.

„Akkor még nagyobb problémák voltak. Piszkosak voltak, elhanyagoltak voltak, alutápláltak voltak, ruhátlanok voltak sokszor. Volt olyan gyerekünk, akit behoztak reggel és oda állítottuk a radiátor mellé, mert majdnem megfagyott. Óriási problémák voltak és mentálisan, szellemileg is óriási elmaradások voltak, beszédkészségben, viszont a kezűgyességük az mindig jó volt, erre lehetett építeni, tehát valamilyen manuális tevékenységre lehetett építeni.”(T.G. korábbi igazgató közlése)

A rendszerváltás után megindult a roma családok beköltözése a falu belsőbb részeibe, amely a 2000-es évektől még inkább felgyorsult. A lakóhely változása megkönnyítette az óvodák elérhetőségét, azonban a szocializációs hiányosságok, valamint az anyagi depriváció, a szegénység továbbra is hatással volt a gyerekek helyzetére. A beköltözés, a demográfiai trendek egyaránt kihívásként jelentkeztek az óvodában, amelyet a későbbi időszakban az óvodában is tapasztalható elvándorlás tovább nehezített. A szomszédos Kismarja, valamint sok szülő esetében a foglalkoztatást biztosító Debrecen lett a célállomása azoknak a gyerekeknek, akik inkább a középosztályhoz, semmint az alacsony státuszú népességhez tartoztak.

„Emelkedett a roma gyerek aránya, de nem csak arról van szó, hogy növekedett a romák száma, hanem sok nem roma gyereket elvittek a településről, bevitték Debrecenbe, vagy az utóbbi időben Esztárba, ott nem nagyon vannak cigányok és áthordják az óvodásokat és az iskolásokat is.” (T.G. korábbi igazgató közlése)

Az elvándorlás a hátrányos- és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek körülbelüli 50%-os arányánál indult el, a helyi megítélés azonban nem ezt, hanem a roma származást azonosította be. E folyamat eredménye lett, hogy az óvodában ma 70-80%-os arányokat

tapasztalhatunk a HH/HHH-s gyerekek körében. Az arányok változásának tudható be, hogy az óvodában az 1990-es évek végén, az 1998/1999-es nevelési évben bevezetésre került a Lépésről-lépésre pedagógiai program (Pocsaj Pedagógiai Program, 2021).

„Mindenképpen másképp kellett, mert olyan környezetből jöttek, ahol a beszédértés is probléma volt, és ez óriási hátrányt jelentett, mert nem lehetett összehasonlítani a pedagógus gyerekekkel, nem lehetett a kettőt ugyanúgy fejleszteni, óriási szerepe volt a differenciálásnak. A nyelvi hátrány a szókincsben, a tájékozottságban jelent meg. A higiéniai körülményeik rosszak voltak, itt ismerték meg a folyóvizet, tudtuk, ha kimennek a mosdóba sokáig időznek, mert élvezték a melegvizet.” (T.G. korábbi igazgató közlése)

A program bevezetése továbbképzésekkel párosult, amelybe az óvodapedagógusok is bekapcsolódtak. Az idő múlásával több szakember nyugdíjba ment, ma egy fő mentor-óvónő van alkalmazásban, aki a bevezetett program irányítója. Az óvodai nevelésbe a Lépésről-lépésre pedagógiai program elemei beépültek, a nevelési munkában hangsúlyt helyeznek a családok bevonására, a – rendelkezésre álló eszközökkel – a szociális megsegítésre, a differenciálásra, de alkalmazzák a projektmódszert is.

A település nemzetiségi jellemzői az óvodai nevelésben is megjelentek. A roma mellett a román nemzetiség található meg a településen, ez megjelent az óvodai nevelésben is. Az intézmény pedagógiai programjában megjelentek a román nemzetiségi nevelés tartalmi elemei. Ez anyanyelvi óvónő alkalmazását jelenti, valamint a román kultúra és hagyományok megismertetését a gyermekekkel. A nevelésben a roma hagyományok is megjelennek, ezek a foglalkozások tartalmánál, az egyes roma szokások megismertetésénél kap jelentőséget.

Az óvodai nevelésben az integrációs szemlélet és ennek pedagógiai programban történő alkalmazása az 1990-es évek végétől volt jelen. A program szemlélete, tartalmi elemei beépültek a pedagógiai programba, ezt az óvoda pedagógiai programja ma is őrzi.

Az óvoda kapcsolatait vizsgálva a Pedagógiai program több szereplőt, érdekcsoportot is azonosít, akikkel a nevelési munka folyamatában együttműködéseket alakítottak ki. Ezek között a családokkal való kapcsolattartás, amely alapvető feladatként jelenik meg, az óvodai neveléshez szorosan kapcsolódó tevékenység. Ide sorolja a dokumentum az iskolát, könyvtárat, a pedagógiai szakszolgálatot, de szoros kapcsolat feltételezhető a helyi és a nemzetiségi (román, roma) önkormányzatokkal is. Természetes szereplője ennek az együttműködési folyamatnak a helyi szociális intézmény, valamint a védőnői szolgálat is. Az együttműködések részletei alapvetően az egyes szereplők tevékenységterületeihez kapcsolódnak. Így a szociális intézmények a hiányzások csökkentésében és a gyerekek hiányzásának kezelésében, a védőnői szolgálat a beóvodáztatás elősegítésében nyújt támogatást. A nemzetiségi önkormányzatok feladatai aszimmetrikusak: a román nemzetiségi önkormányzat alapvetően a hagyományápolásban, nyelvtanulásban, közös rendezvények és kirándulások szervezésében vesz részt; míg a roma nemzetiségi önkormányzat együttműködései között elsődlegesen a gyerekek beíratásának segítése, a hiányzások csökkentésében való részvétel, a konfliktusok kezelése, forrásteremtés (pályázatok formájában) és végül a közös óvodai rendezvények megvalósítása áll.

Az óvodai intézmények közötti együttműködés jellemzően a szakmai területre fókuszál, ide sorolható a különböző jó gyakorlatok átvétele, közös munkaközösségi foglalkozások megszervezése. Az általános iskolával való kapcsolat az óvoda-iskola átmenet segítségét

jelentette elsősorban (ovi-suli), de a kistelepülés jellegéből is adódóan az iskolai programok egy része az óvodás korosztály számára is elérhető: egy-egy kulturális előadás, szabadidős foglalkozás közös megszervezése, amely a gyerekeknek iskolai környezet megismerését és így a beilleszkedés megkönnyítését jelentette.

A helyi egyházak a hittanoktatás igény szerinti biztosítását végzik az óvodában, valamint közös rendezvényként az egyház által szervezett ünnepségbe kapcsolódnak be az óvodás gyermekek, az ünnepi műsor résztvevőjeként.

Az önkormányzattal, mint fenntartóval a kapcsolat a formalitás keretei között működik, a gazdasági, üzemeltetési feladatok mellett az óvoda, mint partner a települési szintű ünnepségeken vesz részt. Ugyancsak a jogszabályi keretek között alakítottak ki együttműködést a pedagógiai szakszolgálattal.

A telepési program lehetőséget biztosított az óvodáskorú gyerekek megszólítására is. Erre vonatkozóan több programelem is vonatkozott, részleteit az együttműködések vizsgálatáról szóló fejezetben mutatjuk be.

Az általános iskola

Az általános iskola jelenlegi épülete 1960-ban épült meg, majd 1989 és 2011 között további épületrészekkel egészült ki, míg elnyerte mai formáját. Az iskola rendelkezik könyvtárral, megfelelő méretű tornateremmel, amely esetenként helyi rendezvényeknek is helyt adott, valamint megfelelő nagyságú és felszereltségű udvar tartozik az épülethez. Az intézmény a település fő utcáján, jól megközelíthető helyen található, felszereltségét az iskola dokumentumai jónak minősítik (Pocsaj Iskolai Pedagógiai Program, 2019). Az iskola humán erőforrása megfelelő, valamint a szakos ellátottság is biztosított 100%-osan. A román nemzetiség jelenlétének, valamint az országhatár közelségének tudható be, hogy több pedagógus az országhatáron túlról, Romániából érkezve tanít az iskolában. A tanulókat jellemezve az iskola pedagógiai programjának egyik alapállítása, hogy: *„A tanulók csaknem fele él kulturális, szociális tekintetben, hátrányos családban, egzisztenciális problémákkal, értékzavarokkal, szeretet nélkül. E családok képtelenek ellátni, a legalapvetőbb szocializálással nevelni gyermekeiket. A családok egyre növekvő várakozással, elvárással tekintenek az iskolára, olyan feladatokat is áthárítva, amelyeket eddig a család látott el vagy finanszírozott. Nemcsak a lehetséges legjobb tanulási teljesítményt feltételező felkészítést, a megfelelő neveltségi szintet várja el; igényli a tehetséggondozást, a pályaaorientációt a sikeres életkezdéshez szükséges alapokat, a szociális gondoskodást, a szeretetet, a törődést gyermekeinkkel.”* (Pocsaj Iskolai Pedagógiai Program, 2019:5)

A Pedagógiai program megállapításai – eltekintve néhány megfogalmazástól és általánosító kifejezéstől, amely homogén csoport jelenlétét feltételezheti az iskolában – jól mutatják, hogy az iskola szerepe, funkciója változáson ment keresztül. Ahogyan láthattuk, az iskolában a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya magas, és ahogyan azt a 29. és 30. ábrán láthattuk, a két kategória együttesen emelkedést mutat az iskolában. Ezt a kutatás során készült interjú⁹⁴ is megerősítették.

⁹⁴ A terephelyszín kapcsán fontos megjegyeznünk, hogy az iskolában készített interjú rögzítéséhez nem járultak hozzá a jelenlévők. Ennek hiányában az interjú során jegyzeteltem, majd közvetlenül ezt követően a jegyzeteket pontosítottam, néhány kulcsmondatot, kifejezést kiemelttem a beszélgetésből. A forrás nélkül

A Lorántffy Zsuzsanna Általános Iskola telephelyeként működik a kismarjai Bocskai István tagintézmény, ahol 8 osztály működik, a gyerekek létszáma 100-120 fő között változik. A 2020-as statisztikai adatok szerint 102 tanuló volt a tagintézményben, ebből 20 fő hátrányos, míg 36 fő halmozottan hátrányos helyzetű volt. A 2011-es népszámlálási adatok szerint Kismarján 39 fő vallotta magát roma nemzetiségűnek (KSH, 2011), szintén ezen adatok alapján a település szegregátumában 114 fő élt, ezen belül pedig a 0-14 éves korú lakosság a szegregátum teljes népességének 25,4%-át, vagyis 29 főt tett ki (OSzA, 2021). Ezen belüli korcsoporti megoszlás nem áll rendelkezésre, de az becsülhető, hogy az iskola diákjainak legfeljebb egynegyede járhat innen iskolába, a további HH-s gyerekek a település egyéb részeiből érkeznek, vagyis az iskolai tanulók 55% tartozik a két kategória valamelyikébe, ezen belül pedig a roma és nem roma tanulók megoszlása fele-fele arányban lehet jelen.

A roma tanulók arányaira vonatkozóan azért tudunk csak becslésekre hagyatkozni, mert egyrészt sem a statisztikák nem tartják nyilván, se nem működnek olyan roma tanulókat célzó segítő programok sem, amelyek önkéntes nyilatkozat alapján képet adnának a roma tanulók érintettségéről. Bár az iskolában *„nem tartják nyilván, hogy ki roma és ki nem roma”* a településen élők tapasztalata alapján egyértelmű, hogy a pocsaji iskola immáron roma iskolaként van jelen a köztudatban. A tagintézmény azonban nem az esetleges szegregációs mechanizmusokat erősíti, hanem a település mérete, a feladatellátás alakította ki a társulást. A magasabb státuszú családok gyermekeinek elvándorlásának nem a kismarjai iskola a célállomása, erre a későbbiekben még visszatérünk.

Az iskolai oktatás általános céljai között a képességfejlesztés, a kulcskompetenciák fejlesztése, az egész életen át tartó tanulás megalapozása, a hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása, hazáját szerető, hagyományismerő fiatalok nevelése. A tehetséggondozás, a differenciálás, valamint a hátránykompenzálása együttes jelenlétét fogalmazza meg a pedagógiai program, ahogyan általánosan hangsúlyt helyez az egészséges életmódra, az ökotudatos magatartásformák kialakítására, de a felelős állásfoglalás és cselekvés kialakítására is (Pocsaj Iskolai Pedagógiai Program, 2019). Az általános célkitűzések mellett, az egészségnevelési és környezeti nevelési elveket, a komplex iskolai mozgásprogramot nevesíti a dokumentum. Ennek háttérében a gyerekek fizikai teljesítőképességének általánosan gyenge jellemzői vannak, ahogyan fogalmazták: *„van olyan gyerek, aki ötven métert sem tud menni.”* A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulókkal való feladatok között az inkluzív pedagógiai gyakorlat elemei jelennek meg, a különleges elbánást igénylő tanulók esetében megjelennek azok a szakmai célkitűzések és sztenderdek, amelyekkel általában találkozhatunk (pl. differenciálás, tanulók sajátosságainak figyelembevétele stb.).

Az iskola egyik sajátosságának a román nyelv és román népismeret oktatás tekinthető, melynek során a gyerekek heti 4 órában tanulják a román nyelvet, valamint egy órában a román népismeretet.

Az iskola tanulói összetételére visszamenőleg nem álltak rendelkezésre adatok, de a roma gyerekek jelenléte az iskolában – kisebb arányban – de folyamatosan jelen volt.

megjelenő, idézőjelben szereplő kifejezések, gondolatok az interjú során lejegyzett formákat rögzítik. Az interjú során jelen volt az iskola igazgatója, igazgatóhelyettese, valamint a tagintézmény vezetője.

„Mikor ide jöttük [1970-es évek vége] ugyanígy két osztály volt, mint most és akkor egy osztályban általában 2-3 cigány gyerek volt. Azok az osztályfőnökök, akiknél 5-6 cigány gyerek volt, ők már kaptak cigánypótlékot. Az osztályok létszáma is nagyobb volt, mint most, akkor olyan 27 körül volt az osztálylétszám.” (F.A. korábbi igazgatóhelyettes közlése)

Az iskolai arányok változása elindult a rendszerváltás utáni években, ennek okai között a térbeli mobilitás elindulását, vagyis a cigány családok faluba történő beköltözését azonosították, valamint a magasabb gyermekvállalási jellemzőket.

„Abban az időben [1980-as években] csak kizárólag a telepen éltek, az Apátin, még a Mező utcán is magyarok éltek, de máshol a faluban nem nagyon. Egy idő után elkezdtek többen lenni, hogy kedvező volt a helyzet itt a faluban, vagy nem tudom mire fel, de a gyerekek száma is növekedett, jöttek olyan gyerekek, akinek a szüleit nem ismertük. Olyan 1990 és 2000 között indult meg, és lehet, hogy többen is születtek. A rendszerváltás után, mintha több gyermeket vállaltak volna. Hogy hogyan változott az arány, az nem csak a cigányokon múltott ám, hanem a magyarokon is, mert azok a gyerekek, akiket elengedtünk nyolcadik után, az nem nagyon jött vissza a faluba dolgozni, mert nem volt lehetőség. A cigányokat például el sem engedték máshová tanulni és akkor mi lett előbb-utóbb, a családalapítás. Tehát az arányok változása emiatt is történt, hogy a magyarok elmentek dolgozni és utána már nem jöttek vissza a faluba.” (F.A. korábbi igazgatóhelyettes közlése)

Az iskolában az integrációs célkitűzések jellemzően a 2000-es évek elejétől jelentek meg. Az óvoda esetében kitértünk rá, hogy a Lépésről-lépésre program került bevezetésre, az intézmény az elsők között volt, amely ilyen típusú programmal igyekezett felfrissíteni módszertani kultúráját. Ez a kezdeményezés indult el az iskolában is, ennek alapját az iskolai vezetés változása teremtette meg, az óvodavezető 2004-től az iskola igazgatója lett.

„A Lépésről-lépésre program úgy kezdődött anno, hogy azt én az óvodában irányítottam, az óvodából indult és onnan ment át az iskolába. Aztán volt másik Phare pályázat, és ezek olyanok voltak, amely közös volt az iskolával. Akkor volt az előttem lévő igazgató, de a polgármester is támogatta, hogy menjenek a helyi innovációk és az iskolából 17-en voltak ebbe a programba benne. Ismertek engem így is, mint óvónénit, volt már közös munkánk. Ott volt a roma dajka képzésünk, ebből az iskolába isadtunk pedagógiai asszisztentst. Jó kapcsolat alakult ki közöttünk.” (T.G. korábbi igazgató közlése)

Az iskolai arányok változásának legalább két tényezőjét határozhatjuk meg: egyrészt a roma családok beköltözésének és magasabb gyermekvállalási hajlandóságának tudható be a növekedés; másrészt a településről történő elvándorlásnak, amely elsősorban a nem roma családokat érintette.

„2000 körül kezdődött el a gyerekek elvándorlása. Eleinte 1-2 gyerek ment el Debrecenbe középiskolába, mikor beindultak a 6 osztályos, 8 osztályos gimnáziumok, akkor előfordult 1-2 szülőtől, de nem volt általános. Viszont, ahogy a roma gyerekek száma megemelkedett, vagy ahogy mondtam, fogytak a magyar gyerekek, és akkor voltak, akik a szomszéd faluba vitték el általános iskolába a gyereket. Volt olyan is, hogy ott volt munka a szülőnek és vitte a gyereket is. Szóval elég összefüggő dolgok ezek, mert itt nem nagyon volt munkalehetőség a faluban.” (F.A. korábbi igazgatóhelyettes közlése)

Ez a folyamat tovább erősödött az elmúlt évtizedben is, ahogyan erre az egyik roma származású – a kutatás idején még – pedagógiai asszisztens rámutatott. Ő az iskola mellett

a települési nemzetiségi önkormányzat elnöki pozícióját is ellátta, így kettős szerepben látta a települési és iskolai folyamatokkal kapcsolatos teendőket és igyekezett kezelni a szociális problémákat is.

„A jelenlegi helyzet az óvodában is és az iskolában is, hogy nagyon magas számban vannak a cigány gyerekek, mivel a többségi társadalom, egy olyan 5-6-7 éve elhordják a gyerekeiket a környező településekre, illetve a megyeszékhelyre, Debrecenbe. Mondhatom, hogy az iskolában is 90% fölött van a cigánygyerekek aránya.” (S.Cs. közlése)

Az intézményben jelentkező problémák hasonlóak voltak a mai helyzethez, szocializációs problémák, ebből fakadó tanulási nehézségek. Már a kétezres évek elején felismerték, hogy a későn megkezdett óvodai nevelést nehéz rövid idő alatt pótolni, a gyerekek fejlesztését megvalósítani. Erre vonatkozóan rugalmas oktatási formákat alkalmaztak, valamint igyekeztek a továbbképzésekkel is szélesíteni a módszertani kultúrát.

„Én, mint pedagógus nem igazán tettem különbséget. Olyan volt, hogy több magatartásbeli probléma volt az órákon, olyan volt, hogy kellett változtatni, volt olyan program is, amit azért kezdtünk bevezetni, mert nagyon sok HH-s gyerek volt, aki vagy nem járt rendszeren óvodába, tehát úgy jött iskolába, hogy kevés szókinccse volt, gátlásos volt, ugyanakkor jöttek azok a gyerekek, akik sok verset tudtak, memorizálás, eszközhasználat stb., ez a program pedig ezt a célt szolgálta, hogy mindenkit a saját tempójában tudjuk tanítani. Volt olyan, hogy külön indítottunk 0. osztályt, akik nem jártak óvodába és akkor 5-6 fős, kislétszámú csoportban beindította a pedagógus és utána bekerültek normál osztályokba.” (F.A. korábbi igazgatóhelyettes közlése)

Az integrációs folyamatok forrásokat is jelentettek az intézményekben. Ezekből fontos volt az iskolai felszerelést gyarapítani, az oktatási körülményeket javítani. Így elsősorban a tantermek felszereltségét újították meg, de ebből kerültek megvalósításra a különböző továbbképzések is. Kiemelt szempont volt a gyermekek fejlődésének nyomon követése, ennek egyik formája volt, hogy lehetőség szerint az órákon két pedagógus volt jelen: az egyik tartotta a foglalkozást, a másik az elmaradó gyerekeket segítette vagy éppen figyelte a csoport működését, dinamikáját. Az alsó tagozatos osztályok termeiben kis sarkok kerültek kialakításra, amelyek különböző kompetenciaterületekhez kapcsolódtak, a gyerekek maguk választhattak, hogy hol, milyen formában dolgozzák fel a tanár által kiadott feladatot. Ugyancsak az új módszerek közé tartoztak a reggeli és a nap végi beszélgetések is, amely során az élmények megbeszélése mellett már a tananyag oktatását is elkezdték.

Az új módszerek elsajátítása a támogatásokhoz kapcsolódó képzések mellett az intézményen belüli tudásmegosztás keretein belül is megvalósult. Az óvónők és az alsós tanítók szoros együttműködése során utóbbiak sokszor a gyakorlaton keresztül sajátították el a módszertant.

„Az alsós tanító nénik megtanulták, ha más nem, egymástól, ha nem is vettek részt a felkészítő tanfolyamokon. Viszont ötödikre beütött a krach, ötödikre a gyerekek kezelhetetlenné váltak, mert ugyanaz a módszer ment tovább, ami 30-40-50 évvel ezelőtt volt és onnantól kezdve a gyerekek felszabadultabbak voltak.”(F.A. közlése)

Az akkor innovatívnak számító pedagógiai módszerek beépítése az óvoda és az iskola alsó tagozatának gyakorlatába néhány évig tartott, a vezetőváltások miatt a 2000-es évek második felében a célzott programok véget értek.

Az iskola összetételének mai helyzetében a korábbi jellemzők ugyanúgy fennállnak, a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek magas aránya jellemző, a magasabb státuszú családok gyermekeinek iskolából való elvándorlása nem állt meg, sok fiatal esetében a legmagasabb iskolai végzettség az alapfokú végzettséget jelenti. Az iskola diákjai továbbtanulnak, de a középiskolai lemorzsolódás – amelyről pontos adatok nem álltak rendelkezésre – továbbra is jelentős problémaként van jelen.

„Én úgy láttam, hogy amikor nyolcadikból beiskoláztunk egy osztályt és fel is vették a gyerekek nagyrészét, de végül már mindenkit felvettek, de sokan visszakerültek 2-3 hét, max. egy hónap múlva, de voltak azért, akik elvégezték. Főleg az elején a 70-es, 80-as években többen elvégezték, főleg szakmát tanultak. Azt gondolom, hogy a szülők gyengesége, pedig volt, hogy kifejezetten könyörögtünk, hogy engedjék a lányokat, de a végén mégsem engedték. Mondták, hogy jobb itthon, de nem is értem mitől féltek, attól, hogy gyereke lesz, pedig így is az lett, így még inkább, mert pont azt érték el, amitől lehet, hogy féltették a gyereket.” (F.A. korábbi igazgatóhelyettes közlése)

Az utóbbi évtizedben az integrációs gyakorlat nem folytatódott, erre irányuló továbbképzések közül az iskola vezetése szűri azokat a továbbképzéseket, amelyek rendelkezésre állnak. Az IKT eszközök használatára vonatkozó képzések támogatottak, ide sorolható a robotikai képzés is, valamint a projekt módszer beépült a mindennapi gyakorlatba. A hátrányos helyzetű gyerekek oktatásával kapcsolatos kommunikációs képzések, vagy a továbbtanulást támogató pályaorientációs képzések kevésbé támogatottak, az erre vonatkozó szóhasználattal élve, a pedagógusok ettől „herótot” kapnak.

Az iskolai együttműködések az integrációs törekvések időszakában korlátozottak voltak. Az intézményben megvalósított Lépésről lépésre program alapvetően az óvodát és az általános iskola alsó tagozatát érintette. A megvalósítás során az együttműködések jellemzően a családokkal való kapcsolat javítására, a partnerségi viszony kialakítására fókuszáltak, így nagy jelentőséget kapott az óvodai nevelés megkezdése előtt a családok felkeresése és a bizalmi viszony kialakítása. Ezen túlmenően az óvodai, majd később az iskolai rendezvények megvalósításába is bevonták a szülőket, működtettek Szülői klubot, Szülők iskoláját, Nagyszülők az unokáért klubot, valamint kialakították az óvodai foglalkozásokhoz kapcsolódó termet is (Török – Vasas, 2003; Vasas, 2003).

A családokkal való kapcsolattartás módja az iskolában is megjelent, ennek tapasztalatit az alábbiak szerint összegezte az egyik pedagógus:

„Ha a gyerekekkel probléma volt, akkor el lehetett menni családot látogatni, aztán az egy idő után megszűnt, még talán az is elhangzott, hogy nem lehet, de ebbe már nem vagyok annyira biztos, de megszűnt, ez a lényeg. Pedig ezzel nekem nagyon jó tapasztalatom volt. Elmentünk családot látogatni tanítás után, akivel probléma volt, az szépen jött velem és megbeszéltük a szülővel, és sokat változott a gyerek és a kapcsolat is a családi házzal, mert később csak felrendelték a szülőket és megbeszéltük, hogy mi volt a probléma, meg ugye olyan is volt, hogy a szülő jött fel, ha több volt a panasz otthon a tanárra. De mindenkor az volt a tapasztalatom, hogy jó volt a személyes találkozó.” (F.A. korábbi igazgatóhelyettes közlése)

Ezek a célzott integrációs törekvések későbbiekben nem folytatódtak. Az óvodai és az iskolai pedagógiai programok a dokumentumok szintjén azt mutatják, hogy elemei szerepelnek a szakmai célkitűzések között.

A köznevelési intézményekben megjelenő problémák, a családok szociokulturális háttere, más, közel azonos HH-s arányokkal rendelkező települések iskoláihoz hasonlóan jelent meg. Az intézményi válaszok a helyi kihívásokra elsősorban az 1990-es évek végén indultak el és körülbelül egy szűk évtizedig tartottak. Az integrált nevelés-oktatás egy része beépült az intézményi gyakorlatba. Ez ma leginkább az óvoda pedagógiai programjában jelenik meg deklaráltnak. Az iskola esetében az integratív szemlélet és az ehhez kapcsolódó módszertani újítások a kétezres évek végére alább hagytak, de ahogyan láthattuk, elsősorban az alsó tagozatos diákokat tanító pedagógusokat érintették, felső tagozatban az inkluzív pedagógia módszertana már nem terjedt el. Az iskola pedagógiai programja tartalmazza a modern pedagógiai gondolkodás elemeit, azonban ennek eredményei még nem mutatnak lényeges áttörést a továbbtanulás vagy szélesebben értelmezve a társadalmi mobilizáció területén.

7.3.7 A telepés program

A településen megvalósuló telepés program tervezése és megvalósítása a pályázati logika kiírását követte. Az előkészítést külső szakemberek bevonásával készítették, de sajátossága volt a programnak – a másik két településhez viszonyítva – hogy már az előkészítés szakaszában széleskörű együttműködésre helyezték a hangsúlyt. Szintén sajátosként lehet megemlíteni, hogy a koordinációban egy roma származású fiatal szociálpedagógus vett részt, aki a helyi iskolában dolgozott akkor pedagógiai asszisztensként és a helyi nemzetiségi önkormányzat elnöki teendőit is ellátta.

A telepés programnak nem volt előzménye, annak ellenére, hogy a helyi roma közösség térbeli elhelyezkedése immáron négy szegregátumot is kialakított. A korábban ismertett óvodai és iskolai integrációs törekvések a kétezres évek második felében elmaradtak, de néhány eleme beépült a napi pedagógiai gyakorlatba. A program tervezését egy részletes helyzetelemzéssel, problémafeltárással indította el a szakmai előkészítést végzők csoportja. Ennek során a helyi szereplők, valamint a célcsoport problémái, igényei, az általuk közvetlenül vagy közvetve felvázolt problémák is feltárássra kerültek. Ebben a munkában részt vettek az óvodavezetők, az iskolaigazgató, a szociális intézmény vezetője és munkatársa, a helyi civil szervezet képviselője, a helyi görögkatolikus egyház képviselője, a roma nemzetiségi önkormányzat képviselője, az önkormányzat munkatársai, a települési önkormányzati képviselők, valamint az érintett csoport tagjai is.

Az egyes szereplők más-más szempontokat, problémákat vettek fel, a szakmai konzultáció során a megkérdezettek az alábbi problémákat sorolták fel:

- szülők változó intenzitással vesznek részt az intézményi fogadóórákon;
- a gyerekek agressziója megjelenik az iskolában;
- a drogfogyasztás megjelent a tanulók körében, általában az olcsó dizájn drogok, valamint a különböző herbál termékekhez jutnak hozzá a gyerekek, amely korosztályi szórása is széles;
- a drog mellett a dohányzás, alkoholfogyasztás is megjelenik a gyerekek körében, ez sokszor a szülők rossz példája mentén figyelhető meg;
- a település gyermekei általában rossz anyagi körülmények között élnek, az iskolában mindenki ingyenes étkeztetésben részesül;

- az iskolán kívüli programok száma kevés, az iskola a helyi roma nemzetiségi önkormányzattal karöltve igyekszik programokat szervezni, de ennek sok esetben anyagi korlátai vannak;
- a megkérdezettek egyöntetű álláspontja volt, hogy a legkedvezőtlenebb helyzetű szegregátum az Apáti telep, ahol az infrastrukturális ellátottság a legrosszabb, sok a nagycsalád, de kicsi és rossz állapotú házakban élnek;
- az Apáti telep társadalma a roma népességén belül is ellenérzéseket vált ki, az ott élők nehezen motiválhatóak, sokszor a közfoglalkoztatásban sem vesznek részt, valamint nagyon rossz az egészségi állapotuk is;
- az Apáti telepen mindenképp szükséges lenne a tisztálkodás, a személyes higiéne biztosítása, a pályázat előírásaiban szereplő szolgáltató pont⁹⁵ jó megoldás lehet, legalább a fürdés és mosási lehetőség biztosítása megtörténhetne;
- a szegregátumokban sok a rendezetlen tulajdonviszonyú lakás, a lakók nem rendelkeznek a tulajdonjogra vonatkozó megalapozott ismerettel;
- a szegregátumokban megjelent az uzsora, amely általában a legrosszabb helyzetű családokat érinti;
- célcsoport alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, távolabbi településekre nem jutnak el munkát vállalni, ezáltal alacsony a mobilitásuk is;
- a közfoglalkoztatási programok adnak munkalehetőséget a romáknak;
- sok probléma merült fel a közfoglalkoztatási programok indításánál (pontos munkakezdés, munkaidő kitöltése), de ez javuló tendenciát mutat;
- kockázati tényező lehet, hogy a képzésekbe csak akkor tudnak részt venni az emberek, ha lesz hozzá megélhetési támogatás is;
- a közösségi érzés hiányzik az emberekből; (Pocsaj KBT, 2017)

Az igényfelmérés mellett a folyamatban résztvevők javaslatokat is megfogalmazhattak, ennek előzetes koncepciója az volt, hogy olyan programelemek is tervezésre kerüljenek, amelyek az adott intézményben folytatott szakmai munkát kiegészítik vagy épp eredményeit erősítik. A javaslatok hosszú sora került megfogalmazásra, ezek között az intézményekben hiányzó szakemberek biztosítása, különböző tréningek megtartása, tanoda típusú foglalkozások szervezése, a családi életre nevelés, illetve és ikonfestészet egyaránt szerepelt. A problémák komplexitása a javaslatokban is visszatükröződött, hiszen több esetben a javaslattevő szakmájához kapcsolódó programokat fogalmaztak meg, így az egészségfejlesztés és a családi nevelés fontosságát hangsúlyozta a védőnő, a közösségi programok szervezését a helyi közművelődési szakember, de a kirándulások megszervezése is hangsúlyos volt a nemzetiségi önkormányzat részéről.

A javaslatok sokaságából azok kerültek be a végső programba, amelyek egyrészt az intézményi igényekre reflektáltak, valamint a célcsoporti igényeknek is megfeleltek. Ilyen típusú együttműködésekre még nem volt példa a településen, ezért fontos kezdeményezés volt ennek az elindítása.

Szintén fontos szerepe volt az előkészítési koordinációnak azért, mert a településen a társadalmi integrációt elősegítő program a telepési program elindítása előtt még nem valósult meg. A roma lakosság aránya és ennek hatása a köznevelési intézményekben – ahogyan a

⁹⁵ A pályázati kiírásban szereplő ún. Szolgáltató pont a folyamatos szociális munka infrastrukturális hátterét, valamint az alapvető higiéne feltételek megteremtését szolgálta, amelyben biztosítani kellett a mosási és tisztálkodási lehetőséget.

korábbiakban láthattuk – tapasztalható, amely főként a nevelési-oktatási intézmények létszámadataiban, etnikai összetételében ragadható meg.

A problémák és a beavatkozási javaslatok vonatkozásában a Közösségi Beavatkozási Terv az alábbiakat foglalta össze.

- Településen, kistérségben minimális a munkalehetőség, az elsődleges lehetőség a közfoglalkoztatásban történő elhelyezkedés
- Alacsony kereset, a megkérdezettek szerint a minimálisan elvárt kereset nettó 100.000.- Ft
- Vidéki munka esetén problémát jelent a bejárás, a munkáltatók nem akarnak vidéki munkavállalót foglalkoztatni, a bejárás költségét nem térítik, ez nehezíti a munkavállalást;
- Közfoglalkoztatás keretében elvégzett képzések: mezőgazdasági képzések (állattenyésztés, zöldségtermelés, kertészet), informatikai képzés, kosárfonás, agyagozás stb. – Képzések után nincs szakmai gyakorlat, ezekkel a nyílt munkaerőpiacon nem tudnak elhelyezkedni;
- Alacsony érdeklődés mutatkozik új képzések elvégzésére, mivel a nem helyben történő képzések esetén a képzés alatti támogatás nagy részét a bejárásra költik; helyben történő képzés, vagy a bejárás költségeinek megtérítése esetén nagyobb érdeklődés mutatkozik;
- Nyári időszakban képzés helyett inkább végeznek alkalmi- vagy időnyomunkát (pl.: tornázás), mert magasabb jövedelemhez jutnak;
- Korábban építőiparban, konzervgyárban, TSz-ben, vasútnál dolgoztak, vályogvetésből éltek, most ács, kőműves, hegesztő, fakitermelő (láncfűrész-kezelő), targoncavezető képzésre lenne igény;
- a lakóhelytől távolabbi munkavállalás lehetősége kicsi, általános az a nézet, hogy bár a közfoglalkoztatotti bér kisebb, mint amit máshol meg lehet keresni, de „az a kicsi legyen meg” nézet az uralkodó, vagyis a helyben történő közfoglalkoztatást előnyben részesítik a megkérdezettek, mint a piaci alapon történő munkavállalást;
- másokkal kapcsolatban felmerülő vélemény, hogy sokan vannak, akik nem is akarnak dolgozni, sem a közfoglalkoztatásban, sem más formában;
- a rossz anyagi körülmények miatt sok gyermeknek nem biztosított a napi háromszori étkezés, főleg hétvégén okoz gondot az étkezés biztosítása;
- Szabadidős tevékenységgel kapcsolatban felmerült igények:
 - o Közösségi ház: hétvégi nyitvatartás; bérleti lehetőség rendezvényekre
 - o Közösségi ház művelődési központként is működjön, ahol táncolási, zenélési, hagyományörző foglalkozási lehetőséget biztosítanak, helyi tehetségek bemutatkozására („Pocsaji sztárok”) legyen lehetőség
 - o Tánc- és zeneoktatásra (gitár, harmonika, tambura, szintetizátor) van igény
 - o Fitness teremre vagy hasonlóra lenne igény, ahol a fiatalok tudnának edzeni, mert külön bérlet megvásárlására nincs anyagi lehetőségük, a településen nincs ilyen típusú elérhető szolgáltatás;
 - o A gyerekek számára szükség lenne olyan foglalkozásra, ahol elmagyarázzák az iskolai anyagot, ahol segítséggel tudnak tanulni, mert sok helyen a szülő nem tud segíteni a gyereknek, és a körülmények sem olyanok, hogy a gyerekek nyugodtan tudjanak tanulni.

A problémákból és az igényekből látszik, hogy a helyi közösség igényeire, a településen jelentkező szegregációs folyamatokra évtizedek óta nem valósult meg érdemi beavatkozás.

A részletes igényfelmérés, a közösségi tervezés (bár nem teljeskörű) és a javaslatok összességéből alakultak ki a program tartalmi elemei (Pocsaj KBT, 2017).

A fejlesztési elképzeléseket az alábbiakban foglaljuk össze (33. táblázat), jelezve a köznevelési intézmények kapcsolódási pontjait.

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség⁹⁶
Célcsoporttagok felkészítése, bevonása, egyéni fejlesztési tervek készítése	Jelenlét típusú szociális munka (Csillagpont kialakítása és működtetése) Egyéni esetkezelések, klienskör kialakítása és gondozása	közvetlen kapcsolódás nincs; az EFT-k esetében a tanköteles gyerekek intézményi támogatásának lehetősége
	Esetmegbeszélések, szakmaközi konzultáció	intézményvezetők bevonása biztosított, esetleges problémák folyamatos jelzése
	Szakmai műhelymunka szakmai megvalósítók részére	közvetlen kapcsolódás nincs
Közösségi programok szervezése, kommunikációs tevékenység	Programnépszerűsítő rendezvények (nyitó- és zárórendezvény)	közvetlen kapcsolódás nincs
	Kulturális programok vendégelőadók meghívásával	közvetlen kapcsolódás nincs; kötetlen formában a családokkal való kapcsolattartást segíti
	Családi napok	közvetlen kapcsolódás nincs; kötetlen formában a családokkal való kapcsolattartást segíti
	Kirándulások	közvetlen kapcsolódás nincs; közvetve a szocializációs hiányok, esetleg tanulók premizálása
	Mesélő édesanyák	óvodára való felkészítés, szocializációs hátrányok csökkentése
Helyi humán szolgáltatások elérhetőségének és kapacitásának fejlesztése, koordinációjuk javítása az együttműködések erősítése	Projektindító szakmai felkészítés	közvetlen kapcsolódás nincs

⁹⁶ Az illeszthetőség kérdését a kutatás során felmerült problémák mentén fogalmazzuk meg, ez nem képezte a KBT részét, jelen kutatás eredményeként került meghatározásra.

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség ⁹⁶
	Támogató csoport létrehozása és működtetése	szakmai egyeztető fórum, intézményi problémák folyamatos illeszthetőségének lehetősége
	Együtt-működünk Helyi problémák feltárása, szakmaközi együttműködések erősítése	közvetítő fórum a szülők és az intézmények között; kölcsönös elvárások megismerése, ezek közelítése
Kora gyermekkori, gyermekkori és iskolán kívüli fejlesztés és oktatás	Játékom tanórán és iskolán kívüli kompetenciafejlesztő foglalkozások	kompetenciahiányokhoz kapcsolódó kiegészítő fejlesztés
	Családi játszóház szülőkkel közösen szervezett fejlesztő alkalmak	családi életre nevelés; óvodai kompetenciák erősítése, valamint felkészítés az óvodai nevelésre
	Koragyermekkori fejlesztés (Baba-mama klub)	szülői kompetenciák hiánya jellemző; óvodába érkező gyermekek kompetenciahiányai
	Identitáserősítő program a helyi roma kultúra elemeinek megismerése	helyi tantervhez illeszthető tartalom; óvodai nevelésben, iskolai oktatásban egyaránt megjelenő törekvés
	Kompetenciafejlesztő táborok: helyi nyári táborok; máshol megrendezett többnapos táborok	gyerekek nyári időszakban történő szervezett fejlesztése; kompetenciafejlesztés; szocializációs hátrányok enyhítése
	Közösségi gyermekrendezvények egész napos szabadidős tevékenység sporttevékenységekre alapozva, szülőkkel együtt megvalósítva	iskolai egészségnevelési program kiegészítése; családdal való kapcsolattartás lehetősége
	Tehetségkutató program évente egy alkalommal tehetségkutató program	óvodai, iskolai tehetséggondozáshoz kapcsolható elem
	Pályaválasztási tanácsadás	iskolai pályaválasztás; továbbtanulási utak

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség⁹⁶
	készségfelmérés és erre épülő célirányos fejlesztési tevékenység	erősítése a középiskolai lemorzsolódás csökkentése
	Digitális írástudás gyerekeknek IT kompetenciák fejlesztése	informatikai eszközök tanulásban való támogatása
	Művészeti csoportfoglalkozások művészetpedagógiai módszerekkel a roma folklór feldolgozása	művészeti nevelés, vizuális kultúra erősítése; nemzetiségi hagyományok ápolása
	Prevenációs bűnmegelőzési és közbiztonsági előadások, foglalkozások	iskolai prevenció erősítése
Egészségügyi szolgáltatások elérésének javítása	Szülők iskolája családtervezés; házi praktikák; mentálhigiénés beszélgetések	óvodában, iskolában megjelenő szocializációs hátrányok
	Egészségügyi szűrések és szakellátáshoz való hozzáférés elősegítése	iskolai egészségfejlesztési program
	Egészséges életmód	óvodai, iskolai egészségfejlesztési program
	Gasztronómiai napok alternatív élelmiszerek, egészséges táplálkozás	iskolai egészségfejlesztési program
	Családi sportnapok közösségi rendezvény a település minden lakójának	egészséges életmód; óvodai, iskolai elvándorlás csökkentése
	Prevenációs előadások addikciók kialakulása, lehetséges elkerülése	iskolai prevenció programok támogatása
	Egészségvédelmi program ⁹⁷ vitaminok. élelmiszercsomagok a célcsoport számára	nincs közvetlen kapcsolódás
Felnőttoktatás, felnőttképzés, szakképzés, Foglalkoztatás elősegítése	Szakképzés férfiak számára	nincs közvetlen kapcsolódás
	Kompetenciafejlesztés (szakképzést előkészítő)	nincs közvetlen kapcsolódás
	Szakképzés nők számára	nincs közvetlen kapcsolódás

⁹⁷ A programelem eredetileg nem volt betervezve, a koronavírus járványhoz kapcsolódó segítő szolgáltatás volt.

Fejlesztési tevékenységek	Tervezett programelemek	Óvodai/iskolai problémákhoz való illeszthetőség ⁹⁶
	Munkahely megszerzését és megtartását elősegítő tréning	nincs közvetlen kapcsolódás
	Digitális írástudás képzés felnőtteknek	nincs közvetlen kapcsolódás
	Önismereti tréning célcsoport számára	nincs közvetlen kapcsolódás
	Foglalkoztatást támogató programok	nincs közvetlen kapcsolódás
Lakhatási körülmények javítása (ESZA elemek)	Jogi tanácsadás	nincs közvetlen kapcsolódás
	Mediátori tevékenységet előkészítő program	óvodai, iskolai konfliktusok alternatív rendezésének megismertetése ezzel a konfliktusok csökkentése
	Csináld magad! klub	nincs közvetlen kapcsolódás
	Lakhatást támogató infrastrukturális beavatkozások	nincs közvetlen kapcsolódás

33. táblázat – A telepés programban tervezett tevékenységek és azok lehetséges kapcsolódási pontjai a köznevelési intézmények tevékenységeihez – Pocsaj (Forrás: saját szerkesztés)

A fenti összefoglalás mutatja, hogy az egyes programelemek az intézményi és a célcsoporti igények nagy részét lefedték. A program a jelentkező hiányok és igények mellett erős közösségfejlesztési elemet kívánt megvalósítani. Megjegyzendő, hogy a program 36 hónapja alatt 615 programelemet valósítottak meg, ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a hét 5 napján programok kerültek megszervezésre. A településen négy szegregátum van, ebből a programba nevesítetten a két legkedvezőtlenebb helyzetű terület került bevonásra, az ún. Apáti telep és a Mező utcai szegregátum. A programok tervezésénél éppen ezért szem előtt tartották, hogy bizonyos programelemekbe csak a programba formálisan bevont személyek vehettek részt, ilyenek voltak például a felnőttképzések, de ezek mellett a közösségi házban megvalósuló programok esetében máshonnan érkező gyerekek részvételét is serkentették a projekt munkatársai. Ezen túl lényeges törekvés volt az is, hogy a nagyobb programok esetében, ilyenek voltak például a sportnapok, vagy a kulturális rendezvények, a település teljes lakosságának a részvételi lehetősége biztosított legyen. Ehhez igazodott a program kommunikációja is, az aktuális heti programok megjelentek a település közintézményeiben, valamint a külön ezzel a céllal működtetett közösségi oldalon is.

A megvalósítást három szervezet konzorciumi együttműködése szolgálta. A települési önkormányzat volt a konzorcium vezetője, ehhez társult a települési roma nemzetiségi önkormányzat, valamint egy civil szervezet, a Segítő Összefogás Sárrettért Egyesület (SÖSE), amely a felnőttképzések egy részének a lebonyolítását végezte.

Az alábbiakban (34. táblázat) az egyes feladatok és az azokat végző konzorciumi partnerek csoportosítását végeztük el a projekt egyes szakaszaihoz, az előkészítési, a megvalósítási és a fenntartási időszakhoz illeszkedően.

Települési önkormányzat	SÖSE	Roma nemzetiségi önkormányzat
Előkészítés		
Projektelőkészítéshez szükséges infrastruktúra biztosítása	Nincs feladat	A kérdőíves igényfelmérésben való részvétel
Előzetes felmérések koordinációja	Nincs feladat	Részvétel a felvételen, annak koordinációjában
A pályázathoz kapcsolódó tanulmányok elkészítése	Nincs feladat	Nincs feladat
Megvalósítás		
A projekt megvalósításának felügyelete, irányítása és adminisztrációja	Kompetenciafejlesztés (szakképzést előkészítő)	Toborzás, a helyi szereplőkkel, valamint a közvetett és közvetlen célcsoporttal történő kapcsolattartás
Szociális fejlesztő tevékenység (szülői szerep erősítése; szolgáltatásokhoz való hozzáférés támogatása)	Munkahely megszerzését és megtartását elősegítő tréning	
Jelenlét típusú szociális munka (Csillagpont kialakítása és működtetése) Egyéni esetkezelések, klienskör kialakítása és gondozása	Digitális írástudás képzés felnőtteknek	Kulturális programok vendégelőadók meghívásával
Esetmegbeszélések, szakmaközi konzultáció	Önismereti tréning célcsoport számára	Családi napok
Szakmai műhelymunka szakmai megvalósítók részére		Kirándulások
Programnépszerűsítő rendezvények (nyitó- és zárór rendezvény)		Identitáserősítő program
Mesélő édesanyák		Kompetenciafejlesztő táborok
Projektfilm		Közösségi gyermekrendezvények
Projektindító szakmai felkészítés		Tehetségkutató program
Támogató csoport létrehozása és működtetése		Művészeti csoportfoglalkozások
Együtt-működünk		Prevenációs bűnmegelőzési és közbiztonsági előadások
Játékom		Egészséges életmód
Családi Játésház		Gasztronómiai napok
Koragyermekkorai fejlesztés (Baba-mama klub)		Családi sportnapok

Települési önkormányzat	SÖSE	Roma nemzetiségi önkormányzat
Pályaválasztási tanácsadás		Mediátori tevékenységet előkészítő program
Digitális írástudás gyerekeknek		
Szülők iskolája		
Egészségügyi szűrések és szakellátáshoz való hozzáférés elősegítése		
Prevenációs előadások		
Szakképzés		
Foglalkoztatást támogató programok		
Jogi tanácsadás		
Csináld magad! klub		
Lakhatást támogató infrastrukturális beruházások		
Fenntartás		
A közösségi házban közösségi programok biztosítása	Nincs nevesített feladat	Nincs nevesített feladat
Kapcsolódó infrastrukturális elemek fenntartása (szociális bérlakások üzemeltetése; szolgáltató pontok üzemeltetése; közösségi ház üzemeltetése)	Nincs nevesített feladat	Nincs nevesített feladat

34. táblázat – A projekt konzorciumi partnereinek feladatmegosztása – Pocsaj Forrás: saját szerkesztés

Az intézmények együttműködésére a korábbi gyakorlatok alapján a Lépésről lépésre programban volt tapasztalat. Az óvodában bevezetett program elsősorban a családokkal való együttműködés lehetőségeit kívánta erősíteni, így az 1990-es évek végén a fő célja az óvodáskorú gyermekek és családjainak elérése, a szülőkkel való bizalmi kapcsolat kialakítása és bevonása az óvodai programokba, valamint a nagyszülők bevonása a nevelési folyamat kötetlen elemeibe. Az iskolával való együttműködés a bevezetéskor – tekintve, hogy az óvoda és az általános iskola egy intézményt alkotott – természetes volt, a program az alsótagozat első két évfolyamát is érintette. E mellett a helyi nemzetiségi önkormányzatokkal (román és roma nemzetiségi önkormányzat) volt kapcsolat, a román nemzetiségi önkormányzat esetében a kulturális önazonosság megőrzése, a hagyományápolás volt a fő együttműködési irány, míg a roma nemzetiségi önkormányzat szerepe inkább az óvodai nevelés folyamatos biztosításához kapcsolódóan a hiányzások csökkentésére és a családokkal való kapcsolattartásra irányuló folyamat volt, de megjelentek a roma hagyományok is a programok során.

A projekt tervezése során az egyes intézmények felkeresése és a tervezésbe történő bevonása megtörtént. A tervezett programelemek kettős célnak kívántak megfelelni: az egyik, hogy a célcsoporti igényeknek megfelelő szolgáltatásokat biztosítsanak, a másik, hogy az intézményekben folyó nevelő-oktató munkát támogassák az ott jelentkező problémák megoldásában – nem átvállalva vagy duplikálva az intézményi munkát – segítséget nyújtsanak. Ezt jellemzően olyan szabadidős tevékenységek formájában tudták biztosítani, amelyek a tanulmányi sikerességet, kompetenciafejlesztést vagy éppen a pályorientációs tevékenységet segítették.

Az együttműködési gyakorlatot foglaltuk össze az alábbi táblázatban (35. táblázat), amely a Lépésről lépésre programban kialakított gyakorlatokat és a projektben megjelenő együttműködési területeket foglalja össze.

Szervezet megnevezése	Lépésről lépésre programban	Projektben
Óvoda	A program megvalósítója	Igényfelmérésbe bevonva, valamint a projekt során közös programok megvalósítása
Általános iskola	A program idején megvalósító, a program az alsó tagozat első két évfolyamára terjedt ki.	Igényfelmérésbe bevonva, a projekt során kapcsolódó programelemek az iskolai tevékenységek kiegészítésére
Család- és gyermekjóléti Szolgálat	Eseti együttműködések	Igényfelmérésbe bevonva, folyamatos együttműködés a projektben, a szociális munka ellátását is végzik a munkatársak
Román Nemzetiségi Önkormányzat	Konkrét feladat nincs, a nevelési programba épített hagyományörzésbe kapcsolódtak be.	Igényfelmérésbe bevonva, a program során aktív együttműködés nincs.
Roma Nemzetiségi Önkormányzat	Családokkal való kapcsolattartás, roma hagyományápolás	Igényfelmérésbe bevonva, a megvalósítás során konzorciumi partnerként számos programelem megvalósítója
Megyei Kormányhivatal Járási Hivatalának Foglalkoztatási Osztálya	Nem releváns	Aktív együttműködés nincs, tájékoztatási kapcsolat
Nevelési tanácsadó	Nem került bevonásra	A projekt során aktív együttműködés nincs
Középiskolák	Nem került bevonásra	A projekt során aktív együttműködés nincs
Helyi Civil szervezet	Nem került bevonásra	Civil szervezetek szolgáltatóként jelennek meg

Szervezet megnevezése	Lépésről lépésre programban	Projektben
Külső civil szervezet	Nem került bevonásra	Civil szervezetek szolgáltatóként jelennek meg
Egyház	Nem került bevonásra	A projekt során aktív együttműködés nincs

35. táblázat – Együttműködések formái a korábbi Lépésről lépésre és a telepés programban – Pocsaj (Forrás: saját szerkesztés)

A projekt megvalósítása során a helyi szereplők bevonásával terveztek az önkormányzat részéről. A közoktatási intézmények a program előkészítésébe történő bevonása alapján több olyan programelem került tervezésre, amely az intézményekben folyó pedagógiai munkát segíthették. Az óvoda esetében ide sorolható például a családokkal való kapcsolattartás támogatása, az óvodán kívüli programok megszervezése, amelyek helyszíne gyakran a projekt során kialakított közösségi ház volt. Ezek között szerepeltek például a játszóházak, családi napok, egyéb szabadidős programok, amelyek a családokat szólították meg. Az óvodai nevelésben résztvevő gyerekek így célzottan, vagy családjukkal együtt tudtak részt venni ezekben a programokban. A megvalósítás során több olyan délutáni tevékenység került megszervezésre, amelyek során az óvoda intézményesen vett részt egy-egy programelemben, ezzel szélesítve az óvodában elérhető szolgáltatásokat, külső szakemberek bevonásával új élményeket adva a gyerekek számára is.

Az iskola esetében szintén több, az igényfelmérés során jelentkező problémára reflektáló programelem került betervezésre, ezek közül kiemelhetjük a tanoda típusú szolgáltatásokat, valamint a pályaorientációs és az ehhez kapcsolódó klubjellegű tevékenységet. A tanoda típusú foglalkozások gyakorlatilag az iskola utáni időszakban biztosítottak tehetséggondozást, esetenként felzárkóztatást, célja, hogy az iskolai tanulmányokkal a gyerekek ne maradjanak el, bizonyos tantárgyak segítése az iskolán kívül is megtörténjen. A pályaorientációs tevékenység céljai között a továbbtanulási utak megerősítése állt. A hatodikos, hetedikos gyerekek részére minden évben megszervezésre került egy speciális kompetencia mérés, amely a gyerekek képességeinek mérése mellett az érdeklődési területüknek megfelelő kompetenciaterületeket is meghatározta, és a kapcsolódó klubjellegű tevékenységek ezen területek fejlesztését segítették elő. A programelemek sora volt kapcsolható az iskolában megjelenő problémákhoz és a pedagógiai programok célkitűzéseikhez. A teljesség igénye nélkül: drogprevenciós programok, szabadidős programok, kompetenciafejlesztő táborok, kirándulások, digitális írástudás gyerekeknek, sportnapok, tehetségkutató programok stb. Ezek mellett a szakmai együttműködés fejlesztését is célul tűzte ki a program, az Együtt-működünk programelem a településen lévő intézmények és a célcsoport által jelzett problémák kanalizálását tette volna lehetővé. Sajátos tapasztalata volt azonban a projektnek, hogy a kezdeti együttműködés a későbbiekben megszakadt, az iskolát közvetlenül érintő programelemek megvalósítása is nehézkesen, sok egyeztetés után tudott megvalósulni, míg a szakmai együttműködés lehetőségével az intézmény nem élt, holott merültek fel olyan kérdések – például a tanárok fizikai fegyverkezésének kérdése – amelyek esetében a projektben jelenlévő mediátor is nyújthatott volna segítséget. Az együttműködések elmaradása mögött feltételezhető az

egyéb szereplőkkel kapcsolatos viszony változása is, amelyre az igazgató asszony azon kijelentése enged következtetni, hogy nem tudott a projektről semmit, de nem volt jó.

A helyi szereplők közül kiemelt szerep jutott a roma nemzetiségi önkormányzatnak is, amely – sok más település gyakorlatától eltérően – konzorciumi partnerként vett részt a projekt megvalósításában, saját feladatokkal, költségvetéssel. A megvalósítást folyamatos szakmai egyeztetés kísérte. A program során, 2019-ben az önkormányzati választások után a roma nemzetiségi önkormányzat összetétele is változott, magában a kampányban is megjelent a telepési program témaként és irreális ígéretek hangoztak el, ez a későbbi együttműködéseket is befolyásolta, a szakmai feladatok ellátása a vállalt programelemek megvalósítására fókuszált.

A programban megjelenő külső civil konzorciumi partner meghatározott területen tevékenykedett, elsősorban a felnőttképzés egy részének megvalósításában és a program támogatásában vett részt, az erre vonatkozó információk szerint az együttműködés megfelelő volt.

A helyi Gyermekjóléti és Családsegítő Szolgálat munkatársai a projekt megvalósításában szociális munkásként is részt vettek, így az együttműködések a projektlogika szerint valósultak meg, tekintve, hogy a kliensi kör és a projekt célcsoportja között volt átfedés, elvi szinten a szolgáltatási kapacitások is javultak.

Az önkormányzat a tervezés során számos programelemet a saját költségvetésében és szakmai felügyelete alatt tartott, így lehetőség nyílt különböző szolgáltatók – köztük egyéb civil szervezetek – bevonására is. Ezek jellemzően egy-egy tevékenység lebonyolítását végezték, a későbbi időszakra vonatkozó együttműködési gyakorlatok nem alakultak ki.

Összefoglalóan a település esetében azt tapasztalhattuk, hogy a helyben felmerülő problémák feltérképezése, az erre reflektáló programelemek kialakítása széleskörű együttműködésben valósult meg, minden potenciálisan jelenlévő intézmény és a program által érintett célcsoport is részt vett a tervezési folyamatban. A program megvalósítása során azonban az együttműködések nem váltak mindennapi gyakorlattá, ez alól az óvoda tekinthető kivételnek, amellyel a programelemek mentén kialakult egy jól beazonosítható gyakorlat. A további szereplők érintettsége a konzorciumi tagság (roma nemzetiségi önkormányzat), vagy a feladatkör kapcsán (családsegítő- és gyermekjóléti szolgálat) megkerülhetetlen volt, így ezek a projektlogika mentén a szakmai koordináció mellett megvalósultak, egyéb szereplők bevonása esetlegesen, egy-egy feladat mentén, többnyire szolgáltatási jelleggel valósult meg.

A projekt a fenntartási időszakban az önkormányzat feladatait gyarapítja, a megállapodások erre az időszakra egy konzorciumi szereplő részére sem nevesített feladatokat.

8. Kutatási eredmények összefoglalása

A kutatás során végzett terepkutatások, valamint az ehhez kapcsolódó dokumentumelemzések tapasztalatai azt mutatták, hogy mindhárom településen az oktatási integrációs célkitűzések valamilyen formában és különböző intenzitással megjelentek. A korábbi gyakorlatok eredményeinek újra bevezetését a telepési program adta keretrendszer és annak az együttműködéseket támogató már-már kötelező elemként megjelenő elvárásrendszere azt feltételezi, hogy a programok tervezésekor ezeket a szempontokat a települési önkormányzatok – mint a programok felelősei – figyelembe vették, és olyan programcsomagot dolgoztak ki, amelyek a helyi nevelési problémákra is választ adtak.

Az IPR és az interprofesszionális együttműködések fontosságát, annak lehetőségeit és szakmai indokoltságát bemutattuk az 5. fejezetben. Az IPR módszertana elsősorban az inkluzív nevelés feltételeinek a megteremtésére helyezte a hangsúlyt, ennek szabályozói is kialakultak, utóbbiak az iskolán belüli és iskolán kívüli szegregációs folyamatokat igyekeztek szabályozni. Ez alapfeltételként volt értelemezhető az integrációs folyamatban, ezzel lehetett megvalósítani a halmozottan hátrányos helyzetű és/vagy roma gyerekek elkülönítése elleni intézkedések első és alapvetőnek tekinthető lépését. A módszertani újítások alapvetően a pedagógiai munkát befolyásolták, a képzések, az iskolán belüli együttműködések (munkacsoportok) és a kommunikáció új formái a tanulók iskolai teljesítményének javulását szolgálták. Megjelent az iskolán kívüli együttműködések kérdése is, ezek fő iránya a tanórán és iskolán kívüli programok, szolgáltatások bővítését eredményezték, valamint az iskolai integrációs folyamatok társadalmi disszeminációját, az ott folyó munka társadalmiasítását jelentették. Ezeket értelmezhetjük törekvésként, az integrációs munka lokális közösségben történő támogatásaként. Ebben a folyamatban megjelent az a szándék is, hogy a településen vagy a térségben működő, az integrációs célkitűzéseket támogatni tudó új szereplők bevonása is megtörténjen.

A szociális ágazatot jellemző interprofesszionális együttműködés fókuszában a gyermekvédelmi logika mentén bővítendő tevékenységek fedezhetők fel. A meglévő észlelő- és jelzőrendszer jogszabályi működtetését, annak feladatait a vonatkozó jogszabályi keretek szabályozzák, szakmai megközelítésben azonban az együttműködések kérdése túl is mutat ezen. A területen az oktatási intézményekkel való együttműködés a hátrányos helyzet tovább örökítésének egyik eszközeként értelmezhető. Ennek lényege, hogy az ágazat eszközeivel az oktatási intézmények támogatása is megtörténjen, tekintve, hogy az egyes szakemberek kompetenciái eltérőek, ebből következően eltérő eszköztár áll rendelkezésre a segítő folyamatban is. Az interprofesszionális együttműködésben potenciálisan résztvevő partnerek köre ugyancsak szerteágazó, azonban azt láthattuk, hogy az IPR-ben megjelölt szereplőkkel nagyarányú átfedést mutatott.

A két szakterület potenciálisan együttműködő szereplői között a vizsgált településeken és programokban megtaláljuk a családokat, az óvodát, az általános iskolát, a középiskolát, a családsegítő és gyermekjóléti intézményeket, a helyi önkormányzatot, helyi civil szereplőket, a pedagógiai munkához kapcsolódó szakszolgáltatókat, a roma nemzetiségi önkormányzatokat, valamint ez egyházakat. Ezek a szereplők az intézményükkel, intézményrendszerükkel (és így a további szereplők bevonásának lehetőségével), valamint az általuk biztosított különböző szolgáltatások elérhetőségével támogathatják a segítő folyamatot.

Disszertációmban ezeket a szempontokat figyelembe véve vizsgáltam a telepési programokban az együttműködések az egyes településeken.

8.1 A helyi problémák beazonosítása

A vizsgált települések három különböző megye egy-egy településére engedtek rálátást. A települések mindegyikében – a vizsgált program okán értelemszerűen – jelen volt a roma kisebbség. A szegregátumok meglehetősen eltérő arányúak voltak a településeken, de mindhárom településen kialakította a többségi roma iskolát.

E tény mögött eltérő arányban, de hasonló folyamatokat figyelhettünk meg:

- a településekről történő nem roma diákok elvándorlása mindhárom településen tapasztalható volt, amely következménye a szegregált iskola kialakulása lett;
- az elvándorlás mellett a roma és nem roma népesség közötti születési ráta különbsége is megfigyelhető volt, a roma szülők gyermekvállalási hajlandósága nagyobb volt, ők voltak kevésbé mobilisak, így a gyermekeik a helyi intézményekbe jártak;
- a tanulói összetétel változása, a módszertani felkészültség hiánya az iskola számára számos, addig ismeretlen vagy kevésbé ismert helyzetet teremtett, amely eredményeként több konfliktushelyzet alakult ki;
- az iskolai lemorzsolódás mind az általános iskolában, mind a középiskolai továbbtanulás során jelentkezett, erre nem álltak rendelkezésre megfelelő támogató módszertanok;
- az intézmények a változó helyzetben az 1990-es évek végétől, a 2000-es évek elejétől eltérő mértékben igyekeztek élni új módszertani elemek bevezetésével felismerve, hogy a tanulói összetétel változása új nevelési-oktatási formákat igényel;
- a helyi intézményekben tapasztalható folyamatok szoros összefüggést mutattak a helyi közösség demográfiai, gazdasági, társadalmi jellemzőivel: a magasabban kvalifikált népesség elvándorlásával, a helyi foglalkoztatás lehetőségeinek visszaszorulásával, az oktatási intézményekben fellépő szakemberhiánnyal, a helyi társadalom strukturális átalakulásával.

Az egyes települések köznevelési intézményeiben jelentkező problémákat foglalja össze a 36. táblázat.

A problémák esetében mindhárom településen hasonlóan vélekedtek. A szociokulturális hátrányok között a család anyagi helyzete volt meghatározó: a szegénység mellett a szülők alacsony iskolai végzettségét, az otthoni tanulás nehézségeit – tanulási feltételek, szülői segítség hiánya, motivátlanság, támogató attitűd hiánya – sorolták ide. A szülői attitűdökre vezették vissza a családokkal való kapcsolattartás nehézségét, említve, hogy a szülők „nem érdeklődnek” a gyerekek iránt, nem járnak el fogadóóra, szülői értekezletre, valamint az iskolai rendezvényeken való részvételt is alacsonynak értékelték.

Az iskolai konfliktusok ugyancsak megjelentek, ennek több formáját tapasztalták. Az egyik a tanár-szülő közötti viszony elégtelensége volt. A szülő az iskolában jellemzően akkor jelenik meg, amikor valamilyen sérelmet feltételez a gyermekével kapcsolatban. Ezt talán értékelhetjük a korábbi kapcsolathiany eredményeként is, de említették azt is, hogy a gyerekek közötti konfliktusok okozzák a szülők közötti konfliktusokat, amelyek azután az iskolában is lecsapódnak.

Az iskola tanulói összetételét ugyancsak általános problémaként értékelték. Ennek okai között a nem halmozottan hátrányos helyzetű és/vagy nem roma gyerekek elvándorlása figyelhető meg. Az elvándorlások aránya az óvodában kevésbé, míg az általános iskolában inkább jellemző volt a településeken, még akkor is, ha az eltér a „klasszikusnak” tekinthető formától, mely szerint a szülő munkahelyének településére íratják át a gyerekeket. Az elvándorlás ellen – a vélekedések szerint – nincs eszköz az iskola kezében, főként abban az esetben, ha ezt a mintát a „helyi elit” gyakorlatként azonosítják be a szülők. Ez lényegében implicit módon együtt jár a helyi intézmények szakmai munkájáról alkotott kedvezőtlen véleménnyel.

	Jánoshida	Vizsoly	Pocsaj
Köznevelési intézményekben jelentkező problémák			
Szociokulturális hátrányok	X	X	X
Családokkal való kapcsolattartás (szülői értekezlet, fogadóóra, rendezvényeken való részvétel)	X	X	X
Intézményi konfliktusok (szülőkkel, gyerekek között)	X	X	X
Településről történő elvándorlás (nem HH/HHH; óvoda és iskola egyaránt)	X	X	X
Iskolai lemorzsolódás	X	X	X
Továbbtanulás hiánya (végzettség nélküli iskolaelhagyás)	X	X	X

36. táblázat – A vizsgált települések oktatási intézményeiben megjelenő problémák (saját szerkesztés)

Az iskolai lemorzsolódás ugyancsak nehezíti a mindennapi munkát, ennek két szintjét különítették el. Az egyik az általános iskolai hiányzások és az ebből adódó lemorzsolódás problémája, erre a helyi jelzőrendszerrel igyekeznek választ találni. A másik a középiskolai továbbtanulásból történő lemorzsolódás és a végzettség nélküli iskolaelhagyás problémája. E területen úgy vélték, hogy a lehetőségek korlátozottak, ez már nem az ő kompetenciájuk. A roma lányok esetében a korai gyermekvállalás megjelent beazonosított okként, de ez kevésbé jelenik meg az általános iskolában, inkább a középiskola első két évfolyamát jellemző probléma.

8.2 Együttműködések korábbi tapasztalatai

Az oktatási integráció területén vizsgált településeken eltérő gyakorlattal rendelkeztek (37. táblázat). Jánoshida az IPR kezdetén bekapcsolódott a fejlesztésekbe, az OOIH bázisiskolája is volt, számos szakmai konzultáción vett részt. Az iskola mellett az óvoda is bekapcsolódott a programba annak kiterjesztése után, így a két intézmény közötti együttműködés folyamatos

volt, a módszertan szerint nagy hangsúlyt helyeztek az óvoda-iskola átmenetre, a családokkal való kapcsolattartásra. A pedagógusok a továbbképzéseken nagy számban vettek részt, az elsajátított módszertanokat alkalmazták az oktatási folyamatban. A települési szereplőkkel való együttműködések is kialakításra kerültek, ennek során a helyi önkormányzattal, polgárőrséggel, roma nemzetiségi önkormányzattal, helyi roma civil szervezettel, sportegyletekkel, szociális intézménnyel jöttek létre kapcsolatok és az együttműködések. Az IPR kivezetése után ezek a gyakorlatok elmaradtak, a tantestület tagjainak változása a gyakorlatokat is megszűntette.

	Jánoshida	Vizsoly	Pocsaj
Integrációs tapasztalatok			
Lépésről-lépésre	--	--	O +(I)
IPR	O + I	O + I	--
Programokhoz kapcsolódó továbbképzések (pl. kooperatív technikák; drámapedagógia; projekt módszer stb.)	O+I	O+I	O +(I)

37. táblázat – A vizsgált települések intézményeiben megjelen korábbi integrációs tapasztalatok (saját szerkesztés) (Jelmagyarázat: O = óvoda; I = iskola, (I) = nem érintette az iskola egészét)

Vizsolyban az integrációs oktatási gyakorlat kezdete 2005-ben volt. Az iskola és az óvoda egyaránt bekapcsolódott a programba. Az óvodai IPR program elsősorban a szocializációs hátrányok kompenzálására helyezte a hangsúlyt, ezzel kívánta elősegíteni az óvodában jelentkező problémák kezelését. A program keretében tisztasági csomagot biztosítottak a családok részére, valamint különböző készségfejlesztő programokat és az ehhez kapcsolódó eszközöket szereztek be. A települési szereplőkkel való együttműködés az iskolára és a helyi önkormányzatra szűkölt.

Az iskola esetében az IPR megvalósítása a kiadott sztemderdek alapján ment végbe, a képzések közül a településen a Kedves ház pedagógiáját, az iskolaérettség vizsgálatának módszertanát, a hatékony tanulásmódszertani technikákat, valamint a mentorálás módszertani sajátosságait ismerték meg és sajátították el a pedagógusok. Az együttműködési formák kapcsán a helyi szereplők közül a roma nemzetiségi önkormányzatot emelték ki, akikkel a kapcsolatuk sajátosan alakult. Egy kezdeti – az iskola interpretálásában – külső szereplő megjelenése okán, amely az iskolai szegregáció kérdését feszegette a 2000-es évek elején, a roma nemzetiségi önkormányzattal a kapcsolatuk nem volt kielégítő. Az IPR program adott lehetőséget számukra, hogy kisebbségi koordinátort alkalmazzanak az intézményben, az ő közvetítő munkájának volt köszönhető, hogy a két szervezet közötti viszony rendeződött és a ma is meglévő laza, de hatékony együttműködés alakult ki a tanulók érdekében.

Pocsaj esetében az integrációs gyakorlat motorja a helyi óvoda volt. Itt a helyi óvoda volt az integrációs program elindítója, a Lépésről lépésre program bevezetésével. Az 1990-es évek végén induló program az óvodát és az általános iskola alsó tagozatát érintette. Megvalósítása során szintén módszertani képzések történtek, az óvodai csoportszobák, az iskolai tantermek

a programnak megfelelően átalakításra kerültek és kiemelt figyelem jutott a családokkal való kapcsolatfelvételre, a szülők bevonására az óvodai nevelésbe. Ezek különböző szabadidős és intézményi programok keretében valósultak meg, a szülők szervezőként is részt vettek a programok tervezésében és lebonyolításában. Az alsó tagozaton is megjelentek ezek az elemek, azonban a későbbiekben nem épült be az iskola egészének pedagógiai kultúrájába. Az intézmény tanulói összetétele ezen a településen is folyamatosan változott, emelkedett a halmozottan hátrányos helyzetű és/vagy roma gyerekek aránya az intézményben. Gyorsította ezt a folyamatot, hogy párhuzamosan elindult a település intézményéből a tanulói elvándorlás is. A kezdeti ígéretes program – vélhetően – a helyi döntéshozók elköteleződésének hiánya és belső átszervezések miatt állt le. Az iskolában történt vezetőváltások és a fenntartó főként pénzügyi szemlélete a program végét jelentették. Eredményként annyit említhetünk, hogy az óvoda nevelési programjában a módszertan a mai napig szerepel, azok módszertani sajátosságait alkalmazzák.

Az integrált nevelés-oktatás gyakorlata mindhárom településen kialakult, ennek mértéke és eredményei eltérőek voltak. A programok végét két esetben (Jánoshida, Vizsoly) a program megszüntetése okozta, míg a harmadik település esetében (Pocsaj) az intézményvezetés és a fenntartó döntése alapján szűnt meg a program.

8.2. A telepési program szakmai és intézményközi együttműködésének lehetőségei

A telepési programok sajátossága volt, hogy komplex beavatkozási keretrendszer mellett, több ágazat egyidejű fejlesztését tették lehetővé. Ezen túlmutatóan elvárásként fogalmazták meg a programok, hogy ezek az együttműködések kialakuljanak. Ez utóbbit szolgálta, hogy a helyi szereplők időszakosan tekintsék át a program megvalósulását. Az ebben megvalósuló tájékoztatás az intézményi szereplők számára információkat biztosított a programról és lehetőséget teremtett arra, hogy a település számára ismertek legyenek a program céljai, valamint az optimális kapacitás-felhasználásra is lehetőséget teremtett.

A szakmai együttműködések lehetőségét az igényalapú tervezés biztosította, nem kimondva, de felismerve azt a tényt, hogy a helyi közösségben megjelenő problémák az intézményekben is éreztetik hatásukat. Ezeket az előző alfejezetben bemutattuk, itt a tervezett programelemek csoportosításával arra mutatunk rá, hogy a fejlesztések során milyen szakmai kérdésekben merült, merülhetett fel az együttműködés lehetősége. Ezek jelentős része közvetlenül vagy közvetve kapcsolható volt az oktatási intézményekben jelentkező problémák megoldásához és bizonyos esetekben a korábbi integrációs gyakorlatban már megjelentek hasonló tevékenységek.

A következőkben az egyes fejlesztési dimenziók összefoglalását adjuk, csak azokra az elemekre fókuszálva, amelyek a programok szakmai fejlesztését biztosították.

A szociális programok jelentették a projektek alapvető tevékenységét, ennek szakmai indokoltságát és kihívásait a 4. fejezetben részletesen bemutattuk. A jelenlét típusú szociális munkát kötelező volt biztosítani a programokban. A szegregátumban élő, jellemzően mélyszegénységgel jellemezhető célcsoport számára a folyamatos segítő tevékenység jelentheti ugyanis az adott élethelyzetből történő kilépés lehetőségét. A jelenlét típusú szociális munka a folyamatos kapcsolattartással, a projekt kapcsolódó szolgáltatásainak biztosításával kívánja ezt a célt elérni. A szociális helyzet javítása mellett a közösségi, a

foglalkoztatási és egészségi állapot fejlesztésére is kísérletet tettek a programok. Ezen a területen alapvetően a szociális szakma szakemberei a leginkább érintettek, a köznevelési intézményekhez való kapcsolódás a szocializációs hátrányok csökkentésében lehet releváns.

A kora gyermekkori, gyermekkori és iskolán kívüli fejlesztés és oktatás területe alkalmas arra, hogy a köznevelési intézményekben lévő problémák jelentős részének kezelésében a pedagógiai munkát kiegészítse. A kora gyermekkori fejlesztések fontossága, a 0-3 éves korú gyerekek esetében az óvodába lépésig megjelenő szocializációs feladatok segítségét, kiegészítését jelenti. Sajátossága, hogy nem „pót” bölcsődeként jelenik meg a szolgáltatás, hanem a szülők – főként az édesanyák – nevelési kompetenciakészletét erősíti a szülő-gyerek együttes részvételével. A vizsgált települések terveztek ilyen típusú programelemeket, elnevezésükben sokféleség volt jellemző, de funkciójukat tekintve mindegyik a családokban történő szocializációs folyamatok támogatását fogalmazta meg céljaként. Ennek megfelelően például Jánoshidán és Vizsolyban a Családi életre való nevelés volt a programelem elnevezése, Pocsajon Családi játszóház, de mindhárom településen jelen volt a baba-mama klub is. Ez azt is mutatja, hogy a megvalósítók több programelemmel is el kívánták érni az érintett családokat.

A tanórán- és iskolán kívüli szolgáltatások célja az iskolai sikeresség, a tanulmányi teljesítmény előmozdítása. Az úgynevezett tanoda típusú programok céljának mindegyike a családi háttérben tapasztalható problémákra fókuszált: legyen egy hely, ahol a diákok segítséget kapnak a házi feladatok elkészítéséhez, valamint hozzáférnek olyan szolgáltatásokhoz, amelyek otthon nem biztosítottak. A tanulás mellett ezek a programelemek közösségi fejlesztési célokat is szolgálnak. A gyerekek kooperációs készségei javulhatnak, de motivációt kaphatnak a tanuláshoz, a továbbtanuláshoz is. Az ilyen típusú fejlesztések kiegészülhetnek közösségfejlesztési célokkal is, vagyis a programok tervezésébe, lebonyolításába az általános iskolai korosztály bevonása megtörténhet. A tanoda típusú programok mindhárom településen megjelentek. A „Telepen élő tanulók felzárkóztatása”, „Játékos fejlesztő foglalkozás” vagy épp „Játékom – foglalkozás” céljai megegyeztek, a gyerekek, tanulók kompetenciafejlesztése, felzárkóztatása vagy kötetlen formában történő fejlesztése történt meg. Ezen a fejlesztési területen további, egyes korosztályokat célzó programok is megvalósultak: ide sorolhatjuk a nyári táborokat, amelyek kompetenciafejlesztő funkcióval rendelkeztek, az iskolai korosztálynak a különböző kirándulások szervezését, amelyek élményszerzést, motivációt jelenthettek a tanulók számára, de ez a cél a családi kirándulások formájában is tervezésre került. A roma kultúra is megjelent ebben a fejlesztési dimenzióban, így hagyományápolás, vagy tehetségkutatás is beépült az egyes programelemek közé. Ezen programelemek iskolai munkához való kapcsolódása a pedagógiai programok alapján indokolt és alátámasztott volt, és ennek előképeit is megtaláltuk az integrációs gyakorlatok között.

Külön fejlesztési terület volt az egészségügy dimenziója. A települések szakmai programjaiban a szűrővizsgálatok lebonyolítása, a szakellátáshoz való hozzáférhetőség és a különböző egészséges életmódra és ehhez kapcsolódó prevenciós tevékenységre vonatkozó elemek jelentek meg. Ilyen típusú programelemeket mindhárom településen találunk, potenciális kapcsolódásuk a nevelési-oktatási programokhoz szintén adott volt, hiszen mindhárom település intézményeiben az egészségre nevelés célrendszere a pedagógiai programok része volt. Ezek a programelemek így mind a pedagógiai munkát, jellegüket

tekintve pedig az egészségfejlesztési célok mellett a családokkal való kapcsolattartás, kommunikáció és együttműködés lehetőségeit is magukban foglalták.

A legtöbb programelem a közösségi fejlesztés területén volt. A programok alapvető célja a helyi közösségek aktivizálása, a helyi tervezés folyamatának elindítása. A közösségi tervezésre utaló tevékenységek Pocsaj esetében voltak tapasztalhatóak, ott a tervezés folyamatába bevonásra kerültek a helyi intézmények és a fejlesztéssel érintettek köre is. Ezt a folyamatot a továbbiakban is igyekeztek fenntartani, ennek tapasztalataira a későbbiekben visszatértek. A közösségi programok során több települési szintű programelem jelent meg, ezek között kulturális rendezvényeket, családi napokat, közösségi beszélgetéseket, egyéb, egy-egy célcsoportot megszólító kisebb rendezvényeket valósítottak meg. Ezek célja a lokális társadalom egészének megszólítása volt, ezzel erősítve a csoportok közötti kommunikációt, egymás megismerését és a sztereotip gondolkodás csökkentését. Ezek a programok az intézmények számára is lehetőséget adtak volna a családokkal való együttműködésre, kötetlen keretek közötti beszélgetésekre, egyáltalán a találkozásra, amelyből később az intézmény-család közötti kapcsolatot és kommunikációt alapozni, fejleszteni lehetett volna. Ezek azonban korlátozottan valósultak csak meg.

A programokban a felnőttoktatás, felnőttképzés, szakképzés, valamint a lakhatási körülmények javítása jelent meg további programelemként. Ezek kapcsolódása a nevelési-oktatási intézményekhez csak közvetett lehetett. Mindkét elem a szociális helyzet javítását vonhatta volna magával, így csökkenhettek volna az intézményekben tapasztalható szocializációs hátrányok. Ha a képzések után sikeres munkavállalás valósul meg, a családok anyagi helyzete javul.

Az egyes települések vonatkozásában a 38. táblázatban foglaltuk össze a projekt során a fenti területeken megvalósított programelemeket, az ábra utolsó sorában jelöltük az együttműködési formákat is.

	Jánoshida	Vizsoly	Pocsaj
A szociális, közösségi, korai fejlesztési, oktatási, egészségügyi, stb. programok megvalósítása	13 programelem	14 programelem	23 programelem
Képzéshez, munkatapasztalat-szerzéshez, foglalkoztatáshoz kapcsolódó tevékenységek megvalósítása	nem releváns	nem releváns	nem releváns
Lakhatási és lakókörnyezeti körülmények, a lakhatás biztonságának javítása	nem releváns	nem releváns	nem releváns
Megvalósítás során koordináció	PT, WS	PT, WS	PIT, EM, TCs

38. táblázat – A projektek során szakmai együttműködésre lehetőséget adó programelemek száma, és az ágazatközi együttműködések formái (saját szerkesztés)

(Rövidítések magyarázata: PT – Projektirányító Testület; WS – Workshop; TCs – Támogató Csoport; EM – Együtt-működünk programelem; PIT – Projekt Irányító Tanács)

A településeken a projekt szereplői közötti és az ágazatközi együttműködésre vonatkozóan több formában találtunk kezdeményezéseket. A belső szakmai együttműködések a projektben résztvevő szakemberek közötti kooperációkat jelentették, ezek a fórumok a projektirányító testületek voltak. Ezekben a szociális munkások, az egyes területek felelősei (például közösségfejlesztő szakember, szakmai munkatársak, egyéb projektalkalmazottak) vettek részt, valamint a projektmenedzsment (projektvezető, pénzügyi vezető). Az ilyen típusú konzultációk a projektek belső monitoringját látták el, alapvető funkciója a vállalt kötelezettségek időarányos teljesülésének vizsgálata volt, esetleges korrekciók elvégzése. Erre minden településen szükség is volt, hiszen a COVID járványhoz kapcsolódó korlátozó intézkedések minden településen alternatív megoldási módok kidolgozását igényelték. A közösségi térbe szervezhető programok tiltása, a járvány miatt meghozott rendelkezések akadályozták a közösségi programok jelentős részének megvalósítását, így azokra egyéb megoldásokat kellett találniuk. Így kerültek megrendezésre például klubfoglalkozások a közösségi platformokon keresztül.

A szakmai együttműködések másik formáját a workshopok jelentették. A Közösségi beavatkozási tervek leírása szerint ezek olyan szakmai tanácskozásokat fogalmaztak meg célként, amelyeken a helyi szakemberek tematikus témák mentén osztották meg tapasztalataikat.

Jánoshida esetében ezek a workshopok az együttműködő partnerek és egyéb helyi szereplők bevonásával kerültek tervezésre. Tartalmi elemei között megtalálhatók a bűnmegelőzési terület, az egészséges életmódra vonatkozó tartalmak, valamint a potenciális foglalkoztatók érzékenyítése a hátrányos helyzetű munkavállalók fogadására.

Vizsoly esetében a workshopok funkciója a konzorciumi partnerek közötti információáramlás elősegítése volt. Ezen túlmenően tematikus szakmai fórumként definiálta a dokumentum, elsősorban a célcsoport bevonásának módszertanát és a kiválasztási kritériumokat rögzítették célként, másodsorban a projekt megvalósításához kapcsolódó tapasztalatcsere jelent meg, amely más megvalósító önkormányzatok, civil szervezetek jó gyakorlatainak disszeminációját jelentette. A tevékenységek a projekt megvalósításának támogatását jelentették, magukban hordozva a helyi és a tágabb térség szakmai hálózatának kialakítását.

Pocsajon hasonló céllal fogalmazták meg az Együtt-működünk programelemet, amely törekvése az volt, hogy a településen található intézmények, a célcsoport és a projekt megvalósítói közötti együttműködést megteremtse. A program során az egyes szereplőket külön-külön is megszólítva olyan beszélgetéseket, közös gondolkodást terveztek megvalósítani, amely beazonosítja az egyes intézményekben esetlegesen jelentkező konfliktushelyzeteket és az egymással kapcsolatos elvárásokat. A tevékenység folyamatában kiemelt hangsúlyt helyeztek a célcsoport elvárásaira, véleményére is. A célcsoport igényeinek monitorozása a program megvalósítása során folyamatos volt, így az egyes programok témái reflektálnak a célcsoport problémáira. A témák megválasztása a célcsoporttal közösen került kiválasztásra annak megfelelően, hogy aktuálisan milyen problémák, kérdések, megoldásra váró helyzetek foglalkoztatták a célcsoporttagokat. A programelem eredményeként elvárásuk volt, hogy az egyes szereplők véleménye a kritikus helyzetekről transzparens legyen, a szülői elvárások az intézmények felé szintén láthatóak legyenek. Az egyes helyzetek közös megbeszélése lehetőséget adott arra, hogy a kezeléséhez

kapcsolódó eszközkészlet fejlődjön, az érintetteknek lehetősége legyen megoldási javaslatokat megfogalmazni és ezeket a gyakorlatban is alkalmazni.

Az együttműködések további formája csak Pocsajon jelent meg, ez az úgynevezett Támogató csoport volt. Ez a program megvalósítását kísérte végig. Funkciója a folyamatban esetlegesen megjelenő kockázatok monitorozása, valamint a helyi szereplőkkel történő együttműködés kialakítása volt. Ebben a csoportban részt vettek a célcsoport képviselői is, ezzel igyekeztek a programmal érintett közösség igényeit folyamatosan figyelemmel kísérni. A Támogató csoport célkitűzései között megfogalmazták, hogy a fenntartási időszakra kialakuljanak azok a modellek és kooperációk, amelyek az elindított fejlesztések további biztosítását szolgálják.

A programok esetében az együttműködésre való törekvés mindhárom településen megjelent, bár eltérő intenzitással és formában. A felhívás során elvárás volt az együttműködések kialakítása, de ezt az elemet a programok elbírálásánál és a megvalósítás során csupán formailag „ellenőrizték”, vagyis elegendő volt, ha leírásra került az együttműködés valamely formája. A közösségi tervezés, az érintettek bevonása ugyancsak formai oldalról volt szempont, ezek tartalmát, s főként az együttműködések minőségét, a fenntarthatóságra vonatkozó célkitűzéseket nem vizsgálta senki. Utóbbi esetében elegendő volt nyilatkozni arról, hogy a fenntartási időszakban az előírt szolgáltatásokat az önkormányzat biztosítja.

A helyi együttműködések kívánalmát a szakpolitikai célkitűzéseket közvetítő pályázati kiírás tartalmazta ugyan, de ezek mélysége és iránya nem volt szabályozott, alapvetően elegendő volt, ha a kölcsönös tájékoztatás jegyében ezek a szervezetek alkalmanként konzultáltak egymással. Az a cél, amely az erőforrások tervezett leghatékonyabb felhasználását eredményezte volna, a vizsgált települések esetében nem volt tapasztalható. Elnyújtó intenzitással és esetenként eltérő tartalommal kerültek megfogalmazásra a kapcsolódó programelemek, de lényegi együttműködés nem volt kiolvasható és – a terepkutatás során – feltárható egyik település gyakorlatában sem.

8.3 Az együttműködések jellemzőinek összefoglalása

Az esettanulmányok során bemutatott részletes áttekintés, valamint az együttműködés formáit jelentő csoportok fenti bemutatása és az ehhez kapcsolódó dokumentumok vizsgálata alapján összegeztük, hogy a településeken található egyes szereplők között milyen típusú együttműködések alakultak ki. Ebben az intézmények képviselőivel készült interjúk tanulságait vettük alapul. Együttműködésnek csak azokat a gyakorlatokat tekintettük, amikor valamely fél részéről (a program kedvezményezettje: önkormányzat vagy valamely konzorciumi partner) történt kezdeményezés a helyi szereplők irányába, kiemelten a köznevelési intézmények irányába. A kutatás során fontos szempont volt az is, hogy korábban az oktatás területén elindított integrációs gyakorlat mentén milyen együttműködési minták alakultak ki.

A vizsgálat összegzése során az együttműködések alapvetően három kategóriába soroltuk: Az első, amikor nem találtunk együttműködésre vonatkozó utalást, adatot; a második (gyenge együttműködések), amely esetekben formális együttműködés alakult ki, de ezek gyenge és eseti kapcsolódásokat jelentenek; míg a harmadikat (erős együttműködések)

azokra az együttműködési formákra alkalmaztuk, amelyek során az együttműködések az adott programban megtalálhatók voltak.

A besorolást a terepmunka során nyert információk alapján állítottuk össze, erre lehetőséget adott az, hogy mindhárom településen készítettünk interjút azokkal a szereplőkkel, akik az oktatási integrációs folyamat elindítói, generálói voltak, míg a telepési programok esetén az oktatási intézmények vezetői, önkormányzati szereplők és a programok szakmai vezetőjének megkérdezésével szereztünk információkat az együttműködésekre vonatkozóan, amelyeket a programhoz kapcsolódó hivatalos szakmai programban foglaltak egészítették ki.

Az együttműködési gyakorlat feldolgozása során alapvető jellemző volt, hogy mindhárom településen külső szereplő végezte a tervezési feladatot. Értelemszerűen ezen szereplőkkel a kapcsolat az önkormányzat részéről erős volt, azonban – s talán ez még fontosabb – a külső szakértők a helyi szereplőket nem minden esetben vonták be a tervezési folyamatokba. Az egyes szereplők közötti kapcsolatokat a 39. táblázatban foglaltuk össze. Az eredmények jellemzően az együttműködések hiányáról árulkodnak. A táblázatban összefoglalóan IPR jelölést alkalmaztam az oktatási integráció során szerzett tapasztalatokra, míg a „telepes” megjelölés a vizsgált programok együttműködéseire vonatkoznak. A településeken elérhető szereplők számos formája létezett, itt az előforduló szereplők típusait mutatom be csoportosítva azokat.⁹⁸

Potenciális szereplők	Jánoshida		Vizsoly		Pocsaj	
	IPR (O+I)	Telepes	IPR (O+I)	Telepes	LLP* (O)	Telepes
Külső „szakértő”	–	++	–	++	–	++
Gyermekjóléti szolgálat	+	+	+	+	–	++
RNÖ	+	+	+	+	–	++
Kormányhivatal munkaügyi kirendeltség	–	+	–	+	–	+
Nevelési tanácsadó	+	–	+	–	–	–
Középiskola	+	–	–	–	–	–
Óvoda	++	–	++	–	NR	++
Általános iskola	NR	–	NR	–	+	(+)+
Védőnői szolgálat	+	–	+	–	+	++
Helyi önkormányzat	++	++	+	++	+	++
Helyi civil szervezet	++	++	++	+	–	++

⁹⁸ Az IPR-ben például partner volt a helyi nyugdíjas klub, a polgárőrség, egyén helyi szervezetek, őket összefoglalóul „helyi civil szervezet” kategóriaként vizsgáltam

Potenciális szereplők	Jánoshida		Vizsoly		Pocsaj	
	IPR (O+I)	Telepes	IPR (O+I)	Telepes	LLP* (O)	Telepes
Külső civil szervezet	–	++	–	++	–	++
Helyi egyház	–	–	–	–	–	+
SzGyF (TEF) regionális szervezete	NR	–	NR	++	NR	+

39. táblázat – A vizsgált települések együttműködési jellemzői az IPR és a telepés programokban Forrás: saját szerkesztés * – Lépésről lépésre Program

(Jelmagyarázat: – nincs együttműködés; + gyenge együttműködések; ++ erős együttműködések; **NR** – nem releváns, a program megvalósítója volt, vagy a szervezet nem kapcsolódott a munkához)

A települések korábbi közoktatási intézményekben végzett integrációs gyakorlata eltérő intenzitású együttműködések mutat, amely összefüggésben volt a program célkitűzéseivel és a helyi szereplők támogatásának intenzitásával.

Jánoshida esetében erős együttműködések alakultak ki a helyi önkormányzattal, az óvodával, valamint a helyi civil szervezetekkel. A település jellemzőit összefoglaló fejezetben ennek részleteit bemutattuk, itt annyit emelünk ki, hogy az együttműködések alapja a települési önkormányzat és a helyi közoktatási intézmények innovatív szemléletének volt köszönhető. A szereplők már a 2000-es évek elejétől törekedtek arra, hogy az intézményekben a hátrányos és halmozottan hátrányos és/vagy roma gyerekek arányának növekedésével párhuzamosan olyan módszertanokat vezessenek be, amelyek a minőségi oktatást erősítik, valamint az akkor megjelenő óvodai-iskolai elvándorlás ellen is közösen igyekeztek tenni. Az együttműködések az IPR keretrendszere is megkövetelte, minden szereplő esetében szükséges volt külön együttműködési megállapodás és feladatkijelölés. Az önkormányzat – akkor még fenntartóként – a kistelepülések megmaradásának egyik zálogaként az oktatási intézmények megtartó erejének növelését remélte és támogatta a saját eszközeivel.

Gyenge kapcsolatok alakultak ki a helyi roma nemzetiségi önkormányzattal, a gyermekjóléti szolgálattal, a nevelési tanácsadóval, a középiskolával és a védőnői szolgálattal. Ezen szervezetekkel az együttműködések formálisan kialakultak, az együttműködések eseti formában valósultak meg, vagy a partnerszervezet által nyújtott szolgáltatások igénybevétele során, vagy – főként a roma nemzetiségi önkormányzat esetében – a roma családok eléréséhez kapcsolódóan.

Nem alakultak ki együttműködések a külső szakértőkkel (ide nem sorolva az IPR-ben dolgozó szakértőket), a munkaügyi kirendeltségekkel, külső civil szervezettel és a helyi egyházzal. Az integrációs program tervezéséhez külső szereplő bevonására nem volt szükség, azt az intézmény dolgozói a helyi tudástökből készítették el. Hasonlóan nem volt szükség külső civil szereplő és a munkaügyi kirendeltség szolgáltatásaira a program tervezésekor, a helyi egyházzal való kapcsolat sem manifesztálódott együttműködés keretei között. A Társadalmi Esélyegyenlőségi Főigazgatóság és azok elődszervezetei nem voltak

érintettek az integrációs programok megvalósításában, a szakmai koordinációs feladatokat az OOIH látta el.

Vizsoly esetében hasonló tendencia figyelhető meg az oktatási intézmények integrációs gyakorlata során. Az óvoda és az iskola közötti együttműködés a programból adódó természetességgel valósult meg, azonban a többi szereplővel történő együttműködés már nem sorolható az erős együttműködések kategóriájába. Ennek megfelelően gyenge együttműködések alakult ki a települési önkormányzattal, a gyermekjóléti szolgálattal, a nevelési tanácsadóval, a középiskolával és a védőnői szolgálattal. Ugyancsak ebbe a kategóriába sorolható a roma nemzetiségi önkormányzat is, de esetükben az együttműködések formája, intenzitása változott a program alatt, a kezdeti kölcsönös bizalmatlanságból az aktív együttműködés irányába mozdult el a kapcsolatuk. Ennek háttérében az iskolai munka eltérő megítélése húzódott meg. A konfliktus alapját a 2000-es években erősödő szegregációs diskurzus jelentette. Ennek oldására az elindított IPR program adott megoldást külön roma referens alkalmazásával. A felek közötti információcserét erősítve a szereplők közötti együttműködés jól beazonosítható területen, a tanulók szociális hátrányainak enyhítésben realizálódott, amely a beiskolázáskor szükséges taneszközök biztosítását jelenti, valamint folyamatos a kommunikáció is a szervezetek között. További szereplőkkel történő együttműködésről nem számolt be az iskola igazgatója.

Pocsaj esetében a korábbi integrációs gyakorlat sajátos utat járt be és kérészéletűnek bizonyult, annak ellenére, hogy elindulásakor azon települések és intézmények sorába tartoztak, ahol elsők között indítottak integrációt támogató programokat. A település esetében erős együttműködésekről nem számoltak be az interjúalanyok. A gyenge együttműködések szereplői közé tartozott a helyi önkormányzat, az általános iskola és a védőnői szolgálat. Az interjúk alapján az 1990-es évek végén, a 2000-es évek elején már erős volt a financiaális szemlélet, amely azt jelentette, hogy külső források bevonását az önkormányzat támogatta, ezzel párhuzamosan az intézmény szakmai autonómiáját meghagyta a szakembereknek, másként fogalmazva nem akadályozta a külső források bevonását és az ott folyó szakmai munka reformját. A program az általános iskola alsó tagozatát érintette, itt – mivel egy vezetés alá tartozott akkor még a két intézmény – a kapcsolódó módszertanok terjesztése megoldott volt, azonban a későbbiekben ez a szemlélet és módszertani kultúra nem adaptálódott a felső tagozatba. Ennek okaként az intézmény vezetéváltását azonosították be, amely a roma integrációs törekvések helyett a román nemzetiségi oktatást helyezte előtérbe. Gyakorlatilag ez a folyamat a 2000-es évek közepén véget ért, eredményeként az óvoda pedagógiai programjában jelenleg is szerepel a Lépésről lépésre program módszertana. Az integrációs programban további helyi szereplőkkel nem alakult ki együttműködés – bár ezt a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek nagyszámú jelenléte indokolta volna – a korábban ebben a programban dolgozó szakemberek szerint azok a kérdések kerültek megoldásra, amelyeket ők maguk vettek kézbe.

A telepes programok során ugyanezen megközelítést alkalmazva az együttműködések új szereplők megjelenését is eredményezték. Az ilyen típusú programok komplex fejlesztési szemléletet igényelnek, és ezek nem feltétlen vannak jelen a településen, ennek okán releváns lehet olyan külső szereplő bevonása, amely rendelkezik ilyen típusú tudással. E mellett azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy – feltételezésem szerint – az oktatási integrációs gyakorlatok szükségszerűen kialakították az ilyen típusú szemléletet, így azok

integrálása a telepés programokba adekvát lépésnek tűnik. Ez a feltételezés nem igazolódott vissza a települések esetében, eltérő gyakorlatok alakultak ki, ezek azonban végeredményüket tekintve egy irányba mutatnak: nem tártunk fel olyan együttműködési mintázatokat, amelyek az integrációs programok lezárása után is működő gyakorlatként jelentek meg. Ennek hiánya a fejlesztések fenntarthatóságát is megkérdőjelezi.

Jánoshida esetében a telepés program tervezését külső szakértő végezte. A KBT elkészítése igényel korábbi tervezési rutint, szempontjai között a jelentkező igény – igényre megfogalmazott beavatkozás logikája áll, vagyis a felmerülő igényekre, szolgáltatási hiányokra szükséges beavatkozásokat tervezni. Az együttműködések során⁹⁹ a külső szakértővel, egy külső civil szervezettel, valamint egy helyi civil szervezettel alakult ki erős együttműködés, amelyhez a települési önkormányzat, mint a pályázat benyújtására jogosult szereplő csatlakozott. Az együttműködések bár formálisan erős kapcsolatokat jeleznek, meg kell jegyeznünk, hogy a megvalósítás során a helyi és a külső civil szervezet feladatai szűk területen mozogtak. A külső civil szervezet szakmai támogatást nyújtott, míg a helyi civil szervezet a program célcsoportjának elérésében vett részt, de jellemzően inkább a koordináció és nem szakmai fejlesztés volt a feladata. E három szervezet képezte a megvalósítás konzorciumát is.

Az együttműködések során gyenge kapcsolatok alakultak ki a helyi roma nemzetiségi önkormányzattal, a munkaügyi kirendeltséggel, helyi civil szervezetekkel és a gyermekjóléti szolgálattal. Utóbbi esetében az együttműködés erőssége változott a program megvalósítása alatt, míg korábban a szakmai vezetést e szervezet adta, a program későbbi szakaszában már nem, így a szervezettel való kapcsolat is gyengült. Az együttműködések sora itt véget is ért, hiszen a további potenciális szereplők esetében – akik közül többen a korábbi oktatási integrációs folyamatokban részt vettek – nem alakultak ki együttműködések. Ide sorolhatjuk a helyi köznevelési intézményeket, a nevelési tanácsadót és a védőnői szolgálatot. Ezen túlmenően a helyi egyház sem vett részt a program megvalósítása során együttműködésekben. A megvalósítás során a legtöbb szakmai feladat az önkormányzatnál volt nevesítve, ezek ellátásához nem állt rendelkezésre megfelelő szakember, így azokat külső szolgáltatók bevonásával biztosította a konzorciumvezető.

A telepés programok logikáját követve a programokat három szakaszra bonthatjuk: tervezési; megvalósítási és fenntartási szakaszra. A kutatásból az derült ki, hogy a tervezési szakaszban a külső szereplők irányításával valósult meg a folyamat, a megvalósításban a konzorciumi partnerek eltérő arányban és feladatokkal rendelkeztek, míg a fenntartási szakaszban a külső és a helyi civil szereplő számára nem voltak feladatok, azok mindegyike a szakmai erőforrásokkal nem rendelkező önkormányzat számára jelentenek további munkát.

Vizsoly esetében a telepés programban történő együttműködések hasonló jellemzőket mutatnak. A külső szakértő mellett – amely külső civil szervezet képviselője is volt – a Társadalmi Esélyegyenlőségi Főigazgatóság (TEF) Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kirendeltsége vett részt a program előkészítésében és megvalósításában konzorciumi

⁹⁹ Az együttműködések körébe csak azokat a tevékenységeket soroljuk, amelyek során az intézmény vállalt feladatokat valósított meg, vagy tevőlegesen hozzájárult valamely programelem kidolgozásához, ezzel potenciálisan segítve a program utáni szolgáltatás fenntartását. Ennek értelmében, ha egy pedagógus vagy egyéb helyi szereplő a program során megvalósítóként bevonásra került, például klubfoglalkozást tartott, azt nem soroljuk ide, mert ezek inkább egyéni képességeken és nem intézményközi együttműködésekben alapulnak.

partnerként. A feladatok megoszlása az egyes szereplők között aszimmetrikus volt, javarészt a települési önkormányzatnál összpontosultak, és külső szolgáltatók bevonásával kerültek lebonyolításra. A TEF megyei szervezete szakmai segítséget nyújtott a projekt megvalósítása során, valamint feladata a felnőttképzések megszervezése, lebonyolítása volt, ez kapcsolódott a jogszabályi feladataihoz. A külső civil szervezet a munkaerőpiaci szolgáltatások és a közösségfejlesztési tevékenységek megvalósítását végezték, valamint a projekten belüli szakmai konzultációkban vettek részt. A projekt tartalmi leírásában a gyermekjóléti szolgálat, a kormányhivatal munkaügyi kirendeltsége, a helyi civil szervezet és a roma nemzetiségi önkormányzat jelentek meg együttműködő partnerként, ezen szervezetek a pályázati útmutató előírásainak megfelelően vettek részt a program megvalósításában. A nemzetiségi önkormányzat tagjai és a helyi civil szervezet tagjai között közös halmaz is van, a civil szervezet tanodát is működtet a településen. A helyi általános iskola úgyszintén megjelent a projekt közösségi beavatkozási tervében, olyan szervezetként megjelölve, amely a korábbi időszakban a településen integrációs munkát végzett, így ilyen típusú gyakorlattal rendelkezett. A korábbi feladatok az együttműködő partnerek között is felsorolásra kerültek, de az interjúk szerint a megvalósítás időszakában ténylegesen nem alakult ki együttműködés, ezért az elemzésünk során a nincs együttműködés kategóriájába került. Az együttműködésben nem megjelenő szervezetek közé tartozott még az óvoda és a középiskola, a nevelési tanácsadó, a védőnői szolgálat és a helyi egyház. Az egyházak esetében további szolgáltatásokat is találhatunk a településen, a református egyház Biztos Kezdet Gyerekházat, míg a Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét-pontot működtet a településen. Ez az együttműködések irányába vezetné a települést, ennek ellenére azt tapasztaltuk, hogy nem valósult meg ilyen irányú tevékenység. Az alig 900 fős településen a vizsgálat idején több párhuzamosan jelenlévő szolgáltatás volt elérhető: Jelenlét-pont, Biztos Kezdet Gyerekház, Tanoda és a telepés program során létrejött szolgáltató pont és közösségi ház. A közösség életében tehát több szervezet egyidejű szolgáltatása volt jelen, az interjúk viszont arra engedtek következtetni, hogy ennek ellenére transzparens együttműködések nem alakultak ki.

Pocsaj esetében a telepés program a másik két településtől eltérő módon került tervezésre, abba mind a helyi intézményeket, mind a célcsoportot már a tervezési szakaszban bevonták a szintén kívülről érkező szakemberek. Az erős együttműködések a külső szakértők, a települési önkormányzat, külső civil szervezet és a helyi roma nemzetiségi önkormányzat kapcsolataiban láthatjuk, ez a három szervezet alkotta a konzorciumot is. Mindenképp tanulságos tapasztalat, hogy országosan sem volt jellemző a nemzetiségi önkormányzatok konzorciumi tagsága, ezért az itt megjelenő törekvés a projekt fenntarthatósági szempontjait is szolgálta. A konzorciumi partnerek között a tervezési időszakban ugyancsak erős együttműködések alakultak ki a helyi oktatási intézményekkel (óvoda, általános iskola), a gyermekjóléti szolgálattal, a helyi önkormányzattal, helyi civil szervezetekkel. A gyenge kapcsolatokat vizsgálva a formalitás keretei között volt a helyi munkaügyi kirendeltséggel és a helyi egyházzal való együttműködés. Ebbe a csoportba került át a megvalósítás során az általános iskolai is, amely a projekt megvalósítása során már csak szórványosan volt hajlandó együttműködni, annak ellenére, hogy a tervezési folyamatban megfogalmazott észrevételeik egy része programelemként is megjelent a szakmai dokumentációban. Az Együtt-működünk programelem ezeket a szakmai együttműködések erősítette volna, azonban az iskola részvétele csak esetenként volt biztosított, az egyik ilyen probléma az iskolában megjelenő agresszió, amely a gyerekek közötti viszonyon túl felvetette a

pedagógusok testi fenytésének kérdését is. Ennek részleteinek vizsgálata nem képezte a kutatás részét. Ugyancsak a gyenge együttmüködések között találjuk a megyei TEF szervezetet, amellyel az együttmüködés a kötelező adatközlés szintjén merült ki. A programban a nevelési tanácsadó és a középiskola nem jelent meg együttmüködő partnerként, ezeknek helyi szereplői nincsenek, a kapcsolat alapvetően az oktatási intézményeken keresztül biztosított az iskoláskorú népesség számára.

Pocsaj esetében egy jól induló és tervezett együttmüködési rendszer kialakítására láttunk kísérletet, amely a megvalósítás során erodálódott. Ezt a folyamatot vélhetően erősítette, hogy az önkormányzati választások során a település vezetése és a roma nemzetiségi önkormányzat összetétele is megváltozott, a korábbi vezetőket újak váltották, amely a kialakult kapcsolatokra is hatással volt.

Az együttmüködések a három település esetében eltérő alapról és gyakorlattal indultak, vagy csak korlátozottan voltak jelen a tervezési fázisban és a megvalósítás során nem épültek tovább, vagy a kezdeti együttmüködések a megvalósítás során csökkentek, esetenként megszűntek. Mindhárom település esetében azonban releváns megállapítás, hogy a helyi önkormányzatok a fenntartási időszakban magukra maradtak, ebben a korábbi konzorciumi partnerek nem vesznek részt. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a kistéleplések polgármesteri hivatalainak olyan feladatokat kell ellátni, amelyekhez meglévő humán kapacitásuk nem vagy csak részben áll rendelkezésre. Az azonban egyértelműen kirajzolódott, hogy a projekt során nem alakultak ki olyan együttmüködések, helyi innovációk, amelyek a szegregált élethelyzetre a köznevelési intézmények felől érkező válaszokat jelentettek.

8.4 A kutatás hipotéziseinek vizsgálata

Kutatásomban a kistéleplések számára biztosított források felhasználása esetében azt vizsgáltam, hogy ezek a lehetőségek miként tudnak hozzájárulni a helyi szegregációs mechanizmusok csökkentéséhez. A szegregált élethelyzet okozta halmozott hátrányok, a szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása, valamint ezen helyzet továbbörökítése ellen milyen gyakorlatok voltak megfigyelhetők a vizsgált településeken. A kutatás fókuszában az együttmüködések álltak, vagyis az, hogy a lokális térben lévő intézmények közül melyek jelentek meg tevőlegesen a folyamatban, ezek milyen módon vettek részt a projektek tervezési, lebonyolítási és fenntartási szakaszaiban. A kutatás előtt megfogalmazott hipotézisek a probléma komplexitásából adódóan azt feltételezték, hogy érdemi változást csak abban az esetben sikerül elérni, ha a kooperáció megvalósul.

Az első hipotézisem szerint a kistéleplések számára biztosított – egy-egy település számára még a saját költségvetési forrásánál is magasabb – pályázati források hatékony felhasználása abban az esetben valósulhat meg, ha a helyi szereplők programba történő bevonása már a tervezés időszakában elindul. Azon települések esetében, ahol külső szállítók – vagyis pályázatíró cégek – végzik a projekt tervezési feladatait, a közösségi tervezés szempontjai sérülnek.

A vizsgált három település esetében azt tapasztaltuk, hogy egyaránt külső szereplő bevonására került sor a projektek tervezése során. A pályázati dokumentáció minden esetben alátámasztotta, hogy eltérő szintű igényfelmérés valósult meg, jellemzően kérdőíves

feldmérés és intézményi interjúkon alapult a tervezési folyamat. A három település közül Pocsaj esetében találkoztunk azzal, hogy a helyi szereplők megkérdezésén túl a célcsoport tagjaival is elindult a kommunikáció, az ott megfogalmazott igények beépültek a programba. Egy település esetében alkalom nyílt arra is, hogy egy közeli – jelen kutatásban nem szereplő település – tervezési dokumentációját is áttekintsem, amelyből egyértelműen kirajzolódott, hogy a két tervezési dokumentum nagymértékű egyezést mutatott, ahogyan a lebonyolításban részt vevő szervezetek is átfedést mutattak. Az interjúkból a települések intézményvezetői nem tudtak visszaidézni olyan momentumokat, amikor ők tevőlegesen részt vettek a tervezési folyamatban, ez alól szintén Pocsaj volt kivétel, ahol ugyancsak nem számoltak be erről, de a dokumentáció egyértelműen a tervezési fázisban való részvételről tanúskodik. A hipotézis kapcsán megállapítható, hogy a külső szereplő jelenléte csak a tudatos szakmai tervezés mellett és annak módszertanát betartva biztosítja a közösségi tervezés szempontjainak érvényesülését.

A projektek tartalmi elemeire vonatkozó hipotézis szerint a helyi szinten meglévő aktív együttműködési formák erősítik a projektek szakmai tartalmát, az egyes programelemek a helyi igényekre is reflektálnak, szem előtt tartva az intézményi, célcsoporti igényeket és a pályázati felhívások határozott előírásait.

A helyi igények feltárása a vizsgált településeken eltérő formában történt meg. Ezek feltárása eltérő módszerekkel történt, a programdokumentáció azonban – a feldmérések eltérő módszertanának ellenére is – a megjelenő igényekre reflektál. Ez a program tervezési logikájából is adódik, vagyis egy beazonosított hiány esetében – ilyen lehet például az aktívkorú lakosság alacsony iskolai végzettsége, vagy az iskoláskorú diákok szabadidős tevékenységének alacsony mivolta – rutinszerű beavatkozásokat lehetett tervezni. A két említett példánk esetében ilyen evidens beavatkozás volt például a felnőttképzések megszervezése vagy a klubjellegű foglalkozások megszervezése. A vizsgált településeken meglévő együttműködések beépítése a telepési programokba nem volt tapasztalható, annak ellenére, hogy két településen korábban működtek az integrált pedagógiai rendszert, és amelyekben voltak kialakult együttműködési formák. Ezek ismételt alkalmazására azonban nem találtunk példát. Pocsaj e tekintetben sajátos utat járt be, hiszen itt rövid ideig folyt integrációs program, ennek eredményei, együttműködési gyakorlatai már a program ideje alatt is korlátozottak voltak, így nem is volt lehetőség a korábbi tapasztalatokhoz visszanyúlni. A tervezési időszakban történt erre vonatkozó próbálkozás, azonban ennek sikeressége nem egyértelmű. Az igények esetében csak Pocsaj esetében találtunk arra vonatkozó törekvést, hogy az intézményi igények feldmérése és a programba történő beépítése megtörténjen. A hipotézisünk így csupán részlegesen igazolható, hiszen két település esetében nem épültek be a korábbi formák, míg egy település esetében nem voltak olyan gyakorlatok, amelyek egyáltalán számításba jöhettek volna e szempont vizsgálatánál. A felhívásnak történő megfelelés mindhárom település esetében biztosított volt, ez inkább köszönhető a felhívásban rögzített – esetenként elég didaktikus és konkrét – elvárásoknak, semmint a szükségletalapú tervezésnek.

A szakpolitikai célkitűzésekhez illeszkedett a harmadik hipotézisünk, amely szerint a program megvalósítása során az aktív együttműködések olyan formái alakulnak ki, amelyek – ha az intézményi igényekre reflektálnak – a program zárása után, további anyagi források

nélkül is lehetővé teszik a kialakított szolgáltatások fenntarthatóságát. A programok során partneri viszonyokon alapuló együttműködések nem tudunk feltárni. Két település esetében a helyi szereplők nem számoltak be tényleges kooperációról, a kutatás fókuszában lévő köznevelési intézmények programmegvalósítókkal való kapcsolata esetleges és szituatív volt. Utóbbi esetében eseti megkeresések során szervezetek programot például az iskolásoknak, vagy éppen tartottak foglalkozást az intézményben, de a tervezett, folyamatos és intézményi igényeken alapuló programtervezés nem volt. Pocsaj esetében némileg másképp alakult a folyamat, ott a megvalósító stáb részről – eltérő intenzitással ugyan – folyamatosan történt próbálkozás a helyi szereplők megszólítására, azonban ennek sikeressége kétséges. Itt egy konkrét programelem (Együtt-működünk) azt a célt szolgálta, hogy a helyi intézmények és a célcsoport között kialakuljanak a diskurzusok azokról a témákról, amelyek problémát okoznak a szülőknek, jelezni tudják esetleges kételyeiket, nehézségeiket. Ebben a körben a helyi szervezetek majdnem mindegyike megszólításra került, azonban a megvalósítás időszakában ezen alkalmak megszervezése egyre nehezebbé vált, így a remélt eredmények is elmaradtak. A hipotézist eredeti felvetésében nem tudtuk alátámasztani, azonban a tapasztalatok alapján inverze igazolást nyert, vagyis: ha a program során nem alakulnak ki aktív együttműködések, a program zárása után nem lesznek biztosítottak azok a kooperációs formák, amelyek a fejlesztett szolgáltatások fenntarthatóságát segítik.

A kutatás során lényeges feltételezésem volt, hogy a korábbi IPR-ben alkalmazott gyakorlatok, valamint a szociális ágazatban jelenlévő interprofesszionális együttműködés olyan mintát és módszert adnak a településeknek, amelyek mentén a helyi közösség igényei, az intézményi kommunikáció és a helyi szolgáltatások költséghatékony fejlesztése megvalósítható. Amennyiben ezek az együttműködések a formalitás szintjén maradnak, a programok elszigetelten működnek, a kívánt/elvárt fejlesztési hatást nem érik el. A kutatás eredményei ezt a feltételezést árnyaltabban támasztották alá. Az integrált oktatáshoz köthető gyakorlatok eltérő formában voltak jelen a településeken korábban, bizonyos együttműködési gyakorlatok és az ezzel kapcsolatos tapasztalatok kialakultak, azonban azt tapasztaltuk, hogy ezek nem épültek be a telepési programok gyakorlatába. Két település esetében egyértelműen ez a helyzet volt tapasztalható. A harmadik esetében bár voltak törekvések az együttműködések kialakítására, azok azonban a program során formalizálódtak, így az eredeti célkitűzéseknek nem tudtak megfelelni. A szociális ágazat sajátos együttműködési modellje, az interprofesszionális együttműködés esetében nem találtunk olyan példákat, mintákat, amelyeket a programba adaptáltak volna, maga a szociális munka ellátása is komoly kihívást jelentett a megvalósítók számára. A külső szakemberek bevonása is megjelent ezen a területen, így a program során inkább az indikátorkényszer játszott döntő szerepet, semmint az elérni kívánt fejlesztési cél. A programokhoz kapcsolódóan számos indikátor teljesítése volt szükséges, így az érintettek bevonása, ennek alapján meghatározott százalékban történő képzésbe vonása vagy szűrővizsgálatra történő eljuttatása stb. inkább meghatározta a munka tartalmát, mint a kapacitások racionális felhasználása és a későbbi szakmai együttműködések megalapozása. Az együttműködések, amiket a dokumentumok is rögzítenek, így csupán a formalitás területén maradtak, konkrét vállalások és eredmények nélkül. Az ágazati szereplők a saját feladatkörüknek megfelelő feladatokat látták el: ha meg is jelentek a telepési programban,

akkor ott a konkrét feladatokra fókuszáltak és kevésbé volt szem előtt az ágazatközi együttműködés fejlesztése.

A disszertáció keretei között a telepés programok mentén kialakuló lokális fejlesztések lehetőségét vizsgáltam három településen végzett kutatás és az ehhez kapcsolódó esettanulmányokon keresztül. A telepés program egyértelmű célja a szegregált élethelyzetben élő lakosság segítése, a helyzetből adódó hátrányok csökkentése. Mivel a szegregált élethelyzethez szorosan kapcsolódik a mélyszegénység és az alacsony iskolai végzettség, így alapvető fontosságú lehet az általános iskolai végzettség és szakképesítés megszerzése, amellyel a munkaerőpiaci potenciál javulhat. Ez a folyamat a program célcsoportját, az aktívkorú lakosságot célozza elsősorban, de éppen a komplexitásából adódóan arra is hangsúlyt helyez, és lehetőséget is ad rá, hogy már a születés utáni korosztály részére is lehetőség nyíljon olyan segítő programok elindítására, amelyek a deprivált élethelyzet továbbörökítését csökkentik, megakadályozzák. A koragyerekkor utáni időszakban kiemelt szerepe van a köznevelési intézményeknek, amely a gyerekek életpályáját nagymértékben befolyásolják. Az intézményi kapacitások hiánya, a nehézkes szervezeti működés mellett a telepés programok hatékony és plusz forrásokat biztosító lehetőségeket adnak, azonban ezek racionális felhasználása akkor valósulhat meg, ha sikerül kiépíteni az együttműködésen alapuló helyi rendszereket, amelyet a felhívás a megvalósítóktól el is vár. A vizsgált három település esetében azt tapasztaltuk, hogy ezek az együttműködések korlátozott formában alakultak ki. Az ilyen típusú programok esetében célszerű lenne a helyi szereplőkön alapuló együttműködési rendszert oly módon erősíteni, hogy erre vonatkozó tervek már a korai szakaszban rendelkezésre álljanak. Mind a korábbi IPR-es gyakorlat, mind az interprofesszionális együttműködés, kiegészülve az intézményi szociális munka szolgáltatásaival lehetőséget teremt ennek a hatékony megvalósítására, így a telepés programok a települések esetében olyan forrásként szolgálhatnának, amelyek a kríziskezelés mellett, a településfejlesztés katalizátorává válhatnának. A pályázati források reménye mellett azonban még fontosabb lenne az ágazati szereplők szakpolitikai eszközökkel történő motivációja ezen együttműködések kialakításának irányába.

Irodalomjegyzék

1. 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.tv> Letöltés ideje: 2021.11.15.
2. Adams, Robert (2008): Empowerment, Participation and Social Work. London: Palgrave Macmillan
3. Ádány Róza (2004): Telepek és telepszerű lakóhelyek felmérése. A KKF-1281/2002 számú pályázat kutatási beszámolója a Környezetvédelmi Minisztérium Környezetbiztonsági és Környezetbiztonsági és Környezetegészségügyi Főosztálya számára. Debrecen: Debreceni Egyetem Népegészségügyi Iskola
4. Allen-Meaers, P. – Montgomery, K.L. – Kim, J.S. (2013): School-based Social Work Interventions: A Cross-national Systematic Review. *Social Work*, vol. 58. 253-262.
5. Andor Mihály – Liskó Ilona (1999): Iskolaválasztás és mobilitás. Budapest: Iskolakultúra
6. Arató Ferenc – Horváth Attila – Varga Aranka (2008): Hatékony együttnevelés az iskolában. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság
7. Arató Ferenc – Varga Aranka (2008): Együtt-tanulók kézikönyve. Bevezetés a kooperatív tanulásszervezés rejtelmeibe. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság
8. Bakó Boglárka (2011): „Mi házi magyarok vagyunk” Egy bardócszéki romungro közösség identitása egy gyilkosság tükrében. *Beszélő*, XVI/4., Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9Emi-hazi-magyarok-vagyunk%E2%80%A6%E2%80%9D> Letöltés ideje: 2021.12.03.
9. Balogh Ödön (1970): Cigányok között. *Forrás*, 1970/6. pp. 31-39.
10. Bárdossy Ildikó (2006): A befogadó iskola és környezete. *Új Pedagógiai Szemle*, LVI/3., pp. 35-45.
11. Bartha Csilla – Tima Péter –Tücsök Dorottya (2020): Cigány nyelvek, közösségek és kultúrák. EDULINGUA TEMATIKUS FÜZETEK 5. Budapest: Többnyelvűségi Kutatóközpont/ MTA NyelvEsély Szakmódszertani Kutatócsoport
12. Bazsalya Balázs – Hörich Balázs (2020): Iskolák közötti egyenlőtlenségek alakulása 2010 után. *Educatio* XXIX/3., pp. 425–448
13. Bernát Anikó (2014): Leszakadóban: a romák társadalmi helyzete a mai Magyarországon. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi R riport 2014*. Budapest: TÁRKI, pp. 246-264.
14. Bernáth Péter – Polyák Laura (2001): Kényszermosdatások Magyarországon. *Beszélő*, VI/6. pp. 38-45.
15. Bernáth Gábor (szerk.) (2002): Kényszermosdatások a cigánytelepeken. Budapest: Roma Sajtóközpont
16. Bódi Zsuzsanna (1996): Ajánló bibliográfia cigány könyvtárak összeállításához. Budapest: Kurt Lewin Alapítvány; 4 Kéz Alapítvány
17. Borg, Elin – Drange, Ida (2019): Interprofessional Collaboration in School: Effects on Teaching and Learning. *Improving Schools*, vol. 22 (3), pp. 251-266.
18. Boros Julianna (2021): „Cigánysor, cigánygödör, telep” – a szegénytelepek, cigánytelepek történeti, társadalmi jellemzői Magyarországon In: B. Erdős Márta – Talyigás Katalin (főszerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata. 7. kötet Tudományos gondolkodás és kutatás a szociális munkában II*. Budapest: MTA Szociológiai Tudományos Bizottság Szociális Munka Albizottság, pp. 130-147.

19. Bottlik Zsolt (2012): Cigányok (romák) Európában. *Földgömb* XXX./6., pp. 10-11.
20. Budai István - Puli Edit (2015a): Szakmaközi együttműködés a szociális szolgáltatásokban - gyakorlat és kutatás összefüggéseiben. *Párbeszéd: szociális munka folyóirat*, II./3. Forrás: <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/5809> Letöltés ideje: 2022.01.10.
21. Budai István – Puli Edit (2015b): Együttműködés a szociális szolgáltatásokban. *Esély*, XXVI./1. pp. 32-64.
22. Budai István – Puli Edit (2021): Az együttműködés kutatása a szociális szolgáltatásokban. In: Fábrián Gergely – Hegyei Gábor (főszerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata. 7. kötet Tudományos gondolkodás és kutatás a szociális munkában I.* Budapest: MTA Szociológiai Tudományos Bizottság Szociális Munka Albizottság, pp. 330-344.
23. Budai István – Szöllösi Gábor (2020): Tudás a szociális munkában – az elmélet és a gyakorlat viszonyában. *Párbeszéd: szociális munka folyóirat*, Forrás: <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2020.7/2/1> Letöltés ideje: 2021.11.22.
24. Budai István (2015): Az együttműködés a szociális munka egyik kulcsa és eszköze. *Párbeszéd: szociális munka folyóirat*, II./1., Forrás: <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/5788> Letöltés ideje: 2021.11.22.
25. Budai István (2019): Az együttműködő iskolai szociális munkás. *Párbeszéd: szociális munka folyóirat*, VI./1., Forrás: <https://doi.org/10.29376/parbeszed/2019/1/3> Letöltés ideje: 2021.11.22.
26. Cserti Csapó Tibor – Orsós Anna (2013): A mélyszegénységben élők és a cigányok/romák helyzete, esélyegyenlősége In: Varga Aranka (szerk.): *Esélyegyenlőség a mai Magyarországon*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, pp. 99-120.
27. Cserti Csapó Tibor (2014): A cigány népesség a társadalmi-gazdasági térszerkezetben. Pécs: Virágmandula Kft
28. Cserti Csapó Tibor (2015): A cigány csoportok helyzete a modern társadalomban – Szociológiai megközelítések és azok problematikája In: Orsós Anna (szerk.): *A romológia alapjai*. Pécs: PTE BTK Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlisslocki Henrik Szakkollégium, pp. 79-116.
29. Cserti Csapó Tibor (2016): Elillant évtized? A cigány, roma csoportok társadalmi integrációjának alakulása a kelet-közép-európai régió országaiban az oktatás területén a Roma Integráció Évtizede eredményeinek tükrében. *Romológia*, V./11. pp. 6-28.
30. Cserti Csapó Tibor (2017): Elillant évtized II. A cigány, roma csoportok foglalkoztatás-politikai integrációjának alakulása a kelet-közép-európai régió országaiban a Roma Integráció Évtizede eredményeinek tükrében. *Romológia*, V./1., pp. 6-27.
31. Cserti Csapó Tibor (2018a): Elillant évtized IV.: A Roma Integráció Évtizede Program eredményei, s a cigány, roma csoportok társadalmi integrációjának alakulása az egészségügy prioritási területén, illetve a horizontális vizsgálati témák tekintetében a kelet-közép-európai régió országaiban. *Romológia*, VI/3. pp. 98-123.
32. Cserti Csapó Tibor (2018b): Elillant évtized III: A cigány, roma csoportok társadalmi integrációjának alakulása a lakhatási körülmények terén a kelet-közép-európai régió országaiban a Roma Integráció Évtizede eredményeinek tükrében. *Romológia*, VI./1. pp. 110-134.
33. Cserti Csapó Tibor (2019): Az uniós roma oktatáspolitikai – magyar tanulságok. *Educatio* XVIII/1. pp. 58–74.

34. Cserti Csapó Tibor (szerk.) (2015): Alapirodalmak a hazai cigány/roma népességre vonatkozó társadalomtörténet, társadalomismeret oktatásához. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék
35. Csillag Márta – Palotás Zoltán (szerk.) (2019): Útmutató az óvodai és iskolai segítő tevékenység bevezetéséhez és gyakorlatához az iskolában. Budapest: Oktatási Hivatal
36. Csongor Anna (2012): A cigányság felemelkedését, integrációját célzó programok. In: Csongor Anna – Sziklai István (szerk.): *Fejlesztéspolitika, stratégiai programalkotás a szociálpolitikában*. Budapest: ELTE TáTK, pp. 137-174.
37. Dányi Dezső (2000): Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. In: Kollega Tarsoly István (főszerk.): *Magyarország a XX. században*. Szekszárd: Babits Kiadó, pp.147-172.
38. Domokos Veronika (2010): Szegény- és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése különböző (közoktatási, egészségügyi, településfejlesztési) adatforrások egybevetésével. Budapest: KOR IH, LHH Fejlesztési Programiroda
39. Eröss Gábor (2010): Etnicitás a külvárosi iskolákban. A francia szociológia felismerései – magyarországi párhuzamok és tanulságok. In: Feischmidt Margit (szerk.) *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, pp. 67-78.
40. Eszik Zoltán - Fóti Péter - Pócze Gábor - Somorjai Ildikó - Trencsényi László (1989): De facto. *Kultúra és közösség*, XVI./5. pp. 96-112.
41. Falus Katalin – Vajnai Viktória (szerk.) (2012): Nyitott iskola. Modellek és jó gyakorlatok. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet
42. Farkas Zsombor (2018): Búcsú a cigányteleptől? Telepfelszámolási programok integrációs hatásai és nem szándékolt következményei a rendszerváltás előtt és 2005–2010 között. *Esély*, XXIX./1. pp. 42-66.
43. Feitl István (2008): A cigányság ügye napirendről lekerült. Előterjesztés az MDP Politikai Bizottsága számára 1956 áprilisából. *Múltunk*, LIII/1. pp. 257-272.
44. Fejes József Balázs – Kelemen Valéria – Szűcs Norbert (2013): Szülők mentorálása a hátrányos helyzet átörökítésének megelőzése érdekében. Szeged: SzTE JGyPK
45. Fejes József Balázs (2013): Miért van szükség deszegregációra? In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram. Öt év tapasztalatai*. Szeged: Belvedere Meridionale, Szeged. pp.15–35.
46. Ferge Zsuzsa (2002): Az EU és a kirekesztés. *Esély*, XIII./6. pp. 3–13.
47. Furray R. Katalin – Hegedűs T. András (1992): Egy kultúrantropológiai kísérlet. *Iskolakultúra*, II./11-12. pp. 94-103.
48. Furray R. Katalin – Hegedűs T. András (1998): Cigány gyermekek szocializációja. Budapest: Aula Kiadó
49. Furray R. Katalin – Hegedűs T. András (2003): Cigányok, iskola, oktatáspolitiká. Budapest: Oktatókutató Intézet, Új Mandátum Kiadó
50. Furray R. Katalin - Pálmainé Orsós Anna (2010): Hátrányos helyzetű vagy kulturális kisebbség – cigány programok In: *Educatio* XIX./1. pp. 75-87.
51. Furray R. Katalin (1995): Önkormányzatok és kisiskolák. *Educatio*, IV./1. pp.70-81.
52. Furray R. Katalin (1997): Az iskola és a cigány család ellentétei. *Kritika: Társadalomelméleti és kulturális lap*, XXVI./7. pp. 16–19.
53. Furray R. Katalin (1998a): Cigánykutatás és nevelésszociológia. *Iskolakultúra*, VIII./8. pp. 3-13.

54. Forray R. Katalin (1998b): A falusi kisiskolák helyzete. Budapest: Oktatókutató Intézet
55. Forray R. Katalin (2017): A cigányság középosztályosodása. *Educatio* XXVI./4., pp. 581–590.
56. Franklin, Cynthia – Kim, Johnny S. – Tripodi, Stephen J. (2009): A Meta-Analysis os Published School Social Work Practice Studies 1980-2007. *Research on Social Work Practice*, vol. 19. (6), 667-677.
57. Gábos András (2018): Társadalmi folyamatok Magyarországon a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia időszakának első felében – 2009-2017. Budapest: TÁRKI
58. Gutiérrez, Lorraine – GlenMaye, Linnea – DeLois, Kate (1995): The Organizational Context of Empowerment Practice: Implications for Social Work Administration. *Social Work*, 1995/mar. vol. 40. Issue 2. 249-258.
59. Gwendolyn, Albert – Margareta, Matache – Marius, Taba – Adriána, Zimová (2015): Segregation of Roma Children in Education –Successes and Challenges Forrás: https://library.parenthelp.eu/wp-content/uploads/2018/02/segregation_of_roma_children_in_education_-_successes_and_challenges_-_final-1.pdf Letöltés ideje: 2020.06.30.
60. Hablicsek László – Hablicsekné Richter Mária – Lángi Tamás (2019): A magyarországi romák népességszámának prognózisa regionális szinten 2061-ig. *Competitio*, XVIII./ 1–2. pp. 39–74.
61. Hajnáczy Tamás (2013): Az 1961-es párthatározat margójára. Dokumentumok az MSZMP KB PB 1961. június 20-án kiadott határozatának Borsod-Abaúj-Zemplén megyei végrehajtásáról. *Múltunk*, LVIII./1. pp.237-272.
62. Hajnáczy Tamás (2015a): A pártállam cigánypolitikája. A szektoriális cigánypolitikától a kényszerasszimilációs cigánypolitika kritikájáig. *Esély* XXVI./5. pp. 54-92.
63. Hajnáczy Tamás (2015b): Borsod-Abaúj-Zemplén megyei cigányság helyzete a szocialista korszakban a levéltári források tükrében. In: Csengeri Pirooska, Tóth Arnold (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve LIV*. Miskolc, 483-495.
64. Hajnáczy Tamás (2015c): „Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetők nemzetiségeknek.” Cigánypolitika dokumentumokban 1956-1989. Budapest: Gondolat Kiadó
65. Hajnáczy Tamás (2017a): Hogyan lett a „kóborcigányból” szocialista embertípus, majd a rendszerváltás nemzeti jogokkal felruházott vesztese? In: Cserti Csapó Tibor – Rosenberg Mátyás (szerk): *Horizontok és dialógusok 2017*. VI. Romológus Konferencia. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, pp.224-242.
66. Hajnáczy Tamás (2017b): CS-lakás program: "Szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása" a Kádár-korszakban. *Romológia* V./14. pp. 8-59.
67. Hajnáczy Tamás (2021): Cigánytelepek a két világháború közötti Magyarországon. *Esély*, XXXII./2. pp. 90-113.
68. Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona (2001): Cigány gyerekek az általános iskolákban. *Kutatás közben* 231. Budapest: Oktatókutató Intézet
69. Havas Gábor – Liskó Ilona (2005): Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában. *Kutatás közben* 266. Budapest: Oktatókutató Intézet
70. Havas Gábor (2004): Cigányok a szociológiai kutatások tükrében. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ, pp. 21–44.

71. Havas Gábor (2008): Esélyegyenlőség, deszegregáció. In: Fazekas Károly – Köllő János – Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv. A magyar közoktatás megújításáért 2008.* Budapest: ECOSTAT.
72. Herczeg Bálint (2017): A Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia első 5 évének monitoringjelentése. Hétfő Kutatóintézet Kft. Forrás: <http://romagov.hu/dokumentumok/> Letöltés ideje: 2021.04.30.
73. Herpainé Márkus Ágnes (2011): Fenntartható fejlődés és szociális munka – öko-szociális munka. In: Jász Krisztina (szerk.): *Szociális munka a fenntartható fejlődésért.* Szekszárd: PTE IGYK, pp. 47-63.
74. Hilscher Rezső (1989): A settlement-mozgalom. *Esély*, I./1. pp. 55-64.
75. Híves Tamás (2015): A hátrányos helyzet területi aspektusai. In: Fehérvári Anikó – Tomasz Gábor (szerk.): *Kudarok és megoldások. Iskolai hátrányok, lemorzsolódás és problémakezelés.* Budapest: Oktatókutató és fejlesztő Intézet, pp. 13-30.
76. Híves Tamás (2016): Halmozottan hátrányos helyzetű tanulók és az Integrációs Pedagógiai Rendszerben résztvevők statisztikai elemzése. *Autonómia és felelősség: neveléstudományi folyóirat.* II./1. pp. 21-41.
77. Hricsovinyi Julianna – Józsa Krisztián (2018): Iskolaválasztás és szelekció. In: Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (szerk.): *Az én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról.* Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 129-146.
78. Imre Anna (1997): Kistelepülési iskolák. *Educatio*, 1997/1. Forrás: http://www.edu-online.eu/hu/educatio_reszletes.php?id=50 Letöltés ideje: 2021.11.30.
79. Imre Anna (2009): A hátrányos helyzetű tanulók integrációs felkészítésének bevezetése a bázisiskolákban Forrás: <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/integracio-gyakorlatban/hatranys-helyzetu>
80. Jánoshida HEP (2019): Helyi Esélyegyenlőségi Program Jánoshida 2019. Forrás: <https://hep.tef.gov.hu/Public/PublishedProgramSearch.aspx> Letöltés ideje: 2021.05.20.
81. Jánoshida IPR (2003): Integrált Pedagógiai Program – Jánoshidai Petőfi Sándor Általános Iskola. kézirat
82. Jánoshida KBT (2016): Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Jánoshidán (ESZA). Közösségi Beavatkozási Terv. kézirat
83. Jánoshida Pedagógiai Program (2021): Jánoshidai Napsugár Óvoda és Mini Bölcsőde Pedagógiai Program 2021. kézirat
84. Jánoshida Pedagógiai Program ÁI (2019): Alsójászsági Petőfi Sándor Általános Iskola Pedagógiai Programja 2019. kézirat
85. Jász Krisztina (2011): Szociális munka fenntartható alapokon. In: Jász Krisztina (szerk.): *Szociális munka a fenntartható fejlődésért.* Szekszárd: PTE IGYK, pp. 29-46.
86. Kállai Ernő – Papp Z. Attila – Vízi Balázs (2017): Túlélés vagy remény. Pillanatképek a roma közösségek jelenéből. In: Jakab András – Urbán László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon.* Budapest: Osiris Kiadó, pp. 156-176.
87. Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.) (2006) Átszervezések kora. Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2002-2006. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány
88. Kállai Ernő (2005): Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Gondolat Kiadó-MTA Etnikai-nemzeti Budapest: Kisebbségkutató Intézet
89. Kállai Ernő (2014): Kormányzati programok a rendszerváltozás után. In: Antal István – Frányó-Keller Katalin (szerk.): *Melyik úton?* Budapest: Jezsuita Roma Szakkollégium, pp. 34-51.

90. Kállai Ernő (2015): Önkormányzatok, kisebbségi önkormányzatok és autonómia. Eger
91. Kálmán András (1946): A magyar cigányok problémája. *Társadalmi Szemle*, I./8-9. pp. 656-658.
92. Karsai László (1992): A cigánykérdés Magyarországon 1919-1945. Út a cigány Holocausthoz. Budapest: Cserépfalvi Könyvkiadó
93. Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): A magyarországi cigányság 1971-2003. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA ENKI
94. Kende, Anges (2017): Involving Others: Assessing efforts to improve the schooling experience of Hungarian Roma children through focused teacher training and afternoon schooling programs.
95. Kereszty Zsuzsa (2008): Mindenkinnek jó – a hátrányos helyzetű gyermekek és a kompetencia alapú fejlesztés. In: Bernáth Gábor (szerk.): *Esélyegyenlőség – deszegregáció – integráló pedagógia. Egy stratégia elemei*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság, pp. 77-90.
96. Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (1997): Cigány etnikai gettók (Az 1990. évi népszámlálás számlálókörzeti adatai alapján készült elemzés) Forrás: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a124.pdf>
97. Kertesi Gábor - Kézdi Gábor (1998): A cigány népesség Magyarországon: Dokumentáció és adattár. Budapest: Socio-typo K.
98. Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2009): Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle*, LVI./11. pp. 959–1000.
99. Kertesi Gábor (2000): A cigány foglalkoztatás leépülése és szerkezeti átalakulása 1984 és 1994 között. Munkatörténeti elemzés. *Közgazdasági Szemle*, XLVII./5. pp. 406–443.
100. Kertesi Gábor (2005a): A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában. Budapest: Osiris Kiadó
101. Kertesi Gábor (2005b): Roma foglalkoztatás az ezredfordulón – A rendszerváltás maradandó sokkjá. *Szociológiai Szemle* 2005/2., pp. 57–87.
102. Kertesi, Gabor – Kezdi, Gabor (2013): School Segregation, School Choice, and Educational Policies in 100 Hungarian Towns. Forrás: <http://real.mtak.hu/6748/1/bwp1312.pdf> Letöltés ideje: 2021.11.22.
103. Kézdi Gábor – Surányi Éva (2008): Egy sikeres iskolai integrációs program tapasztalatai – A hátrányos helyzetű tanulók oktatási integrációs programjának hatásvizsgálata 2005–2007. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Közhasznú Társaság
104. Kiss Dávid – Lantos Szilárd – Marozsán Erika – Németh Nándor (2013): „Jelenlét” – a roma integrációt szolgáló fejlesztések megalapozása, szociális munka kirekesztett közösségekben, szegregátumokban. Budapest: Magyar Máltai Szeretszolgálat. E-kiadvány. Forrás: <https://jelenlet.maltai.hu/wp-content/uploads/2015/05/Jelenl%c3%a9t-tanulm%c3%a1ny.pdf>
105. Koczor Margit – Németh Szilvia (2010): Az inkluzív iskola koncepciója: nemzetközi tendenciái. Forrás: <http://docplayer.hu/1254812-Az-elfogado-iskola-koncepcionalis-kereteinek-kidolgozasa-elemi-projekt-szama-6-6-2.html> Letöltés ideje: 2021.12.22.
106. Kocsis Károly – Kovács Zoltán (1998): A cigány népesség társadalomföldrajza. *Ezredforduló*, 1998/3. pp. 17-20.
107. Kocsis Péter Csaba (szerk.) (2020): „...most már nem annyira mumus...” – egy szolnoki szegregátum lakóinak emlékezete. Szolnok: EDU-FILM KFT.

108. Kocsis Péter Csaba (2021): Telepek és emberek. Egy deszegregációs program megvalósításának félidei vizsgálata. *Különleges Bánásmód*, VII./2. pp. 57-76.
109. Koós Bálint (2013): A közszolgáltatás-szervezés és költséghatékonysági kényszer a kistelepülések körében. In: Kovács Katalin – Váradi Mónika (szerk): *Hátrányban, vidéken*. Budapest: Argumentum, pp.248-274.
110. Kozma Tamás – Forray R. Katalin (1999): Az oktatáspolitikai regionális hatásai. *Magyar Pedagógia*, XCIX./2. pp. 123-139.
111. Kozma Tamás (1975): Hátrányos helyzet. Budapest: Tankönyvkiadó
112. Ladányi János – Szelényi Iván (2004): A kirekesztettség változó formái. Budapest: Napvilág Kiadó
113. Lakatos Menyhért (1971): Cigányközösség – cigánytelepek. *Valóság*, XIV./4. pp. 83-91.
114. Lee, Judith A. B. (2001): *The Empowerment Approach to Social Work Practice. Building the Beloved Community*. New York: Columbia University Press
115. Lengyel Gabriella (2009): Szilánkos mennyország. *Beszélő*, XIV./7. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/szilankos-mennyország> Letöltés ideje: 2022.09.20.
116. Liskó Ilona (2005): A roma tanulók középiskolai továbbtanulása. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet
117. Magyar Máltai Szeretetszolgálat (é.n.): A Jelenlét-módszertan. Hallgatói segédanyag (kézirat)
118. Majtényi Balázs – Majtényi György (2012): A cigánykérdés Magyarországon 1945-2010. Budapest: Libri Kiadó
119. Makai Éva – Trencsényi, L. (2000). A roma-pedagógia előzményei és jelene. *Iskolakultúra*, X./11. pp. 87-92.
120. Máté Zsolt – Gergál Tímea (2018): A pécsi modell története 2006-2012. In: Boros Julianna (szerk): *Az iskolai szociális munka alapjai*. Pécs: PTE BTK Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszék, pp. 162-175.
121. Máté Zsolt (2015): Az iskolai szociális munka 2015. *Esély*, XXVI./4. pp. 77-95.
122. Máté Zsolt (2018): Az iskolai szociális munka. In: Boros Julianna (szerk): *Az iskolai szociális munka alapjai*. Pécs: PTE BTK Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszék, pp. 133-161.
123. Matolay Magdolna – Vekerdi József (1970) Cigánytelepek, *Valóság*, XIII./12. pp. 38-49.
124. Mészárosné Vas Márta (2013): Az esélyegyenlőség megteremtése a jánoshidai általános iskolában. Szakdolgozat, Debrecen. kézirat
125. Mezey Barna szerk. (1986): A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
126. Miklós Tamás (2017): Elképzelések és tervek az esztergomi cigánység letelepítésére a Horthy-korszakban, valamint annak megvalósulása. *Romológia*, V./13. pp. 69-88.
127. Miklós Tamás (2022): „...társadalombiztonsági és erkölcsi szempontból is szükséges...” Kísérlet az esztergomi „cigányiskola” létrehozására a Horthy-korszakban. *Romológia*, 2022/18. 43-63. elfogadott kézirat
128. MKM (2003): Az oktatási miniszter közleménye a hátrányos helyzetű tanulók integrációs és képességkibontakoztató felkészítésének pedagógiai rendszeréről. Forrás: <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktat/orszagoktatasi/hatranys-helyzetu> Letöltés ideje: 2021.12.18.

129. MNTFS Nyomonkövetési jelentés (2016): Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia II. Nyomonkövetési jelentés, 2016. június Forrás: <https://romagov.hu/wp-content/uploads/2021/12/MNTFS-2016-jelentes.pdf> Letöltés ideje 2020.04.23.
130. MNTFS Nyomonkövetési jelentés (2017): Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia II. Nyomonkövetési jelentés, 2017. Forrás: <https://romagov.hu/magyar-nemzeti-tarsadalmi-felzarkozasi-strategia-2017-nyomonkovetesi-jelentes/> Letöltés ideje: 2020.04.23.
131. Molnár Aranka – Peták Péter – Vercseg Ilona (2014): Községi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben. Önszerveződés és szakmaközi együttműködés. Budapest: Autonómia Alapítvány
132. Musterd, Sako – Marcińczak, Szymon – Maarten, van Ham – Tammaru, Tiit (2017): Socioeconomic segregation in European capital cities. Increasing separation between poor and rich, *Urban Geography*, 38:7, 1062-1083. Forrás: <https://doi.org/10.1080/02723638.2016.1228371> Letöltés ideje: 2021.11.23.
133. Nagy Pál (2018): A cigányosztályok indításának politikai és pedagógiai dilemmái az 1950-es években. In: Tóth Norbert (szerk.): *Peremhelyzetben III. Romológiai írások*. Debrecen: Didakt Kiadó, pp. 83-106.
134. Németh Szilvia – Papp Z. Attila (2006): „és mi adjuk az integráció vezérfonalát...”, Dokumentumelemzés és a kvalitatív vizsgálat eredményei. In: Németh Szilvia (szerk.): *Integráció a gyakorlatban – A roma tanulók együttnevelésének iskolai modelljei*. Budapest: Országos Közoktatási Intézet pp. 9-31.
135. NTFS Nyomonkövetési jelentés (2013): Nemzeti Felzárkózási Stratégia Nyomonkövetési jelentés, 2013. június Forrás: <https://romagov.hu/wp-content/uploads/2021/12/NTFS-2013-jelentes-2.pdf> Letöltés ideje: 2020.04.23.
136. NTFS Nyomonkövetési jelentés (2014): Nemzeti Felzárkózási Stratégia Nyomonkövetési jelentés, 2014. Forrás: <https://romagov.hu/nemzeti-tarsadalmi-felzarkozasi-strategia-2014-nyomonkovetesi-jelentes/> Letöltés ideje: 2020.04.23.
137. NTFS Nyomonkövetési jelentés (2015): Nemzeti Felzárkózási Stratégia Nyomonkövetési jelentés, 2015. május Forrás: <https://romagov.hu/nemzeti-tarsadalmi-felzarkozasi-strategia-2015-nyomonkovetesi-jelentes/> Letöltés ideje: 2020.04.23.
138. Orsós Anna (2020): Szükségletek és a jogi szabályozók – avagy fókuszban a cigány nemzetiségi oktatás. *Educatio* XXIX./3. pp. 394–408
139. OSZA (2016): TEiR – SzocÁIR Országos Szegregátum Adatbázis Módszertani útmutató. Budapest: Lechner Tudásközpont
140. Péntes János – Tátrai Patrik – Pásztor István Zoltán (2018): A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika*, LVIII./1. pp. 3–26.
141. Petrovác Rita – Somogyi Eszter – Teller Nóra (2010): Telepeken és teletszerű lakókörnyezetben élők integrációs programjában értékelése. Városkutatás Kft., Budapest. (kézirat)
142. Petrovác Rita – Somogyi Eszter – Teller Nóra (2010): Telepeken és teletszerű lakókörnyezetben élők integrációs programjában értékelése. Városkutatás Kft., Budapest. (kézirat)
143. Pocsaj HEP (2020): Pocsaj Nagyközség Önkormányzatának Helyi Esélyegyenlőségi Programja. kézirat
144. Pocsaj Iskolai Pedagógiai Program (2021): Pedagógiai Program Pocsaji Lórántffy Zsuzsanna Általános Iskola. kézirat

145. Pocsaj KBT (2017): Pocsaji Integrációs Program – Közösségi Beavatkozási Terv, kézirat
146. Pocsaj Pedagógiai Program (2021): Pocsaj-Kismarja Óvoda Pedagógiai Program. kézirat
147. Pomogyi László (1995): Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon. Budapest: Osiris-Századvég
148. Purcsi Barna Gyula (2004): A cigánykérdés „gyökeres és végleges megoldása”. Tanulmányok a XX. századi „cigánykérdés” történetéből. Debrecen: Csokonai Kiadó
149. Pöcze Gábor – Trencsényi László (1997): Szolgáltatás reggeltől estig. In: Trencsényi László (szerk.): *Korok, gyerekek, nevelők*. Budapest: Okker Oktatási Iroda, 298-307.
150. Rapos Nóra – Gaskó Krisztina – Kálmán Orsolya – Mészáros György (2011): Az adatív-elfogadó iskola koncepciója. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet
151. Research on Selected Roma Education Programs In Central & Eastern Europe Final Report (é.n) https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/4db5ed3e-15db-41c7-9272-4714c682143e/romaed_combined.pdf Letöltés ideje: 2020.06.30.
152. Reszkető Petra – Scharle Ágota – Váradi Balázs (2010): Esélyegyenlőségi és integrációs kiemelt projekt külső értékelése. Budapest: Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet
153. Révész Sándor – Zolnay János (2009): „Ami történt, az a gettó csinosítgatása”. *Beszélő* XIV/4. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9Eami-tortent-az-a-getto-csinositgatasa%E2%80%9D> Letöltés ideje: 2022.03.20.
154. Ryder, Andrew (2015): Raising Roma Educational Participation and Achievement: Collaborative Relationships, Transformative Change, and a Social Europe. *Alberta Journal of Educational Research*, Vol. 61.4, Winter 2015, 417-431
155. Sárkány Péter (2011): Szociálpedagógiai elméletek. Budapest: Jel Kiadó
156. Soós Zsolt (2011): A szociális munka alapjai. Pécs: Comenius Bt.
157. Soós Zsolt (2018): A szociális esetmunka. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó
158. Soós Zsolt (2022): Közösségi élet és közösségi kapcsolatok Hosszúpályiban. Kézirat. (Várható megjelenés a Szociálpedagógia folyóiratban, figyelni ezt.)
159. Stewart, Michael Sinclair (1993): Daltestvérek. Az oláh-cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon. Budapest: T-Twins Kiadó, MTA Szociológiai Intézet, Max Weber Alapítvány
160. Szabó Irma (2002): A „húszak”. *Iskolakultúra*, XII./2.sz. pp. 80-94.
161. Szabó Irma (2011): Utópiák és valóság. Az elmélet és a gyakorlat ellentmondásai az általános művelődési központok fejlődésében. Budapest: Napkút Kiadó
162. Szabó Péter (2013): Pályázati fejlesztés a közoktatásban vezetői szemmel. szakdolgozat, Debrecen, kézirat
163. Szakmai ajánlás (2018): Szakmai ajánlás az óvodai és iskolai szociális tevékenység bevezetéséhez. Emberi Erőforrások Minisztériuma Szociális és Gyermekjóléti Szolgáltatások Főosztálya Forrás: <https://tamogatoweb.hu/index.php/olvasnivalo1/szakmai-szabalyozok/247-szakmai-ajanlas-szocialis-segito-tevekenyseg-bevezetesehez> Letöltés ideje: 2022.01.10.
164. Szalóky Réka (2015): A Komplex telep-program (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása; TÁMOP-5.3.6-11/1) keretében megvalósult

- programok együttműködési rendszereinek vizsgálata és értékelése. Gyulaj: Pannon Elemző Iroda
165. Sziklai István (2012): Szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem az Európai Unióban. In: Sziklai István (szerk.): *Az Európai Unió szociális politikái*. Budapest: ELTE-TÁTK, pp. 87-105.
 166. SzMM (2006): Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2006): Roma telepeken élők lakhatási és szociális integrációs modellprogramja 2005-2006. Budapest
 167. SzMM (2008): Kormányzati intézkedések a lakhatási szegregáció visszaszorítására. Budapest: Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Szerif Kiadó
 168. Tamás Ervin – Révész Tamás (1977): Búcsú a cigányteleptől. Budapest: Kossuth Kiadó.
 169. Tarcsa Zoltán (2010): Változó világ – változó általános művelődési központok. Válság vagy megújulás? *Új Pedagógiai Szemle*, LX/1-2. pp. 3-31.
 170. Teller Nóra (2006): A „Roma telepeken élők lakhatási és integrációs programjának” időközi jelentése. Első tanulságok az eddig elért eredmények tükrében. kézirat
 171. Teller Nóra (2011): Adaptációs csapdák. In: Kurucz Erika (szerk.): *Roma kutatások, 2010. Élethelyzetek a társadalom peremén*. Budapest: NCsSzI, pp. 203-218.
 172. Teller Nóra (2022): Értékelési összefoglaló jelentés. Szociális városrehabilitáció eredményességének értékelése. Budapest: Városkutatás Kft – Collective-Intelligence Kft. – Field Consulting Services Zrt. Forrás: <https://www.palyazat.gov.hu/szocilis-teleplsrehabilitci-eredmnyessgnek-rtkelse> Letöltés ideje: 2022.07.30.
 173. Temesváry Zsolt (2018): A szociális munka és a szociálpedagógia modern elméletei. Budapest: L'Harmattan-SZOSZAK.
 174. Themelis, S. – Foste, B. (2013): Education for Roma: the potential of inclusive, curriculum-based innovation to improve learning outcomes. Forrás: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225955> Letöltés ideje: 2022.02.10.
 175. Toma Stefánia (2005): „Az én cigányom”. Informális gazdasági kapcsolatok cigányok és magyarok között. *Erdélyi Társadalom* III./1. pp. 53-70.
 176. Tóthné Eszes Éva (2013): Mire jó az IPR? Garai Ildikó (szerk.): *Pedagógusok írták 6*. Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Intézet Pedagógiai Szakmai és Szakszolgálat, pp. 33-39.
 177. Török Gergelyné – Vasas Ferenc (2003): Lorántffy Zsuzsanna Általános Iskola és Óvoda, Pocsaj, Konferencia előadás, Együttműködés a szülőkkel szekció Forrás: <http://www.nefmi.gov.hu/eszmeccsere/Lorantf.htm> Letöltés ideje: 2022. 03. 13.
 178. Trencsényi László – Nagy Ádám (2016): Tanórán innen, iskolán túl: a szociálpedagógiai gondolat létjogosultsága. *Iskolakultúra*, XXVI./10. pp. 81-97.
 179. Trencsényi László (2022): Régi és új változatok a komplexitásra és a nyitottságra. *Új Pedagógiai Szemle*, 2022/8-9. kézirat
 180. Tulok Lajos (1997): Falu és iskola. *Educatio*, 1997/1. Forrás: http://www.edu-online.eu/hu/educatio_reszletes.php?id=50 Letöltés ideje: 2021.11.30.
 181. Vágh Mária (1983): A romológiai kutatások története. In: Szegő László (szerk.): *Cigányok, honnét jöttek – merre tartanak?* Budapest: Kozmosz Könyvek, pp. 25-35.

182. Vajda Györgyi (2012): Romapolitika az EU-ban. In: Sziklai István (szerk.): *Az Európai Unió szociális politikái*. Budapest: ELTE-TÁTK, pp. 165-176.
183. Váradi Monika Mária – Virág Tünde (2014): A térbeli kirekesztés változó mintái vidéki terekben. *Szociológiai Szemle* XXV./1. pp. 89-113.
184. Varga Aranka (2013): Hátrányos helyzet az új jogszabályi környezetben. *Iskolakultúra*, XXIII./3-4., pp.134–137.
185. Varga Aranka (2014): Hátrányos helyzet az iskolarendszerben. In: Cserti, Csapó Tibor (szerk.) *Legyen az esély egyenlő: Esélyteremtés a Sásdi kistérségben: a Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás - TÁMOP 5.2.3 Integrált helyi programok a gyerekszegénység csökkentése érdekében című projektjének záró kötete : projektkötet*. Pécs: PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás. pp. 155-170.
186. Varga Aranka (2015a): Az inklúzió szemlélete és gyakorlata. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Wlislócki Henrik Szakkollégium
187. Varga Aranka (2015b): Hátrányos helyzet és az iskolarendszer. In: Kozma, Tamás; Kiss, Virág Ágnes; Jancsák, Csaba; Kéri, Katalin (szerk.): *Tanárképzés és oktatáskutatás*. Debrecen: Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete, pp. 621-630.
188. Varga Aranka (2016): A hazai oktatási integráció – tapasztalatok és lehetőségek. *Neveléstudomány*, IV./1. pp. 71-91.
189. Varga Aranka (2018): A hazai oktatási integrációs tapasztalatok és a korai iskolaelhagyás megelőzése. In: Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 67-87.
190. Varga Júlia (szerk.)(2019): A közoktatás indikátorrendszere 2019. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet
191. Varga Júlia (szerk.)(2022): A közoktatás indikátorrendszere 2021. Budapest: Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet
192. Vasas Ferenc (2003): Az együttnevelés tapasztalatai a pocsaji Lorántffy Zsuzsanna Általános Iskolában és Óvodában. Forrás: <https://kiadvany.suliszerviz.com/kiadvanyok/23-kiadvany-2003/857-2003-vasas-ferenc-azegyuttneveles-tapasztalatai-a-pocsaji-lorantffy-zsuzsanna-altalanos-iskolaban-es-ovodaban> Letöltés ideje: 2022.01.20.
193. Vass János (1974): A cigánytanulók oktatásának néhány kérdése. *Pedagógiai Szemle*, XXIV./2., pp. 85-94.
194. VÁTI (2010): A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség komplex tervezéssel kapcsolatos korlátai, lehetőségei. Budapest: VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Társaság Fejlesztési Programok Üzletág – Roma Fejlesztő és Tervező Programiroda
195. Vekerdi József (1982): A magyarországi cigány kutatások története. Debrecen: KLTE Néprajz Tanszék
196. Velkey Gábor (2019): Térbeli-társadalmi egyenlőtlenségek és újratermelésük az alapfokú oktatás hazai rendszerében. *Tér és Társadalom*, XXXIII./4. pp. 104-131.
197. Vercseg Ilona (2011): A közösségi munka folyamata és módszerei. In: Nagyné Varga Ilona (szerk.): *Közösségi munka a családsegítésben*. Debrecen: Szociotéka, pp. 9-99.

198. Virág Tünde (2006): Gettósodó térség. *Szociológiai Szemle*, 2006/1., 60-76.
199. Virág Tünde (2010a): Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén. Budapest: Akadémiai Kiadó
200. Virág Tünde (2010b): Az „átengedett” munka. Megélhetés és munkavállalás két cigányok lakta faluban. In: Feischmidt Margit (szerk): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, pp. 254-280.
201. Vizsoly HEP (2018): Helyi Esélyegyenlőségi Program – Vizsoly Község Önkormányzata. Forrás: <https://hep.tef.gov.hu/Public/PublishedProgramSearch.aspx> Letöltés ideje: 2021.12.05.
202. Vizsoly IPR (2005): A vizsolyi Rákóczi Zsigmond Általános Iskola integrációs programcsomagja. kézirat
203. Vizsoly IPR (2014): IPR csoport munkaterve a 2014/2015-ös tanévre. kézirat
204. Vizsoly KBT (2016): Közösségi beavatkozási terv – Vizsoly. kézirat
205. Vizsoly Pedagógiai Program (2020): Szent Anna Római Katolikus Óvoda Pedagógiai Program 2020. Forrás: <https://kir2info.kir.hu/pub/Index/202431> Letöltés ideje: 2021. 02. 08.
206. Vizsoly Pedagógiai Program ÁI. (2020): A Vizsolyi Rákóczi Zsigmond Általános Iskola Pedagógiai Programja 2020. kézirat
207. Zolnay János (2008): Vákuumfalvak, vákuumiskolák. *Beszélő*, XIII./6. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/vakuumfalvak-vakuumiskolak> Letöltés ideje: 2021.11.03.
208. Zolnay János (2015): A roma diákok esélyei a közoktatásban. In: Orsós Anna (szerk.): *A romológia alapjai*. Pécs: PTE BTK Neveléstudományi Intézet, pp. 249-270.
209. Zolnay János (2016): Kasztosodó közoktatás, kasztosodó társadalom. *Esély*, XXVIII./6. pp. 70–97.

Internetes hivatkozások:

1. I1– Szerződés az Európai Gazdasági Közösség létrehozásáról. Forrás: http://www.magyarokollgium.hu/pdf/torveny_eu4.pdf Letöltés ideje: 2020.09.29.
2. I2 – Európa 2020 Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. Forrás: https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_HU_ACT_part1_v1.pdf Letöltés ideje: 2020.04.30.
3. I3 – 68/2007 OGY határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről. Forrás: <https://mkogy.jogtar.hu/getpdf?docid=a07h0068.OGY&printTitle=68/2007.+%28VI.+28.%29+OGY+hat%C3%A1rozat&targetdate=ffffff4&referer=lawsandresolutions> Letöltés ideje: 2020.03.14.
4. I4 – Vadamecum. A romák társadalmi befogadásának 10 közös alapelve. Forrás: <https://publications.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/7573706d-e7c4-4ece-ae59-2b361246a7b0/language-hu> Letöltés ideje: 2020.05.10.
5. I5 – A romák társadalmi és gazdasági integrációja. A Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális

- Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52010DC0133> Letöltés ideje: 2020.03.10.
6. I6 – A romák integrációjának európai unió stratégiaja. Forrás: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2011-0092+0+DOC+PDF+V0//HU> Letöltés ideje: 2020.03.10.
 7. I7 – A nemzeti romaintegrációs stratégiák unió keretrendszere 2020-ig. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0173:FIN:HU:PDF> Letöltés ideje: 2020.10.10.
 8. I8 – Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák – 2011-2020. Forrás: <http://romagov.hu/download/nemzeti-tarsadalmi-felzarkozasi-strategia/> Letöltés ideje: 2020.10.07.
 9. I9 – Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia II. Tartósan rászorulók – szegény családban élő gyermekek – romák (2011-2020) Forrás: <https://www.kormany.hu/download/1/9c/20000/Magyar%20NTFS%20II%20%20mell%20NTFS%20II.pdf> Letöltés ideje: 2020.10.07.
 10. I10 – Magyar Nemzeti Felzárkózási Stratégia 2030 Forrás: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/mntfs2030.pdf> Letöltés ideje: 2022.04.30.
 11. I11 - A 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó, A TELEPSZERŰ LAKHATÁS KEZELÉSÉT megalapozó szakpolitikai stratégia Forrás: https://2015-2019.kormany.hu/download/e/4d/70000/Lakhat_Strat.pdf. Letöltés ideje: 2021.10.22.
 12. I12 – Városfejlesztési kézikönyv. Második, javított kiadás. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Területfejlesztésért és Építésügyért Felelős Szakállamtitkárság, Budapest. Forrás: http://www.terport.hu/webfm_send/3989 Letöltés ideje: 2019.02.21.
 13. I13 – 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200314.KOR> Letöltés ideje: 2019.10.12.
 14. I14 – 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800015.NM> Letöltés ideje: 2019.10.12.
 15. I15 – TÁMOP-5.3.6-11/1 Komplex telep-program (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása) Pályázati felhívás, Forrás: <https://www.palyazat.gov.hu/doc/3367#> Letöltés ideje: 2019.10.12.
 16. I16 – EFOP-1.6.2-16 Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ESZA) Forrás: <https://www.palyazat.gov.hu/efop-162-16-szegreglt-lehelyzetek-felszmlsa-komplex-programokkal-esza#> Letöltés ideje:2019.10.12.
 17. I17 – A szociális munka etikai kódexe. Forrás: <http://3sz.hu/sites/default/files/Etikai.pdf> Letöltés ideje: 2019.10.10.
 18. I18 – Integrációs képességkibontakoztató pályázat megvalósítása. Vizsolyi Óvoda Forrás: <https://www.vizsoly.hu/ovoda.php> Letöltés ideje: 2021.08.13.
 19. I19 – Vizsolyi Jelenlét Pont Forrás: <https://segelyszervezet.hu/hazai-tevekenysegunk/jelenleti-pont-vizsoly/> Letöltés ideje: 2022. 02. 28.

Egyéb dokumentumok

1. Bulgaria's National Strategy for Roma Integration Forrás: <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu-country/bulgaria> en Letöltés ideje: 2022.09.20.
2. Poland National Integration Strategy 2014-2020 Forrás: <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu-country/poland> en Letöltés ideje: 2022.09.20.
3. Romania's National Roma Integration Strategy - 2012-2020 Forrás: <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu-country/romania> en Letöltés ideje: 2022.09.20.
4. Slovakia's National Roma Strategy, 2012 Forrás: <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu-country/slovakia> en Letöltés ideje: 2022.09.20.
5. Slovenia's National Roma Strategy - 2010-2015 Forrás: <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu-country/slovenia> en Letöltés ideje: 2022.09.20.
6. The Czech Republic's National Strategy (2010-2013) Forrás: Forrás: <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu-country/czech-republic> en Letöltés ideje: 2022.09.20.

Ábrák jegyzéke

1. ábra – A roma népesség aránya Európában.....	29
2. ábra – A magyarországi telepek (szegregátumok) számának alakulása országos adatok alapján.....	58
3. ábra – A támogatásban részesülő települések HH-s és HHH-s gyermekeinek/tanulóinak megoszlása.....	62
4. ábra – A magukat romának vallók és a szegregátumban, valamint a szegregációval veszélyeztetett területen élők százalékos megoszlása a pályázatot megvalósító településeken	64
5. ábra – A magukat romának vallók és a szegregátumban, valamint a szegregációval veszélyeztetett területen élők közötti eltérés gyakorisága jellemzői.....	66
6. ábra – A szegregátumban és szegregációval veszélyeztetett területen élők arányának, valamint az óvodai és iskolai HH-s arányok összevetése a vizsgált településeken.....	68
7. ábra – A magyarországi szegregátumok területi elhelyezkedése	71
8. ábra – Jánoshida népességének változása.....	88
9. ábra – Jászapáti járás népességének változása (1870-2020)	89
10. ábra – Jász-Nagykun-Szolnok megye nemzetiségeinek összlétszáma járásonként.....	90
11. ábra – A magukat romának vallók megoszlása Jász-Nagy-Szolnok megye járásaiban	91
12. ábra – A magukat romának vallók száma a Jászapáti járás településein (2001; 2011) –	92
13. ábra – Jánoshida szegregátumai és az egykori telepről történő beköltözés irányai.....	99
14. ábra – A hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Jánoshida köznevelési intézményeiben 2012-2021	103
15. ábra – A hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Jánoshida köznevelési intézményeiben 2012-2021	104
16. ábra – Vizsoly népességének változása	127
17. ábra – Borsod-Abaúj-Zemplén megye nemzetiségeinek összlétszáma járásonként ...	130
18. ábra – A magukat romának vallók megoszlása Borsod-Abaúj-Zemplén megye járásaiban.....	131
19. ábra – A magukat romának vallók száma a Gönci járás településein 2001, 2011.	132
20. ábra – Vizsoly szegregátuma és szegregációval veszélyeztetett területei	137
21. ábra – A hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Vizsoly köznevelési intézményeiben 2012-2021	142
22. ábra – A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Vizsoly köznevelési intézményeiben 2012-2021.....	143
23. ábra – Pocsaj népességének változása	169
24. ábra – Derecskei járás népességének változása (1870-2020)	170
25. ábra – Hajdú-Bihar megye nemzetiségeinek összlétszáma járásonként.....	172
26. ábra – A magukat romának vallók megoszlása Hajdú-Bihar megye járásaiban	173
27. ábra – A magukat romának vallók száma a Derecskei járás településein (2001; 2011).....	174
28. ábra – Pocsaj szegregátumai.....	180
29. ábra – A hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Pocsaj köznevelési intézményeiben 2012-2021	183
30. ábra – A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek létszáma Pocsaj köznevelési intézményeiben 2012-2021.....	184

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat – A szociális munkához kapcsolódó dokumentációk az egyes pályázati konstrukciókban	52
2. táblázat – A nyertes pályázatok megoszlása pályázati konstrukciónként, megyénként..	60
3. táblázat – A Magyarországon található szegregátumok regionális és megyénkenti megoszlása.....	70
4. táblázat – Az IPR-ben nevesített együttműködő intézmények és azok lehetséges együttműködési területei.....	80
5. táblázat – A szociális terület lehetséges együttműködései.	85
6. táblázat – Élve születések és halálozások száma Jánoshidán 2014-2019 között.....	89
7. táblázat – Hazai nemzetiségek létszáma Jász-Nagykun-Szolnok megyében (2011)	91
8. táblázat – Jászapáti járás településeinek vallási megoszlása (2011)	93
9. táblázat – A Jánoshidán nyilvántartott álláskeresők száma és aránya, 15-64 évesek száma	94
10. táblázat – A regisztrált munkanélküliek száma iskolai végzettség szerint – Jánoshida	95
11. táblázat – Jánoshida szegregátumainak alapadatai 2011	100
12. táblázat – Az egyes fejlesztési területeken tervezett programelemek és azok a nevelési intézményekhez történő illeszthetősége – Jánoshida.....	119
13. táblázat – A projekt konzorciumi partnereinek feladatmegosztása – Jánoshida	122
14. táblázat – Az IPR-ben és a projektben történő együttműködések szervezetek szerinti áttekintése – Jánoshida	123
15. táblázat – A Gönczi járás lakónépessége 2011-ben és 2020-ban.....	128
16. táblázat – Élve születések és halálozások száma 2014-2020 között – Vizsoly	129
17. táblázat – Öregedési index 2013-2020 között – Vizsoly	129
18. táblázat – Hazai nemzetiségek létszáma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (2011) .	131
19. táblázat – A Gönci járás és településeinek vallási megoszlása (2011).....	134
20. táblázat – Az 15-64 év közötti állandó népesség és a nyilvántartott álláskeresők száma 2013-2020 között.....	135
21. táblázat – A regisztrált munkanélküliek száma iskolai végzettség szerint.....	136
22. táblázat – A település szegregátumainak alapadatai – Vizsoly	138
23. táblázat – A szegregátum és a veszélyeztetett területek adatai – Vizsoly	141
24. táblázat – A telepési programban tervezett tevékenységek és azok lehetséges kapcsolódási pontjai a köznevelési intézmények tevékenységeihez – Vizsoly.....	159
25. táblázat – A projekt konzorciumi partnereinek feladatmegosztása – Vizsoly.....	160
26. táblázat – Együttműködések formái a korábbi IPR és a telepési programban – Vizsoly.....	164
27. táblázat – Élve születések és halálozások száma 2014-2019 között – Pocsaj.....	171
28. táblázat – Hazai nemzetiségek létszáma Hajdú-Bihar megyében (2011).....	172
29. táblázat – Derecskei járás településeinek vallási megoszlása (2011).....	175
30. táblázat – Nyilvántartott álláskeresők száma és aránya, 15-64 évesek száma – Pocsaj.....	177
31. táblázat – A regisztrált munkanélküliek száma iskolai végzettség szerint – Pocsaj ...	177
32. táblázat – A település szegregátumainak alapadatai 2011 – Pocsaj	181
33. táblázat – A telepési programban tervezett tevékenységek és azok lehetséges kapcsolódási pontjai a köznevelési intézmények tevékenységeihez	198
34. táblázat – A projekt konzorciumi partnereinek feladatmegosztása – Pocsaj.....	200

35. táblázat – Együtműködések formái a korábbi IPR és a telepés programban – Pocsaj	202
36. táblázat – A vizsgált települések oktatási intézményeiben megjelenő problémák	206
37. táblázat – A vizsgált települések intézményeiben megjelen korábbi integrációs tapasztalatok	207
38. táblázat – A projektek során szakmai együtműködésre lehetőséget adó programelemek száma, és az ágazatközi együtműködések formái	210
39. táblázat – A vizsgált települések együtműködési jellemzői az IPR és a telepés programokban.....	214

Mellékletek

1. számú melléklet – A TÁMOP-5.3.6 pályázat nyertes települései

	Település/Projekt címe	Megítélt forrás
1.	Abaújszántó Város Önkormányzata A Varga utcai komplex telep-program	148 875 245
2.	Alsószolca Város Önkormányzata Komplex telep- program (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása) Alsószolca városban	147 635 470
3.	Baja Város Önkormányzata Bajai Kistérségben élő hátrányos helyzetű emberek felzárkózásának és integrációjának elősegítése	149 578 947
4.	Baks Községi Önkormányzat "A jövőnek dolgozunk!" - komplex környezet és életminőség-fejlesztési program Baks Mária telepen	149 999 999
5.	Bátonyterenye Város Önkormányzata "Együtt veled, nem helyetted"	143 330 000
6.	Békés Város Önkormányzata képviselő-testületének Polgármesteri Hivatala "Remény-Híd" - Békésen élő hátrányos csoportok felzárkóztatása	146 176 576
7.	Beregdaróc Község Önkormányzata Deszegregáció Beregdarócon	138 519 041
8.	Besenyőd Község Önkormányzata Komplex humán szolgáltatás fejlesztés Besenyőd község szegregátumaiban	148 751 675
9.	Cigánd Város Önkormányzata Közös út	147 948 862
10.	Dencsháza Községi Önkormányzat Komplex telep program Péterfán	147 466 864
11.	Encsenes Község Önkormányzata "Segítünk fellélegezni!"	149 965 631
12.	Felsőszolca Város Önkormányzata Komplex telep- program (komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása) Felsőszolca városban	148 289 713
13.	Gávavencsellő Nagyközség Önkormányzata Komplex telep-program	135 230 426
14.	GILVÁNFA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA "A jövő műhelye" Settlement típusú Segítőház létrehozása és a társadalmi beilleszkedést segítő szolgáltatások fejlesztése Gilvánfán	145 977 302
15.	Gönc Város Önkormányzata Komplex Humán szolgáltatásokkal Göncz városáért	148 774 406
16.	Gyöngyös Város Önkormányzata Gyöngyös Észak-nyugati városrészének közösségi integrációs programja	149 999 267
17.	Gyulaj Községi Önkormányzat Összetett beavatkozás a gyulaji Völgy-telep társadalmi integrációjáért	145 972 762
18.	Hernádkércs Község Önkormányzata "Kércsi kezdet" - komplex szolgáltató program a hátrányos helyzetű településrészekben	107 523 717
19.	Hernádpetri Község Önkormányzata Szegregált lakókörnyezetben élők komplex felzárkóztatása a Hernádpetri Békás soron	148 974 800
20.	Hernádszentandrás Község Önkormányzata Hernádszentandrás komplex telep-programja	130 773 780
21.	Heves Város Önkormányzata Komplex telep-program Heves városában	143 166 944
22.	Ibrány Város Önkormányzata Szegregált lakókörnyezetben élők felzárkóztatása Ibrányban	142 886 662

	Település/Projekt címe	Megítelt forrás
23.	Jászapáti Város Önkormányzata Komplex-telep program Jászapátiban	149 980 946
24.	Jászberény Város Önkormányzata A jászberényi Faiskola utcai szegregátum komplex telep-programja	149 775 351
25.	Jászfényszaru Város Önkormányzata Utánunk a közösség - Komplex telep-program Fényszarun	148 966 204
26.	JÁSZLADÁNY NAGYKÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Komplex telepprogram megvalósítása Jászladányon	146 005 000
27.	Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata Komplex telep-program Kaposváron	137 051 540
28.	Kázmárk Község Önkormányzata Komplex telep-program és humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása Kázmárk Körségben	121 173 775
29.	Kiskunfélegyháza Város Önkormányzata Komplex telep-program Kiskunfélegyháza város Alpári út 1. - Délbáb utca szegregátumban	149 812 611
30.	Komló Város Önkormányzat "Esély a kibontakozásra"	150 000 000
31.	Köröm Község Önkormányzata "Komplex telep-program és humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása Köröm Községben"	149 428 400
32.	Mátraverebély Község Önkormányzata Tettekkel az esélyteremtésért	88 969 166
33.	Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata Szegregált lakókörnyezetben élők felzárkózását segítő komplex program Lyukóvölgy - Gulyakúton	143 600 000
34.	Nagyecsed Város Önkormányzata Vasdune Cherhaja- Emelkedő Csillagok- Életesélyek Javítása Nagyecsed Városában	140 602 000
35.	Nyírmihálydi Község Önkormányzata Komplex-telep program Nyírmihálydiban	134 536 470
36.	Nyírvasvári Község Önkormányzata Nyírvasvári Szegregátumának fejlesztése	135 394 020
37.	OROSZLÁNY VÁROS ÖNKORMÁNYZATA OROSZLÁN(Y)-RÉSZ - Az oroszlányi Nyíres és Német dűlők szegregátumának humán erőforrás fejlesztése és infrastrukturális fejlesztésének előkészítése	137 575 790
38.	Ózd Város Önkormányzata "Komplex telep-program Ózd Hétes és Velence telepeken"	135 985 000
39.	Pápa Város Önkormányzata Komplex humán szolgáltatások fejlesztése Pápa város szegregátumi településrészén	149 953 180
40.	PÉCS MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA "Benned a Létra" - Komplex humán kapacitás fejlesztés és társadalmi részvétel feltételeinek biztosítása Pécs - György Telep szegregációs krízisterületén, és környezetében	150 000 000
41.	Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata Zöldfa úti komplex-telep program	147 190 000
42.	SÁRKERESZTÚR KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Komplex telep-program Sárkeresztúron	145 615 774
43.	Sátoraljaújhely Város Önkormányzata Komplex telep-program megvalósítása Sátoraljaújhelyen	148 111 080
44.	Siklónagyfalu Község Önkormányzata "Ez mi értünk - Asta Pentru Noi"	147 578 600
45.	Szalánta Község Önkormányzata Gyalogúton	149 334 633

	Település/Projekt címe	Megítelt forrás
46.	Szepetnek Községi Önkormányzat "SZEPEK - NEKTEK LESZ"	149 749 600
47.	Szolnok Megyei Jogú Város Önkormányzata Tanulás és közösségfejlesztés - Komplex humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása Szolnokon	144 630 240
48.	Tamási Város Önkormányzata Komplex telep-program Tamási szegregátumában Kosbán és Újvárhegyen	146 363 784
49.	Tiszalök Város Önkormányzata Komplex telep program Tiszalökön	147 504 611
50.	Törökszentmiklós Város Önkormányzata Antiszegregáció hatékonyabban - társadalmi szükségletek, törekvések és megvalósítások	134 976 694
51.	TUZSÉR NAGYKÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Felzárkóztatás és komplex humán szolgáltatás hozzáférés fejlesztése Tuzséron	n.a
52.	Uszka Község Önkormányzata Komplex telep-program Uszkában	n.a
53.	VARSÁNY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Komplex telep-program Kiút a szegregátumból - Varsány	n.a
54.	Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata Vertikális Közösségi Integrációs Program	n.a
55.	Zákány Község Önkormányzata Miénk itt a tér	n.a

Forrás: https://www.palyazat.gov.hu/tamogatott_projektkereso alapján saját szerkesztés

2. számú melléklet – A TIOP-3.2.3A-13 projekt keretében támogatott települések listája

	Település/Projekt címe	Megítélt forrás
1.	Baks Községi Önkormányzat Esélytöbblet a baksiaknak!	396 399 999 Ft
2.	Hernádkércs Község Önkormányzata Hernádkércsi hajlékok- lakhatási beruházás a komplex telep-programhoz kapcsolódóan	180 170 911 Ft
3.	Komló Város Önkormányzat Lakhatási beruházások Komlón	204 700 000 Ft
4.	Községi Önkormányzat Kázmárk Lakhatási beruházások támogatása Kázmárkon	172 979 438 Ft
5.	Ózd Város Önkormányzata Lakhatási célú beruházások támogatása Ózd Velence telepen	199 625 893 Ft
6.	Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Lakhatási körülmények javítása Pécs - György-telepen	337 157 155 Ft
7.	Siklósnyafalu Község Önkormányzata Lakhatási beruházások Siklósnyafaluban	194 534 234 Ft
8.	Zákány Község Önkormányzata Miénk itt a tér- Otthonteremtés alprojekt	191 124 493 Ft

3. számú melléklet – Az EFOP-1.6.2-16 projekt nyertesei

Projekt	Megye	Település	Projekt címe	Támogatás
EFOP 1.6.2	Bács-Kiskun	Katymár	Felzárkózó Katymár	95 749 733 Ft
EFOP 1.6.2	Baranya	Versend	Ekethanásztarász - Összefogunk	194 072 573 Ft
EFOP 1.6.2	Baranya	Kisvaszar	Veletek -Értetek!	179 764 360 Ft
EFOP 1.6.2	Baranya	Old	Szegregált élethelyzetek felszámolásának megvalósítása Old Község Önkormányzatánál	99 873 000 Ft
EFOP 1.6.2	Baranya	Siklósnagyfalu	"Ez mi értünk - Asta Pentru Noii"	147 578 600
EFOP 1.6.2	Baranya	Gilvánfa	"A jövő műhelye"Settlement típusú Segítőház létrehozása és a társadalmi beilleszkedést segítő szolgáltatások fejlesztése Gilvánfán	145 977 302
EFOP 1.6.2	Békés	Doboz	Esélyteremtő szolgáltatások megvalósítása Doboz Nagyközségben a Dobozi Nagyközségi Önkormányzat és az Ösvény Esélynövelő Alapítvány együttműködésével	200 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Békés	Kunágota	Felzárkózási fejlesztések Kunágota Településen	99 950 000 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Hidasnémeti	„Van kiút!” – Szegregált élethelyzetek felszámolása Hidasnémeti településen	149 716 128 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Aszaló	Szegregált élethelyzetek felszámolása Aszaló községben	199 999 676 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Járdánháza	Szegregált élethelyzetek felszámolása Járdánházán	187 003 300 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplénagárd	Szegregált élethelyzetek felszámolása Zemplénagárd településen (ESZA)	159 990 160 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Ároktő	Ároktő fejlesztése - Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ESZA)	199 781 174 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsodbóta	Borsodbóta község szegregált élethelyzetének javítása	199 999 277 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Pere	Szegregált élethelyzetek felszámolása Perén komplex programokkal	120 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Alsóvadász	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Alsóvadász településen	197 740 827 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Kesznyéten	Jövönk a tét! - Újrakezdés komplex programokkal	200 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Felsődobsza	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Felsődobsza településen	187 732 412 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Semjén	Szegregált élethelyzetek felszámolása Semjén településen (ESZA)	119 991 971 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Olaszliszka	Szegregált élethelyzetek felszámolása Olaszliszskán	200 000 000 Ft

Projekt	Megye	Település	Projekt címe	Támogatás
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Baktakék	Szegregált élethelyzetek felszámolása Baktakéken komplex programokkal	180 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Hejőszalonta	Komplex telepprogram Hejőszalontán	163 366 419 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Tizzacsermely	„Szegregált élethelyzetek felszámolása Tizzacsermely településen (ESZA)”	146 496 541 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Kázmárk	Komplex telep-program és humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása Kázmárk Körségben	121 173 775
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Vizsoly	Szegregált élethelyzetek felszámolása Vizsolyban	199 760 512 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Lak	Szegregált élethelyzetek felszámolása Lakon Komplex Programokkal	120 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Fulókércs	Fulókércs felzárkózik- Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal	190 694 533 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Köröm	"Komplex telep-program és humán szolgáltatás hozzáférés biztosítása Köröm Községben"	149 428 400
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Tizsakarád	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Tizsakarád településen	199 733 491 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Farkaslyuk	Szegregátumban élők helyzetének javítása Farkaslyuk községben	199 999 597 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Vilmány	Vilmány község szegregátumában élők helyzetének javítása	199 891 219 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Rakacaszend	Szegregált élethelyzetek felszámolása Rakacaszenden komplex programokkal	179 926 201 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Szendrőlád	Szegregált lakókörnyezetben élők felzárkóztatása Szendrőlád községben	196 155 862 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Lácacséke	Szegregált élethelyzetek felszámolása Lácacséke településen (ESZA)	199 901 074 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Felsőgagy	Felsőgagy felzárkózik- Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ESZA)	119 944 690 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Hernádpetri	Szegregált lakókörnyezetben élők komplex felzárkóztatása a Hernádpetri Békás soron	148 974 800
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Rakaca	Szegregált élethelyzetek felszámolása Rakacán komplex programokkal	199 800 000 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Fáj	Fejlesztés Fájban - Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal	198 317 813 Ft
EFOP 1.6.2	Borsod-Abaúj-Zemplén	Korlát	Szegregátumban élők helyzetének komplex kezelése Korlát községben	109 999 563 Ft
EFOP 1.6.2	Csongrád	Baks	"A jövőnek dolgozunk!" - komplex környezet és életminőség-fejlesztési program Baks Mária telepen	149 999 999
EFOP 1.6.2	Fejér	Mány	Mány Mátyás telep fejlesztése komplex programmal	199 245 740 Ft

Projekt	Megye	Település	Projekt címe	Támogatás
EFOP 1.6.2	Fejér	Sárosd	„Javul a szegregátumban élők helyzete Sárosdon.”	199 907 310 Ft
EFOP 1.6.2	Fejér	Sárkeresztúr	Komplex telep-program Sárkeresztúron	145 615 774
EFOP 1.6.2	Győr-Moson-Sopron	Szany	Szegregált élethelyzetek felszámolása Szanyban komplex programokkal	142 129 436 Ft
EFOP 1.6.2	Hajdú-Bihar	Sáránd	Egy úton járunk	198 056 666 Ft
EFOP 1.6.2	Hajdú-Bihar	Újléta	Szegregált élethelyzetek felszámolása érdekében megvalósítandó komplex programok Újlétán	121 249 401 Ft
EFOP 1.6.2	Hajdú-Bihar	Nagyrábé	Szegregált élethelyzetek felszámolása Nagyrábén	189 659 380 Ft
EFOP 1.6.2	Hajdú-Bihar	Nyíracsad	Szegregált élethelyzetek felszámolása érdekében megvalósítandó komplex programok Nyíracsadon	199 940 650 Ft
EFOP 1.6.2	Hajdú-Bihar	Szerep	Komplex esélyteremtés Szerepen	192 822 282 Ft
EFOP 1.6.2	Hajdú-Bihar	Pocsaj	Pocsaji Integrációs Program - a pocsaji közösség komplex fejlesztési programja	199 536 200 Ft
EFOP 1.6.2	Heves	Mezőtárkány	Szegregált élethelyzetek felszámolása Mezőtárkány községben	181 943 966 Ft
EFOP 1.6.2	Heves	Kompolt	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Kompolton	199 536 930 Ft
EFOP 1.6.2	Heves	Tarnalelesz	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Tarnaleleszen	197 422 049 Ft
EFOP 1.6.2	Heves	Tiszanána	Lépések Tiszanánán a szegregátumban élők életminőségének javításáért.” Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ESZA)	198 780 546 Ft
EFOP 1.6.2	Heves	Átány	"Javul a szegregátumban élők helyzete Átányban"	195 300 097 Ft
EFOP 1.6.2	Heves	Kömlő	„Javul a szegregátumban élők helyzete Kömlőn.” Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ESZA)	198 521 414 Ft
EFOP 1.6.2	Jász-Nagykun-Szolnok	Alattyán	SZEGREGÁLT ÉLETHELYZETEK FELSZÁMOLÁSA KOMPLEX PROGRAMOKKAL ALATTYÁNON (ESZA)	191 140 690 Ft
EFOP 1.6.2	Jász-Nagykun-Szolnok	Jánoshida	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Jánoshidán (ESZA)	199 994 204 Ft
EFOP 1.6.2	Jász-Nagykun-Szolnok	Kunmadaras	Kunmadarasi esélyteremtés	180 560 110 Ft
EFOP 1.6.2	Jász-Nagykun-Szolnok	Jászladány	Komplex telepprogram megvalósítása Jászladányon	146 005 000

Projekt	Megye	Település	Projekt címe	Támogatás
EFOP 1.6.2	Jász-Nagykun-Szolnok	Tiszabura	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Tiszaburán	199 463 397 Ft
EFOP 1.6.2	Nógrád	Ecseg	Komplex fejlesztési programok megvalósítása Ecseg községben	139 133 102 Ft
EFOP 1.6.2	Nógrád	Hugyag	Hugyagi komplex esélyteremtő program	158 311 821 Ft
EFOP 1.6.2	Nógrád	Mátraverebély	Tettekkel az esélyteremtésért	88 969 166
EFOP 1.6.2	Nógrád	Szirák	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Szirákon	186 898 683 Ft
EFOP 1.6.2	Somogy	Kaposmérő	Szegregált élethelyzetek felszámolása Kaposmérő-Baglas település részen	107 493 700 Ft
EFOP 1.6.2	Somogy	Somogyvár	Szegregált élethelyzetek felszámolása Somogyváron	57 345 276 Ft
EFOP 1.6.2	Somogy	Ötvöskőnyi	Összefogás a romákért, telep program Ötvöskőnyiben	94 243 816 Ft
EFOP 1.6.2	Somogy	Újvárfalva	Esélyt mindenkinek!	162 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Somogy	Somogysámson	„ESÉLY = MARÓTVÖLGYÉBEN”	194 319 654 Ft
EFOP 1.6.2	Somogy	Kőkút	Csillagház Kőkúton	119 980 770 Ft
EFOP 1.6.2	Somogy	Somogyszentpál	Komplex fejlesztési programok megvalósítása Somogyszentpál-Kisperjésen	199 693 660 Ft
EFOP 1.6.2	Somogy	Rinyabesenyő	A mi kis falunk fejlődéséért	94 849 896 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szamossályi	Szamossályi község szegregátumaiban élő személyek komplex fejlesztése	80 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyírkarász	Szegregált élethelyzetek felszámolása Nyírkarász településen (ESZA)	143 379 927 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Besenyőd	Komplex humánszolgáltatás fejlesztés Besenyőd község szegregátumaiban	148 751 675
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Kisnamény	Kisnamény község szegregátumaiban élő személyek komplex fejlesztése	80 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Tarpa	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Tarpa Nagyközség szegregátumaiban	200 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Kisléta	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Kislétán	191 979 275 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Milota	Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Milota községben	199 953 161 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Méhtelek	Komplex humán fejlesztés Méhtelek község szegregátumaiban	200 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szatmárcseke	Komplex humán fejlesztés Szatmárcseke község szegregátumaiban	200 000 000 Ft

Projekt	Megye	Település	Projekt címe	Támogatás
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nagydobos	Telep program Nagydoboson	200 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Porcsalma	Roma Integrációs Program a Periféria Elhagyásáért Porcsalma Településen	199 952 350 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Eperjeske	Lehetőségek egy jobb élethez- Eperjeske szegregátumának társadalmi felzárkóztatása és integrációja	199 837 837 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Encsencs	"Segítünk fellélegezni!"	149 965 631
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Piricse	„Közös úton, közös jövőnkért” – Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programmal	199 857 720 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Tiszavid	Szegregált élethelyzetek felszámolása Tiszaviden komplex programmal	199 935 196 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Hodász	„Komplex telep-program megvalósítása Hodász településen”	200 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Bököny	Bökönyi összefogás	199 946 000 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyírmihálydi	Komplex-telep program Nyírmihálydiban	134 536 470
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Kántorjánosi	Telep mprogram Kántorjánosiban	200 000 000 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Nyírpilis	Komplex fejlesztés Nyírpilisen	197 966 000 Ft
EFOP 1.6.2	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Uszka	Komplex telep-program Uszkában	147 529 411
EFOP 1.6.2	Tolna	Fadd	Komplex programmal a közösségért Faddon	199 417 205 Ft
EFOP 1.6.2	Tolna	Pári	Közös utakon	119 782 225 Ft
EFOP 1.6.2	Vas	Bérbaltavár	"Esély Bérbaltavárnak"	119 577 119 Ft

4. számú melléklet – EFOP-2.4.1. pályázat nyertesei

	Település/projekt cím	Döntés dátuma	Megítélt forrás
1.	Alattyán Község Önkormányzata SZEGREGÁLT ÉLETHELYZETEK FELSZÁMOLÁSA KOMPLEX PROGRAMOKKAL ALATTYÁNON (ERFA)	2018-06-18	199 990 808 Ft
2.	Alsóvadász Község Önkormányzata Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Alsóvadász településen (ERFA)	2018-03-29	200 000 000 Ft
3.	ÁROKTÓ KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Ároktó felzárkózik- Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)	2018-03-28	199 477 400 Ft
4.	Aszaló Község Önkormányzata Szegregált élethelyzetek felszámolása Aszaló községben	2018-03-27	200 000 000 Ft
5.	ÁTÁNY KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Lakhatási célú beruházások megvalósítása Átányban	2018-06-18	194 969 129 Ft
6.	BAKS KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Újabb esélytöbblet a Baksiaknak!	2019-07-11	200 000 000 Ft
7.	BAKTAKÉK KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Szegregált élethelyzetek felszámolása a lakhatási feltételek javításával Baktakéken	2018-03-29	200 000 000 Ft
8.	BÉRBALTAVÁR KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA "Esély Bérbaltavárnak"	2018-03-29	200 000 000 Ft
9.	BESENYŐD KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Besenyőd község szegregátumaiban élő személyek lakhatási feltételeinek fejlesztése	2018-03-28	200 000 000 Ft
10.	Borsodbóta Község Önkormányzata Szegregált élethelyzetek felszámolása Borsodbótán (ERFA)	2018-04-25	200 000 000 Ft
11.	BÖKÖNY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Bökönyi összefogás	2018-03-29	194 817 526 Ft
12.	BÜSSŰ KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Esély- Teremtőavagy biztos alapokon Büssűben	2018-03-28	197 800 000 Ft
13.	DOBOZ NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA „Esélyteremtő szolgáltatások megvalósítása Doboz Nagyközségben szociális bérlakások és a kapcsolódó infrastruktúra és szolgáltatások kialakításával”	2019-04-12	200 000 000 Ft
14.	ECSEG KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Lakhatási feltételek javítása Ecsegen	2018-03-28	197 815 000 Ft
15.	ENCSENC S KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Ismét segítünk fellélegezni	2018-02-21	200 000 000 Ft
16.	EPERJESKE KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Lehetőségek egy jobb élethez-Lakhatási körülmények javítása Eperjeskén	2018-03-29	193 096 722 Ft
17.	ÉRTÉNY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Csillagház Értény Közösségéért	2018-07-19	199 893 558 Ft
18.	FADD NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Élethelyzetek javítása komplex programmal Faddon	2018-07-19	199 999 198 Ft
19.	FÁJ KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Fejlesztés Fájban- Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)	2019-07-11	199 976 100 Ft
20.	Farkaslyuk Község Önkormányzata Szegregátumban élők helyzetének javítása Farkaslyuk községben (ERFA)	2018-03-29	200 000 000 Ft
21.	Felsődobsza Község Önkormányzata Szegregált élethelyzetek felszámolása lakhatási beruházások támogatásával Felsődobsza településen (ERFA)	2019-04-12	200 000 000 Ft
22.	FELSŐGAGY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Felsőgagy felzárkózik - Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)	2018-03-29	175 472 500 Ft

	Település/projekt cím	Döntés dátuma	Megítelt forrás
23.	FULÓKÉRC S KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Fulókércs felzárkózik - Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal	2018-03-27	199 444 100 Ft
24.	GACSÁLY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Gacsály felzárkózik - Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)	2018-03-29	197 787 600 Ft
25.	GILVÁNFA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Megújuló élethelyzetek - Szegregált élethelyzetek felszámolása Gilvánfán	2019-04-12	193 826 530 Ft
26.	HEJÓSZALONTA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Komplex telep-program infrastrukturális beavatkozásai Hejőszalonta Községben	2018-03-29	198 323 600 Ft
27.	HERNÁDPETRI KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása a lakhatási feltételek javításával Hernádpetriben	2018-03-29	196 980 623 Ft
28.	HIDASNÉMETI KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA „Van kiút!” – Szegregált élethelyzetek felszámolása Hidasnémeti településen (ERFA)	2018-03-29	198 556 650 Ft
29.	HODÁSZ NAGYKÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Komplex-telep program megvalósítása Hodász településen – Infrastruktúra fejlesztéssel	2018-06-18	196 050 000 Ft
30.	HUGYAG KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Hugyagi lakhatási integrációs program	2019-04-12	194 309 124 Ft
31.	Jánoshida Községi Önkormányzat Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Jánoshidán (ERFA)	2018-06-18	199 990 808 Ft
32.	JÁRDÁNHÁZA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása Járdánházán (ERFA)	2018-06-21	200 000 000 Ft
33.	JÁSZLADÁNY NAGYKÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Komplex telepprogram Jászladányon II. - lakhatási feltételek fejlesztése	2018-03-27	197 500 000 Ft
34.	KÁNTORJÁNOSI KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Telep Program Kántorjánosiban (ERFA)	2018-03-28	196 050 000 Ft
35.	KAPOSMÉRŐ KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Szegregált élethelyzetek felszámolása Kaposmérő-Baglas település részen	2018-03-27	198 107 483 Ft
36.	KATYMÁR KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Felzárkózó Katymár	2018-06-18	199 998 479 Ft
37.	Kázsmárk Község Önkormányzata Szegregált élethelyzetek felszámolása Kázsmárk településen (ERFA)	2019-04-12	199 097 000 Ft
38.	KESZNYÉTEN KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Újrakezdés Kesznyétenben komplex programokkal	2018-03-29	200 000 000 Ft
39.	KISLÉTA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása lakhatási körülmények javításával Kislétán	2018-07-19	196 500 000 Ft
40.	KISNAMÉNY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Kisnamény község szegregátumaiban élő személyek lakhatási feltételeinek fejlesztése	2018-03-28	200 000 000 Ft
41.	KISVASZAR KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZAT Veletek-Értetek-Lakhatási alprojekt-a szegregált élethelyzetek felszámolására.	2018-03-27	199 876 448 Ft
42.	KOMPOLT KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Kompolton (ERFA)	2019-07-11	200 000 000 Ft

	Település/projekt cím	Döntés dátuma	Megítelt forrás
43.	Korlát Község Önkormányzata Szegregátumban élők helyzetének komplex kezelése Korlát községben (ERFA)	2018-03-28	200 000 000 Ft
44.	KÖKÚT KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Élethelyzetek javítása komplex programmal Kőkúton	2018-06-18	199 998 471 Ft
45.	KÖMLŐ KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT "Javul a szegregátumban élők helyzete Kömlőn" - Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)	2018-03-27	193 333 545 Ft
46.	KÖRÖM KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Komplex telep-program Köröm Községben II. ütem	2018-03-27	200 000 000 Ft
47.	KUNÁGOTA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szociális lakhatási lehetőségek javítása Kunágota településen	2018-03-28	195 630 000 Ft
48.	KUNMADARAS NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Komplex esély (ERFA) Kunmadarason	2019-07-11	185 118 472 Ft
49.	LÁCACSÉKE KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása Lácacséke településen (ERFA)	2018-02-21	196 853 385 Ft
50.	LAK KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Szegregált élethelyzetek felszámolása a lakhatási feltételek javításával Lakon	2018-03-27	200 000 000 Ft
51.	MÁNY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Mány Mátyás telep fejlesztése komplex programmal	2018-07-19	192 550 089 Ft
52.	MÁTRAVÉREBÉLY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Lakhatási körülmények fejlesztése Mátraverebélyen	2018-07-19	164 821 000 Ft
53.	MÉHTELEK ÖNKORMÁNYZAT Másolat - Méhtelek község szegregátumaiban élő személyek lakhatási feltételeinek fejlesztése	2019-04-12	200 000 000 Ft
54.	Mezőtárkány Község Önkormányzata Szegregált élethelyzetek felszámolása Mezőtárkány községben (ERFA)	2018-03-28	200 000 000 Ft
55.	MILOTA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Milota község szegregátumaiban élő személyek lakhatási feltételeinek fejlesztése	2018-03-28	200 000 000 Ft
56.	Nagycserkesz Község Önkormányzata „Éljünk Együtt Nagycserkeszen” Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programmal	2018-03-28	199 500 000 Ft
57.	NAGYDOBOS KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Telep program Nagydobos településen- infrastruktúra fejlesztéssel	2018-07-04	196 050 000 Ft
58.	NAGYRÁBÉ NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Komplex (ERFA) esélyteremtés Nagyrábén	2018-07-04	193 220 806 Ft
59.	NEMESDÉD KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Van még esély... avagy biztos alapokon Nemesdédén	2018-03-28	194 643 945 Ft
60.	NYÍRÁBRÁNY NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)" - Nyírábrány	2019-07-11	193 089 997 Ft
61.	NYÍRACSÁD KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)-Nyíracsad	2018-03-28	187 787 748 Ft
62.	Nyírmihálydi község Önkormányzat Szegregált életkörülmények javítása Nyírmihálydiban	2018-02-21	200 000 000 Ft
63.	NYÍRPILIS KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Komplex fejlesztés Nyírpilisen	2018-06-18	200 000 000 Ft
64.	OLASZLISZKA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása Olaszliskán (ERFA)	2018-04-25	199 441 200 Ft

	Település/projekt cím	Döntés dátuma	Megítelt forrás
65.	OLD KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA) Oldon	2018-03-27	200 000 000 Ft
66.	ÖTVÖSKÖNYI KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Összefogás a romákért, telep program Ötvöskönyiban ERFA	2018-07-19	198 802 155 Ft
67.	PÁRI KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzet Páriban	2018-07-19	200 000 000 Ft
68.	PERE KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása Perén komplex programokkal (ERFA)	2018-03-29	197 840 300 Ft
69.	PIRICSE KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Másolat - "Éljünk Együtt Piricsén" Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programmal	2019-04-12	198 950 000 Ft
70.	POCSAJ NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Lakhatási feltételek javítása Pocsajon	2019-04-12	200 000 000 Ft
71.	PORCSALMA NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Lakhatási körülmények javítása és környezeti infrastruktúra fejlesztése a Periféria Elhagyásáért Porcsalma Településen	2018-03-29	198 500 000 Ft
72.	RAKACA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása a lakhatási feltételek javításával Rakacán	2019-04-12	200 000 000 Ft
73.	RAKACASZEND KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása a lakhatási feltételek javításával Rakacaszenden	2018-03-29	200 000 000 Ft
74.	RINYABESENÝÓ KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA "A mi kis falunk fejlődéséért" Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)"	2018-03-29	196 572 160 Ft
75.	SÁRÁND KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA "Óv-LAK"	2018-03-29	198 131 967 Ft
76.	SÁRKERESZTÚR KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Lakhatási körülmények fejlesztése Sárkeresztúron	2018-03-28	200 000 000 Ft
77.	SÁROSD NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Lakhatási célú beruházások megvalósítása Sárosdon	2018-03-28	194 995 000 Ft
78.	SEMJÉN KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása Semjén településen (ERFA)	2018-02-21	196 902 346 Ft
79.	Siklósnagyfalu Község Önkormányzat Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA) Siklósnagyfaluban	2018-03-27	200 000 000 Ft
80.	SOMOGYSÁMSON KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA „ESÉLY=MARÓTVÖLGYÉBEN avagy biztos alapokon Somogysámsonban”	2018-03-28	197 090 000 Ft
81.	SOMOGYSZENTPÁL KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Lakhatási körülmények fejlesztése Somogyszentpálon	2018-03-28	198 958 094 Ft
82.	Somogyvár Község Önkormányzata Szegregált élethelyzetek felszámolását szolgáló infrastrukturális fejlesztések Somogyváron	2018-07-19	195 168 960 Ft
83.	SZAMOSSÁLYI KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Másolat - Szamossályi község szegregátumaiban élő személyek lakhatási feltételeinek fejlesztése	2018-07-19	200 000 000 Ft
84.	SZANY NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása Szanyban komplex programokkal (ERFA)	2018-03-28	199 999 969 Ft
85.	SZATMÁRCSEKE KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Másolat - Szatmárcseke község szegregátumában élő személyek lakhatási feltételeinek fejlesztése	2018-07-19	200 000 000 Ft

	Település/projekt cím	Döntés dátuma	Megítelt forrás
86.	SZENDRŐLÁD KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált lakókörnyezetben élők felzárkóztatása Szendrőlád községben - élet-, és lakókörülmények fejlesztése	2018-07-19	199 995 762 Ft
87.	SZEREK KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Komplex esélyteremtés Szerep községben	2018-06-18	172 724 468 Ft
88.	SZIRÁK KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Szirákon (ERFA)	2018-03-28	199 998 501 Ft
89.	TARNALELESZ KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Tarnaleleszen (ERFA)	2018-03-28	195 000 000 Ft
90.	TARPA NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZAT Tarpa nagyközség szegregátumaiban élő személyek lakhatási feltételeinek fejlesztése	2019-07-11	200 000 000 Ft
91.	TISZABURA KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Tiszaburán ERFA	2019-04-12	200 000 000 Ft
92.	TISZACSERMELY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Másolat - Szegregált élethelyzetek felszámolása Tiszacsermely településen (ERFA)	2019-07-11	199 932 900 Ft
93.	Tiszakarád Község Önkormányzata Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Tiszakarád településen (ERFA)	2018-07-19	200 000 000 Ft
94.	TISZANÁNA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA "Lépések Tiszánánán a szegregátumban élők életminőségének javításáért" - Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal (ERFA)	2018-03-27	192 154 776 Ft
95.	TISZAVID KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása Tiszaviden komplex programmal (ERFA)	2019-07-11	200 000 000 Ft
96.	TUZSÉR NAGYKÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal Tuzsér településen (ERFA)	2019-07-11	199 999 286 Ft
97.	ÚJLÉTA KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal	2019-07-11	193 089 999 Ft
98.	Újvárfalva Község Önkormányzata Esélyt Mindenkinek...avagy biztos alapokon Újvárfalván	2019-04-12	199 750 000 Ft
99.	Versend Község Önkormányzata Ekethanászтарász - Összefogunk az otthonért	2018-03-29	199 343 002 Ft
100.	Vilmány Község Önkormányzata Vilmány község szegregátumában élők helyzetének javítása (ERFA)	2018-07-19	192 097 000 Ft
101.	VIZSOLY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA Szegregált élethelyzetek felszámolása a lakhatási feltételek javításával Vizsolyban	2018-06-18	192 125 026 Ft
102.	ZEMPLÉNAGÁRD KÖZSÉGI ÖNKORMÁNYZAT Szegregált élethelyzetek felszámolása Zemplénagárd településen (ERFA)	2018-02-21	168 596 650 Ft

Rezümé

A roma gyerekek társadalmi mobilizációjának remélt útja az oktatásban való részvételük és sikerességük erősítése. Az oktatási környezet a nevelésszociológia által vizsgált egyik fontos területnek tekinthető, amelyben a köznevelési intézmények mellett a lokális közösségekben megjelenő intézményes szereplők jelenléte is meghatározó lehet. A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek nevelése-oktatása során e körbe sorolhatók a szociális ágazat intézményei, tágran értelmezve a civil szféra szereplői, valamint az érintett gyermekek szülei is. Magyarországon a hátrányos helyzet sok esetben területi szegregációval párosul, a térbeli szegregáció jól látható következménye lesz az intézményi szegregáció.

Disszertációmban a szegregált élethelyzet, a köznevelési intézmények és a szociális ágazat szereplőinek kapcsolódási pontjait vizsgáltam egy speciális program, a telepeken élő csoportok – ezen belül is kiemelten a hátrányos és halmozottan hátrányos gyermekek – helyzetének javítását célzó beavatkozásokon keresztül. A kutatás célja az úgynevezett „telepes programokat” megvalósító települések vizsgálata volt, kiemelten arra fókuszálva, hogy a helyi önkormányzatok által vezetett megvalósítói kör (önkormányzatok és civil szervezetek), a helyi szereplőket miként vonta be a programok tervezésébe, megvalósításába és a programok zárása után az eredmények fenntartásába.

Kutatásomban 109 olyan település adatait vizsgáltam, amelyek a 2007-2013 és 2014-2020 közötti európai uniós ciklusban támogatást kaptak a szegregált élethelyzet felszámolását érintő forrásokból. Az alapvető adatok elemzése után (népszámlálási adatok, roma nemzetiségi adatok, szegregátumban és szegregációval veszélyeztetett területen élők, óvodai és iskolai hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek adatai) három településen (Jánoshida, Vizsoly, Pocsaj) terepkutatást is végeztem azt vizsgálva, hogy a programok mennyiben érintették a helyi köznevelési intézményeket, milyen módon vettek részt ezekben. A vizsgálathoz a köznevelési rendszerben jó gyakorlatnak számító Integrált Pedagógiai Rendszerben megfogalmazott együttműködési gyakorlatokat, valamint a szociális ágazatban jelen lévő interprofesszionális együttműködés szakmai irányelvei szerint végeztem a vizsgálatomat.

A kutatás eredményei a három település esetében azt mutatták, hogy bár jelentős források álltak rendelkezésre, a településeken e programok megvalósítása során eltérő kollaborációk alakultak ki, azonban néhány helyi innovációnak tekinthető elemén túl lényegi együttműködések megjelenését nem tapasztaltam.

Az együttműködések jellemzően szituatívák voltak, a három település különböző gyakorlatokat alkalmazott a projektek tervezése és végrehajtása során, azonban ezeknek beazonosítható eredményei a programok zárása után nem tapasztalható.

Kulcsszavak: roma integráció; szegregáció; hátrányos helyzet; szakmai együttműködés; nevelésszociológia

Keywords: roma integration; segregation; disadvantaged position; professional collaboration; sociology of education